Й. СТАЛІН

ТВОРИ

2

ДРУКУЄТЬСЯ
ЗА ПОСТАНОВОЮ
ЦЕНТРАЛЬНОГО КОМІТЕТУ
ВСЕСОЮЗНОЇ
КОМУНІСТИЧНОЇ ПАРТІЇ
(БІЛЬШОВИКІВ)

Пролетарии всех стран, соединяйтесь!

ИНСТИТУТ МАРКСА — ЭНГЕЛЬСА — ЛЕНИНА при ЦК ВКП(б)

И.В. СТАЛИН

СОЧИНЕНИЯ

ГОСУДАРСТВЕННОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
Москва • 1951

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ІНСТИТУТ МАРКСА — ЕНГЕЛЬСА — ЛЕНІНА при ЦК ВКП(б)
УКРАЇНСЬКИЙ ФІЛІАЛ

Й. В. СТАЛІН

ТВОРИ

ПЕРЕКЛАД З РОСІЙСЬКОГО ВИДАННЯ, СХВАЛЕНИЙ КОМІСІЄЮ ЦК КП(б)У

ДЕРЖАВНЕ ВИДАВНИЦТВО ПОЛІТИЧНОЇ ЛІТЕРАТУРИ УРСР
Київ • 1952

Й. В. СТАЛІН

ТОМ

2

1907 — 1913

ПЕРЕДМОВА

Другий том Творів Й. В. Сталіна містить праці, написані переважно в період з другої половини 1907 року по 1913 рік, до заслання товариша Сталіна в Туруханський край, де він пробув по лютий 1917 року. Ці праці охоплюють, головним чином, два періоди революційної діяльності товариша Сталіна, період Бакинський і період Петербурзький.

Праці, які відносяться до першої половини 1907 року, присвячені тактиці більшовиків у першій російській революції («Передмова до грузинського видання брошури К. Каутського «Рушійні сили і перспективи російської революції»», стаття «Виборча боротьба в Петербурзі і меншовики» та інші). Статті цього часу друкувалися в грузинських більшовицьких газетах «Чвені Цховреба» і «Дро». Російською мовою вони публікуються вперше.

У працях, написаних з червня 1907 року — в період революційної діяльності товариша Сталіна переважно в Баку, висвітлюється боротьба більшовиків з меншовиками-ліквідаторами за збереження і зміцнення нелегальної революційної марксистської партії («Партійна криза і наші завдання», «Резолюції, ухвалені Бакинським комітетом 22 січня 1910 р.», «Листи з Кавказу»). Питанням керівництва революційним

робітничим рухом і профспілками присвячені статті: «Що говорять наші страйки останнього часу?», «Нафтопромисловці про економічний терор», «Нарада і робітники» та інші. Підсумкам V з'їзду РСДРП присвячено працю «Лондонський з'їзд РСДРП (Записки делегата)». Статті Й. В. Сталіна цього періоду, вміщені в другому томі, друкувалися в газетах «Бакинский Пролетарий», «Гудок» і «Социал-Демократ».

З другої половини 1911 року настає Петербурзький період революційної діяльності товариша Сталіна (1911—1913 рр.). Товариш Сталін, очоливши Російське бюро ЦК, керує роботою партії в Росії по здійсненню рішень Празької конференції партії. До цього часу відносяться праці, присвячені, головним чином, новому революційному піднесенню в робітничому русі, завданням більшовицької партії у зв'язку з виборами до IV Державної думи. До них належать: листівка «За Партію!», статті — «Нова смуга», «Вони добре працюють...», «Рушила!..», «Наказ петербурзьких робітників своєму робітничому депутатові», «Воля уповноважених», «Вибори у Петербурзі» та інші. Статті друкувалися в петербурзьких газетах «Звезда» і «Правда».

До другого тома входить відома праця Й. В. Сталіна «Марксизм і національне питання» (1913 р.), в якій розвинено більшовицьку теорію і програму в національному питанні.

Не розшукано досі статтю «Про культурно-національну автономію», написану товаришем Сталіним у туруханському засланні, і ряд інших творів.

Інститут Маркса — Енгельса — Леніна при ЦК ВКП(б)

1907 – 1913

ПЕРЕДМОВА ДО ГРУЗИНСЬКОГО ВИДАННЯ БРОШУРИ К. КАУТСЬКОГО «РУШІЙНІ СИЛИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОСІЙСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ»[1]

Ім'я Карла Каутського не нове. Його давно знають як гідного теоретика соціал-демократії. Але Каутський відомий не тільки з цього боку, він відзначився також як солідний і вдумливий дослідник тактичних питань. Щодо цього він завоював великий авторитет не тільки серед європейських товаришів, але й у нас. Це й не дивно: сьогодні, коли тактичні незгоди розколюють російську соціал-демократію на дві фракції, коли взаємна критика часто загострює справу, переходячи в чвари, і з'ясування істини надзвичайно утруднюється, — дуже цікаво послухати такого безстороннього і досвідченого товариша, яким є К. Каутський. Ось чому наші товариші з таким завзяттям взялися вивчати тактичні статті Каутського: «Державна дума», «Московське повстання», «Аграрне питання», «Російське селянство і революція», «Єврейські погроми в Росії» та ін. Але з незрівнянно більшою увагою товариші поставилися до цієї брошури, і це тому, що тут зачеплено всі ті головні питання, які поділяють соціал-демократію на дві фракції. Річ у тому, що Плеханов, який недавно

звернувся до іноземних товаришів для з'ясування наших злободенних питань, виявляється, з тими самими питаннями звернувся й до Каутського і просив належної відповіді й у нього, на що Каутський, як видно з його слів, відповів цією брошурою. Після цього, розуміється, з тим більшою увагою товариші повинні були поставитись до згаданої брошури. Ясно, що тим більше значення має для нас ця брошура.

Тому буде дуже корисно, якщо ми хоча б у загальних рисах згадаємо питання наших незгод і разом з тим з'ясуємо погляди Каутського на ті чи інші питання.

На чийому боці Каутський, кого він підтримує, більшовиків чи меншовиків?

Перше питання, яке розколює на дві частини російську соціал-демократію, — це питання про загальний характер нашої революції. Що наша революція буржуазно-демократична, а не соціалістична, що вона повинна закінчитися зруйнуванням феодалізму, а не капіталізму, — це ясно для всіх. Але, постає питання, хто керуватиме цією революцією і хто об'єднає навколо себе невдоволені елементи народу: буржуазія чи пролетаріат? Чи пролетаріат піде в хвості за буржуазією, як це мало місце у Франції, чи буржуазія піде за пролетаріатом? Ось як стоїть питання.

Меншовики устами **Мартинова** говорять, що наша революція буржуазна, що вона є повторенням французької революції і, тому що французькою революцією як революцією буржуазною керувала буржуазія, то й нашою революцією повинна керувати буржуазія. «Гегемонія пролетаріату—шкідлива утопія...»

«Пролетаріат повинен іти за крайньою буржуазною опозицією» (див. «Дві диктатури» **Мартинова**).

А більшовики говорять: правда, наша революція є буржуазною, але це зовсім не означає, що вона є повторенням французької революції, що нею неодмінно повинна керувати буржуазія, як це сталося у Франції. У Франції пролетаріат являв собою малосвідому і неорганізовану силу, внаслідок чого гегемонія в революції лишилася за буржуазією. А у нас пролетаріат являє собою порівняно більш свідому й організовану силу, внаслідок чого він уже не вдовольняється роллю придатку буржуазії і як найбільш революційний клас стає на чолі сучасного руху. Гегемонія пролетаріату — не утопія, вона — живий факт, пролетаріат на ділі об'єднує навколо себе невдоволені елементи. І хто йому радить «іти за буржуазною опозицією», той позбавляє пролетаріат самостійності, той перетворює російський пролетаріат у знаряддя буржуазії (див. «Дві тактики» **Леніна**).

Як дивиться на це питання К. Каутський?

«Ліберали часто посилаються на велику французьку революцію, і часто посилаються безпідставно. Умови сучасної Росії у багато чому зовсім інші, ніж вони були у Франції в 1789 році» (див. третій розділ брошури)... «Російський лібералізм зовсім іншого роду, ніж лібералізм Західної Європи, і вже через одно це надзвичайною помилкою буде брати велику французьку революцію просто за зразок теперішньої російської. Провідним класом у революційних рухах Західної Європи була дрібна буржуазія, особливо дрібна буржуазія великих міст» (див. четвертий розділ)... «Час буржуазних революцій, тобто революцій,

рушійною силою яких була буржуазія, минув, минув також і для Росії. І в ній пролетаріат не є більше простим придатком і знаряддям буржуазії, як це було під час буржуазних революцій, а самостійним класом із самостійними революційними цілями» (див. п'ятий розділ).

Так говорить К. Каутський про загальний характер російської революції, так розуміє Каутський роль пролетаріату в нинішній російській революції. Буржуазія не може керувати російською революцією, — отже, вождем революції повинен виступити пролетаріат.

Друге питання наших незгод: чи може ліберальна буржуазія, принаймні, бути союзником пролетаріату в нинішній революції?

Більшовики говорять, що не може. Правда, у французькій революції ліберальна буржуазія відігравала революційну роль, але це тому, що класова боротьба там не була так загострена, пролетаріат був малосвідомий, він вдовольнявся роллю придатку лібералів, тимчасом як у нас класова боротьба надзвичайно загострена, пролетаріат далеко більш свідомий і не може примиритися з роллю придатку лібералів. Там, де пролетаріат бореться свідомо, ліберальна буржуазія перестає бути революційною. Тим-то налякані боротьбою пролетаріату кадети-ліберали шукають захисту під крильцем реакції. Тим-то вони більше борються з революцією, ніж з реакцією. Тим-то кадети[2] скоріше укладуть союз з реакцією проти революції, ніж з революцією. Так, наша ліберальна буржуазія та її захисники кадети є союзниками реакції, це «освічені» вороги революції. Зовсім інша річ — селянська біднота. Більшовики говорять, що тільки бідніше селянство

простягне руку революційному пролетаріатові і тільки воно може укласти міцний союз з пролетаріатом на весь період нинішньої революції. Його й повинен підтримувати пролетаріат проти реакції і кадетів. І коли ці дві головні сили укладуть між собою союз, коли робітники і селяни підтримуватимуть один одного, тоді й перемога революції буде забезпечена. Без цього перемога революції неможлива. Тим-то більшовики не підтримують кадетів ні в Думі, ні поза Думою, на першому ступені виборів. Тим-то більшовики як на виборах, так і в Думі підтримують тільки революційних представників селян проти реакції і кадетів. Тим-то більшовики об'єднують широкі народні маси тільки навколо революційної **частини** Думи, а не навколо **всієї** Думи. Тим-то більшовики не підтримують вимоги про призначення кадетського міністерства (див. «Дві тактики» і «Перемога кадетів» **Леніна**).

Зовсім інакше міркують меншовики. Правда, ліберальна буржуазія хитається між реакцією і революцією, але кінець кінцем, на їх думку, вона все-таки пристане до революції, все-таки відіграє революційну роль. Чому? Тому що ліберальна буржуазія у Франції відіграла революційну роль, тому що вона стоїть в опозиції до старих порядків, і, значить, вона змушена буде пристати до революції. На думку меншовиків, ліберальну буржуазію та її захисників кадетів не можна назвати зрадниками нинішньої революції, вони є союзники революції. Ось чому меншовики підтримують їх як на виборах, так і в Думі. Меншовики твердять, що класова боротьба ніколи не повинна заслоняти загальної боротьби.

Саме тому вони закликають народні маси об'єднатися навколо **всієї** Думи, а не навколо тільки її революційної **частини**, саме тому вони всіма силами підтримують вимогу про призначення кадетського міністерства, саме тому меншовики готові забути програму-максимум, урізати програму-мінімум і відкинути демократичну республіку, аби тільки не відстрашити від себе кадетів. Може, хтось з читачів все це визнає за наклеп, що його зводять на меншовиків, і зажадає фактів. Ось і факти.

Ось що писав недавно відомий меншовицький літератор **Малишевський**:

«Наша буржуазія не хоче республіки, отже, республіки у нас і бути не може...», так що «...в результаті нашої революції повинен виникнути конституційний порядок, але ніяк не демократична республіка». Тому Малишевський радить «товаришам» облишити «республіканські ілюзії» (див. «Перший збірник»[3], стор. 288, 289).

Це, по-перше.

Напередодні виборів вождь меншовиків **Череванін** писав:

«Було б безглуздям і безумством для пролетаріату намагатися, як це пропонує дехто, разом з селянством вступити в боротьбу і з урядом і з буржуазією за повновладні і всенародні Установчі збори». Ми, каже він, тепер добиваємось угоди з кадетами і кадетського міністерства (див. «Наше Дело»[4] № 1).

Це, по-друге.

Але все це тільки писалося. Другий вождь меншовиків, **Плеханов**, уже цим не обмежився і вирішив написане здійснити. У той час, коли в партії

відбувалася запекла дискусія в питанні про виборчу тактику, коли всі питали: чи допустима угода з кадетами на першому ступені виборів,—Плеханов навіть **угоду** з кадетами вважав недостатньою і почав проповідувати прямий блок, тимчасове **злиття** з кадетами. Згадайте газету «Товарищ» [5] від 24 листопада (1906 р.), де Плеханов вмістив свою маленьку статейку. Один з читачів «Товарища» питає Плеханова: чи можлива спільна платформа у соціал-демократів з кадетами, і коли можлива, то «якою могла б бути... спільна виборча платформа?» Плеханов відповідає, що спільна платформа **необхідна** і такою платформою повинна бути «повновладна Дума»... «Нема і не може бути іншої відповіді» (див. «Товарищ» від 24 листопада 1906 р.). *Що означають слова Плеханова?* Вони означають тільки те, що під час виборів партія пролетарів, тобто соціал-демократія, фактично повинна **приєднатися** до партії підприємців, тобто до кадетів, разом з ними повинна видавати агітаційні листки до робітників, фактично повинна відмовитись від лозунга всенародних Установчих зборів, від соціал-демократичної програми-мінімум і замість цього повинна висунути кадетський лозунг повновладної Думи. В дійсності це є відмова від нашої програми-мінімум на догоду кадетам і для піднесення власної репутації в їх очах.

Це, по-третє.

Але те, що недосить сміливо сказав Плеханов, з разючою сміливістю висловив третій вождь меншовиків, **Васильєв**. Послухайте:

«Насамперед нехай все суспільство, всі громадяни... встановлять конституційну владу. Раз ця влада

стане народною, народ згідно з своїм групуванням за класами та інтересами... може приступити до розв'язання всіх питань. Тоді боротьба класів і груп не тільки доречна, але й необхідна... А тепер, в даний момент, вона **убивча і злочинна...»** Через це треба різним класам і групам **«облишити на якийсь час усі «найкращі програми» і злитися в одній конституційній партії...»** «Моя пропозиція зводиться до спільної платформи, базисом якої є закладання елементарної підвалини для **повновладного** суспільства, яке одно тільки може дати відповідну Думу...» «Зміст цієї платформи... відповідальне перед народним представництвом міністерство... свобода слова і друку...» і т. д. (див. «Товарищ» від 17 грудня 1906 р.). Щодо всенародних Установчих зборів і взагалі нашої програми-мінімум, усе це, на думку Васильєва, треба «облишити»...

Це, по-четверте.

Правда, четвертий вождь меншовиків, **Мартов,** не згоден з меншовиком Васильєвим і звисока лає його за вищезгадану статтю (див. «Отклики»[6] № 2). Але зате Плеханов з великою похвалою висловлюється про Васильєва, який, на думку Плеханова, є «невтомним і улюбленим соціал-демократичним організатором швейцарських робітників» і який «зробить багато послуг російській робітничій справі» (див. «Мир Божий»[7] за червень 1906 р.). Кому з цих двох меншовиків вірити: Плеханову чи Мартову? Крім того, хіба сам Мартов не писав нещодавно: «Розбрат між буржуазією і пролетаріатом посилює позицію самодержавства і тим гальмує успіх народного визволення»? (див. **Ельмар,** «Народ і Державна

дума», стор. 20). Кому не відомо, що цей немарксистський погляд і є справжня основа ліберальної «пропозиції», що її висуває Васильєв?

Як бачите, меншовики до того захопилися «революційністю» ліберальної буржуазії, так багато надій покладають вони на її «революційність», що на догоду їй готові забути саму соціал-демократичну програму.

Як дивиться на нашу ліберальну буржуазію К. Каутський, кого він вважає справжнім союзником пролетаріату, що він говорить в цьому питанні?

«Тепер (тобто в нинішній російській революції) пролетаріат не є більше простим придатком і знаряддям буржуазії, як це було під час буржуазних революцій, а самостійним класом із самостійними революційними цілями. Але там, де пролетаріат виступає таким чином, **буржуазія перестає бути революційним класом.** Російська буржуазія, оскільки вона взагалі ліберальна і веде самостійну класову політику, ненавидить, безперечно, абсолютизм, але вона ненавидить ще більше революцію... і оскільки вона хоче політичної свободи, то хоче вона її головним чином тому, що в ній вбачає єдиний засіб покласти край революції. Таким чином, **буржуазія не належить до рушійних сил сучасного революційного руху в Росії**... Тривка спільність інтересів протягом усього періоду революційної боротьби існує **тільки між пролетаріатом і селянством.** Саме вона й повинна лягти в основу всієї революційної тактики російської соціал-демократії... Без селян ми не можемо тепер здобути в Росії перемогу» (див. п'ятий розділ).

Так говорить Каутський.

Думаємо, що коментарії зайві.

Третє питання наших незгод: в чому полягає класова суть перемоги нашої революції або, інакше кажучи, які класи повинні здобути перемогу в нашій революції, які класи повинні завоювати владу?

Більшовики твердять, що оскільки головними силами нинішньої революції є пролетаріат і селянство, оскільки перемога їх без взаємної підтримки неможлива, — то і владу завоюють саме вони, через це перемога революції являтиме собою **диктатуру пролетаріату і селянства** (див. «Дві тактики» і «Перемога кадетів» **Леніна**).

А меншовики, навпаки, відкидають диктатуру пролетаріату і селянства, вони не вірять, що влада буде завойована пролетаріатом і селянством. На їх погляд, влада повинна потрапити в руки кадетської Думи. Внаслідок цього вони з надзвичайним захопленням підтримують кадетський лозунг відповідального міністерства. Таким чином, замість диктатури пролетаріату і селянства меншовики пропонують нам диктатуру кадетів (див. «Дві диктатури» **Мартинова**, також газети «Голос Труда» [8], «Наше Дело» та ін.).

Як дивиться на це питання К. Каутський?

З цього приводу Каутський прямо говорить, що «в спільності інтересів промислового пролетаріату і селянства полягає революційна сила російської соціал-демократії і можливість її перемоги» (див п'ятий розділ). Тобто революція переможе тільки тоді, коли пролетаріат і селянство разом боротимуться для спільної перемоги, — диктатура кадетів антиреволюційна.

Четверте питання наших незгод: під час революційних бур, розуміється, само собою виникне так званий тимчасовий революційний уряд, — чи допустима участь соціал-демократії в революційному уряді?

Більшовики говорять, що участь в такому тимчасовому уряді не тільки допустима з точки зору принципів, але й необхідна буде практично, і це для того, щоб соціал-демократія гідно боронила там, у тимчасовому революційному уряді, інтереси пролетаріату і революції. Коли в боротьбі на вулиці пролетаріат разом з селянами розтрощить старі порядки, коли він разом з ними проливатиме кров, природно, з ними ж разом він повинен увійти в тимчасовий революційний уряд, щоб довести революцію до бажаних результатів (див. «Дві тактики» **Леніна**).

А меншовики відхиляють участь у тимчасовому революційному уряді — це, мовляв, для соціал-демократії недопустимо, це соціал-демократові не личить, це, нібито, погубить пролетаріат (див. «Дві диктатури» **Мартинова**).

Що говорить з цього приводу К. Каутський?

«Дуже можливо, що при дальшому ході революції перемога дістанеться соціал-демократичній партії...» Проте це не означає, що «революція, яку переживає Росія, привела б тепер же до встановлення в Росії соціалістичного способу виробництва, навіть якби вона **тимчасово вручила кермо влади соціал-демократії»** (див. п'ятий розділ).

Як бачите, на думку Каутського, участь у тимчасовому революційному уряді не тільки допустима, але може трапитися навіть так, що «тимчасово кермо влади» цілком перейде в руки однієї соціал-демократії.

Такі є погляди Каутського на найголовніші питання наших незгод.

Як бачите, визначний теоретик соціал-демократії Каутський і більшовики цілком згодні між собою.

Цього не заперечують і меншовики, розуміється, крім деяких «казенних» меншовиків, які, мабуть, і у вічі не бачили брошури Каутського. Мартов, наприклад, прямо говорить, що «в кінцевому своєму висновку Каутський **згоден** з тов. Леніним та його однодумцями, які проголосили демократичну диктатуру пролетаріату і селянства» (див. «Отклики» № 2, стор. 19).

А це значить, що меншовики **не згодні** з К. Каутським, або, вірніше кажучи, Каутський **не згоден** з меншовиками.

Отже, хто ж згоден з меншовиками і з ким, нарешті, згодні меншовики?

Ось що говорить про це історія. 27 грудня (1906 р.) в Соляному містечку (в Петербурзі) відбулися дискусійні збори. Під час дебатів вождь кадетів П. Струве заявив: «Всі ви будете кадетами... Меншовиків уже називають напівкадетами. Плеханова багато хто вважає за кадета, і, дійсно, багато з того, що говорить тепер Плеханов, кадети можуть вітати, шкода тільки, що він цього не сказав тоді, коли кадети були одинокі» (див. «Товарищ» від 28 грудня 1906 р.).

Ось хто згоден з меншовиками.

Що ж дивного, якщо й меншовики згодяться з ними і стануть на шлях лібералізму?..

10 лютого 1907 р.

Друкується за текстом брошури
Підпис: Коба

Переклад з грузинської

ВИБОРЧА БОРОТЬБА В ПЕТЕРБУРЗІ І МЕНШОВИКИ

Ніде не було такого загострення виборчої боротьби, як у Петербурзі. Ніде не було таких сутичок між партіями, як у Петербурзі. Соціал-демократи, народники, кадети, чорносотенці, більшовики і меншовики в соціал-демократії, трудовики[9], есери і народні соціалісти серед народників, ліві і праві кадети в кадетській партії — всі вони вели запеклу боротьбу...

Зате ніде так ясно не виявлялася фізіономія партій, як у Петербурзі. Це так і мусило бути. Виборча боротьба — це живе діло, а узнати партії можна тільки на ділі. Ясно, що чим запекліше велася боротьба, тим виразніше повинна була виявитись і фізіономія тих, які ведуть боротьбу.

Щодо цього дуже цікава поведінка більшовиків і меншовиків під час виборчої боротьби.

Ви, мабуть, пам'ятаєте розмови меншовиків. Вони ще до виборів заявляли, що Установчі збори і демократична республіка — зайвий тягар, що насамперед потрібна Дума і кадетське міністерство, внаслідок чого потрібна виборча угода з кадетами. В противному разі, мовляв, переможуть чорносотенці. Ось

що писав напередодні виборів вождь меншовиків **Череванін:**

«Було б безглуздям і безумством для пролетаріату намагатися, як це пропонує дехто, разом з селянством вступити в боротьбу і з урядом і з буржуазією за повновладні і всенародні Установчі збори» (див. «Наше Дело» № 1).

Другий вождь меншовиків, **Плеханов**, підтакував Череваніну, він так само відкидав всенародні Установчі збори, пропонуючи замість цього «повновладну Думу», яка мала стати «спільною платформою» для кадетів і соціал-демократів (див. «Товарищ», 24 листопада 1906 р.).

А відомий меншовик **Васильєв** говорив одвертіше, що класова боротьба «в даний момент убивча і злочинна...», що різним класам і групам треба «облишити на якийсь час усі «найкращі програми» і злитися в одній конституційній партії...» (див. «Товарищ», 17 грудня 1906 р.).

Так говорили меншовики.

Більшовики з самого початку засуджували таку позицію меншовиків. Вони говорили, що соціалістам не личить угода з кадетами, — соціалісти повинні самостійно виступати у виборчій боротьбі. На першому ступені виборів угоди допустимі тільки як виняток, та й то з такими партіями, які лозунгом дня ставлять всенародні Установчі збори, конфіскацію всіх земель, восьмигодинний робочий день і т. д. А кадети відкидають все це. «Чорносотенна небезпека» — це вигадка лібералів для залякування деяких наївних людей. Чорносотенці не можуть «заполонити» Думу. Меншовики повторюють слова лібералів, коли

говорять про «чорносотенну небезпеку». Зате існує «кадетська небезпека», і вона являє собою дійсну небезпеку. Наш обов'язок — згуртувати навколо себе всі революційні елементи і повести боротьбу з кадетами, які укладають союз з реакцією проти революції. Ми в один і той самий час повинні вести двояку боротьбу: як з реакцією, так і з ліберальною буржуазією та її захисниками.

Так говорили більшовики.

І ось наближається день відкриття петербурзької соціал-демократичної конференції [10]. Тут, на цій конференції, перед пролетаріатом повинні були постати дві тактики: тактика угоди з кадетами і тактика боротьби з кадетами... Тепер, на цій конференції, пролетаріат повинен був дати оцінку всьому тому, що досі говорили більшовики і меншовики. Але меншовики відчули, що їх чекає поразка, вони відчули, що конференція осудить їх тактику, і вирішили піти з конференції, порвати з соціал-демократією. Заради угоди з кадетами меншовики почали розкол. Шляхом торгу з кадетами вони хотіли провести в Думу «своїх людей».

Більшовики рішуче засуджували цей безхарактерний вчинок. Вони з цифрами в руках доводили відсутність «чорносотенної небезпеки». Вони нещадно критикували есерів і трудовиків, відкрито закликаючи їх згуртуватися навколо пролетаріату проти контрреволюції і кадетів.

І коли більшовики об'єднували революційні елементи навколо пролетаріату, коли вони неухильно здійснювали непримиренну тактику пролетаріату, — у цей час меншовики, за спиною робітників, вели переговори з кадетами.

А кадети поступово схилялися вправо. Столипін запросив до себе «для переговорів» лідера кадетів **Мілюкова.** Кадети одностайно доручили Мілюкову вести переговори з реакцією від «імені партії». Ясно, що кадети хотіли угоди з реакцією проти революції. В той же час другий лідер кадетів, **Струве,** відкрито заявляв, що «кадети хочуть угоди з монархом з метою дістати конституцію» (днв. «Речь» [11], 18 січня 1907 р.). Було очевидно, що кадети вступають в союз з реакцією.

А меншовики все ж влаштовували переговори з кадетами, вони все ж шукали союзу з ними. Бідолашні! Їм було невдогад, що, йдучи на угоду з кадетами, вони вступали в угоду з реакцією!

Тимчасом починаються дозволені властями дискусійні збори. Тут, на цих мітингах, прямо виявилось, що «чорносотенна небезпека» — фантазія, що основна боротьба ведеться між кадетами і соціал-демократами, і той, хто вступає в угоду з кадетами, зраджує соціал-демократію. Меншовиків більше не видно на мітингах: вони два-три рази спробували заступитись за кадетів, але явно зганьбили себе і сховалися. Кадетські прихвосні — меншовики уже втратили кредит. Дискусійна арена лишилася за більшовиками і кадетами. Боротьба між ними заповнила собою мітинги. Есери і трудовики відхиляють переговори з кадетами. Народні соціалісти вагаються. Більшовики стають на чолі виборчої боротьби.

Де були в цей час меншовики?

Вони вели розмови з кадетами відносно трьох депутатських місць. Це неймовірно, але це факт, і наш обов'язок — відкрито сказати правду.

Більшовики заявляють: геть гегемонію кадетів!

А меншовики **відкидають цей лозунг** і тим самим підкоряються гегемонії кадетів, плентаються в хвості за ними.

Тимчасом відбуваються вибори по робітничій курії. Виясняється, що в **меншовицьких районах робітники майже скрізь обрали уповноваженими есерів.** «Ми не можемо голосувати за угодовців з кадетами, есери все-таки кращі за них», — так, виявляється, говорили робітники. Робітники називають соціал-демократів лібералами і вважають за краще йти з буржуазними демократами, з есерами! Ось до чого привів опортунізм меншовиків!

Більшовики продовжують вести свою непримиренну тактику і закликають всі революційні елементи згуртуватися навколо пролетаріату. Есери і трудовики відкрито приєднуються до більшовицького лозунга: геть гегемонію кадетів! Народні соціалісти поривають з кадетами. Для всіх стає очевидним, що угода між соціал-демократами і есерами-трудовиками ні в якому разі не розіб'є голоси настільки, щоб перемогли чорносотенці. Перемогти повинні або кадети, або крайні ліві, — «чорносотенна небезпека» — фантазія.

Тимчасом кадети припиняють переговори з меншовиками. Як видно, справа не вигоріла. А більшовики уклали угоду з есерами, трудовиками і народними соціалістами, ізолювали кадетів і повели загальний наступ проти реакції і кадетів. У Петербурзі були оголошені три виборчі списки: чорносотенців, кадетів і крайніх лівих. Так збулися, всупереч меншовикам, слова більшовиків про три списки.

Відкинуті пролетаріатом, залишені ні з чим кадетами, підняті на сміх есерами і трудовиками, зганьблені історією, меншовики складають зброю і голосують за список крайніх лівих, **проти кадетів.** Виборзька районна комісія меншовиків відкрито заявляє, що меншовики голосуватимуть за крайніх лівих, проти кадетів.

А це означає, що меншовики заперечили наявність «чорносотенної небезпеки», вони відхилили угоду з кадетами і підтримали більшовицький лозунг — геть гегемонію кадетів!

Це означає, далі, що меншовики відмовились від своєї тактики і відкрито визнали тактику більшовиків.

Це означає, нарешті, що меншовики перестали плентатися за кадетами і тепер поплентались за більшовиками.

Нарешті, відбулися вибори, і виявилось, що по Петербургу не обрано жодного чорносотенця!

Так справдилася більшовицька тактика в Петербурзі.

Так зазнали поразки меншовики.

Газета «Чвені Цховреба»
(«Наше Життя»)[10] *№ 1,*
18 лютого 1907 р.

Стаття без підпису

Переклад з грузинської

САМОДЕРЖАВСТВО КАДЕТІВ ЧИ САМОДЕРЖАВСТВО НАРОДУ?

Хто повинен взяти в руки владу під час революції, які класи повинні стати при кермі суспільно-політичного життя? — Народ, пролетаріат і селянство! — відповідали і тепер відповідають більшовики. На їх думку, перемога революції — це диктатура (самодержавство) пролетаріату і селянства з метою завоювання восьмигодинного робочого дня, конфіскації всієї поміщицької землі і встановлення демократичних порядків. Меншовики відкидають самодержавство народу і досі не давали прямої відповіді на питання, хто ж повинен взяти в руки владу. А тепер, коли меншовики явно повернули до кадетів, — вони сміливіше заявляють, що владу повинні взяти кадети, а не пролетаріат і селянство. Послухайте:

«Диктатура пролетаріату і селянства є... парадокс» (недоречність)... Це «схильність до есерівських поглядів» (див. меншовицький орган «На Очереди» [10] № 4, стор. 4—5, стаття Потресова).

Правда, визначний марксист К. Каутський ясно говорить, що демократична диктатура пролетаріату і селянства необхідна, але де К. Каутському змагатися

з Потресовим: усяк знає, що Потресов — справжній марксист, а Каутський — ні!

Другий меншовик додає:

«Лозунг відповідального міністерства стане лозунгом боротьби за владу, боротьби за перехід влади з рук бюрократії в руки народу» (див. там же, стор. 3, стаття **Кольцова**).

Як бачите, на думку Кольцова, лозунг відповідального міністерства повинен стати лозунгом боротьби народу, тобто пролетаріат і селянство повинні боротися саме під цим лозунгом і повинні проливати кров не за демократичну республіку, а за кадетське міністерство.

Ось що, виявляється, меншовики називають завоюванням влади народом!

Подумайте тільки: виявляється, диктатура пролетаріату і селянства шкідлива, а диктатура кадетів корисна! Ми, мовляв, хочемо не самодержавства народу, а самодержавства кадетів!

Так, так! Недаремно вихваляють меншовиків вороги народу кадети!..

Газета «Дро» («Час»)[14] № 2,
13 березня 1907 р.
Стаття без підпису

Переклад з грузинської

ПРОЛЕТАРІАТ БОРЕТЬСЯ, БУРЖУАЗІЯ УКЛАДАЄ СОЮЗ З УРЯДОМ

«На відміну від французької буржуазії 1789 року прусська буржуазія... опустилася до рівня якогось стану... який з самого початку був схильний до зради народу і до компромісу з коронованим представником старого суспільства».

Так писав К. Маркс про прусських лібералів.

І, дійсно, революція по-справжньому ще не розгорнулась, як німецькі лібералн пішли на угоду з «верховною владою». І цю угоду вони незабаром здійснили і потім разом з урядом ополчилися проти робітників і селян. Відомо, як їдко і влучно викривав К. Маркс цю дволичність лібералів:

«Без віри в себе, без віри в народ, бурчачи проти верхів, відчуваючи страх перед низами, егоїстична щодо тих і других і свідома свого егоїзму, революційна щодо консерваторів, консервативна щодо революціонерів, не довіряючи своїм власним лозунгам, боячись світового урагану і експлуатуючи його на свою користь, позбавлена всякої енергії, являючи собою самий *тільки плагіат, вона пошла*, тому що в ній нема нічого оригінального, вона оригінальна

в своїй пошлості, вона торгується сама з собою, без ініціативи, без всесвітньоісторичного покликання — наче старик, над яким тяжіє прокляття... без очей, без ушей, без носа — цілковита руїна, — такою опинилася прусська буржуазія після березневої революції при кермі прусської держави» (див. «Нова Рейнська Газета»)[15].

Щось подібне має у нас місце тепер, в ході російської революції.

Річ у тому, що наша буржуазія також відрізняється від французької буржуазії 1789 року. Наша ліберальна буржуазія ще швидше й одвертіше, ніж німецька буржуазія, заявила, що вона «піде на угоду з верховною владою», проти робітників і селян. Партія ліберальної буржуазії, так звані кадети давно почали за спиною народу таємні переговори з Столипіним. Яку мету переслідували ці переговори, про що було кадетам вести розмови з «військово-польовим» міністром, якщо вони справді не зраджують інтереси народу? З цього приводу французькі і англійські газети не так давно писали, що уряд і кадети йдуть на союз між собою з метою приборкати революцію. Умови цього таємного союзу такі: кадети повинні відмовитись від своїх опозиційних вимог, за це уряд дасть міністерські пости кільком кадетам. Кадети образились — це, мовляв, неправда. Але на ділі виявилось, що це, виходить, правда, на ділі виявилось, що кадети уже уклали союз з правими і урядом.

Про що говорить останнє голосування в Думі, як не про союз кадетів з урядом? Згадайте факти. Соціал-демократи вносять пропозицію утворити комісію про голодуючих селян. Вони хочуть, щоб до

справи допомоги голодуючим, крім депутатів і бюрократів, взявся сам народ і сам же викрив «геройські дії» Гурко — Лідвалів[16]. Це добре, це бажано, бо все це зміцнює зв'язок депутатів з народом, все це надає глухому ремству народу свідомого характеру. Ясно, що той, хто дійсно служить інтересам народу, неодмінно підтримав би пропозицію соціал-демократів як засіб, корисний народові. Ну, а що зробили кадети, чи підтримали вони соціал-демократів? Ні! Вони одностайно провалили пропозицію соціал-демократів заодно з октябристами[17] і чорносотенцями. Здійснення, мовляв, вашої пропозиції викличе народний рух, через це вона шкідлива, — відповів соціал-демократам лідер кадетів **Гессен** (див. «Парус»[18] № 24). — Я цілком згоден з вами, панове кадети, ви маєте рацію, — віддав належне кадетам **Столипін** (див. там же). В результаті соціал-демократів підтримали тільки есери, народні соціалісти і більшість трудовиків.

Таким чином, Дума поділилась на *два табори*: табір ворогів народного руху і табір прихильників народного руху. Серед перших: чорносотенці, октябристи, Столипін, кадети та ін. Серед других: соціал-демократи, есери, народні соціалісти, більшість трудовиків та ін.

Що це значить, як не те, що кадети **уже** ввійшли в союз з урядом?

Як видно, виправдується тактика більшовиків, яка сіє недовір'я до зрадників народу, кадетів, і закликає до боротьби з ними.

Але цього мало. Річ у тому, що вищезгадані чутки, поширювані французькими і англійськими

газетами, повністю підтверджуються. Столичні газети за останні дні з «вірогідних джерел» повідомляють, що угода кадетів з урядом уже відбулася. І, уявіть собі, умови цієї угоди, виявляється, з'ясовано навіть у подробицях. Правда, кадети це заперечують, але це — самісіньке фарисейство, і нічого більше. Послухайте:

«З найвірогідніших джерел «Сегодня»[19] повідомляє, що вчорашній виступ Столипіна в Державній думі аж ніяк не був несподіваним для кадетів і октябристів. Про це протягом цілого дня відбувалися попередні переговори між прем'єром, Кутлером... і Федоровим, який був представником від правого центру. Вирішальна угода між цими особами відбувалася в редакції «Слова»[20], куди збирався приїхати і гр. Вітте. . У загальних рисах угода зводиться ось до чого: 1) Кадети відкрито поривають всякий зв'язок з лівими партіями і займають в Думі строго центральне становище. 2) Кадети відмовляються від частини своєї аграрної програми, зблизивши її з програмою октябристів. 3) Кадети тимчасово не наполягають на рівноправності національностей. 4) Кадети підтримують зовнішню позику. Замість цього кадетам обіцяно: 1) Негайна легалізація кадетської партії. 2) ...Кадетам запропоновані будуть портфелі міністерств: землевпорядження і земельних справ, народної освіти, торгівлі й промисловості і юстиції. 3) Часткова амністія. 4) Підтримка кадетського законопроекту про скасування військово-польових судів» (див. «Парус» № 25).

Так стоїть справа.

У той час як народ бореться, у той час як робітники і селяни проливають кров, щоб розбити реакцію, кадети укладають союз з цією реакцією, щоб приборкати народну революцію!

Ось хто такі кадети!

Ось, виявляється, навіщо вони хочуть «зберегти» Думу!

Ось чому вони не підтримали проект соціал-демократів щодо утворення комісії про голодуючих!

Так зазнає краху меншовицька теза про демократизм кадетів.

Так зазнає краху меншовицька тактика підтримки кадетів: після цього підтримувати кадетів — значить підтримувати уряд!

Виправдується погляд більшовиків відносно того, що в серйозний момент нас підтримають тільки свідомі представники селян, як, наприклад, есери та ін.

Ясно, що ми також повинні підтримати їх проти кадетів.

Чи, може, меншовики і далі думають підтримувати кадетів?..

Газета «Дро» («Час») № 6,
17 березня 1907 р.

Стаття без підпису

Переклад з грузинської

ПАМ'ЯТІ тов. Г. ТЕЛІЯ [21]

Надмірне вихваляння померлих товаришів стало звичаєм у наших партійних колах. Замовчування слабих сторін і перебільшування позитивних — характерна особливість нинішніх некрологів. Це, звичайно, нерозумний звичай. Ми не хочемо йти за цим звичаєм. Ми хочемо сказати про тов. Г. Телія тільки правду, ми хочемо познайомити читача з Телія, яким він був у дійсності. І ось дійсність говорить нам, що тов. Г. Телія як передовий робітник і як партійний працівник був до кінця бездоганною і неоцінимою для партії людиною. Все те, що найбільше характеризує соціал-демократичну партію: жадоба знань, незалежність, неухильний рух вперед, стійкість, працьовитість, моральна сила, — все це поєднувалося в особі тов. Телія. Телія втілював у собі найкращі риси пролетаря. Це не перебільшення. Нам це покаже зараз його коротка біографія.

Тов. Телія не належав до числа «учених». Він самотужки подолав грамоту і став свідомим. Виїхавши з сел. Чагані (Телія був родом з сел. Чагані,

Кутаїського повіту), він найнявся, як хатній слуга, до якоїсь приватної сім'ї в Тифлісі. Тут же він навчився говорити по-російськи і виявив пристрасть до читання книг. Але йому швидко набридла професія слуги, і він незабаром поступив у залізничні майстерні, в столярний цех. Ці майстерні стали у великій пригоді тов. Телія. Вони були його школою, тут він став соціал-демократом, тут він загартувався і став стійким борцем, тут же він висунувся як здібний і свідомий робітник.

В 1900—1901 роках Телія уже відзначався серед передових робітників як один з гідних ватажків. Від часу демонстрації 1901 року в Тифлісі[22] тов. Телія уже не знав відпочинку. Полум'яна пропаганда, створення організацій, участь у відповідальних зборах, наполеглива робота в справі здобуття соціалістичної самоосвіти — ось чому віддавав він весь свій вільний час. Його переслідувала поліція, розшукувала «з ліхтарем в руках», але все це тільки подвоювало його енергію і жадобу боротьби. Натхненником демонстрації 1903 року (в Тифлісі)[23] був тов. Телія. Незважаючи на те що поліція гналась за ним по п'ятах, він підніс прапор, він виголосив промову. Після цієї демонстрації він уже цілком переходить на нелегальне становище. З цього року він з доручення організації починає «подорожувати» по різних містах Закавказзя. В тому ж році, з доручення організації, він виїхав до Батума для влаштування нелегальної друкарні. Але на станції Батум його арештували з устаткуванням цієї друкарні і, через короткий час, відправили до кутаїської тюрми. З цього моменту починається новий період в його «неспокійному»

житті. Півтора року тюремного ув'язнення не минули марно для Телія. Тюрма стала його другою школою. З допомогою постійних занять, читання соціалістичних книг і участі в дискусіях він помітно збільшив свій розумовий багаж. Тут же остаточно склалась у нього та непохитна революційна вдача, якій заздрили багато його товаришів. Але та сама тюрма наклала на нього печать смерті, та сама тюрма наділила його смертельною недугою (сухотами), яка звела в могилу нашого найкращого товариша.

Телія знав фатальний стан свого здоров'я, але не це турбувало його. Його турбувало лише одно — «марне сидіння і бездіяльність». «Коли ж я діждуся того дня, коли по-своєму розвернуся на просторі, знову побачу народну масу, пригорнусь до її грудей і стану служити їй», — ось про що мріяв запертий в тюрмі товариш. І ця мрія збулася. Через півтора року його перевели в «малу» кутаїську тюрму, звідки він зразу ж утік і з'явився в Тифлісі. В цей час в партії відбувався розкол. Тов. Телія тоді примикав до меншовиків, але він зовсім не був схожий на тих «казенних» меншовиків, які меншовизм вважають «кораном», себе — правовірними, а більшовиків — гяурами. Телія не був схожий і на тих «передових» робітників, які видають себе за «соціал-демократів від народження» і, будучи цілковитими неуками, кумедно галасують: нам знання не потрібні, ми — робітники. Характерною властивістю Телія було саме те, що він заперечував фракційний фанатизм, всією своєю істотою зневажав сліпе наслідування і до всього хотів дійти своїм розумом. Ось чому, утікши з тюрми, він зараз же накинувся на книги:

«Протоколи другого з'їзду», «Стан облоги» Мартова, «Що робити?» Леніна, його ж «Крок вперед». Треба було бачити схудлого, пожовклого Телія, який, уперто не відриваючись від книг, з посмішкою говорив: «Як я бачу, вирішити, бути більшовиком чи меншовиком, не так-то й легко; поки не виучу ці книги, доти мій меншовизм побудований на піску». І ось тов. Телія, вивчивши необхідну літературу, вдумавшись у спори між більшовиками і меншовиками, зважив усе і тільки після цього сказав: «Я, товариші, більшовик; як мені здається, той, хто не більшовик, безперечно, зраджує революційний дух марксизму».

Після цього він стає апостолом революційного марксизму (більшовизму). За рішенням організації, в 1905 році він виїхав до Баку. Влаштування друкарні, налагоджування роботи районних організацій, участь у керівній організації, надсилання статей для «Пролетаріатіс Брдзола» [24] — ось чим займається там тов. Телія. Під час відомого провалу арештували і його, але й тут він «вислизнув» і знову поспішив до Тифліса. Попрацювавши деякий час у тифліській керівній організації, він взяв участь у загальноросійській конференції більшовиків у Таммерфорсі в 1905 р. Цікаві його враження від цієї конференції. Він з великими надіями дивився на майбутнє партії і з сяючими очима говорив: останніх сил не пошкодую для цієї партії. Але в тім-то й було нещастя, що відразу після повернення з Росії він зліг у постіль і вже більше не вставав. Тільки тепер він почав серйозну літературну діяльність. Під час своєї хвороби він написав: «Що нам потрібне» (див. «Ахалі

Цховреба»[26]), «Старі і нові мерці» (відповідь Арч. Джорджадзе), «Анархізм і соціал-демократія» *, «Чому нас називають бланкістами» та ін.

В останні дні він нам писав, що готує брошуру з історії кавказької соціал-демократії, але безжалісна смерть передчасно вирвала перо з рук невтомного товариша.

Така є картина короткого, але повного бур життя тов. Телія.

Подиву гідні здібності, невичерпна енергія, незалежність, глибока любов до справи, геройська непохитність і апостольський дар — ось що характеризує тов. Телія.

Тільки в лавах пролетаріату зустрічаються такі люди, як Телія, тільки пролетаріат народжує таких героїв, як Телія, і той же пролетаріат постарається помститися над проклятим ладом, жертвою якого пав наш товариш — **робітник Г. Телія.**

Газета «Дро» («Час») № 10,
22 березня 1907 р.
Підпис: К о...

Переклад з грузинської

* Останні дві брошури не могли бути надруковані, бо були захоплені поліцією під час обшуку.

ПЕРЕДОВИЙ ПРОЛЕТАРІАТ І П'ЯТИЙ З'ЇЗД ПАРТІЇ

Підготовка до з'їзду підходить до кінця [26]. Поступово вирисовується співвідношення сил фракцій. Виясняється, що промислові райони здебільшого підтримують більшовиків. Петербург, Москва, Центральний промисловий район, Польща, Прибалтійський край, Урал — ось де користується довір'ям тактика більшовиків. Кавказ, Закаспійський край, південь Росії, деякі міста районів впливу «Бунду» [27], селянські організації «Спілки» [28] — ось де черпають сили тов. меншовики. Південь Росії — єдиний промисловий район, де меншовики користуються довір'ям. Інші опорні пункти меншовизму — це здебільшого центри дрібного виробництва.

Виясняється, що тактика меншовиків — це головним чином тактика відсталих міст, де на розвиток революції і ріст класової свідомості дивляться косо.

Виясняється, що тактика більшовиків — це головним чином тактика передових міст, промислових центрів, де на поглиблення революції і розвиток класової свідомості звертається головну увагу...

Був час, коли російська соціал-демократія являла собою жменьку членів. Тоді вона мала інтелігентський характер і не спроможна була накласти свій відбиток на боротьбу пролетаріату. Тоді партійну політику вела яка-небудь пара осіб, голос партійно-пролетарської маси був заглушений... Зовсім інше — сьогодні. Сьогодні перед нами велична партія — **Російська Соціал-Демократична Робітнича Партія,** яка налічує в своїх лавах до 200 000 членів, накладає свій відбиток на боротьбу пролетаріату, збирає навколо себе революційну демократію всієї Росії і викликає страх у «сильних світу цього». І ця велична партія тим більш велична і видатна, що кермо управління нею тримає в руках партійна маса, а не яка-небудь пара «освічених осіб». Це найкраще виявилося під час виборів до Думи, коли партійна маса, відкинувши геть пропозицію «авторитетного» Плеханова, не захотіла мати «спільну платформу» з кадетами. Правда, тов. меншовики все-таки називають нашу партію інтелігентською, але це, мабуть, тому, що ця партія — не меншовицька в своїй більшості. Але коли німецька соціал-демократична партія, яка при 18 мільйонах пролетарів налічує лише 400 000 членів, коли ця партія має право називатися пролетарською партією, — то Російська соціал-демократична партія, яка при 9 мільйонах пролетарів в Росії має 200 000 членів, також має право вважатися пролетарською партією...

Таким чином, Російська соціал-демократична партія велична ще тим, що вона є справді пролетарською партією, яка своїм шляхом іде до майбутнього і критично ставиться до нашіптувань своїх старих «вождів».

Щодо цього показові останні петербурзька і московська конференції.

На обох конференціях задавали тон робітники, дев'ять десятих усього числа делегатів і там і тут становили робітники. Обидві конференції відхилили застарілі і недоречні «директиви» «старих вождів», як-от Плеханов. Обидві конференції на повний голос визнали необхідність більшовизму. Тим самим Москва і Петербург висловили недовір'я меншовицькій тактиці, визнали за необхідну гегемонію пролетаріату в нинішній революції.

Устами Петербурга і Москви говорить весь свідомий пролетаріат. Москва і Петербург ведуть за собою інші міста. Від Москви і Петербурга виходили директиви під час січневого і жовтневого виступів, вони керували рухом у славні грудневі дні. Немає сумніву, що вони ж подадуть сигнал до прийдешнього революційного натиску.

А Петербург і Москва додержуються тактики більшовизму. Тактика більшовизму — це єдино пролетарська тактика, — ось що говорять робітники цих міст пролетаріатові Росії...

Газета «Дро» («Час») № 24,
8 квітня 1907 р.

Стаття без підпису

Переклад з грузинської

НЕРОЗБЕРИХА...

Все ще ніяк не визначать своєї тактики «публіцисти» з «Лахварі» [29]. В першому номері вони писали: ми, мовляв, підтримуємо тільки «прогресивні кроки» кадетів, а не самих кадетів. Ми зауважили, що це кумедний софізм, бо меншовики голосували за кадетів, яких обирали до Думи, а не тільки за їх «кроки»; вони проводили в Думу кадетів як таких, а не тільки їх «кроки»; вони провели у голови Думи кадета як такого, а не тільки його «кроки»,— що явно підтверджує факт підтримки кадетів меншовиками. Це так ясно, меншовики так багато говорили про підтримку кадетів, що заперечення цього факту викликáло тільки сміх...

Тепер вони трошечки «замислились» і твердять інше: правда, «на виборах ми підтримували кадетів» (див. «Лахварі» № 3), але це тільки на виборах, зате в Думі ми підтримуємо не кадетів, а тільки їх «кроки», ви ж, мовляв, «не відрізняєте тактики в Думі від тактики на виборах». По-перше, дуже смішна та «тактика», яка тільки в Думі захищає тебе від дурниць, а під час виборів підказує тобі дурниці.

По-друге, хіба не правда, що головою Думи меншовики провели кадета? До якої тактики треба залічити проведення головою кадета: до «тактики в Думі» чи до тактики поза Думою? Ми думаємо, що Головіна в Думі провели головою Думи, а не на вулиці — головою вулиці.

Ясно, що і в Думі меншовики проводили ту саму тактику, що й поза Думою. Ця тактика є тактика підтримки кадетів. Коли тепер вони це заперечують, то це тому, що стали жертвою нерозберихи.

Підтримувати кадетів — це не значить створювати ім'я кадетам, в противному разі і ви створюєте ім'я есерам, підтримуючи їх, — заявляє «Лахварі». Жартівники ці «лахваристи»! Їм, виявляється, невдогад, що всяка підтримка з боку соціал-демократії створює ім'я тій партії, яку вона підтримує! Через те вони так щедро і роздавали обіцянки про всіляку «підтримку»... Так, шановні товариші, підтримуючи есерів, соціал-демократія створює есерам ім'я в очах народу, і саме тому така підтримка допустима **тільки як виняток і як засіб поразки кадетів.** Підтримка есерів — зовсім не ідеал, вона є неминуче зло, використовуване для приборкання кадетів. А ви підтримували якраз тих самих кадетів, які продають робітників і селян, перед якими есери мають ту перевагу, що вони примикають до революції...

«Скажемо, кадети зажадали загального виборчого права. Це, виявляється, є велике зло, бо це вимога кадетська» (див. там же).

Ну й жартівники! Чи бачите, загальне виборче право—це, виявляється,«кадетська вимога»! Тифліські меншовики, виявляється, не знають, що загальне

виборче право є вимога не кадетська, а вимога революційної демократії, яку послідовніше за всіх відстоює соціал-демократія! Ні, товариші, коли ви не можете зрозуміти навіть того, що кадети не є революційні демократи; коли ви не можете зрозуміти навіть того, що боротьба з ними, щоб зміцнити гегемонію пролетаріату — для нас питання дня; коли ви не спроможні розібратися навіть у тому, що говорили вчора і що говорите сьогодні, — то краще вам поки що відкласти перо, виплутатися спершу з нерозберихи і тільки після цього взятися за «критику»...

Клянемося Думою, так буде краще...

Газета «Дро» («Час») № 26,
10 квітня 1907 р.

Стаття без підпису

Переклад з грузинської

НАШІ КАВКАЗЬКІ КЛОУНИ

З приводу наших статей меншовицька газета «Лахварі» запалала гнівом, — мабуть, обвинувачення попало в ціль. Це, звичайно, дуже кумедне видовище...

В чому справа?

Ми писали, що поворот Думи вправо нас не дивує. Чому? Тому, що в Думі *панує ліберальна буржуазія*, а ця буржуазія вступає в союз з урядом і пориває з робітниками й селянами. Звідси — слабість Думи. І коли робітники й революційні селяни не йдуть у хвості антиреволюційної Думи, і коли вони також пориваають з думською більшістю, — то це значить, що у нас народ є більш свідомий, ніж у Франції вісімнадцятого століття. Звідси — знов-таки слабість Думи. Так ми пояснювали слабість Думи та її поворот вправо.

Виявляється, у наших меншовиків після цього пояснення душа пішла в п'яти, і вони в страху галасують:

«Ні, якби пояснення більшовиків було правильне, в такому разі ми змушені були б махнути рукою і сказати, що російській революції прийшов кінець» (див. «Лахварі» № 6).

Бідолашні! Вони в свою революційність вірять не так міцно, як у кадетську! Ліберали зраджують революцію, — отже, революція ослабла! Робітники і революційні селяни, виявляється, нуль. Горе вам, якщо у вас немає більшої проникливості!

Вони не вірні навіть самим собі. Ось, наприклад, півтора року тому, в газеті «Схіві»[30], ті самі меншовики писали дещо інше:

«Грудневий страйк відштовхнув буржуазію від революції і **зробив її консервативною.** Дальший розвиток революції повинен піти **проти лібералів.** Чи під силу це революції? Це залежить від того, хто буде рушієм революції. **Вождем революції і тут, розуміється, є пролетаріат.** Один він не спроможний довести її до кінця, якщо у нього не буде сильного і вірного союзника, а таким союзником є **єдино селянство»** (див. «Схіві» № 12).

Так, це говорили меншовики, поки вони додержувалися точки зору соціал-демократії...

Але тепер, коли вони повернулися спиною до соціал-демократії, вони заспівали на інший лад і центром революції, її рятівниками оголошують лібералів.

І після всього цього мають сміливість запевняти нас, що кавказькі меншовики не клоуни, що вони не прибираються в соціал-демократичний одяг, щоб приховати своє кадетське нутро!

«Як же сталося, — кажуть меншовики, — що в першій Думі кадети діяли сміливіше, вимагали відповідального перед Думою міністерства і т. д.? Чим пояснити, що кадети на другий день після розгону Думи підписалися під Виборзькою відозвою?

Чому вони так не роблять сьогодні?

На це питання політична філософія більшовиків **відповіді не дає і дати не може»** (див. там же).

Даремно тішите себе, перелякані товариші. Ми давно відповіли на це питання: нинішня Дума більш безбарвна тому, що пролетаріат тепер більш свідомий і згуртований, ніж у період першої Думи, а це й штовхає ліберальну буржуазію в сторону реакції. Раз і назавжди закарбуйте собі на носі, ліберальствуючі товариші, що **чим більш свідомо бореться пролетаріат, тим більш контрреволюційною стає буржуазія.** Таке наше пояснення.

А як ви пояснюєте безбарвність другої Думи, шановні товариші?

Ось, наприклад, в № 4 «Лахварі» ви пишете, що в слабості Думи, в її безбарвності винна «несвідомість і неорганізованість народу». Перша Дума, як ви самі говорите, була більш «сміливою», — отже, тоді народ був «свідомим і організованим». Друга Дума більш безбарвна, — отже, в цьому році народ є менш «свідомим і організованим», ніж у минулому році, — отже, справа революції і росту свідомості народу пішла назад! Чи не це ви хотіли сказати, товариші? Чи не цим ви хочете виправдати своє тяжіння до кадетів, шановні?

Горе вам і вашій плутаній «логіці», якщо ви й далі думаєте лишатися клоунами...

Газета «Дро» («Час») № 9,
13 квітня 1907 р.

Стаття без підпису

Переклад з грузинської

РОЗГОН ДУМИ І ЗАВДАННЯ ПРОЛЕТАРІАТУ

Другу Думу розігнали [31]. І розігнали її не просто, а з шумом — точнісінько як першу Думу. Тут є і «розгонний маніфест» з «щирим жалем» царя-фарисея з приводу розгону. Є й «новий виборчий закон», який зводить нанівець виборчі права робітників і селян. Є навіть обіцянки «оновити» Росію з допомогою, звичайно, розстрілів і третьої Думи. Словом, тут є все те, що ще так недавно мало місце під час розгону першої Думи. Цар коротко повторив розгон першої Думи...

А розігнав цар другу Думу недаремно і зовсім не без мети. При допомозі Думи він хотів зв'язатися з селянством, зробити його з союзника пролетаріату союзником уряду і, таким чином, лишивши пролетаріат одиноким, ізолювавши його, розладнати справу революції, зробити неможливою її перемогу. Для цього уряд вдався по допомогу до ліберальної буржуазії, яка користується поки що деяким впливом серед темної маси селян, і ось саме через неї він хотів зв'язатися з багатомільйонним селянством. Так хотів він використати другу Державну думу.

Але вийшло навпаки. На перших же засіданнях другої Думи виявилося недовір'я селянських депутатів не тільки до уряду, але й до депутатів ліберальних буржуа. Недовір'я це росло з приводу цілого ряду голосувань і, нарешті, дійшло до того, що перейшло у відкриту ворожість до депутатів ліберальної буржуазії. Таким чином, урядові не вдалося згуртувати селянських депутатів навколо лібералів, а через них — навколо старої влади. Бажання уряду — зв'язатися через Думу з селянством та ізолювати пролетаріат — не здійснилося. Навпаки: селянські депутати все більше й більше згуртовувались навколо пролетарських депутатів, навколо соціал-демократів. І чим більше вони віддалялися від лібералів, від кадетів, тим рішучіше зближалися з соціал-демократичними депутатами. А це значно полегшувало справу гуртування селян навколо пролетаріату поза Думою. Отже, вийшло не ізолювання пролетаріату, а ізолювання ліберальної буржуазії і уряду від селян, — пролетаріат закріпляв за собою багатомільйонне селянство — отже, розладжувалась не справа революції, як цього хотів уряд, — а справа контрреволюції. З огляду на це існування другої Думи ставало для уряду все більш і більш небезпечним. І він «розпустив» Думу.

А щоб успішніше розладнати справу зближення селян з пролетаріатом, щоб посіяти в темних масах селян ворожість до соціал-демократів і згуртувати їх навколо себе, уряд удався до двох заходів.

По-перше, він напав на думську фракцію соціал-демократів, звів на її членів брехливе обвинувачення у заклику до негайного повстання і вивів їх, таким

чином, головними винуватцями розгону Думи. Мовляв, ми б не розігнали, любі селяни, вашу «Думушку», але соціал-демократи погрожували нам повстанням, і ми були змушені «розпустити» її.

По-друге, уряд видав «новий закон», за яким наполовину скоротив кількість селянських виборщиків, настільки ж збільшив кількість поміщицьких виборщиків, дав право останнім вибирати на загальних зборах депутатів від селян, скоротив кількість виборщиків від робітників також майже наполовину (замість 237 виборщиків — 124), лишив за собою право перерозподілу виборців «за місцевостями, за родом належних їм цензів і за національностями», знищив всяку можливість свободи виборчої агітації і т. д. і т. д. І все це для того, щоб: не пустити в третю Думу революційних представників робітників і селян; заповнити її ліберальними і реакційними представниками поміщиків і фабрикантів; перекрутити представництво селян, створивши можливість проведення, всупереч бажанню самих селян, найконсервативніших депутатів від селян і, таким чином, відібрати у пролетаріату можливість відкритого гуртування навколо себе широких мас селянства, — отже, створити собі можливість відкритого зближення з селянством.

Такий смисл розгону другої Державної думи.

Ліберальна буржуазія, як видно, зрозуміла все це і, в особі своїх кадетів, іде назустріч урядові. Ще в другій Думі вона увійшла в угоду з старою владою і, заграючи з селянськими депутатами, намагалась ізолювати пролетаріат. Напередодні розгону лідер кадетів, Мілюков, закликав свою партію згуртовувати все і вся навколо «уряду Столипіна», увійти

з ним в угоду і оголосити війну революції, власне пролетаріатові. А другий лідер кадетів, Струве, уже після розгону боронив «ідею видачі» урядові соціал-демократичних депутатів, закликáв кадетів стати відкрито на шлях боротьби з революцією, злитися з контрреволюційними октябристами і, ізолювавши неспокійний пролетаріат, повести з ним боротьбу. Кадетська партія мовчить, — отже, вона згодна із своїми лідерами.

Очевидно, ліберальна буржуазія розуміє всю важливість нинішнього моменту.

З тим більшою виразністю постає перед пролетаріатом завдання повалення царської влади. Подумайте тільки. Була перша Дума. Була й друга. Але ні та, ні друга не «розв'язала» — та й не могла «розв'язати» — жодного з питань революції. По-старому лишаються: селяни без землі, робітники без восьмигодинного робочого дня, всі громадяни без політичної свободи. Чому? Та тому, що царська влада ще не вмерла, вона ще продовжує існувати, розганяючи за першою Думою другу, організує контрреволюцію і намагається розладнати сили революції, відірвати від пролетарів багатомільйонне селянство. Тимчасом, підземні сили революції — криза в містах і голод у селах — продовжують вести свою роботу, все сильніше будоражачи широкі маси робітників і селян, все настійніше вимагаючи розв'язання корінних питань нашої революції. Силкування царської влади тільки загострюють кризу. Намагання ліберальної буржуазії — відірвати селян від пролетарів — тільки посилюють революцію. Ясно, що без повалення царської влади і скликання Всенародних Установчих Зборів неможливо задовольнити

широкі маси робітників і селян. Не менш ясне й те, що тільки в союзі з селянством проти царської влади і ліберальної буржуазії можна буде розв'язати корінні питання революції.

Повалення царської влади і скликання Всенародних Установчих Зборів — ось куди веде нас розгон другої Думи.

Війна із зрадницькою ліберальною буржуазією, тісний союз з селянством — ось про що говорить нам розгон другої Думи.

Завдання пролетаріату — свідомо стати на цей шлях і гідно виконати роль вождя революції.

Газета «Бакинский Пролетарий» № 1,
20 червня 1907 р.
Стаття без підпису

Друкується за текстом газети

ЛОНДОНСЬКИЙ З'ЇЗД РОСІЙСЬКОЇ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ РОБІТНИЧОЇ ПАРТІЇ

(Записки делегата)[32]

Лондонський з'їзд закінчився. Всупереч сподіванням ліберальних писак, різних там Вергежських[33] і Кускових[34], — з'їзд дав нам не розкол, а дальше згуртування партії, дальше об'єднання передових робітників усієї Росії в одну неподільну партію. Це був справжній всеросійський об'єднавчий з'їзд: бо на ньому вперше були представлені найбільш широко й повно наші польські, бундівські і латиські товариші, на ньому вперше вони взяли активну участь у роботах партійного з'їзду, отже, вперше зв'язали найбезпосередніше долю своїх організацій з долею всієї партії. В цьому розумінні Лондонський з'їзд значно посунув вперед справу згуртування і зміцнення Російської Соціал-Демократичної Робітничої Партії.

Такий є перший і важливий результат Лондонського з'їзду.

Але цим не вичерпується значення Лондонського з'їзду. Річ у тому, що, всупереч бажанню тих самих ліберальних писак, з'їзд закінчився перемогою

«більшовизму», перемогою революційної соціал-демократії над опортуністичним крилом нашої партії, над «меншовизмом». Усім відомі, звичайно, наші незгоди в питанні про роль різних класів і партій у нашій революції і про наше до них ставлення. Відоме також і те, що офіціальний центр партії, меншовицький своїм складом, в цілому ряді виступів ставав у суперечність з партією в цілому. Згадайте хоча б: історію з лозунгом Центрального Комітету про відповідальне кадетське міністерство, відкинутим партією під час першої Думи; історію з лозунгом того ж ЦК про «відновлення сесії Думи» після розгону першої Думи, теж відкинутим партією; історію з відомим закликом ЦК до загального страйку з приводу розгону першої Думи, теж відкинутим партією... Треба було покласти край цьому ненормальному становищу. А для цього в свою чергу треба було підвести підсумок фактичним перемогам партії над опортуністичним ЦК, перемогам, які сповнюють історію внутрішнього розвитку нашої партії за весь минулий рік. І от, Лондонський з'їзд підвів підсумок усім цим перемогам революційної соціал-демократії, і, закріпивши за нею перемогу, він прийняв тактику цієї соціал-демократії.

Отже, віднині партія проводитиме строго класову політику соціалістичного пролетаріату. Червоний прапор пролетаріату не схилятиметься більше перед балакунами лібералізму. Інтелігентські хитання, які не личать пролетаріатові, дістали смертельний удар.

Такий є другий, не менш важливий результат Лондонського з'їзду нашої партії.

Фактичне об'єднання передових робітників усієї Росії в єдину всеросійську партію під прапором революційної соціал-демократії — такий сенс Лондонського з'їзду, такий його загальний характер.

Перейдемо тепер до більш докладної характеристики з'їзду.

I

СКЛАД З'ЇЗДУ

Усього на з'їзді було близько 330 делегатів. З них 302 були з правом ухвального голосу — представники більш ніж 150 000 членів партії, решта — дорадчі. За фракціями розподілялися приблизно так: (тільки ухвальні) 92 більшовики, 85 меншовиків, 54 бундівці, 45 поляків і 26 латишів.

З точки зору громадського становища членів з'їзду (робітники і неробітники) з'їзд являв таку картину: робітників фізичної праці було всього 116; конторників і прикажчиків — 24; решта — неробітники. При цьому робітники фізичної праці за фракціями розподілялися так: в більшовицькій фракції — 38 (36 процентів); в меншовицькій — 30 (31 процент); у поляків — 27 (61 процент); у латишів — 12 (40 процентів); у бундівців — 9 (15 процентів). А професіональні революціонери розподілялися за фракціями так: в більшовицькій фракції — 18 (17 процентів); в меншовицькій — 22 (22 проценти); у поляків — 5 (11 процентів); у латишів — 2 (6 процентів); у бундівців — 9 (15 процентів).

Ми всі були «здивовані» цією статистикою. Як? Меншовики так багато кричали про інтелігентський

склад нашої партії, вони день і ніч лаяли більшовиків інтелігентами, вони погрожували прогнати всіх інтелігентів з партії, вони раз у раз третирували професіональних революціонерів — і раптом у них у фракції виявилось далеко менше робітників, ніж у «інтелігентів»-більшовиків! У них виявилось далеко більше професіональних революціонерів, ніж у більшовиків! Але ми пояснювали меншовицькі крики тим, що «у кого що болить, той про те і кричить»...

Ще цікавіші цифри про склад з'їзду з точки зору «територіального розподілу» делегатів. Виявилось, що великі групи меншовицьких делегатів посилаються головним чином селянськими і ремісничими районами: Гурія (9 делегатів), Тифліс (10 делегатів), малоросійська селянська організація «Спілка» (здається, 12 делегатів), Бунд (величезна більшість — меншовицька) і, як виняток, — Донецький басейн (7 чоловік). Тим часом як великі групи більшовицьких делегатів посилаються виключно великопромисловими районами: Петербург (12 делегатів), Москва (13 чи 14 делегатів), Урал (21 делегат), Іваново-Вознесенськ (11 делегатів), Польща (45 делегатів).

Очевидно, тактика більшовиків є тактикою великопромислових пролетарів, тактикою тих районів, де класові суперечності особливо ясні і класова боротьба особливо гостра. Більшовизм — це тактика справжніх пролетарів.

З другого боку, не менш очевидне й те, що тактика меншовиків є переважно тактикою ремісничих робітників і селянських напівпролетарів, тактикою тих районів, де класові суперечності не

зовсім ясні і класова боротьба замаскована. Меншовизм — це тактика напівбуржуазних елементів пролетаріату.

Так говорять цифри.

І це не важко зрозуміти: не можна серйозно говорити серед лодзинських, московських або івановозненесенських робітників про блоки з тією самою ліберальною буржуазією, члени якої ведуть з ними запеклу боротьбу, раз у раз «караючи» їх частковими звільненнями і масовими локаутами — там меншовизм не знайде собі симпатій, там потрібен більшовизм, тактика непримиренної пролетарської класової боротьби. І навпаки, надзвичайно важко прищепити ідею класової боротьби гурійським селянам або яким-небудь шкловським ремісникам, які не відчувають гострих систематичних ударів класової боротьби і через те охоче йдуть на всякі угоди проти «спільного ворога» — там поки що не потрібен більшовизм, там потрібен меншовизм, бо там усе пройняте атмосферою угод і компромісів.

Не менш цікавий склад з'їзду з точки зору національностей. Статистика показала, що більшість меншовицької фракції становлять євреї (не рахуючи, звичайно, бундівців), далі йдуть грузини, потім росіяни. Зате величезну більшість більшовицької фракції становлять росіяни, далі йдуть євреї (не рахуючи, звичайно, поляків і латишів), потім грузини і т. д. З цього приводу хтось з більшовиків зауважив жартома (здається, тов. Алексинський [35]), що меншовики — єврейська фракція, більшовики — істинно-руська, отже, не завадило б нам, більшовикам, влаштувати в партії погром.

А такий склад фракцій не важко пояснити: вогнищами більшовизму є головним чином великопромислові райони, райони чисто руські, за винятком Польщі, тоді як меншовицькі райони, райони дрібного виробництва, є в той же час районами євреїв, грузинів і т. д.

Щождо течій, які намітилися на з'їзді, то треба зауважити, що формальний поділ з'їзду на 5 фракцій (більшовики, меншовики, поляки і т. д.) зберіг певну силу, правда, незначну, тільки до обговорення питань принципіального характеру (питання про непролетарські партії, про робітничий з'їзд і т. д.). З обговорення питань принципіальних формальне групування було фактично відкинуте і при голосуваннях з'їзд звичайно поділявся на 2 частини: більшовиків і меншовиків. Так званого центру, або болота, не було на з'їзді. Троцький виявився «красивою непотрібністю». Причому всі поляки явно примикали до більшовиків. Величезна більшість латишів теж явно підтримувала більшовиків. Бунд, який фактично завжди підтримував величезною більшістю своїх делегатів меншовиків, формально вів надзвичайно двозначну політику, яка викликáла посмішку з одного боку, роздратування з другого. Тов. Роза Люксембург художньо-влучно схарактеризувала цю політику Бунду, сказавши, що політика Бунду не є політика зрілої політичної організації, яка впливає на маси, що — це політика торгашів, які завжди видивляються і завжди вичікують з надією: а може завтра цукор подешевшає. З бундівців більшовиків підтримували тільки 8—10 делегатів, і то не завжди.

Загалом перевага, і досить-таки значна перевага, була на боці більшовиків.

Таким чином, з'їзд був більшовицький, хоч і не різко більшовицький. З меншовицьких резолюцій пройшла тільки резолюція про партизанські виступи, і то цілком випадково: більшовики на цей раз не прийняли бою, вірніше не захотіли довести його до кінця, просто бажаючи «дати хоч раз порадіти тов. меншовикам»...

II

ПОРЯДОК ДЕННИЙ. ЗВІТ ЦК. ЗВІТ ДУМСЬКОЇ ФРАКЦІЇ

З точки зору політичних течій на з'їзді, роботи з'їзду можна було б поділити на 2 частини.

Перша частина: дебати в питаннях формальних, як-от порядок денний з'їзду, звіти ЦК і звіт Думської фракції, питаннях, які мають глибокий політичний сенс, але зв'язані або зв'язуються з «честю» тієї чи іншої фракції, з думкою про те, «як би не образити» ту чи іншу фракцію, «як би не викликати розкол», — і тому називаються питаннями формальними. Ця частина з'їзду пройшла найбурхливіше і забрала найбільше часу. А сталося це тому, що міркування принципу відсувалися назад міркуваннями «моралі» («як би не образити»), отже, строго певні угруповання не створювались, не можна було відразу догадатися «чия візьме», і фракції, сподіваючись повести за собою «нейтрально-коректних», кидалися в шалену боротьбу за перевагу.

Друга частина: дебати в питаннях принципіальних, як-от питання про непролетарські партії, робітничий з'їзд і т. д. Тут уже не було міркувань «моралі»,

групування відбувалися певні, за строго певними принципіальними течіями, співвідношення сил між фракціями виявлялося відразу, і тому ця частина з'їзду була найбільш спокійною і плодотворною, — явний доказ на користь того, що принципіальність у дебатах — найкраща гарантія плодотворності і спокою робіт з'їзду.

Перейдемо до короткої характеристики першої частини робіт з'їзду.

Після промови тов. Плеханова, який відкрив з'їзд і відзначив у своїй промові необхідність угод «від випадку до випадку» з «прогресивними елементами» буржуазного суспільства, з'їзд обрав президію з п'яти (по одному з фракцій), обрав мандатну комісію і перейшов до вироблення порядку денного. Характерно, що меншовики і на цьому з'їзді, так само, як і на торішньому, Об'єднавчому, якнайзапекліше виступили проти пропозиції більшовиків — внести в порядок денний питання про оцінку моменту і про класові завдання пролетаріату в нашій революції. Чи йде революція на піднесення чи вона йде на спад, і відповідно до цього — чи треба її «ліквідувати» чи довести до кінця; які класові завдання пролетаріату в нашій революції, що проводять різку грань між ним і іншими класами російського суспільства,— ось яких питань бояться тов. меншовики. Від них вони тікають, як тінь від сонця, вони не хочуть винести на світ коріння наших незгод. Чому? Тому, що в самій фракції меншовиків існують глибокі незгоди в цих питаннях; тому, що меншовизм не становить цільної течії, меншовизм — це збрід течій, які непомітні під час фракційної боротьби з більшо-

визмом, але відразу ж прориваються при принципіальній постановці питань моменту і нашої тактики. Меншовики не хочуть виявити цю внутрішню слабість своєї фракції. Більшовики знали це і, в інтересах більшої принципіальності дебатів, наполягали на внесенні в порядок денний вищезгаданих питань. Меншовики, бачачи, що принципіальність убиває їх, почали опіратися, дали зрозуміти «коректним товаришам», що вони «образяться», — і з'їзд не вніс у порядок денний питання про момент і т. д. Кінець кінцем прийняли такий порядок денний: звіт Центрального Комітету, звіт Думської фракції, про ставлення до непролетарських партій, про Думу, про робітничий з'їзд, про професійні спілки, про партизанські виступи, кризи, локаути і безробіття, Штутгартський міжнародний конгрес [36], організаційні питання.

В питанні про звіт ЦК головними доповідачами виступили тов. Мартов (від меншовиків) і тов. Рядовой [37] (від більшовиків). Доповідь Мартова була власне не доповідь із серйозним висвітленням явищ, а задушевна розповідь про те, як невинний ЦК взявся був керувати партією і потім Думською фракцією, і як «страхітливі» більшовики перешкоджали йому діяти, пристаючи своєю принципіальністю. Не прийняті потім партією лозунги ЦК про відповідальне кадетське міністерство, про «відновлення сесії Думи» і т. д. і т. п. Мартов виправдував тим, що момент був непевний і під час затишшя не можна було висувати інші лозунги. Невдалий заклик ЦК до загального страйку, а потім до окремих виступів

безпосередньо після розгону першої Думи Мартов виправдував тією самою непевністю становища і неможливістю точно визначити настрій мас. Дуже мало говорив про роль ЦК в розколі Петербурзької організації [38]. Зате надто багато говорив про конференцію військових і бойових організацій, яка була скликана з ініціативи певної групи більшовиків і внесла, на думку Мартова, дезорганізацію й анархію в партійні організації. Наприкінці доповіді Мартов закликáв з'їзд взяти до уваги важкі умови роботи по керівництву партією, з огляду на особливу складність і заплутаність моменту, і не бути строгим щодо ЦК. Очевидно, сам Мартов визнавав за ЦК серйозні гріхи.

Доповідь тов. Рядового була зовсім іншого характеру. На його думку, ЦК партії повинен: 1) обстоювати і проводити програму партії, 2) здійснювати тактичні директиви, дані йому з'їздом партії, 3) охороняти цілість партії, 4) об'єднувати позитивну роботу партії. Тимчасом ЦК не виконав жодного з цих обов'язків. Замість того, щоб обстоювати і проводити програму партії, ЦК з приводу відомого аграрного звернення першої Думи [39] пропонував Думській фракції соціал-демократів, в інтересах єдності опозиції, в інтересах привернення кадетів, не вносити в думське звернення відомого пункту нашої аграрної програми про конфіскацію всієї (поміщицької) землі, а обмежитися простою заявою про відчуження землі без застереження: з викупом чи без викупу.

Подумайте тільки: ЦК партії пропонував викинути надзвичайно важливий пункт програми партії про конфіскацію землі. ЦК порушував програму партії!

ЦК, як порушник програми, — чи можете собі уявити цю нечувану ганьбу?

Далі. Замість того, щоб проводити в життя хоча б директиви Об'єднавчого з'їзду; замість того, щоб *систематично поглиблювати боротьбу партій всередині* Думи з метою внесення більшої свідомості в боротьбу класів поза Думою; замість того, щоб здійснювати строго класову незалежну політику пролетаріату, — ЦК висунув лозунги про відповідальне кадетське міністерство, про «відновлення сесії Думи», «за Думу проти камарильї» і т. д. і т. д., лозунги, які стушовують боротьбу партії в Думі, змазують класові суперечності *поза Думою, стирають всяку грань між* бойовою політикою пролетаріату і угодовською політикою ліберальної буржуазії, пристосовують першу до другої. І коли один з членів Центрального Органу, отже й Центрального Комітету, тов. Плеханов, пішов ще далі по шляху угоди з кадетами і запропонував партії увійти в блок з ліберальною буржуазією, відкинувши лозунг Установчих зборів і висунувши *прийнятний для ліберальної буржуазії* лозунг «повновладної Думи», — ЦК не тільки не протестував проти вихватки тов. Плеханова, яка плямує партію, але навіть згоджувався з нею, не насмілившись, зрештою, офіціально висловити свою згоду.

Ось як порушував ЦК партії елементарні вимоги незалежної класової політики пролетаріату і постанов Об'єднавчого з'їзду!

ЦК, який затемнює класову самосвідомість пролетаріату; ЦК, який підпорядковує політику пролетаріату політиці ліберальної буржуазії; ЦК, який схиляє прапор пролетаріату перед шарлатанами кадетського

лібералізму — ось до чого довели нас опортуністи меншовизму!

Ми вже не говоримо про те, як ЦК не тільки не охороняв єдність і дисципліну партії, а систематично порушував їх, взявши на себе ініціативу розколу в Петербурзькій організації.

Не хочемо говорити також про те, що ЦК не об'єднував роботу партії — це ясно само собою.

Чим усе це пояснюється, всі ці помилки ЦК? Звичайно, не «страхітливими» особами, які засідали в ЦК, а тим, що меншовизм, який наповнював тоді ЦК, не здатний керувати партією, він остаточно збанкротував, як політична течія. З цієї точки зору вся історія ЦК є історія провалу меншовизму. І коли нам докоряють тов. меншовики, кажучи, що ми «перешкоджали» ЦК, ми «приставали» до нього і т. д. і т. д., ми не можемо не відповісти цим моралізуючим товаришам: так, товариші, ми «перешкоджали» ЦК порушувати нашу програму, ми «перешкоджали» йому пристосовувати тактику пролетаріату до смаків ліберальної буржуазії і будемо перешкоджати далі, бо в цьому наш священний обов'язок...

Так приблизно говорив товариш Рядовой.

З дебатів вияснилось, що більша частина товаришів, навіть деякі бундівці, підтримують точку зору тов. Рядового. І коли все-таки не пройшла резолюція більшовиків, яка відзначала помилки ЦК, то через те, що сильно впливали на товаришів міркування: «як би не викликати розколу». Не пройшла, звичайно, і меншовицька резолюція про довір'я ЦК. Пройшов простий перехід до чергових справ без оцінки діяльності ЦК...

Дебати в питанні про звіт Думської фракції були загалом повторенням дебатів у попередньому питанні. Воно й зрозуміло: Думська фракція діяла під прямим керівництвом ЦК, і, природно, критика або захист ЦК була в той же час критикою або захистом Думської фракції.

Цікаве було зауваження другого доповідача, тов. Алексинського (першим доповідачем був тов. Церетелі), про те, що лозунг Думської фракції, в більшості своїй меншовицької, про єдність опозиції в Думі, про нерозколювання опозиції і необхідність йти разом з кадетами — цей меншовицький лозунг, за висловом тов. Алексинського, зазнав в Думі цілковитого краху, бо у найважливіших питаннях, як-от питання про бюджет, армію і т. д., кадети йшли разом з Столипіним, і соціал-демократам-меншовикам доводилось боротися пліч-о-пліч з депутатами від селян проти уряду і кадетів. Меншовикам доводилось на ділі констатувати крах своєї позиції і проводити в Думі лозунг більшовиків про необхідність вести за собою депутатів від селян у боротьбі проти правих і кадетів.

Не менш цікаве зауваження польських товаришів про недопустимість з боку Думської фракції йти на спільні збори з народовцями [40], цими чорносотенцями Польщі, які не раз організовували і продовжують організовувати тепер різню соціалістів Польщі. На це два лідери кавказьких меншовиків [41] один по одному відповіли, що для Думської фракції важливе не те, що роблять партії у себе дома, — а те, як вони поводяться в Думі, а народовці поводяться в Думі більш-менш ліберально. Виходило, що партії треба

характеризувати не за тим, що вони **роблять** поза Думою, а за тим, що вони **говорять** в Думі. Далі цього опортунізмові нікуди йти...

Більшість промовців погоджувалась з точкою зору тов. Алексинського, але резолюції все-таки не прийняли ніякої і в цьому питанні, знов-таки з тих самих міркувань: «не образити». Відклавши питання про резолюцію, з'їзд прямо перейшов до наступного питання.

III

ПРО НЕПРОЛЕТАРСЬКІ ПАРТІЇ

Від питань формальних ми переходимо до питань принципіальних, до питань наших незгод.

Питання наших тактичних незгод — це питання про ймовірну долю нашої революції і про роль різних класів і партій російського суспільства в цій революції. Що наша революція буржуазна, що вона повинна скінчитися розгромом кріпосних, а не капіталістичних порядків, що вона може увінчатися лише демократичною республікою, — в цьому, здається, всі згодні в нашій партії. Далі, що наша революція загалом і в цілому йде до піднесення, а не до спаду, і що нашим завданням є не «ліквідація» революції, а доведення її до кінця, — в цьому теж, принаймні формально, всі згодні, бо меншовики, як фракція, ніде ще не заявляли про противне. Але яким чином довести до кінця нашу революцію? Яка роль пролетаріату, селянства, ліберальної буржуазії в цій революції? При якому сполученні сил, що ведуть боротьбу, можна було б довести до кінця поточну революцію?

З ким іти, кого бити, і т. д. і т. д. Ось де починаються у нас незгоди.

Думка меншовиків. Тому що наша революція буржуазна, то єдино буржуазія й може бути вождем революції. Буржуазія була вождем великої революції у Франції, вона була вождем революцій інших держав Європи — вона ж повинна бути вождем і нашої російської революції. Пролетаріат — головний борець революції, але він повинен іти за буржуазією і штовхати її вперед. Селянство теж революційна сила, але у нього надто багато реакційного і тому пролетаріатові з ним далеко рідше доведеться виступати спільно, ніж з ліберально-демократичною буржуазією. Буржуазія є більш надійним союзником пролетаріату, ніж селянство. Навколо ліберально-демократичної буржуазії, як навколо вождя, повинні гуртуватися всі сили, що ведуть боротьбу. Тому наше ставлення до буржуазних партій повинно визначатися не революційним положенням: разом з селянством проти уряду і ліберальної буржуазії, на чолі з пролетаріатом, — а опортуністичним положенням: разом з усією опозицією проти уряду, на чолі з ліберальною буржуазією. Звідси тактика угод з лібералами.

Така думка меншовиків.

Думка більшовиків. Наша революція справді буржуазна, але це ще не значить, що вождем її буде наша ліберальна буржуазія. У 18-му столітті французька буржуазія була вождем французької революції, але чому? Тому, що французький пролетаріат був слабий, він не виступав самостійно, він не висував своїх класових вимог, у нього не було ні класової свідомості, ні організації, він ішов тоді в хвості

у буржуазії, і буржуазія користувалася ним, як зброєю для своїх буржуазних цілей. Як бачите, буржуазія не потребувала тоді союзника в особі царської влади проти пролетаріату — пролетаріат сам був її союзником-слугою — і тому вона могла бути тоді революційною, йти навіть на чолі революції. Зовсім інше спостерігається у нас, в Росії. Російський пролетаріат далеко не можна назвати слабим: він уже кілька років виступає цілком самостійно, висуваючи свої класові вимоги; він достатньо озброєний класовою самосвідомістю, щоб розуміти свої інтереси; він згуртований у свою партію; у нього найсильніша в Росії партія із своєю програмою й тактично-організаційними принципами; на чолі з цією партією він уже здобув ряд блискучих перемог над буржуазією... Чи може при цих умовах наш пролетаріат вдовольнятися роллю хвоста ліберальної буржуазії, роллю жалюгідної зброї в руках цієї буржуазії? Чи може, чи повинен він іти за цією буржуазією, зробивши її своїм вождем? Чи може він не бути вождем революції? А подивіться, що діється в таборі нашої ліберальної буржуазії: наша буржуазія, залякана революційністю пролетаріату, замість того, щоб іти на чолі революції, кидається в обійми контрреволюції, вступає з нею в союз проти пролетаріату. А її партія, партія кадетів, відкрито, перед лицем усього світу вступає в угоду з Столипіним, голосує за бюджет і армію на користь царизму проти народної революції. Чи не ясно, що російська ліберальна буржуазія являє собою силу антиреволюційну, з якою треба вести найнещаднішу війну? І чи не мав рації тов. Каутський, кажучи, що там, де пролетаріат

виступає самостійно, буржуазія перестає бути революційною?..

Отже: російська ліберальна буржуазія антиреволюційна; вона не може бути ні рушієм, ні, тим більш, вождем революції; вона є заклятим ворогом революції, і з нею треба вести уперту боротьбу.

Єдиним вождем нашої революції, який заінтересований і може повести за собою революційні сили Росії на штурм царського самодержавства, — є пролетаріат. Тільки пролетаріат згуртує навколо себе революційні елементи країни, тільки він доведе до кінця нашу революцію. Завданням соціал-демократії є — зробити все можливе для підготовки пролетаріату до ролі вождя революції.

В цьому суть більшовицької точки зору.

На питання: хто ж може бути надійним союзником пролетаріату в справі доведення до кінця нашої революції — більшовики відповідають: єдиним скількинебудь надійним і сильним союзником пролетаріату є революційне селянство. Не зрадницька ліберальна буржуазія, а революційне селянство битиметься разом з пролетаріатом проти всіх підвалин кріпосних порядків.

Відповідно до цього наше ставлення до буржуазних партій повинно визначатися положенням: разом з революційним селянством проти царизму і ліберальної буржуазії, на чолі з пролетаріатом. Звідси — необхідність боротьби з гегемонією (провід) кадетської буржуазії і, значить, недопустимість угод з кадетами.

Така думка більшовиків.

В рамках цих двох позицій оберталися промови доповідачів, Леніна і Мартинова, і всіх інших промовців.

Тов. Мартинов остаточно «поглибив» точку зору меншовиків, категорично заперечуючи допустимість гегемонії пролетаріату і також категорично обстоюючи ідею блоку з кадетами.

Всі інші промовці, їх величезна більшість, висловлювались в дусі більшовицької позиції.

Особливо цікаві промови тов. Рози Люксембург, яка передала з'їздові привіт від імені німецьких соціал-демократів і розвинула погляд наших німецьких товаришів на наші незгоди. (Ми тут пов'язуємо обидві промови Р. Л., виголошені в різний час.) Цілком згоджуючись з більшовиками в питаннях: про роль пролетаріату, як вождя революції, про роль ліберальної буржуазії, як антиреволюційної сили і т. д. і т. д. — Р. Люксембург критикувала лідерів меншовизму, Плеханова і Аксельрода, називаючи їх опортуністами і порівнюючи їх позицію з позицією жоресистів у Франції. Я знаю, говорила Люксембург, що й у більшовиків є деякі промахи, дивні риси, зайва твердокамінність, але я їх цілком розумію і виправдую: не можна не бути твердокамінним, коли бачиш розпливчату, драглу масу меншовицького опортунізму. Та сама зайва твердокамінність спостерігалась у гедистів[42] у Франції, лідер яких, тов. Гед, заявляв у відомій виборчій афіші: «не сміти жодному буржуа голосувати за мене, бо я обстоюватиму в парламенті тільки інтереси пролетарів проти всіх буржуа». І незважаючи на це, незважаючи на ці різкості, ми, німецькі соціал-демократи, завжди стояли на

боці гедистів в їх боротьбі проти зрадників марксизму, проти жоресистів. Те саме треба сказати відносно більшовиків, що їх ми, німецькі соціалдемократи, будемо підтримувати в їх боротьбі з опортуністами меншовиками...

Так приблизно говорила тов. Р. Люксембург.

Ще цікавіший знаменитий лист, надісланий з'їздові Центральним Комітетом Німецької Соціал-Демократичної Партії і прочитаний Розою Люксембург. Цікавий він тим, що, радячи партії **боротися** з лібералізмом і визнаючи особливу роль російського пролетаріату, як вождя російської революції, — він тим самим визнає всі основні положення більшовизму.

Таким чином, ставало ясним, що найвипробуваніша і найреволюційніша в Європі німецька соціал-демократія відкрито і ясно підтримує більшовиків, як справжніх марксистів, в їх боротьбі **проти** зрадників марксизму, **проти** меншовиків.

Цікаві також деякі місця в промові тов. Тишка, представника польської делегації у президії. Обидві фракції запевняють нас, говорив тов. Тишко, що вони твердо стоять на точці зору марксизму. І не всякому легко зрозуміти: хто ж, нарешті, стоїть на цій точці зору, більшовики чи меншовики... «Це ми стоїмо на точці зору марксизму», — перебивають «зліва» кілька меншовиків. «Ні, товариші», — відповів їм Тишко, — «ви не стоїте, а **лежите** на ній: бо вся ваша безпорадність у справі керівництва класовою боротьбою пролетаріату, той факт, що ви вмієте заучувати великі слова великого Маркса, але не вмієте їх застосовувати, — все це говорить про те, що ви не стоїте, а лежите на точці зору марксизму».

Це було художньо влучно.

Справді, візьміть хоч такий факт. Меншовики часто кажуть, що завданням соціал-демократії завжди і скрізь є перетворення пролетаріату в самостійну політичну силу. Чи вірно це? Безумовно вірно! Це — великі слова Маркса, які завжди повинен пам'ятати всякий марксист. Але як їх застосовують тов. меншовики? Чи сприяють вони фактичному виділенню пролетаріату з маси буржуазних елементів, які оточують його, у самостійний незалежний клас? Чи згуртовують вони революційні елементи навколо пролетаріату і чи готують вони пролетаріат до ролі вождя революції? Факти показують, що нічого подібного меншовики не роблять. Навпаки: меншовики радять пролетаріатові частіше влаштовувати угоди з ліберальною буржуазією, — і, тим самим, сприяють не виділенню пролетаріату в самостійний клас, а змішанню його з буржуазією; меншовики радять пролетаріатові відмовитись від ролі вождя революції, відступити цю роль буржуазії, йти за буржуазією, — і, тим самим, сприяють не перетворенню пролетаріату в самостійну політичну силу, — а перетворенню його в хвостик буржуазії... Тобто, меншовики роблять якраз протилежне тому, що вони повинні були б робити, виходячи з правильного марксистського положення.

Так, мав рацію т. Тишко, коли сказав, що меншовики не стоять, а лежать на точці зору марксизму...

По закінченні дебатів були запропоновані два проекти резолюції: меншовицький і більшовицький. З них величезною більшістю голосів був прийнятий за основу проект більшовиків.

Далі пішли поправки до проекту. Було внесено близько 80 поправок. Вносилися вони головним чином до двох пунктів проекту: до пункту про пролетаріат, як вождя революції, і до другого пункту — про кадетів, як антиреволюційну силу. Це була найцікавіша частина дебатів, бо тут особливо різко вияснились фізіономії фракцій. Перша важлива поправка була внесена тов. Мартовим. Він вимагав замінити слова: «пролетаріат, як **вождь** революції» словами: «пролетаріат, як **авангард»**. Мотивував він тим, що слово «авангард» точніше виражає думку. Йому заперечував тов. Алексинський. Він говорив, що справа не в точності, а в двох протилежних точках зору, які позначаються в цьому пункті: бо «авангард» і «вождь» — два зовсім різні поняття. Бути авангардом (передовим загоном) — це значить битися в передових рядах, займати найбільш обстрілювані пункти, проливати кров, але в той же час **бути керованим іншими,** в даному разі, буржуазними демократами: авангард ніколи не керує загальною боротьбою, але авангардом завжди керують. Навпаки: бути вождем — це значить не тільки битися в передових рядах, **але й керувати загальною боротьбою, спрямовувати** її до своєї мети. Ми, більшовики, не хочемо, щоб пролетаріатом керували буржуазні демократи, — ми хочемо, щоб пролетаріат сам керував усією боротьбою народу і спрямовував її до демократичної республіки.

В результаті поправка Мартова була провалена.

Всі інші поправки такого самого характеру були також провалені.

Друга група поправок спрямована була проти пункту про кадетів. Меншовики пропонували визнати, що кадети ще не стали на шлях контрреволюції. Але з'їзд не прийняв цієї пропозиції, і всі поправки цього характеру були відкинуті. Далі пропонували меншовики допустити в певних випадках хоча б технічні угоди з кадетами. З'їзд не прийняв і цієї пропозиції, проваливши відповідні поправки.

Нарешті проголосували резолюцію в цілому і виявилось, що 159 голосів — за більшовицьку резолюцію, 104 — проти, а решта утрималась.

Величезною більшістю голосів з'їзд прийняв резолюцію більшовиків.

Віднині точка зору більшовиків стала точкою зору партії.

Крім того, це голосування дало два важливі результати:

По-перше, воно поклало кінець формальному, штучному поділові з'їзду на 5 фракцій (більшовики, меншовики, поляки, латиші, бундівці) і відкрило новий, принципіальний поділ: на більшовиків (включаючи сюди всіх поляків і більшість латишів) і меншовиків (включаючи майже всіх бундівців).

По-друге, голосування це дало найточнішу статистику розподілу робітничих делегатів за фракціями: виявилось, що в більшовицькій фракції не 38, а 77 робітників (38 плюс 27 поляків, плюс 12 латишів), а в меншовицькій фракції не 30 робітників, а 39 (30 плюс 9 бундівців). Меншовицька фракція виявилась фракцією інтелігентською.

IV

ПРО РОБІТНИЧИЙ З'ЇЗД

Перше ніж перейти до характеристики дебатів у питанні про робітничий з'їзд, треба ознайомитися з історією питання *. Річ у тому, що питання це є надзвичайно заплутаним і нез'ясованим. Тимчасом як в інших пунктах наших незгод у партії вже є дві різко визначені течії: більшовицька і меншовицька, — у питанні про робітничий з'їзд ми маємо не дві, а *цілу купу течій*, надзвичайно нез'ясованих і суперечливих. Правда, більшовики виступають згуртовано і певно: вони взагалі проти робітничого з'їзду. Зате серед меншовиків — цілковитий хаос і плутанина: вони поділилися на велику кількість груп, і кожна з них співає по-своєму, не слухаючи інших. В той час як петербурзькі меншовики, на чолі з Аксельродом, пропонують робітничий з'їзд для **створення партії**, — московські меншовики, на чолі з Ель, пропонують його не в інтересах створення партії, **а з метою створити безпартійний «загальноросійський робітничий союз»**. Південні меншовики йдуть ще далі і на чолі з Ларіним [44] закликають скли́кати робітничий з'їзд з метою створення не партії і не «робітничого союзу», — **а ширшого «трудового союзу»**, який міг би охопити, крім усіх пролетарських елементів, і есерівські, напівбуржуазні, «трудові»

* Це тим більш необхідно, що тов. меншовики, переселившись в редакції буржуазних газет, поширюють небилиці про минуле і сучасне цього питання (див. статтю про «Робітничий з'їзд» в «Товарище», яка належить перу видатного меншовика і передрукована в «Бакинском Дне» [45]).

елементи. Я вже не кажу про інші, менш впливові групи і особи, як-от одеська й закаспійська групи і як-от юродиві «автори» смішної брошури — так звані «Бродяга» і «Шура»[45].

Така є плутанина, що панує в рядах меншовиків.

Але як скликати робітничий з'їзд, як його організувати, до чого пристосувати його скликання, кого запросити на з'їзд, кому взяти на себе ініціативу скликання з'їзду?

В усіх цих питаннях серед меншовиків іде така сама плутанина, як і в питанні про мету з'їзду.

В той час як одні з них пропонують зв'язати вибори на робітничий з'їзд з виборами в Думу і, таким чином, «захватним шляхом» зорганізувати робітничий з'їзд, — другі пропонують покластися на «потурання» з боку уряду, в крайньому разі випросити у нього «дозвіл», а треті радять відправити делегатів за кордон, хоч би їх було 3—4 тисячі, і там нелегально провести робітничий з'їзд.

В той час як одні з меншовиків пропонують дати представництво на з'їзд тільки оформленим робітничим організаціям, інші радять залучити на з'їзд представників всього взагалі організованого і неорганізованого пролетаріату, який налічує в своїх лавах не менше 10 мільйонів чоловік.

В той час як одні з меншовиків пропонують скликати робітничий з'їзд з ініціативи с.-д. партії за участю інтелігентів, інші радять відкинути геть і партію і інтелігентів, і скликати з'їзд лише з ініціативи самих робітників без усякої участі інтелігентів.

В той час як одні з меншовиків наполягають на негайному скликанні робітничого з'їзду, інші пропо-

нують відкласти його на невизначений час, обмежуючись поки що агітацією за ідею робітничого з'їзду.

Ну, а як бути з існуючою Соціал-Демократичною Робітничою Партією, яка ось уже кілька років керує боротьбою пролетаріату, згуртувала в своїх лавах 150 000 членів, мала вже 5 з'їздів і т. д. і т. п.? «Похерити її к чорту», або як-небудь інакше?

На це всі меншовики, від Аксельрода до Ларіна, одностайно відповідають, що **у нас немає пролетарської партії**. «В тім-то й справа, що у нас немає партії», — говорили нам на з'їзді меншовики, — **«у нас є тільки організація дрібнобуржуазної інтелігенції»**, яку треба замінити партією при допомозі робітничого з'їзду. Так заявив на партійному з'їзді доповідач від меншовиків, тов. Аксельрод.

Але дозвольте, як же так? Значить, всі ці з'їзди нашої партії, від першого (1898 р.) до останнього (1907 р.), в організації яких тов. меншовики брали найенергійнішу участь; вся ця колосальна трата пролетарських грошей і сил, трата, необхідна для організації з'їздів, трата, в якій меншовики так само винні, як і більшовики, — все це, значить, самий тільки обман і фарисейство?!

Значить, всі ці бойові заклики партії до пролетаріату, заклики, підписані й меншовиками; всі ці страйки і повстання за 1905–1906—1907 рр., які розігралися на чолі з партією, часто з ініціативи партії; всі ці перемоги пролетаріату на чолі з нашою партією; всі ці тисячні жертви пролетаріату, які полягли на вулицях Петербурга, Москви і т. д., замуравлені в Сибіру, загублені в тюрмах **в ім'я** партії, **під прапором** партії, — все це тільки комедія і обман?

І значить, у нас немає партії? У нас є тільки «організація дрібнобуржуазної інтелігенції»?

Це була, звичайно, пряма неправда, обурлива, зухвала неправда.

Цим, мабуть, і пояснюється те безмежне обурення, яке викликала вищезгадана заява Аксельрода серед петербурзьких і московських делегатів-робітників. Зіскочивши з своїх місць, вони енергійно відповідали доповідачеві Аксельроду: «Це ти, що сидиш за кордоном, — буржуй, а не ми; ми — робітники, і у нас є своя соціал-демократична партія, яку ми не дозволимо принизити»...

Але, припустімо, що робітничий з'їзд відбудеться, уявімо собі, що він уже відбувся. Існуючу с.-д. партію, виходить, здали в архів, скликали так чи інакше робітничий з'їзд і хочемо організувати на ньому не то «робітничий», не то «трудовий» союз. Що ж буде далі? Яку програму прийме цей з'їзд? Яка буде фізіономія робітничого з'їзду?

Одні з меншовиків відповідають, що робітничий з'їзд міг би прийняти програму соціал-демократії з деякими, звичайно, урізками, але тут же вони додають, що він міг би і не прийняти програми соціал-демократів, що, на їх думку, не становить для пролетаріату особливої біди. Інші відповідають більш рішуче: тому що наш пролетаріат сильно пройнятий дрібнобуржуазними прагненнями, то, мабуть, робітничий з'їзд прийме не соціал-демократичну, а **дрібнобуржуазну демократичну програму**. На робітничому з'їзді пролетаріат втратить соціал-демократичну програму, але зате він здобуде робітничу організацію, яка зв'яже всіх робітників в один союз. Так говорить

наприклад, глава московських меншовиків Н. Череванін (див. «Проблеми тактики»)[46].

Отже: «союз робітників без соціал-демократичної програми» — такий є імовірний результат робітничого з'їзду.

Так, принаймні, думають самі меншовики.

Очевидно, не згодні один з одним меншовики в деяких питаннях про цілі і способи скликання робітничого з'їзду, вони згодні в тому, що «у нас немає партії, а є тільки організація дрібнобуржуазної інтелігенції, **яку треба здати в архів»**...

Саме в цих рамках і оберталася доповідь Аксельрода.

З доповіді Аксельрода вияснилось, що агітація за робітничий з'їзд практично неминуче зведеться до агітації **проти** партії, до війни з нею.

А практична робота по скликанню робітничого з'їзду також неминуче зведеться до практичної роботи по дезорганізації і розкладу нашої нинішньої партії.

Тимчасом, меншовики — устами свого доповідача, а також у своєму проекті резолюції — просили з'їзд **заборонити агітацію** проти спроб, спрямованих до організації робітничого з'їзду, тобто спроб, які ведуть до дезорганізації партії.

І цікаво: в промовах меншовицьких ораторів (за винятком Плеханова, який власне про робітничий з'їзд нічого не сказав) червоною ниткою проходили лозунги: геть партію, геть соціал-демократію — хай живе безпартійність, хай живе несоціал-демократичний «робітничий союз». Ці лозунги відкрито не висувалися ораторами, але вони прохоплювалися в їх промовах.

Недаремно всі буржуазні письменники, від синдикалістів і есерів до кадетів і октябристів, — недаремно всі вони так гаряче висловлюються за робітничий з'їзд: адже всі вони вороги нашої партії, а практична робота по скликанню робітничого з'їзду могла б значно ослабити і дезорганізувати партію. Як же їм не вітати «ідею робітничого з'їзду»?

Зовсім інше говорили промовці більшовики.

Доповідач від більшовиків, тов. Ліндов [47], схарактеризувавши коротко найголовніші течії серед самих меншовиків, перейшов до з'ясування умов, які породили ідею робітничого з'їзду. Агітація за робітничий з'їзд почалася в 1905 році, до жовтневих днів, в момент репресій. В жовтнево-листопадові дні вона припинилась. В наступні місяці нових репресій робітничо-з'їздівська агітація знову пожвавішала. Під час першої Думи, в дні відносної свободи, агітація стихла. Потім, після розгону Думи, знову посилилась і т. д. Висновок ясний: у дні відносної свободи, коли партія має можливість вільно розширятися, агітація за робітничий з'їзд з метою створення «широкої безпартійної партії» природно втрачає грунт; і навпаки, в дні репресій, коли приплив нових членів у партію змінюється відпливом, агітація за робітничий з'їзд, як за штучний захід для розширення або для заміни вузької партії «широкою безпартійною», знаходить собі певний грунт. Але само собою зрозуміло, що ніякі штучні заходи не допоможуть справі: бо для дійсного розширення партії потрібна політична свобода, а не робітничий з'їзд, який сам потребує такої свободи.

Далі. Ідея робітничого з'їзду, взята в її конкретному вигляді, фальшива в корені: бо вона спирається

не на факти, а на невірне положення про те, що «у нас немає партії». Справа в тому, що у нас є пролетарська партія, вона голосно говорить про своє існування, вона надто серйозно дає про себе відчувати ворогам пролетаріату — про це дуже добре знають самі меншовики — і саме тому, що у нас є вже така партія, саме через це ідея робітничого з'їзду є в корені фальшивою. Звичайно, якби у нас не було партії, що налічує понад 150 тисяч передових пролетарів і веде за собою сотні тисяч борців; якби ми являли собою маленьку купку маловпливових людей, як-от німецькі соціал-демократи 60-х років або французькі соціалісти 70-х років минулого століття, — ми самі тоді постаралися б скликати робітничий з'їзд з метою вижати з нього соціал-демократичну партію. Але в тім-то й справа, що ми вже маємо партію, справжню пролетарську партію, яка користується серед мас величезним впливом, і для того, щоб скликати робітничий з'їзд, для того, щоб створити фантастичну «безпартійну партію», нам неминуче доведеться перш за все «покінчити» з існуючою партією, перш за все зруйнувати її.

Ось чому робота по скликанню робітничого з'їзду неминуче зведеться на практиці до роботи по дезорганізації партії. А чи вдасться замість цього колинебудь створити «широку безпартійну партію», та й чи треба її створити — це ще питання.

Ось чому вороги нашої партії, різні кадети і октябристи, так завзято вихваляють меншовиків за агітацію на користь робітничого з'їзду.

Ось чому думають більшовики, що робота по скликанню робітничого з'їзду небезпечна, шкідлива:

бо вона дискредитує партію в очах мас і підпорядковує їх впливові буржуазної демократії.

Так приблизно говорив тов. Ліндов.

За робітничий з'їзд проти с.-д. партії, чи за партію проти робітничого з'їзду?

Так стояло питання на з'їзді.

Робітничі делегати більшовики відразу зрозуміли питання і енергійно виступали «на захист партії»: «Ми патріоти партії»,—говорили вони,—«ми любимо свою партію і ми не дамо дискредитувати її стомленим інтелігентам».

Цікаво, що представниця німецької соціал-демократії, тов. Роза Люксембург, цілком згоджувалась з більшовиками. «Ми, — говорила вона,—німецькі соціал-демократи, не можемо зрозуміти смішну розгубленість тов. меншовиків, які навмання шукають масу, тимчасом як маса сама шукає партію і нестримно лине до неї»...

З дебатів виявилось, що величезна більшість промовців підтримує більшовиків.

По закінченні дебатів були поставлені на голосування два проекти резолюції: більшовиків і меншовиків. З них за основу було прийнято проект більшовиків. Поправки принципіального характеру майже всі були відкинуті. Прийняли тільки одну більш-менш серйозну поправку проти обмеження свободи обговорення питання про робітничий з'їзд. Резолюція в цілому говорила про те, що «ідея робітничого з'їзду веде до дезорганізації партії», «до підпорядкування широких робітничих мас впливові буржуазної демократії», і як така є шкідливою для пролетаріату. Причому резолюція строго розрізняла робітничий з'їзд від рад робітничих депутатів та їх

з'їздів, які не тільки не дезорганізують партію, не тільки не конкурують з нею, а, навпаки, зміцнюють партію, йдучи за нею і допомагаючи їй у розв'язанні практичних питань в моменти революційного піднесення.

Нарешті резолюція в цілому була ухвалена більшістю 165 проти 94. Решта утрималась.

Таким чином, з'їзд відкинув ідею робітничого з'їзду, як шкідливу, антипартійну.

Голосування в цьому питанні відкрило нам таке важливе явище. Виявилось, що з 114 робітничих делегатів, які брали участь в голосуванні, за робітничий з'їзд голосували тільки 25. Решта голосувала проти. В процентному відношенні 22% робітничих делегатів голосувало за робітничий з'їзд, 78% — проти. І що надто важливо: з 94 делегатів, які голосували за робітничий з'їзд, робітників було тільки 26%, інтелігентів — 74%.

А тимчасом меншовики раз у раз галасували, що ідея робітничого з'їзду є робітнича ідея, що тільки «інтелігенти» більшовики протидіють скликанню з'їзду та ін. Коли судити з цього голосування, то слід було б швидше визнати, що ідея робітничого з'їзду є, навпаки, ідея інтелігентських фантазерів...

Адже навіть меншовики робітники, як видно, не голосували за робітничий з'їзд: з 39 робітничих делегатів (30 меншовиків + 9 бундівців) голосувало за робітничий з'їзд тільки 24 чоловіка.

Баку, 1907 рік.

*Вперше надруковано в газеті «Бакинский Пролетарий» №№ 1 і 2; 20 червня і 10 липня 1907 р.
Підпис: Коба Іванович*

НАКАЗ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНИМ ДЕПУТАТАМ III ДЕРЖАВНОЇ ДУМИ,

ухвалений на зборах уповноважених від робітничої курії в м. Баку 22 вересня 1907 року [11]

Соціал-демократичні депутати в Державній думі повинні скласти окрему фракцію, що, як одна з партійних організацій, повинна якнайтісніше бути зв'язана з партією і повинна підкорятися її керівництву та директивам ЦК партії.

Основним завданням соціал-демократичної фракції в Державній думі є сприяння класовому вихованню і класовій боротьбі пролетаріату як для визволення трудящих від капіталістичної експлуатації, так і для виконання ним ролі політичного вождя, яку він покликаний відіграти в нинішній буржуазно-демократичній революції в Росії.

З цією метою фракція при всіх випадках повинна висувати свою класово-пролетарську політику, яка відрізняє соціал-демократію від усіх інших організацій та революційних партій, починаючи з кадетів і кінчаючи есерами. Цим завданням вона ні в якому разі не може жертвувати для цілей збереження спільності опозиційних дій з будь-якими політичними партіями і групами в Думі.

Наші депутати повинні неухильно викривати в Думі всю контрреволюційну суть як поміщицько-чорносотенних партій, так і зрадницької ліберально-монархічної буржуазної партії кадетів. З другого боку, вони повинні прагнути відірвати від лібералів і штовхати на шлях послідовної демократично-революційної політики селянські дрібнобуржуазні партії (есерів, енесів і трудовиків), ведучи їх за собою у своїй боротьбі як проти чорної сотні, так і проти кадетської буржуазії. Разом з тим соціал-демократична фракція повинна вести боротьбу проти реакційних псевдосоціалістичних утопій, в які прибирають свої, по суті дрібнобуржуазні, вимоги есери, енеси та інші, з допомогою яких вони затемнюють чисто класову пролетарськи-соціалістичну свідомість робітничого класу. Наша фракція повинна з'ясовувати з думської трибуни всьому народові всю істину щодо нинішньої революції. Вона повинна сказати народові голосно, що в Росії немає можливості мирним шляхом добитися визволення народу, що єдиний шлях до свободи — це шлях всенародної боротьби проти царської влади.

Лозунгом соціал-демократії, в ім'я якого вона повинна закликати маси до нової відкритої боротьби, є Установчі збори, вільно обрані всім народом на основі загального, прямого, рівного і таємного виборчого права, які, покінчивши остаточно з царським самодержавством, утвердять в Росії демократичну республіку. Ніякі інші лозунги, як-от відповідальне міністерство та ін., що їх висуває ліберальна буржуазія на противагу пролетарським лозунгам, не можуть бути прийняті і підтримані соціал-демократичною фракцією.

Беручи участь у повсякденній законодавчій та іншій діяльності в Державній думі, соціал-демократична фракція повинна переслідувати свої постійні критичні і агітаційні завдання, а не цілі безпосереднього законодавства, з'ясовуючи народові всю нетривкість і безрезультатність останнього, поки реальна влада перебуває цілком в руках самодержавного уряду.

Працюючи таким чином у III Державній думі, соціал-демократична фракція сприятиме тій революційній боротьбі, яку пролетаріат і разом з ним селянство ведуть в даний час поза Думою проти царського самодержавства.

Видано окремим листком у вересні 1907 року

Друкується за текстом листка

ТРЕБА БОЙКОТУВАТИ НАРАДУ![49]

Питання про участь і бойкот наради з нафтопромисловцями є для нас питанням не принципу, а практичної доцільності. Ми не можемо раз назавжди бойкотувати всі і всякі наради, як це пропонують робити деякі озлоблені і не зовсім нормальні «індивіди». І навпаки, ми не можемо раз назавжди вирішити питання на користь участі в нараді, як це умудряються робити наші кадетоподібні товариші. До питання про участь і бойкот ми повинні підходити з точки зору живих фактів і тільки фактів. Причому може виявитись, що при певних фактах, при певних умовах наше завдання згуртування мас приведе до необхідності участі, — і ми повинні тоді безумовно взяти участь. І навпаки, при інших умовах те саме завдання може привести до необхідності бойкоту, — і ми повинні тоді безумовно бойкотувати нараду.

Потім, щоб запобігти плутанині, ми повинні наперед встановити поняття, якими ми оперуємо. Що значить «брати участь» в нараді? Що значить «бойкотувати» нараду? Якщо ми, формулюючи на зборах загальні вимоги, обираючи уповноважених і т. д. і т. п.,

не ставимо своєю метою зірвати нараду, а — навпаки — ідемо на нараду з тим, щоб, скоряючись регламентові наради, спираючись на нього, вести переговори з нафтопромисловцями і прийти кінець кінцем до того чи іншого договору, — то таку нашу поведінку ми повинні назвати участю в нараді. Але якщо ми, виробляючи вимоги, обираючи уповноважених для кращого формулювання цих вимог, популяризуючи і публікуючи уже вироблені вимоги, ставимо своєю метою не участь в роботах наради з нафтопромисловцями, а зрив самої наради, зрив усякого договору з нафтопромисловцями **до боротьби** (договір **після боротьби,** особливо після успішної боротьби ми вважаємо необхідним), — то нашу таку поведінку ми повинні назвати бойкотом наради, бойкотом, звичайно, активним, бо він закінчується зривом наради.

При цьому ні в якому разі не слід змішувати тактику щодо Думи з тактикою щодо наради. Участь або бойкот наради має на меті підготовку умов для поліпшення даних порядків **на промислах**, а участь або бойкот Думи — **поліпшення** загальних умов **в країні**. Доля наради цілком визначається **виключно** пролетаріатом даної місцевості, бо без участі пролетаріату нарада відпадає сама собою, а доля участі або бойкоту Думи визначається не самим пролетаріатом, але й селянством. Нарешті, активний бойкот наради (зрив) зручно здійснюється без активних виступів, чого не можна сказати щодо результатів бойкоту Думи.

Зробивши загальні зауваження, перейдемо до конкретного питання про бойкот наступної наради.

Історію економічної боротьби бакинських робітників можна поділити на 2 періоди.

Перший період — це період боротьби до останнього часу, коли головними дійовими особами виступали майстрові, коли промислові [50] просто й довірливо йшли за майстровими, як за своїми вождями, коли промислові не усвідомлювали ще своєї величезної ролі у виробництві. Тактика нафтопромисловців у цей період може бути кваліфікована, як тактика загравання з майстровими, тактика систематичних поступок майстровим і систематичного ж ігнорування промислових робітників.

Другий період відкривається пробудженням промислових, їх самостійним виступом на сцену і одночасним відтісненням на задній план майстрових. Причому цей виступ має найбільш карикатурний характер, бо він 1) не йде далі ганебних нагородних і 2) забарвлений найзгубнішим недовір'ям щодо майстрових. Нафтопромисловці намагаються використати нове становище і змінюють свою тактику. Вони вже не заграють більше з майстровими, вони вже не намагаються задобрювати майстрових — бо добре знають, що тепер промислові не завжди підуть за ними — навпаки, нафтопромисловці самі намагаються провокувати майстрових на страйк **без промислових,** щоб тим самим демонструвати відносне безсилля майстрових і зробити їх слухняними. Паралельно з цим нафтопромисловці, які не звертали раніше ніякої уваги на промислових, тепер якнайзухваліше заграють з промисловими, частуючи їх нагородними. Цим самим вони намагаються остаточно відірвати промислових робітників від майстрових, розбестити їх украй, заразити холопським довір'ям щодо нафтопромисловців, замінити принцип непримиренної

боротьби «принципом» торгашества і лакейського жебрання і таким чином зробити неможливим всяке серйозне поліпшення.

З цією ж метою «вигадали» наступну нараду.

Звідси очевидно, що найближчим завданням передових товаришів є одчайдушна боротьба за промислових робітників, боротьба за згуртування промислових робітників навколо товаришів майстрових **шляхом прищеплення їх свідомості безмежного недовір'я щодо нафтопромисловців, шляхом витравлення з їх голів шкідливих передсудів торгашества і жебрання.** Промисловій масі, яка вперше виступає на сцену, виступає до того ж так незграбно і карикатурно («бешкеш»[53] і т. д.), ми повинні сказати голосно і різко (фактично сказати, а не на словах тільки!), що поліпшення в житті даються не згори і не шляхом торгівлі, а знизу, шляхом загальної боротьби разом з майстровими.

Тільки маючи на увазі це завдання, ми можемо правильно розв'язати питання про нараду.

І ось, ми думаємо, що участь у наступній нараді, заклик до спільної роботи нафтопромисловців і робітників з метою вироблення обов'язкового договору тепер, до загальної боротьби, коли часткова боротьба триває, коли загальна боротьба ще попереду, коли нафтопромисловці направо й наліво роздають нагородні, відриваючи промислових від майстрових і розбещуючи їх молоду свідомість, ми думаємо, що в такий момент «іти на нараду» — значить не витравляти, а зміцнювати в головах маси «бешкешні» передсуди. Це значить прищеплювати свідомості маси не недовір'я до нафтопромисловців, а довір'я до них.

Це значить не згуртовувати промислових навколо майстрових, не зближати їх з майстровими, а залишати на якийсь час, відкидати їх в лапи капіталістів.

Звичайно, «лихо не без добра», нарада в даний момент теж могла б дати **деяку** користь в розумінні організації, в розумінні «розширення боротьби», як висловлюється тов. **Кочегар**[52]. Але коли шкода, яку дає нарада, безумовно переважує цю саму **деяку** користь, тоді безумовно треба відкинути нараду, як непотрібний мотлох. Бо, коли тов. **Кочегар** «іде на нараду», **головним чином**, тому, що нарада «організує» і «розширяє боротьбу», то просто незрозуміло, чому не «йти на нараду» і під час піднесення, напередодні загальної боротьби, на початку організовуваної загальної боротьби? Чого боятися? Адже тоді особливо необхідна «загальна організація», «розширення боротьби»? Адже тоді найменше повинна піддатися маса на поступки згори? Але в тім-то й питання, що обирати уповноважених — ще не значить організовувати масу. В тім-то й справа, що організовувати (в **нашому** розумінні, звичайно, а не в розумінні гапонівському) — це значить, **перш за все**, розвивати свідомість **непримиренної** протилежності між капіталістами і робітниками. Аби була **така** свідомість, а решта сама собою додасться.

А наступна нарада саме цього й не може дати.

З огляду на це єдиною тактикою, яка відповідає нашому завданню при даних умовах, може бути лише тактика бойкоту наради.

Тактика бойкоту якнайкраще розвиває свідомість непримиренної протилежності між робітниками і нафтопромисловцями.

Тактика бойкоту, розхитуючи «бешкешні» передсуди і відкидаючи промислових робітників від нафтопромисловців, згуртовує їх навколо майстрових.

Тактика бойкоту, вселяючи недовір'я щодо нафтопромисловців, якнайкраще підкреслює в очах маси необхідність боротьби, як єдиного засобу для поліпшення життя.

Тому ми повинні відкрити бойкотистську кампанію: влаштовувати заводські збори, виробляти вимоги, обирати уповноважених для кращого формулювання загальних вимог, друком поширювати вимоги, роз'яснювати їх, ще раз перенести їх у маси для остаточного затвердження і т. д. і т. д., і все це проробити під лозунгом бойкоту, з тим щоб, зробивши популярними загальні вимоги, використавши «легальні можливості», — забойкотувати нараду, зробити її посміховищем і, тим самим, підкреслити необхідність боротьби за загальні вимоги.

Отже, треба бойкотувати нараду!

Газета «Гудок» № 4,
29 вересня 1907 р.
Підпис: К о...

Друкується за текстом газети

ПЕРЕД ВИБОРАМИ

Панове нафтопромисловці відступили. Устами редактора своєї газети «Нефтяное Дело»[53] вони ще недавно заявили, що професійні спілки є в Баку «привхідним елементом, що стоїть поза робітниками». Власті, виконуючи їх волю, розклеїли об'яву, яка закликає робітників обирати уповноважених в організаційну комісію, бажаючи цим усунути професійні спілки від керівництва кампанією. Так було вчора. А тепер, 7 січня, фабричний інспектор повідомив секретарів професійних спілок, що відбулися збори нафтопромисловців, на яких вони вирішили запропонувати п. градоначальникові видати професійним спілкам дозвільні свідоцтва, що дають право влаштовувати збори на промислах і заводах.

Панове капіталісти бояться посилення впливу професійних спілок, вони хотіли б бачити робітників у розрізненому і дезорганізованому стані і з цією метою не хочуть визнавати навіть промислові та заводські комісії. Але ми тепер примусили їх визнати, що керувати розв'язанням одного з найбільших питань

робітничого життя, питання про нараду і колективний договір, будуть і повинні спілки.

Ми їх примусили визнати керівне значення професійних спілок, незважаючи на те, що панове дашнакцакани [54] і соціалісти-революціонери прийшли на допомогу панам нафтопромисловцям і властям в їх боротьбі з робітничими організаціями.

Панове дашнакцакани поспішно відгукнулися на заклик п. градоначальника, приступили негайно до виборів, звичайно, з своєю метою — зірвати ті умови ведення кампанії, які були висунуті професійними спілками і головну з них — визнання робітничих організацій.

Але панове нафтопромисловці не задовольнилися, проте, поспішною діяльністю дашнакцаканів. За останніми пішли тільки дрібні фірми, як-от Абіянц, Радуга, Арарат, Фарос та ін., і тільки на двох-трьох великих вірменських фірмах відбулися вибори.

Робітники Каспійсько-Чорноморського товариства, Нобеля, Кокорєва, «Борна», Шибаєва, Асадуллаєва, Московсько-Кавказького товариства та інших фірм своїми резолюціями протестували проти таких виборів і відмовлялися брати в них участь доти, поки не будуть видані професійним спілкам дозвільні свідоцтва.

Робітники найбільших і найвпливовіших фірм ясно і певно висловили свою волю і тим дали відповідь не тільки панам нафтопромисловцям, але й тим «друзям» своїм, які люблять надто красиво говорити по-пустому.

Робітники своїми резолюціями ясно і певно підтвердили, що умови, висунуті професійними спілками, не є вигадка «вождів», як це твердять соціалісти-

революціонери у своїй брошурі: «Чому ми не йдемо на нараду».

Власті, нафтопромисловці і дашнакцакани борються з розширенням впливу професійних спілок. Робітники виносять спілкам довір'я і висловлюють свою солідарність з тими умовами, які були висунуті професійними спілками.

Слова «нарада» і «переговори» не є і не повинні бути пугалом для робітників, так само як не бояться робітники напередодні страйку вести переговори і ставити вимоги. Поставлення вимог іноді усуває необхідність розв'язувати конфлікт страйком. Найчастіше буває протилежне. Але для того, щоб «переговори» розгортали перед робітниками всю картину справжнього стану речей, для того, щоб кампанія по нараді могла принести робітникам неоцінимі послуги широкою постановкою і прилюдним обговоренням усіх питань робітничого життя, необхідне проведення тих умов, які висунуті професійними спілками і які увійдуть до наказу обираним уповноваженим.

Ніякі переговори «не страшні», якщо вони ведуться на очах у всієї маси робітників. Висунуті умови забезпечують можливість широкої участі всіх робітників в обговоренні всіх питань, зв'язаних з нарадою.

Сумної пам'яті наради шендриковського типу поховано назавжди.

Ми добилися того, що товариші, які «примикають» до спілки механічного виробництва, пішли за нами, відмовились від лозунга «нарада що б то не стало». І вони вирішили бойкотувати вибори без основної умови, без визнання керівного значення професійних спілок. Ми доб'емося й того, що не буде більше

прихильників бойкоту «що б то не стало». Нарада, а головне, кампанія по нараді, прийнятна для робітників, якщо будуть надані необхідні для того умови.

Робітники останніми резолюціями підтвердили правильність нашої позиції.

Дозвільні свідоцтва нам видано. Добились ми, значить, від властей і нафтопромисловців визнання керівної ролі спілок.

Більшість робітників найбільших фірм висловилася за участь у виборах на умовах, нами зазначених.

Ми можемо тепер спокійно і впевнено приступити до виборів уповноважених, яким рекомендуємо дати наказ: обирайте таких 16 делегатів, які зажадають, як неодмінну умову ведення переговорів в організаційній комісії, визнання перш за все таких пунктів:

1) Час наради повинен бути визначений уповноваженими робітників і підприємців, як рівноправними сторонами, тобто за обопільною згодою.

2) Збори всіх уповноважених, обраних по одному від кожної сотні робітників, повинні існувати до кінця наради, збираючись періодично і в міру потреби, щоб обговорювати звіти робітників, членів наради, делегатів і давати їм керівні вказівки.

3) Уповноважені мають право влаштовувати збори по заводах, промислах і майстернях для обговорення жаданих і пропонованих умов договору.

4) Правління професійних спілок нафтопромислових і механічних робітників дістають право посилати своїх делегатів без права ухвального голосу на саму нараду з нафтопромисловцями, так само як право доповідати в усіх комісіях наради, на зборах уповноважених, на заводських, промислових і т. д.

5) Делегати в організаційну комісію обираються Радою уповноважених, як єдиним цілим, не розбиваючись по виробництвах. Переговори ведуться в організаційній комісії також як єдиним цілим (єдиний договір для всіх робітників).

Газета «Гудок» № 14, 13 січня 1908 р.
Стаття без підпису

Друкується за текстом газети

ЩЕ ПРО НАРАДУ З ГАРАНТІЯМИ

Кампанія по нараді в розпалі. Вибори уповноважених наближаються до кінця. В недалекому майбутньому збереться Рада уповноважених. Бути чи не бути нараді, при яких гарантіях (умовах) бажана нарада, як розуміти ці гарантії — ось, перш за все, якими питаннями займатиметься Рада уповноважених.

Якою повинна бути лінія нашої поведінки на Раді уповноважених?

Повторюємо, що наради з нафтопромисловцями не новина для нас. Була у нас одна нарада в 1905 р. Була й друга в 1906 р. Що дали нам ці наради, чого вони нас навчили, чи виправдали вони себе?

Як тоді, так і недавно ще нам говорили, що нарада **сама по собі** без усяких умов згуртовує маси. Факти однак показали, що жодна з цих колишніх нарад не згуртувала мас і не могла їх згуртувати: — були проведені одні тільки вибори і на цьому скінчилося все «гуртування».

Чому?

Тому, що при організації колишніх нарад не було й помину якої-небудь **свободи слова і зборів,** не було

можливості збирати масу по заводах — промислах — казармах, виробляти накази в кожному даному питанні і взагалі активно втручатися в усі справи наради. Отже, масі доводилося тоді бути бездіяльною, а діяли тільки самі делегати далеко від робітничої маси. Ну, а нам давно відомо, що маси організуються тільки в самих діях...

Далі — тому, що не було **Ради уповноважених,** як постійного органу робітників, що вільно діє під час усієї наради, об'єднує навколо себе робітників усіх фірм і районів, виробляє вимоги цих робітників і контролює, на підставі цих вимог, делегатів від робітників. Проте дозволити утворення такої Ради уповноважених не хотіли нафтопромисловці, а ініціатори наради смиренно з цим примирились.

Ми вже не говоримо про те, що не було тоді тих центрів руху — **професійних спілок,**—які могли б згуртувати навколо себе Раду уповноважених і спрямовувати її по шляху класової боротьби...

Нам колись говорили, що нарада навіть і **сама по собі** могла б задовольнити вимоги робітників. Але досвід двох перших нарад спростував і це припущення. Бо коли наші делегати на першій нараді заговорили про вимоги робітників, нафтопромисловці перепинили їх, сказавши, що «це не стосується порядку денного наради», що нарада покликана говорити «про постачання промисловості рідкого палива», а не про якісь вимоги. Коли ж наші делегати на другій нараді зажадали участі делегатів і від безробітних, нафтопромисловці і на цей раз перепинили їх, сказавши, що вони не уповноважені зважати на такі вимоги. Так і вигнали в шию наших делегатів. І коли

деякі з товаришів поставили питання про підтримку наших делегатів шляхом загальної боротьби, — виявилось, що така боротьба неможлива тому, що обидві наради були організовані капіталістами в глухий і вигідний для них час — зимою, коли Волга закрита, коли ціни на нафтові продукти ідуть на зниження, коли, виходить, прямо нерозумно й думати про перемогу робітників.

Ось як «виправдали» себе дві попередні наради.

Ясно, що нарада **сама по собі**, нарада без вільної Ради уповноважених, нарада без участі і керівництва спілок, та ще й скликана зимою — словом, **нарада без гарантій** — пустий звук. Така нарада не тільки не згуртовує, не тільки не сприяє завоюванню наших вимог, але — навпаки — дезорганізує і віддаляє момент задоволення наших вимог: бо вона, нічого не даючи, годує робітників пустими обіцянками.

Ось чого нас навчили дві попередні наради.

Ось чому бойкотував свідомий пролетаріат третю нараду в листопаді 1907 року.

Хай пам'ятають це ті окремі товариші з механічної спілки, які агітують за нараду **без гарантій**, всупереч всьому досвідові попередніх нарад, всупереч волі більшості нафтового пролетаріату, **всупереч, нарешті, договорові, що відбувся між спілками!**

Хай вони пам'ятають це і не порушують цей договір.

Але чи значить це, що ми повинні махнути рукою на всі і всякі наради?

Ні, не значить!

На зауваження бойкотистів есерів, що ми не повинні йти на нараду, бо нас запрошують туди

наші вороги, буржуї — на таке зауваження можна відповісти тільки сміхом: бо ж і на фабрику, завод або промисел запрошують нас працювати ті самі вороги, буржуї. Отже, чи повинні ми бойкотувати фабрику, завод або промисел вже тільки через те, що нас запрошують туди вороги, буржуї? Але так можна вмерти з голоду! Адже тоді, значить, всі робітники збожеволіли, раз вони згодилися йти на роботу на запрошення буржуїв!

На заяву дашнакцаканів, що ми не повинні йти на нараду, бо вона є буржуазною установою — на таку безглузду заяву можна й зовсім не звертати уваги: бо ж нинішнє суспільне життя теж буржуазна «установа», фабрика, завод, промисел — адже все це буржуазні «установи», організовані «за образом і подобою» буржуазії, на користь буржуазії, — чи будемо бойкотувати все це через одне тільки те, що воно буржуазне? Куди ж нам переселитися в такому разі, на Марс, Юпітер, чи, може, в надхмарні замки дашнак-есерів?.. *

Ні, товариші! Не спиною ми повинні стати до позиції буржуазії, а штурмувати її! Не залишати ми повинні позиції за буржуазією, а крок за кроком відбивати їх і викидати звідти буржуазію! Тільки люди надхмарних замків не можуть зрозуміти цю просту істину!

---

* Вся несерйозність і нежиттєвість бойкотистської позиції пп. дашнакцаканів і есерів доводиться вже й тим, що вони ж самі прихильно ставляться до наради друкарських робітників з їх хазяями і колективного договору між ними. Мало того, окремим членам їх не забороняється брати участь у цій справі.

Ми не підемо на нараду, якщо не дістанемо, попереду, жаданих гарантій, — але ми підемо на нараду, коли доб'ємося жаданих гарантій, з тим щоб спиратися на ці гарантії, перетворити нараду із зброї жебрання у зброю дальшої боротьби, — так само, як ми не відмовляємося йти на роботу, після задоволення певних необхідних умов, з тим щоб перетворити фабрику, завод, промисел з арени гноблення в арену визволення.

А організуючи нараду із завойованими робітниками гарантіями і закликаючи 50-тисячну робітничу масу до обрання Ради уповноважених і вироблення наших вимог, ми виведемо робітничий рух у Баку на новий, вигідний для нього шлях боротьби: на шлях організованого і свідомого, а не стихійного (врозбрід) і бешкешного руху.

Ось власне чого ми чекаємо від наради з гарантіями, ось чому ми говоримо: **нарада з гарантіями, або ніякої наради!** [55]

Хай панове старі нарадники агітують проти гарантій, хай вони вихваляють нараду без гарантій, хай вони плазують по дну зубатовського болота, — пролетаріат витягне їх з болота і навчить їх ходити по широкому полю класової боротьби!

Хай «пурхають» пп. дашнак-есери, хай вони бойкотують організовані дії робітників із своїх надхмарних висот, — свідомий пролетаріат зведе їх на нашу грішну землю і примусить їх схилити голови перед нарадою з гарантіями!

Наша мета ясна: зібрати пролетаріат навколо Ради уповноважених і згуртувати останню навколо спілок для досягнення наших загальних вимог, для поліпшення нашого життя.

Наш шлях ясний: від наради з гарантіями до задоволення кровних нужд нафтопромислового пролетаріату.

У свій час ми закличемо Раду уповноважених боротися як з болотними прихильниками наради, так і з казковими фантазіями есеро-дашнаківських бойкотистів.

Нарада з певними гарантіями, або не треба наради!

Газета «Гудок» № 17,
3 лютого 1908 р.
Стаття без підпису

Друкується за текстом газети

ЩО ГОВОРЯТЬ НАШІ СТРАЙКИ ОСТАННЬОГО ЧАСУ?

Характерною рисою січнево-лютневих страйків є деякі нові особливості, які вносять в наш рух нові елементи. Про одну з цих особливостей — про оборонний характер страйків — уже говорилося в «Гудке»[56]. Але це зовнішня особливість. Далеко цікавіші інші, внутрішні особливості, які кидають яскраве світло на розвиток нашого руху. Ми говоримо про характер вимог, способи ведення страйків, нові методи боротьби і т. д.

Перше, що впадає у вічі — це зміст вимог. Характерно, що значна частина страйків не висуває вимоги про нагородні (Нобель, Мотовилиха, Молот, Мірзоєви, Адамови і т. д.). Там же, де висуваються нагородні, робітники стараються відсунути їх в кінець своїх вимог, соромлячись боротися за один тільки «бешкеш» (Пітоєв і т. д.). Очевидно, відбувається серйозна ломка старих бешкешних передсудів. «Бешкеш» починає падати в очах робітників. Від дрібнобуржуазних вимог (нагородних) робітники переходять до вимог пролетарських: усунення найзухваліших адміністраторів (Нобель, Молот, Адамови), прийом назад

звільнених товаришів (Мірзоєв), розширення прав промислово-заводської комісії (Нобель, Мірзоєв). Щодо цього особливо цікавий страйк мірзоєвців[57]. Вони вимагають визнання комісії і прийняття назад звільнених товаришів, як гарантії в тому, що надалі фірма не буде звільняти жодного з робітників без згоди комісії. Страйк триває вже два тижні і ведеться з рідкою одностайністю. Треба бачити цих робітників, треба знати, з якою гордістю вони говорять: «ми боремось не за нагородні або рушник з милом, а за права і честь робітничої комісії», — треба, я кажу, знати все це, щоб зрозуміти, яка зміна сталася в головах робітників.

Другою особливістю останніх страйків є пробудження і активність промислової маси. Річ у тому, що досі промисловим робітникам доводилося йти за майстровими, йшли вони за ними не завжди охоче, а самостійно піднімалися тільки за нагородні. При цьому існувала у них деяка ворожість до майстрових, що підігрівалася провокаторсько-бешкешною політикою нафтопромисловців (Бібі-Ейбатське товариство торік, Лапшин недавно). Останні страйки показують, що пасивність промислових робітників відходить у минуле. Страйк у Нобеля (січень) підняли вони, ведучи за собою майстрових; страйк у Мірзоєва (лютий) одухотворяється тими самими промисловими. Само собою зрозуміло, що з пробудженням активності промислових падає і ворожість до майстрових. Промислові починають іти рука в руку з майстровими.

Ще цікавіша третя особливість — дружне ставлення страйкарів до нашої спілки і, взагалі, порівняно

організоване ведення страйків. Насамперед характерна відсутність тридцятиаршинних вимог, які перешкоджають успішному веденню справи (згадайте Каспійське товариство торік), — тепер висувається тільки кілька важливих вимог, що можуть згуртувати масу (Нобель, Мірзоєви, Мотовилиха, Молот, Адамови). По-друге — майже жоден з цих страйків не проходить без активного втручання спілки: робітники вважають за необхідне запрошувати представників спілки (Кокорев, Нобель, молотовці, Мірзоєви та ін.). Старе протиставлення промислових і заводських комісій спілці відходить у минуле. На спілку починають дивитися як на своє рідне дітище. З конкурентів спілки промислові і заводські комісії починають перетворюватися в опору спілки. Звідси велика організованість страйків останнього часу.

Звідси ж випливає четверта особливість — відносна успішність останніх страйків або, вірніше, той факт, що окремі страйки не так часто і не завжди цілком провалюються. Ми маємо на увазі, насамперед, кокоревський страйк. Ми думаємо, що кокоревський страйк є поворотним пунктом у розвитку методів нашої боротьби. Він і деякі інші страйки (Пітоєв, Мотовилиха) показали, що при 1) організованому веденні справи, 2) активному втручанні спілки, 3) певній наполегливості і 4) вдалому виборі моменту боротьби — окремі страйки можуть бути далеко не безрезультатними. Принаймні виясняється, що «принципіальні» заклики «геть окремі страйки» — рискований лозунг, який не має достатнього виправдання у фактах останнього руху. Навпаки, ми думаємо, що при

керівництві спілки і вдалому виборі моменту, окремі страйки могли б перетворитися в дуже важливий фактор згуртування пролетаріату.

Такі, на нашу думку, найважливіші внутрішні особливості страйків останнього часу.

Газета «Гудок» № 21,
2 березня 1908 р.
Підпис: К. Като

Друкується за текстом газети

ПОВОРОТ У ТАКТИЦІ НАФТОПРОМИСЛОВЦІВ

Це було не так давно — всього кілька місяців тому — коли наші нафтопромисловці «говорили» про «європейські» відносини між робітниками і хазяями.

Вони намагалися тоді триматися примиренськи. І це зрозуміло: безустанна проповідь «вдумливого» Ріна про божественне походження колективного договору, дедалі сильніша хвиля окремих страйків, види нафтопромисловців на «врегулювання виробництва» шляхом «європейської» наради, певний тиск з боку властей, — все це настроювало нафтопромисловців саме примиренськи, «європейськи».

— Геть анархію страйків, — покликував Рін.

— Хай живе порядок, — згоджувалися з ним нафтопромиcловці.

І «порядок» начебто встановлювався. Кількість репресій з боку хазяїв, як видно, скорочувалась. Кількість страйків теж скорочувалась. Нафтопромисловці «вважали за потрібне зговоритися» (див. «Нефтяное Дело», грудень).

Та ось почалась кампанія. Робітники рішуче відмовились від старої, закулісної наради. Величезна

більшість з них висловилась за нараду з гарантіями. Тим самим робітники висловили певне бажання цілком використати нараду, перетворити її в зброю організованої, свідомої боротьби.

І що ж ми бачимо?

Не чутно більше розмов про «європейські» відносини. Про «види» «врегулювання виробництва» — ні слова. «Анархія страйків» не лякає більше нафтопромисловців—навпаки—вони самі штовхають робітників до «анархії», наступаючи на них, відбираючи завойоване, звільняючи передових товаришів і т. д. і т. д.

Очевидно, нафтопромисловці не вважають більше за потрібне зговоритися. Вони воліють наступати.

Ще на з'їзді нафтопромисловців, наприкінці січня, почали вони атаку проти робітників. Вони затиснули рот представникам спілок. Вони поховали питання про селища. Вони вирішили «похерити» питання про школи, медичну допомогу і т. д. Вони відібрали у робітників право участі в завідуванні народними будинками.

Всім цим нафтопромисловці давали відчути, що вони стають на «новий» «неєвропейський» шлях, на шлях відкритих нападів на робітників.

Рада з'їзду продовжує «справу» їх з'їзду. Вона напала на робітників, запровадивши «десятикопійчаний лікарняний збір». Ми вже не кажемо про дрібні розпорядження ради, які мають на собі відбиток того ж повороту в тактиці нафтопромисловців.

Далі йде звичайне «поглиблення» репресій у вигляді відібрання уже завойованих промислово-заводських прав, скорочення штату, усунення передовиків, локаутів і т. д.

Вони звели нанівець промислово-заводські комісії. Сутички з приводу комісії у Ротшільда (Балахани), Каспійського товариства, Шибаєва (Балахани), «Борна» (Балахани), Бієрінга, Мірзоєва, Нафталанського товариства з ясністю говорять про це.

Під виглядом «скорочення штату» вони «викидають» найвпливовіших товаришів, особливо уповноважених по нараді. Факти в Каспійському товаристві, у «Борна», Мухтарова (Балахани), Шибаєва (Балахани), Лапшина (Бібі-Ейбат), Мальнікова не лишають щодо цього ніякого сумніву.

Локаут у Вотана є вінцем «нової» тактики нафтопромисловців.

Всім цим вони штовхають робітників на шлях стихійно-анархічних спалахів, які виснажують робітників.

Ще більш характерні форми розправи з страйкарями. Ми маємо на увазі мірзоєвську фірму, власне, управителя цієї фірми, п. Маркарова, який нацьковує на страйкуючих вірмен озброєних берданками мусульман, який створює таким чином умови для вірмено-татарських сутичок.

Такий є поворот у тактиці нафтопромисловців.

Очевидно, нафтопромисловці не хочуть більше «европейських умов».

Розчарувавшись в «успіху» наради, втративши надію на можливість «врегулювання виробництва» шляхом самої тільки наради без задоволення основних вимог робітників, бачачи як нарада із зброї дезорганізації перетворюється у зброю організації п'ятдесятитисячної маси, — нафтопромисловці хочуть відкараскатися як-небудь від наради, від-

клавши її на невизначений час або принаймні знекровивши її.

Для цього вони вдаються до системи репресій, провокуючи робітників на передчасні виступи, розпорошуючи загальний рух, що формується, на окремі, часткові рухи, збиваючи робітників з широкого шляху класової боротьби до кривих заулків групових сутичок.

Всім цим вони хочуть відвернути увагу робітників від наради з гарантіями, знищити в очах робітників значення Ради уповноважених, яка може згуртувати їх, хочуть перешкодити робітникам об'єднатися, отже, не дати їм підготуватися для завоювання своїх вимог.

Діючи таким чином, вони намагаються спровокувати поки ще неорганізованих робітників на передчасний загальний виступ, який може дати їм можливість «остаточно» зломити робітників, надовго забезпечити «безперервний» видобуток нафти.

Такий є сенс повороту в тактиці нафтопромисловців.

Якою повинна бути наша тактика з огляду на все сказане?

На нас нападають нафтопромисловці, користуючись нашою неорганізованістю, — отже, нашим завданням є згуртуватися навколо нашої спілки, захищаючись від ударів усіма засобами, які є у нас.

Нас хочуть спровокувати на стихійні часткові спалахи, бажаючи роздробити наш загальний рух, — отже, нашим обов'язком є не попадатися на гачок нафтопромисловців, утримуватися, по можливості, від окремих страйків і не розпорошувати загального руху.

Нас хочуть позбавити зброї нашого згуртування, у нас хочуть відібрати Раду уповноважених, відкладаючи нараду на невизначений час, штовхаючи на передчасний загальний виступ, — отже, нашим обов'язком є зажадати негайного скликання Ради уповноважених, зайнятися виробленням робітничих вимог і згуртувати маси в ході такої роботи навколо Ради уповноважених.

А зміцнивши Раду уповноважених і зібравши навколо неї 50-тисячну масу, нам не важко буде гідно справитися з неєвропейськими затіями панів нафтопромисловців.

Газета «Гудок» № 22,
9 березня 1908 р.
Стаття без підпису

Друкується за текстом газети

ТРЕБА ГОТУВАТИСЯ!

Правління спілки нафтопромислових робітників вирішило вжити заходів до найскорішого скликання Ради уповноважених [58].

Діючи так, правління виходило з численних заяв робітників, які не хочуть більше чекати і вимагають негайного скликання Ради уповноважених.

В цьому ж дусі вирішила діяти спілка механічного виробництва.

Цими днями обидві спілки уже подали старшому фабричному інспекторові відповідну заяву.

Треба думати, що питання скоро розв'яжеться в тому чи іншому напрямі.

Саме як відповідатимуть на заяву спілок власть і капітал імущі — ми ще не знаємо, звичайно.

Можливо, що вони підуть назустріч робітникам, негайно зберуть Раду уповноважених, і тоді, мабуть, справи наради підуть «нормальним ходом».

Можливо й те, що вони зволікатимуть, не даючи поки що прямої відповіді.

Ми повинні і в тому і в другому випадку бути готові до всього, щоб не дати нафтопромисловцям одурити робітників.

Ми повинні бути готові кожної хвилини стати перед нафтопромисловцями у всеозброєнні.

А для цього треба негайно зайнятися виробленням вимог.

Ми йдемо на нараду з гарантіями. Але з чим ми станемо перед нафтопромисловцями, як не з вимогами, схваленими всією масою нафтового пролетаріату? То давайте ж виробляти робітничі вимоги про заробітну плату, про робочий день, про селища, про народні будинки, про лікарняну допомогу і т. д.

Наша спілка вже приступила до справи. Вона висловила свою думку на сторінках «Гудка» в питаннях про селища, лікарняну допомогу, народні будинки, школи. Ці вимоги спілка вже випустила окремою брошурою під назвою «Матеріали до наради».

Але цього ще недосить.

Треба всі ці вимоги передати масі, щоб вона обговорила їх і висловила свою думку, єдино обов'язкову для неї.

Крім того, питання про заробітну плату і робочий день ще не розроблені спілкою, — отже, треба негайно приступити до вироблення вимог і в цих питаннях.

З цією метою наша спілка обирає спеціальну комісію по виробленню вимог.

Комісія ця зв'язується з уповноваженими по нараді і промислово-заводськими комісіями чотирьох районів з тим, щоб разом з ними розробити наболілі питання нашого побуту.

Далі збираються загальні збори по заводах, промислах, казармах і остаточно затверджуються вимоги.

Такий повинен бути план нашої роботи по підготовці до наради з гарантіями.

Тільки виробивши вимоги і зробивши їх здобутком мас, зуміємо ми згуртувати цю саму масу навколо Ради уповноважених.

А зібравши масу навколо її Ради, ми дістанемо змогу застрахувати масу від несподіванок з боку нафтопромисловців.

Не дрябле філософствування про «конкретизацію» пунктів гарантій (див. «Промысловый Вестник» [50]), і не легковажні викрики про «настання весни» (згадай есерів), — а наполеглива робота по виробленню робітничих вимог, ось, перш за все, чим ми повинні зайнятися з огляду на прийдешні події.

Отже, дружніше готуймося до наради з гарантіями!

Газета «Гудок» № 23, 16 березня 1908 р.
Стаття без підпису

Друкується за текстом газети

ЕКОНОМІЧНИЙ ТЕРОР І РОБІТНИЧИЙ РУХ

Боротьба робітників не завжди і не скрізь має одну й ту саму форму.

Був час, коли робітники, борючись проти хазяїв, ламали машини, підпалювали заводи. Машина — ось джерело злиднів! Завод — ось місце гноблення! То ламай же їх, підпалюй — говорили тоді робітники.

Це був час неоформлених, **анархічно-бунтарських сутичок.**

Ми знаємо і інші випадки, коли робітники, розчарувавшись у силі підпалів і руйнувань, переходили до «різкіших форм» — до вбивства директорів, управителів, завідуючих і т. д. Всіх машин і заводів не знищиш, говорили тоді робітники, та воно й не вигідно для робітників, а налякати управителів і скрутити в баранячий ріг завжди можна з допомогою терору, — то бий же їх, наганяй страху!

Це був час одноособових **терористичних сутичок** на грунті економічної боротьби.

Робітничий рух різко засудив як ту, так і другу форму боротьби, відкинувши їх у минуле.

І це зрозуміло. Немає сумніву, що завод насправді є місцем експлуатації робітників, і машина досі ще допомагає буржуазії розширяти цю експлуатацію, але це ще не значить, що машина і завод самі є джерело злиднів. Навпаки, саме завод і саме машина дадуть можливість пролетаріатові розбити кайдани рабства, знищити злидні, перебороти всяке гноблення — необхідно тільки, щоб з приватної власності окремих капіталістів вони перетворилися в суспільну власність народу.

З другого боку, у що обернулося б життя, якби ми справді зайнялися руйнуванням і підпалюванням машин, заводів, залізниць? Адже життя тоді нагадувало б злиденну пустиню, і робітники перші втратили б шматок хліба!..

Ясно, що не ламати ми повинні машини і заводи, — **а заволодіти ними, коли буде можливість, якщо ми справді прагнемо до знищення злиднів.**

Ось чому відмовляється робітничий рух від анархічно-бунтарських сутичок.

Немає сумніву, що й економічний терор має за собою певне, видиме «виправдання», оскільки він пускається в хід для застрашення буржуазії. Але що значить такий страх, якщо він хвилинний і скороминущий? А що він може бути тільки скороминущим, це ясно хоча б з того, що неможливо практикувати економічний терор завжди і скрізь. Це по-перше. По-друге, що може дати нам скороминущий страх буржуазії і викликана ним поступка, якщо не буде у нас за спиною сильної масової організації робітників,

завжди готової боротися за робітничі вимоги і спроможної вдержати за собою завойовані поступки? А тимчасом факти з очевидністю говорять, що економічний терор убиває потребу в такій організації, одбиває у робітників охоту згуртовуватись, виступати самостійно — добре що у них є герої терористи, які можуть виступити за них. Чи повинні ми розвивати в робітниках дух самодіяльності? Чи повинні ми розвивати в робітниках бажання до згуртування? Звичайно, так! Але чи можемо ми практикувати економічний терор, якщо він убиває в робітниках і те і друге.

Ні, товариші! Нам не личить лякати буржуазію окремими наскоками з-за рогу — полишмо займатися такими «справами» відомим нальотчикам. Ми повинні **відкрито** виступати проти буржуазії, ми повинні **завжди, до остаточної перемоги,** тримати її в страху! А для цього потрібен не економічний терор, а міцна масова організація, яка може повести робітників на боротьбу.

Ось чому відмовляється робітничий рух від економічного терору.

З огляду на сказане, остання резолюція мірзоєвських страйкарів, спрямована проти підпалів і «економічних» убивств, набуває особливого інтересу. В цій резолюції об'єднана комісія 1 500 мірзоєвців, відзначаючи факти підпалу кочегарки (в Балаханах) і вбивства завідуючого на економічному грунті (Сурахани), заявляє, що «протестує проти такого методу боротьби, як убивство і підпал» (див. «Гудок» № 24).

Цим самим мірзоєвці остаточно поривають з старими терористичними бунтарськими тенденціями.

Цим самим вони рішуче стають на шлях справжнього робітничого руху.

Ми вітаємо товаришів мірзоєвців і закликаємо всіх робітників так само рішуче стати на шлях пролетарського масового руху.

Газета «Гудок» № 25,
30 березня 1908 р.
Стаття без підпису

Друкується за текстом газети

НАФТОПРОМИСЛОВЦІ ПРО ЕКОНОМІЧНИЙ ТЕРОР

Питання про економічний терор продовжує цікавити «публіку».

Ми вже висловилися з цього приводу, осудивши економічний терор, як шкідливий для робітничого класу, а тому непридатний метод боротьби.

Приблизно в такому ж дусі висловилися й робітники на промислах і заводах.

Висловлюються, звичайно, і нафтопромисловці. Причому виясняється, що їх «погляди» докорінно розходяться з поглядами робітників, бо вони, плямуючи економічний терор, «що виходить від робітників», нічого не говорять проти такого ж терору з боку нафтопромисловців. Ми маємо на увазі відому передовицю про економічний терор у відомому органі нафтопромисловців (див. «Нефтяное Дело» № 6, стаття п. К—зи [60]).

Поговоримо про цю передовицю. Вона цікава не тільки як обгрунтування «поглядів» нафтопромисловців, але й як вияв їх настрою в даний момент боротьби з робітниками. Для зручності її треба поділити на три частини: першу, де п. К—за говорить

про деякі окремі моменти проти робітників та їх організацій; другу — про причини економічного терору і третю — про заходи боротьби проти нього.

Почнемо з окремих моментів. Насамперед про мірзоєвців. Усім відомо, що безпосередньо після вбивства сураханського управителя і пожежі в кочегарці об'єднана комісія мірзоєвців, від імені 1500 робітників, одностайно протестувала проти такого методу боротьби, заперечивши зв'язок пожежі і вбивства із страйком. Здавалося б, немає підстав сумніватися в щирості цього протесту. Але К—за думає інакше. Він, як прискіпливий «критик», все-таки вважає за потрібне взяти під сумнів щирість робітників, кажучи, що «комісія помиляється», що пожежа і вбивство мають прямий зв'язок із страйком. І це після одностайного протесту представників 1500 робітників! Що це, як не бажання перекрутити факти, очорнити робітників, «прибити до ганебного стовпа» хоча б з допомогою наклепу? І чи можна вірити після цього у щирість п. К—зи, який так багато говорить у своїй статті про «облагородження злочинної волі людей».

Від мірзоєвців п. К—за переходить до нашої спілки. Всякому відомо, що наша спілка росте швидко. Про величезний вплив її серед робітників можна судити хоча б з того, що вся кампанія по нараді проходить під її прямим керівництвом. І «Гудок» лише відзначав загальновідомий факт, коли говорив, що «вплив і значення спілки з кожним днем зростає, що вона поступово набуває в очах навіть найбільш відсталих, некультурних верств робітничої маси роль природного керівника їх економічної боротьби». Так, усе

це — загальновідомий факт. Але наш невблаганний «критик» не зважає на факти, він «бере під сумнів» все і вся, він готовий навіть заперечувати факти, аби тільки підірвати в очах читачів престиж і достоїнство робітничої спілки! І у п. К—зи вистачає сміливості після всього цього заявляти про себе, як про прихильника нашої спілки і захисника «облагородження економічної боротьби»!

Хто сказав а, той скаже і б, хто лає нашу спілку, той повинен вилаяти і нашу газету, — і ось п. К—за переходить до «Гудка». Причому виясняється, що «Гудок» «не робить всього від себе залежного, щоб очистити атмосферу економічної боротьби від непотрібної злоби, небезпечного роздратування, зайвої нервовості і некультурного злопихательства», що «Гудок» тільки й робить «вилазки проти інших організацій, партій, класів, газет і окремих осіб і навіть проти свого ж брата «Промыслового Вестника»».

Так співає п. К—за. Ми могли б пропустити мимо ушей всю цю балаканину знаменитого «критика» — що тільки не вибазікає лакей капіталу, сподіваючись догодити своєму хазяїнові! Та нехай, присвятимо на цей раз кілька слів великому критикові з Баку. Отже «Гудок» «не очищає атмосфери боротьби від непотрібної злоби, небезпечного роздратування»... Припустимо, що все це вірно. Але скажіть ради святого капіталу: що може внести більше злоби і роздратування, друковане слово «Гудка» чи живе діло нафтопромисловців, які систематично звільняють робітників, запроваджують 10-копійчаний лікарняний збір, відбирають у робітників народні будинки,

вдаються по допомогу до кочі [61], кулачної розправи і т. д.? Чому п. К—за, цей «самовідданий» захисник «облагородження економічної боротьби», не вважає за потрібне прохопитися хоча б єдиним словом про дії нафтопромисловців, що роздратовують і озлобляють? Адже ті «темні» елементи, які можуть піти на економічний терор, не читають нашої газети, адже їх найшвидше можуть роздратовувати і озлобляти репресії та утиски нафтопромисловців, — то чому ж п. К—за, який так багато говорить проти «Гудка», зовсім замовчує «діла темні» пп. нафтопромисловців? І чи не ясно після цього, що зухвалість п. К—зи не знає меж?

По-друге, звідки взяв п. К—за, що «Гудок» не старався «очищати атмосферу економічної боротьби від непотрібної злоби і небезпечного роздратування»? А агітація «Гудка» проти економічного терору та італійського страйку, проти анархічно-бунтарських страйків на користь організованих, проти окремих виступів на користь загальнокласового відстоювання своїх інтересів, — що це як не «очищення атмосфери боротьби від непотрібної злоби і небезпечного роздратування»? Невже не знає всього цього п. К—за? Чи, може, він вважає за потрібне прикинутися непоінформованим, розігруючи роль балакуна капіталу? Але навіщо тоді всі ці красиві слова про «мораль» і «людську совість»?

«Гудок» робить «вилазки проти інших організацій, партій, класів, газет, окремих осіб, навіть проти «Промыслового Вестника»», — продовжує обвинувачувати п. К—за. Цілком вірно, п. К—за, ви ненароком сказали правду, «Гудок» справді веде боротьбу проти

інших класів та їх органів! Але невже можна вимагати чогось іншого від газети робітників, експлуатованих всіма іншими класами і групами? Годі розігрувати «ангела невинного» і скажіть прямо, без гримас: невже ви не знаєте, що орган нафтопромисловців «Нефтяное Дело» та його хазяїн, рада з'їзду, створені саме для «вилазок» проти класу робітників, проти партії робітників, проти газет робітників? Невже не пам'ятаєте останніх розпоряджень ради з'їзду про 10-копійчаний збір, про підвищення цін на порції, про скорочення шкіл і бараків, про відібрання у робітників народних будинків і т. д.? І чи не намагається виправдати ці азіатські розпорядження орган нафтопромисловців «Нефтяное Дело»? Чи, може, це не «вилазки» проти робітників, а «облагородження злочинної волі», врегулювання економічної боротьби і т. д.? Але як же накажете тоді діяти робітничій газеті щодо нафтопромисловців, які експлуатують робітників, щодо їх організації, яка одурює робітників, щодо їх органу, який розбещує робітників, щодо, наприклад, К—зи, який робить смішні силкування на «філософське» обгрунтування азіатськи-диких кроків нафтопромисловців? Невже так-таки не розуміє п. К—за необхідність класової боротьби між робітниками і хазяями? О, звичайно! П. К—за прекрасно розуміє все це: адже він сам веде боротьбу проти пролетаріату і його організації. Але, по-перше, він говорить проти боротьби з боку робітників, а не проти боротьби взагалі; по-друге, адже нафтопромисловці не борються, а тільки «облагороджують боротьбу»; по-третє, адже К—за не проти робітників, — він цілком за робітників на користь... нафтопромисловців;

по-четверте, адже К—за «дістає», — треба, знаєте, зважати й на це...

Очевидно, сміливість п. К—зи успішно може конкурувати з його «совістю» в їх здатності розширятися в міру потреби.

Так стоїть справа в передовиці п. К—зи з окремими моментами проти пролетаріату і його організації.

* * *

Перейдемо тепер до другої частини його статті.

У цій частині своєї статті автор говорить про причини економічного терору. При цьому «вияснюється», що причиною є «темнота умів» і «злочинність волі» відсталих верств робітничого класу. А «темнота» і «злочинність» пояснюється тим, що робітничі спілки і газети не ведуть з достатньою енергією освітню і облагороджуючу роботу серед робітників. Звичайно, додає п. К—за, «програми (спілок?) не схвалюють економічного терору», але самого тільки «програмного несхвалення недосить, оскільки ми бачимо, що життя пішло хибним шляхом. Тут необхідна активна боротьба... всіх партій і спілок» «з посталим злом». «Тільки тоді,—пояснює свою думку п. К—за,— коли... всі друзі робітників, без різниці їх партійного угруповання, поведуть енергійну боротьбу проти... економічного терору, **тільки тоді** зникнуть убивства» і т. д.

Отже, робітники темні і тому зважуються часто на вбивства, але вони темні тому, що їх спілки і газети не стараються їх «освічувати і облагороджувати», —

виходить, в усьому винні робітничі спілки і газети.

Так співає п. К—за.

Ми не будемо спинятися на плутанині, яка панує в голові п. К—зи про економічний терор — ми маємо на увазі його неуцьку заяву про те, що економічний терор є питанням програми. Ми хочемо тільки зауважити одно: 1) коли п. К—за, згадуючи про «програмний терор», говорить про спілки, невже він не знає, що в Росії взагалі спілки не мають програми, — адже це знає кожний робітник! 2) коли ж він має на увазі партії, невже не знає того, що знає кожний гімназист, що економічний терор є тактичним, а не програмним питанням! Навіщо ж всі ці балачки про програму? Дивуємось, як це не зуміли найняти пп. нафтопромисловці кращого «ідеолога», хоча б не такого неука.

Не будемо спинятися і на другій, уже безглуздій (а не неуцькій тільки!), заяві п. К—зи про те, що з приводу економічного терору «життя пішло хибним шляхом» і що «нам» треба боротися з життям. Зауважимо тільки, що погана була б наша справа, якби сáме життя пішло хибним шляхом, а не **окремі, відсталі від життя особи.** Сила нашої агітації саме в тому й полягає, що боротьбу з економічним терором вимагає самé життя, всесильне, ростуще життя. Якщо п. К—за не розуміє цього, ми йому радимо переселитися куди-небудь на іншу планету, може, там йому вдасться застосувати свою безглузду теорію про боротьбу з ростущим життям...

Перейдемо краще до «аналізу» п. К—зи.

І насамперед ми хотіли б спитати: невже справді думає п. К—за, що саме спілки і газети робітників є причиною економічного терору?

Що значить «освічувати» робітників? Адже це значить учити робітників свідомої, планомірної боротьби! (З цим згоден п. К—за!) Але хто інший міг зайнятися цією справою, як не спілки і газети робітників з їх усною і друкованою агітацією за організовану боротьбу?

Що значить «облагороджувати» економічну боротьбу? Адже це значить спрямовувати її проти **порядків**, ні в якому разі не проти **осіб**! (З цим згоден і К—за!) Але хто ж займається цією справою, крім робітничих спілок і газет?

І хіба не нафтопромисловці зводять боротьбу з класом робітників на боротьбу з окремими робітниками, вихоплюючи і звільняючи найсвідоміших робітників?

І якщо п. К—за справді переконаний у правоті свого обвинувачення проти робітничих спілок і газет, то чому він звертається з своєю порадою саме до цих спілок і газет? Невже він не знає, що організації, «які роблять вилазки проти інших класів, газет, осіб» і т. д., не будуть діяти за порадою п. К—зи? Навіщо ж він займається товченням води!

Очевидно, він сам не вірить у своє обвинувачення.

І коли п. К—за, незважаючи на це, все-таки говорить проти спілок, то це для того, щоб відвернути увагу читача від справжньої причини, приховати від нього справжніх «винуватців».

Та ні, п. К—за! Вам не вдасться приховати від читача справжні причини економічного терору!

Не робітники і не їх організації, — а дії пп. нафтопромисловців, що дратують і озлоблюють, є справжньою причиною «економічних убивств».

Ви вказуєте на «темноту» і «неуцтво» певних верств пролетаріату. Але де боротися з «темнотою» і «неуцтвом», як не в школах і на лекціях? Чому ж скорочують пп. нафтопромисловці кількість шкіл і лекцій? І чому ви, «щирий» прихильнику боротьби з «темнотою», не підносите голосу проти нафтопромисловців, які відбирають у робітників школи і лекції?

Ви говорите про «облагороджування» нравів. Чому ж ви, шановний пане, мовчали, коли пп. нафтопромисловці відбирали у робітників народні будинки, ці центри народних розваг?

Ви співаєте про «облагороджування економічної боротьби». Але чому ви мовчали, коли найманці капіталу убили робітника Ханлара[62] (Нафталанське товариство), коли «Борн», Каспійське товариство, Шибаєв, Мірзоєв, Молот, Мотовилиха, Бієрінг, Мухтаров, Мальніков та інші звільнили найпередовіших робітників, коли Шибаєв, Мухтаров, Молот, «Руно», Кокорєв на Бібі-Ейбаті та ін. били робітників?

Ви говорите про «злочинну волю» робітників, про «непотрібне озлоблення» і т. д. Але де ви ховалися, коли пп. нафтопромисловці озлобляли робітників, смикаючи за душу найбільш чутливих, найбільш запальних з них — нефірмених і безробітних? А чи знаєте ви, шановний пане, що саме цю частину робітників прирекли на голод відомий 10-копійчаний лікарняний збір і підвищення цін на порції в їдальнях ради з'їзду?

Ви говорите про страхіття «крові і сліз», викликані економічним терором. Та чи знаєте, скільки крові і сліз проливається з приводу маси покалічених робітників, які не знаходять собі місця в лікарнях ради з'їзду? Чому скорочують пп. нафтопромисловці кількість бараків? І чому ви не кричите з цього приводу так само, як ви кричите проти робітничих спілок і газет?

Ви співаєте про «совість» і т. д. Чому мовчить ваша скляна совість з приводу всіх цих репресій пп. нафтопромисловців?

Ви говорите... але досить! Здається ясно, що основною причиною «економічних убивств» є не робітники і не їх організації, а дії пп. нафтопромисловців, що дратують і озлобляють.

Не менш ясне й те, що п. К—за є жалюгідним найманцем пп. нафтопромисловців, який скидає все на робітничі організації і намагається, таким чином, виправдати в очах «публіки» дії своїх хазяїв.

* * *

Перейдемо тепер до третьої частини статті п. К—зи.

В третій частині своєї статті п. К—за говорить про заходи боротьби з економічним терором, причому його «заходи» цілком відповідають його «філософії» «про причини» економічного терору.

Послухаймо великого філософа з Баку.

«Необхідна активна боротьба з посталим злом і треба висунути лозунг цієї боротьби Таким лозунгом для всіх партій і організацій, спілок і гуртків у даний момент повинен бути: «геть економічний терор!» Тільки тоді, коли буде сміливо виставлено

чистий білий прапор з цим лозунгом, тільки тоді... зникнуть убивства».

Так філософствує п. К—за.

Як бачите, п. К—за до кінця лишається вірним своєму богові — капіталові.

По-перше, всю «вину» за «економічні вбивства» він зняв (філософськи зняв!) з нафтопромисловців і скинув на робітників, їх спілки і газети. Цим він цілком «виправдав» в очах так званого «світу» **азіатськи**-наступальну тактику пп. нафтопромисловців.

По-друге, — і це найголовніше для нафтопромисловців — він «видумав» найдешевший засіб проти «вбивств», що не потребує від нафтопромисловців ніяких затрат—посилену агітацію спілок і газет проти економічного терору. Цим він ще раз підкреслив, що нафтопромисловці не повинні поступатися перед робітниками, не повинні «тратитись».

І дешево, і любо! можуть покликнути пп. нафтопромисловці, слухаючи п. К—зу.

Звичайно, пп. нафтопромисловці могли б із «зручністю наплювати» на думку так званого «світу». Але що вони можуть мати проти, коли якийсь К—за, в інтересах «загальнолюдської совісті», береться виправдати їх в очах «світу»?

І навпаки, як їм не тішитись, коли, слідом за таким виправданням, той самий К—за пропонує найбільш «вірний» і найбільш дешевий засіб проти економічного терору? Хай собі агітують спілки і газети цілком вільно і безборонно, аби тільки здравствували кишені нафтопромисловців. Ну, хіба це не ліберально!. І як же після цього не випускати їм на літературну сцену свого «солов'я-розбійника», п. К—зу.

Тимчасом, досить трохи подумати, досить тільки стати на точку зору свідомих робітників, щоб відразу зрозуміти всю сміховинність пропонованого п. К—зою заходу.

Справа тут зовсім не в самих спілках і газетах — спілки і газети давно ведуть агітацію проти економічного терору, і, незважаючи на це, «убивства» все-таки не зникають. Справа в далеко більшій мірі в тих дратуючих і озлобляючих діях пп. нафтопромисловців, в тих економічних репресіях, в тих утисках, в тій **азіатськи**-наступальній тактиці пп. нафтопромисловців, які живлять і живитимуть «економічні вбивства», що цікавлять нас.

Скажіть, будь ласка: що може зробити **сама тільки агітація** спілок і газет, хоча б і дуже впливових, **при озлобляючих діях** пп. нафтопромисловців, які відбирають у робітників одно завоювання по одному і тим штовхають найбільш несвідомих з них на «економічні вбивства»! Ясно, що сама тільки антитерористична агітація, хоча б і з «чистим білим прапором», не в силі знищити їх.

Очевидно, для «зникнення» «економічних убивств» необхідні заходи глибші, ніж проста агітація, і насамперед відмова нафтопромисловців від утисків і репресій, задоволення справедливих вимог робітників... Тільки тоді, коли нафтопромисловці відмовляться від своєї **азіатськи**-наступальної тактики у вигляді скорочення заробітної плати, відбирання народних будинків, скорочення шкіл і бараків, десятикопійчаного лікарняного збору, підвищення цін на порції, систематичного звільнення передових робітників, кулачної розправи з ними і т. д., тільки

тоді, коли нафтопромисловці певно стануть на шлях культурних європейських відносин до робітничих мас та їх спілок, визнавши в них «рівноправну» силу, — тільки тоді буде створено грунт для «зникнення» «вбивств».

Все це до того ясно, що не варто й доводити.

Але п. К—за не розуміє цього, та й не може, власне, не хоче зрозуміти, бо це не «вигідно» для пп. нафтопромисловців, бо це вимагало б від них певних затрат, бо це відкрило б всю правду про «винуватців» економічних «убивств»...

Висновок один: К—за є лакей капіталу.

Але що ж, проте, випливає з цього, з лакейської ролі К—зи?

А з цього випливає ось що: те, що говорить п. К—за, належить не йому самому, а нафтопромисловцям, які «вдохновляють» його. Отже, стаття К—зи не його філософія, а філософія пп. нафтопромисловців. Очевидно, устами К—зи говорять самі нафтопромисловці, К—за тільки передає їх «думи, бажання і настрої».

В цьому і тільки в цьому слід вбачати інтерес досліджуваної статті п. К—зи.

К—за, як Коза, К—за, як «особа»,—для нас абсолютна нікчемність, невагома матерія, що не має ніякої цінності. І даремно п. К—за скаржиться на «Гудок», який робить нібито «вилазки» проти його «особи»: сміємо запевнити п К—зу, що «Гудок» ніколи не цікавився його так званою «особою».

Але К—за, як безлике дещо, К—за, як відсутність «особи», К—за, як простий вираз думок і настрою пп. нафтопромисловців,—для нас безумовно становить

певну цінність. З цієї точки зору і розглядаємо як самого К—зу, так і його статтю.

Очевидно, п. К—за співає не даром. Коли він у першій частині своєї статті люто нападає на спілки, намагаючись дискредитувати їх, коли він у другій частині статті обвинувачує спілки в культивуванні економічного терору, ні єдиним словом не згадуючи про азіатські розпорядження нафтопромисловців, коли він у третій частині статті вказує на антитерористичну агітацію, як на єдиний захід проти «вбивств», лишаючи осторонь наступальну тактику своїх хазяїв, то це значить, що нафтопромисловці не мають наміру ставати на шлях поступок робітничим масам.

Нафтопромисловці будуть наступати, нафтопромисловці повинні наступати, а ви, робітники і спілки, звольте відступати — ось що говорить нам стаття п. К—зи, ось що говорять нам нафтопромисловці устами свого «солов'я-розбійника».

Отака мораль статті п. К—зи.

Нам, робітникам, нашим організаціям і газетам лишається пильно стежити за пп. нафтопромисловцями, не піддаватися на їх визивні дії, і твердо та спокійно, як і раніше, йти шляхом перетворення нашої стихійної боротьби в боротьбу строго класову, планомірну, боротьбу, що веде до певної мети.

Щождо лицемірних зойків різних найманців капіталу, то ми можемо лишити їх без уваги.

Газета «Гудок» №№ 28, 30 і 32; 21 квітня, 4 і 18 травня 1908 р.
Підпис: К. Като

Друкується за текстом газети

ПРЕСА [63]

ЛАКЕЙСТВУЮЧІ «СОЦІАЛІСТИ»

Поруч з іншими газетами, що видаються в Тифлісі, існує і грузинська газета, яка називається «Наперцкалі»[64]. Вона — газета нова, але разом з тим надто стара, бо вона є продовженням усіх меншовицьких газет, що досі були в Тифлісі, починаючи з «Схіві» 1905 року. «Наперцкалі» редагує стара група меншовицьких опортуністів. Але справа, звичайно, не тільки в цьому. Справа, головним чином, у тому, що опортунізм цієї групи є якимсь особливим, казковим. Опортунізм — це ж безпринципність, політична безхарактерність, і ось, ми заявляємо, що в жодної з меншовицьких груп не помічалася така безсоромна безхарактерність, як у тифліської. В 1905 році ця група визнавала роль пролетаріату, як вождя революції (див. «Схіві»). В 1906 році вона змінила свою «позицію», заявивши, що «на робітників нічого надіятися... ініціатива може виходити тільки від селян» (див. «Схіві»). В 1907 році вона ще раз змінила свою «позицію», сказавши, що «провід в революції повинен належати ліберальній буржуазії» (див. «Азрі»[65]) і т. д. і т. п.

Але ніколи ще безпринципність згаданої групи не доходила до такої безсоромності, як тепер, влітку 1908 року. Ми маємо на увазі оцінку вбивства ідейного поневолювача знедолених, так званого екзарха, на сторінках «Наперцкалі». Історія цього вбивства загальновідома. Якась група, вбивши екзарха, вбила ще жандармського ротмістра, що повертався з протоколом з «місця злочину», і потім напала на процесію з хуліганів, що супроводжували труп екзарха. Група ця, очевидно, не хуліганська, але й не революційна, бо ніяка революційна група не зважиться на такий акт в даний момент збирання сил, рискуючи підірвати справу згуртування пролетаріату. Позиція соціал-демократії щодо таких груп загальновідома: з'ясувавши умови виникнення таких груп і борючись з цими умовами, вона в той же час бореться ідейно та організаційно і з самими групами, дискредитуючи їх в очах пролетаріату, відмежовуючи від них пролетаріат. Не так робить «Наперцкалі». Нічого не з'ясовуючи і нічого не даючи, вона виригає кілька пошлих ліберальних фраз проти терору взагалі і потім радить читачам, та й не тільки радить, але й зобов'язує їх, ні більше ні менше, як **доносити** поліції на такі групи, **видавати** їх поліції! Це ганьба, але це факт, на жаль. Послухайте «Наперцкалі»:

«Поставити перед судом убивців екзарха — такий єдиний засіб назавжди змити з себе пляму... Такий обов'язок передових елементів» (див. «Наперцкалі» № 5).

Соціал-демократи в ролі добровільних донощиків— ось до чого довели нас меншовицькі опортуністи з Тифліса!

Політична безхарактерність опортуністів не з неба падає. Вона випливає з нестримного прагнення пристосовуватися до смаків буржуазії, сподобатися «панам», вирвати у них похвалу. Така є психологічна основа опортуністичної тактики пристосування. І ось для того, щоб блиснути перед «панами», щоб сподобатися їм, щоб, принаймні, уникнути їх гніву з приводу вбивства екзарха, — наші меншовицькі опортуністи по-лакейському викривляються перед ними, беручи на себе роль поліційних шпигів!

Далі цього не може піти тактика пристосування!

ФАРИСЕЙСТВУЮЧІ ЗУБАТОВЦІ

Серед інших міст Кавказу, що дають оригінальні типи опортунізму, стоїть і Баку. В Баку теж є група, ще правіша і тому безпринципніша, ніж тифліська. Ми маємо на увазі не «Промысловый Вестник», що вступив у незаконне співжиття з буржуазною «Сегодня» — про нього досить писалося в нашій пресі. Ми говоримо про шендриковську групу «Правое Дело», родоначальницю бакинських меншовиків. Правда, ця група давно не існує в Баку, вона примушена була переселитися в Петербург, переслідувана бакинськими робітниками та їх організаціями. Але вона надсилає свої писання в Баку, вона пише тільки про бакинські справи, вона шукає прихильників саме в Баку, вона намагається «завоювати» бакинський пролетаріат. Тому не завадило б поговорити про неї. Отже, перед нами лежить «Правое Дело» № 2—3. Перегортаємо — і перед нами відкривається стара картина старої теплої компанії пп. Шендрикових[96]. Ось Ілля Шендриков,

відомий «рукопотискувач» п. Джунковського, старий закулісних справ майстер. Ось і Гліб Шендриков, колишній есер, колишній меншовик, колишній «зубатовець», тепер людина у відставці. А ось знаменита тараторниця «всечиста» Клавдія Шендрикова, дама приємна в усіх відношеннях. Не бракує тут і різних «послідовників», як-от Грошеви і Калініни, що колись грали роль у русі, а тепер відстали від життя, живуть самими лише спогадами. Навіть тінь покійного Льови випливає перед нами... Словом, картина повна!

Проте, кому все це потрібне, навіщо нав'язуються робітникам безславні тіні темного минулого? Чи не підпалювати вишки закликають вони робітників? Чи лаяти партію і топтати її в грязь? Іти на нараду без робітників і потім обробити ділься з п. Джунковським?

Ні! Шендрикови хочуть «врятувати» бакинських робітників! Вони «бачать», що після 1905 року, тобто після вигнання робітниками Шендрикових «робітники опинилися на краю прірви» (див. «Правое Дело», стор. 80), і ось, Шендрикови написали «Правое Дело», щоб «врятувати» робітників, вивести їх з «тупика». Для цього вони пропонують вернутися до старого, зректися надбань останніх трьох років, стати спиною до «Гудка» і «Промыслового Вестника», махнути рукою на існуючі спілки, послати к чорту соціал-демократію і, вигнавши з робітничих комісій усіх нешендриковців, згуртуватися навколо **камери угоди**. Не треба більше страйків, не треба і нелегальних організацій — робітникам потрібна тільки камера угоди, де Шендрикови і Гукасови [67]

будуть «вирішувати питання» з дозволу п. Джунковського...

Так вони хочуть вивести з «тупика» бакинський робітничий рух!

Точнісінько як хамелеон з «Нефтяного Дела», п. К—за (див. «Нефтяное Дело» № 11).

Але хіба не так само «рятували» робітників: Зубатов у Москві, Ґапон у Петербурзі, Шаєвич в Одесі? І хіба всі вони не виявилися найзапеклішими ворогами робітників?

То кого ж хочуть одурити серед білого дня ці фарисеї-«рятівники»?

Ні, пп. Шендрикови, — хоч ви і твердите разом з К—зою, що бакинський пролетаріат ще «не дозрів», що він ще «повинен скласти іспит (перед ким скласти?) на атестат зрілості» (див. «Правое Дело», стор. 2), — а вам все-таки не вдасться обманути його!

Бакинський пролетаріат досить свідомий для того, щоб зірвати з вас маску і вказати вам належне місце!

Хто ви, звідки ви?

Ви не соціал-демократи, бо ви виросли і живете в боротьбі з соціал-демократією, в боротьбі з партійністю!

Ви й не професіоналісти, бо ви топчете в грязь робітничі спілки, природно пройняті духом соціал-демократії!

Ви ті самі ґапонівці і зубатовці, що по-фарисейському ховаються під маскою «друзів народу»!

Ви внутрішні і тому найнебезпечніші вороги пролетаріату!

Геть шендриковців! Спиною до шендриковців!

Ось як ми відповідаємо на ваше «Правое Дело», пп. Шендрикови!

Ось як відповість бакинський пролетаріат на ваші фарисейські загравання з ним!..

Газета «Бакинский Пролетарий» № 5, 20 липня 1908 р.
Підпис: К о...

Друкується за текстом газети

НАРАДА І РОБІТНИКИ

Кампанію по нараді припинено. Переговори між сторонами перервано [68]. Стару, але вічно нову, нараду ще раз зірвано. Рада уповноважених, організаційна комісія, вироблення вимог, доповіді в масах, широке об'єднання робітників навколо своїх комісій, комісій навколо спілок, спілок навколо соціал-демократії,— все це перервано і відкинуто в минуле. Забуто і старі фарисейські слова про «врегулювання виробництва» шляхом наради, про «облагородження відносин» між робітниками і хазяями. Старий клоун з Тифліса, п. Джунковський, оголошує «виставу» закритою. Підтоптаний лакей капіталу, п. Кара-Мурза, плеще йому в долоні. Завіса падає і перед нами відкривається давно відома картина: нафтопромисловці і робітники залишаються на старих позиціях, чекаючи нових бур, нових сутичок.

Трохи тільки «незрозуміло»: адже вчора ще нафтопромисловці благали робітників іти на нараду, покінчити з «анархією окремих страйків», «зговоритися» з ними, а властi, в особі пресловутого Джунковського, запрошували до себе впливових робітників,

влаштовували з ними офіціальні переговори, переконували їх у вигідності колективного договору, — і раптом така різка зміна, — нарада оголошується зайвою, колективний договір шкідливим, «анархія окремих страйків» бажаною!

Що це значить, чим пояснити цю «дивовижність», хто ж, зрештою, є «винуватець» зриву наради?

Винні, звичайно, робітники, відповідає п. Джунковський: ми ще не починали переговорів, а вони лізуть з ультимативною вимогою про спілки, хай робітники відмовляться від спілок і тоді у нас буде нарада, в противному разі нам не треба наради!

Згодні, повторюють хором нафтопромисловці, саме робітники винні, хай відмовляться вони від спілок, нам не треба спілок!

Але ж вони мають рацію, адже справді робітники винні, повторює за ворогами робітників спілка без робітників, «спілка механічного виробництва»: чому б справді не відмовитися робітникам від спілок, чи не краще було б спочатку поторгуватися, відмовившись від своїх вимог, а потім заговорити про вимоги?

Так, так, підтакує спілці без робітників газета без читачів, «Промысловый Вестник»: порядні робітники спочатку торгуються, а потім говорять про ультиматуми, спочатку здають позиції, а потім їх назад завойовують, у бакинських же робітників невистачило цієї порядності, вони виявилися надто непорядними, майже бойкотистами.

А ми ж це знали, адже ми все це давно передбачали, глибокодумно зауважують дашнаки і соціалісти-революціонери: ось якби робітники прокричали

бойкот, зовсім порвавши з спілками, та ударили б прямо в страйк без усякої підготовки і згуртування якихось там широких мас, то вони б зрозуміли, що без «землі і волі» не бути нараді і що «в боротьбі здобудеш ти право своє»[69]...

Так говорять «друзі» і недруги бакинського пролетаріату.

Чи треба доводити необгрунтованість цих обвинувачень проти бакинського пролетаріату? Досить тільки протипоставити одних одним дашнаків і соціалістів-революціонерів, що обвинувачують робітників **у любові** до наради, механікам і нафтопромисловцям, які обвинувачують тих же робітників **у бойкоті** наради,— досить, я кажу, протипоставити одних одним ці взаємно виключаючі погляди, щоб відразу зрозуміти всю безглуздість і брехливість згаданих обвинувачень...

Але хто ж у такому разі є справжнім «винуватцем» зриву наради?

Киньмо побіжний погляд на історію наради. Нафтопромисловці не вперше запрошують робітників на нараду, — ми переживаємо вже четверту нараду (1905, 1906, 1907, 1908 рр.). Завжди нафтопромисловці перші закликали на нараду і завжди власті допомагали їм «зговоритися» з робітниками, укласти колективний договір. У нафтопромисловців була своя мета: вони хотіли за маленькі поступки гарантувати себе від страйків, забезпечити собі безперервність тартання нафти. Власті ще більше були зацікавлені в «тиші і спокої» в нафтовому царстві, не кажучи вже про те, що дуже багато членів уряду є акціонерами найбільших нафтових фірм, що податки на нафтову

промисловість становлять одну з найважливіших прибуткових статей державного бюджету, що бакинський мазут живить «вітчизняну промисловість», через що найменша заминка в нафтовій промисловості неодмінно відбивається на стані промисловості Росії.

Але це не все. Не кажучи вже про все згадане вище, мир у Баку важливий для уряду ще в тому відношенні, що масові виступи бакинського пролетаріату як нафтового, так і зв'язаного з ним морського, заразливо діють на пролетаріат інших міст. Пригадайте факти. Перший загальний страйк у Баку, весною 1903 року, відкрив собою знамениті липневі страйки-демонстрації південних міст Росії [70]. Другий загальний страйк у листопаді — грудні місяцях 1904 року [71] був сигналом славних січнево-лютневих виступів по всій Росії. В 1905 році, швидко оправившись від вірмено-татарської різні, бакинський пролетаріат знов кидається в бій, заражаючи своїм ентузіазмом «увесь Кавказ». Нарешті, починаючи з 1906 року, вже після відступу революції в Росії, Баку все ще не «вгамовується», до цього часу користується на ділі деякими свободами і щороку, краще ніж будь-де в Росії, святкує пролетарську майовку, викликаючи в інших містах почуття благородних заздрощів... Після всього цього не важко зрозуміти, чому власті старалися не дратувати бакинських робітників, кожного разу підтримуючи нафтопромисловців в їх спробах радитись з робітниками, «зговоритися» з ними, укласти колективний договір.

Але ми, більшовики, кожного разу відповідали бойкотом.

Чому?

Тому, що нафтопромисловці хотіли радитися і укласти договір не з масою, не на очах у маси, — а з купкою осіб, за спиною маси: вони добре знають, що тільки таким шляхом можна обдурити багатотисячну масу нафтових робітників.

В чому суть нашої наради? Наша нарада — це переговори про вимоги між нафтовим пролетаріатом і нафтовою буржуазією. Якщо переговори приводять до угоди, то нарада закінчується колективним договором на певний строк, обов'язковим для обох сторін. Кажучи взагалі, ми нічого не маємо проти наради, бо вона, за певних умов, на грунті загальних вимог, може об'єднати робітників в єдине ціле. Але нарада може об'єднати робітників тільки в тому разі: 1) якщо маси візьмуть у ній найактивнішу участь, вільно обговорюватимуть свої вимоги, контролюватимуть своїх делегатів і т. д.; 2) якщо маси матимуть можливість, в разі необхідності, підтримати свої вимоги загальним страйком. Чи можуть робітники активно радитися, обговорювати вимоги і т. д. без певної свободи зборів на промислах і заводах, без Ради уповноважених, що вільно збирається, без керівництва спілок? Звичайно, ні! Чи можна підтримати свої вимоги взимку, коли навігація закрита і вивіз нафти припиняється, коли хазяї довше, ніж будь-коли, можуть чинити опір загальному страйкові? Знов-таки ні! Тимчасом усі наради, що були досі, пристосовувались саме до зими і пропонувались саме без свободи обговорення вимог, без вільної Ради уповноважених, без втручання спілок, робітничі маси та їх організації старанно усувалися із

сцени, вся справа передавалася жменьці шендриковськи-настроєних «індивідів». Мовляв, ви там, панове робітники, обирайте делегатів, а потім можете розходитись по домівках! Нарада **без** робітників, нарада **для обману** робітників — ось що нам пропонувалось протягом трьох років. **Такі** наради варті лише бойкоту, і ми, більшовики, оголосили їм бойкот...

Робітники не відразу зрозуміли все це і тому, в 1905 році, пішли на першу нараду. Але вони змушені були піти з наради, зірвавши її.

Робітники помилилися і в 1906 році, йдучи на другу нараду. Але вони знов змушені були покинути нараду, ще раз зірвавши її.

Все це говорило про те, що самé життя осуджувало і виправляло помилки робітників, штовхаючи останніх на шлях бойкоту закулісних, обманних, шендриковських нарад.

Меншовики, що запрошували робітників на **такі** наради, несвідомо сприяли нафтопромисловцям у справі обману робітників...

Але в 1907 році справа обернулася інакше. Досвід двох нарад, з одного боку, посилена агітація більшовиків, з другого, — зробили своє діло: на пропозицію властей і нафтопромисловців іти на нараду (вже на третю нараду!) робітники відповіли рішучою відмовою.

З цього моменту починається нова смуга в бакинському робітничому русі...

Але чи значить це, що робітники боялися наради? Звичайно, ні! Чи ж їм, що пережили грандіозні страйки, боятися переговорів з нафтопромисловцями?

Чи значить це, що робітники тікали від колективного договору? Звичайно, ні! Чи ж їм, що пережили «грудневий договір», боятися колективного договору?

Бойкотуючи нараду в листопаді 1907 року, робітники тим самим говорили, що вони досить зрілі для того, щоб не дозволити більше ворогам робітників морочити їх шендриковськи-закулісною нарадою.

І ось, коли власті і нафтопромисловці, бачачи привид бойкоту, спитали нас — *при яких же, зрештою, умовах* ми могли б піти на нараду, ми відповіли, що лише при умові найширшої участі робітничих мас та їх спілок у всьому ході наради. Тільки тоді, коли робітникам дадуть можливість 1) вільно обговорювати свої вимоги, 2) вільно збирати майбутню Раду уповноважених, 3) вільно користуватися послугами своїх спілок, 4) вільно вибирати момент відкриття наради, — тільки тоді підуть робітники на нараду. Причому на чільне місце висувався пункт про визнання спілок. Самі ж пункти називалися гарантіями. Тут вперше була пущена знаменита формула: **нарада з гарантіями або ніякої наради!**

Чи зраджували ми тим самим тактику бойкоту старих, шендриковських нарад без робітників? Ні на йоту! Бойкот старих нарад залишався в цілковитій недоторканості, — ми проголошували тільки нову нараду, нараду з гарантіями, і тільки таку нараду!

Чи треба доводити правильність такої тактики, чи треба доводити, що лише при такій тактиці зуміли б ми перетворити нараду із зброї обману робітників у зброю згуртування їх навколо спілок в єдину багатотисячну армію, яка може постояти за свої вимоги?

Навіть меншовики, механічна спілка, «Промысловый Вестник», навіть вони не могли встояти проти такої позиції, проголосивши слідом за нами ультимативність пункту про спілки. У нас є в руках документи, які говорять про те, що меншовики не погоджувалися не тільки на нараду, але й на вибори уповноважених без попереднього задоволення пункту про спілки, без видачі спілкам дозвільних записок. Все це відбувалося до переговорів в організаційній комісії, до Ради уповноважених, до обрання уповноважених. Звичайно, тепер вони можуть заявити, що «ультимативність повинна постати тільки в кінці переговорів», що вони «з самого початку боролися з ультимативністю вимог» (див. «Промысловый Вестник» № 21), але ж це звичайні, давно відомі «перекидання» безхарактерних опортуністів з табору меншовиків, що зайвий раз доводять витриманість нашої тактики!

Навіть есери і дашнаки, що віддали анафемі «все і вся нарадницьке», навіть вони «схилили голови» перед нашою тактикою, вирішивши взяти участь у підготовчій роботі по нараді!

Робітники зрозуміли правильність нашої позиції і в переважній більшості голосували за неї. З тридцяти п'яти тисяч опитаних робітників за есерів і дашнаків (безумовний бойкот) голосувало тільки 8 тисяч, за меншовиків (безумовну нараду) — 8 тисяч, за нашу тактику, за тактику наради з гарантіями — 19 тисяч.

Таким чином, робітники не схвалили тактику меншовиків, тактику наради без робітників, без гарантій. Робітники не схвалили і тактику дашнако-есерів, тактику надхмарного бойкоту і неорганізованого

загального страйку. Робітники висловилися за нараду з гарантіями, за пляномірне використання всього ходу наради з метою організації загального страйку.

Ось де секрет зриву наради!

Нафтопромисловці в один голос висловилися за нараду без гарантій. Цим вони схвалили тактику меншовиків. Ми заявляємо, що це найкращий доказ помилковості позиції меншовиків.

Але тому що робітники відкинули нараду без гарантій, то нафтопромисловці перевернули свою тактику і... зірвали нараду, забойкотували її. Тим самим вони висловили солідарність тактиці дашнако-есерів. Ми заявляємо, що це найкращий доказ непридатності позиції дашнако-есерів.

Тактика бакинського пролетаріату була єдино правильною.

Тому й нападають на неї всі сили нафтової буржуазії. В той час, як нафтова буржуазія цілком схвалює меншовицьку нараду без гарантій, а на лихий кінець сама хватається за бойкот дашнако-есерів, вона ні за що не хоче миритися з бакинським пролетаріатом, який проголошує нараду з гарантіями!

Воно й зрозуміло. Уявіть тільки таку картину: задовольняються певні пункти—гарантії; починається найширше обговорення робітничих вимог; Рада уповноважених все більше й більше зміцнюється в масах; в ході вироблення вимог маси згуртовуються навколо своєї ради, а через неї навколо спілок; п'ятдесятитисячна маса, організована в єдину армію, ставить нафтопромисловцям вимоги; нафтопромисловці змушені здатися без бою, або зважати на серйозно організований загальний страйк, розпочатий у найнезручніший

для них момент, — ну хіба це вигідно для нафтової буржуазії? Як же після цього не гавкати і не нявкати буржуазним звіряткам з «Нефтяного Дела» і «Баку»[72]? То геть же її, цю саму нараду, раз вона нездійснима без проклятих гарантій — кажуть нафтопромисловці, зриваючи нараду.

Ось де причина зриву наради властями і нафтопромисловцями.

Так говорить історія наради.

А «Промысловый Вестник», забувши все це, продовжує співати про «нетактовність керівників», нерозумно повторюючи і пережовуючи передовиці «Баку» і «Нефтяного Дела»! Навіть грузинська газета тифліських меншовиків визнала за потрібне «піднести свій голос», підспівуючи бакинським кадетам[73]! Жалюгідні підголоски!

Якою повинна бути, проте, наша тактика з огляду на новий стан речей?

Нафтопромисловці зірвали нараду. Вони викликають на загальний страйк. Чи значить це, що ми повинні відповісти негайним загальним страйком? Звичайно, ні! Не кажучи вже про те, що нафтопромисловці вже встигли зібрати величезні запаси нафти, що вони давно готуються дати відсіч загальному страйкові, ми не повинні забувати, що самі ми ще не готові для такої серйозної боротьби. Ми повинні поки що рішуче відмовитися від загального економічного страйку.

Доцільною формою відступу, що відповідає моментові, повинен бути визнаний лише страйк по фірмах. Меншовики, що заперечують мало не з «принципу» доцільність таких страйків (див. брошуру Л. А. Ріна[74]),

глибоко помиляються. Досвід весняних страйків показує, що, при активному втручанні спілок і нашої організації, страйк по фірмах може стати одним з найвірніших засобів для згуртування пролетаріату. Тим міцніше ми повинні ухопитися за цей засіб: ми не повинні забувати, що наша організація ростиме лише в міру активного втручання в усі справи боротьби пролетаріату.

Таке є наше найближче тактичне завдання.

Власті, зірвавши нараду, хочуть вкрай знищити так звану «бакинську свободу». Чи значить це, що ми повинні цілком піти в підпілля, полишивши поле діяльності чорним силам? Звичайно, ні! Як би не лютувала реакція, як би не руйнувала вона наші спілки й організації, вона не може знищити промислово-заводських комісій, не викликавши «анархії і сутичок» на заводах і промислах. Нашим обов'язком є зміцнити ці комісії, заразивши їх духом соціалізму і об'єднавши по фірмах. А для цього в свою чергу необхідно, щоб наші заводські і промислові осередки систематично виступали на чолі таких комісій, об'єднавшись у свою чергу через своїх представників теж по фірмах, міжрайонно.

Такі є наші найближчі організаційні завдання.

А виконуючи ці найближчі завдання і зміцнюючи тим самим спілки і нашу організацію, ми зуміємо спаяти воєдино багатотисячну масу нафтових робітників для майбутніх битв з нафтовим капіталом.

Надруковано в додатку до газети «Бакинский Пролетарий» № 5, 20 липня 1908 р.

Підпис: Коба

Друкується за текстом додатку до газети «Бакинский Пролетарий»

ПАРТІЙНА КРИЗА І НАШІ ЗАВДАННЯ

Ні для кого не таємниця, що партія наша переживає тяжку кризу. Вихід членів з партії, скорочення і слабість організацій, відірваність останніх одна від одної, відсутність об'єднаної партійної роботи, — все це говорить про те, що партія хвора, що вона переживає серйозну кризу.

Перше, що особливо пригнічує партію — це відірваність її організацій від широких мас. Був час, коли наші організації налічували в своїх лавах тисячі, а вели за собою сотні тисяч. Тоді партія мала міцне коріння в масах. Тепер не те. Замість тисяч в організаціях залишились десятки, в кращому разі, сотні. Щождо керівництва сотнями тисяч, то про це не варто й говорити. Правда, партія наша користується широким **ідейним** впливом на маси, її знають маси, її поважають маси. Цим насамперед і відрізняється партія «після революції» від партії «до революції». Але цим власне і вичерпується весь вплив партії. Тимчасом самого ідейного впливу далеко ще недосить. Справа в тому, що широта **ідейного** впливу розбивається об вузькість **організаційного** закріплення, —

ось де джерело відірваності наших організацій від широких мас. Досить вказати на Петербург, де в сьомому році налічувалось близько 8 тисяч членів, а тепер ледве набереться 300—400 членів, — щоб відразу зрозуміти всю серйозність кризи. Ми вже не говоримо про Москву, Урал, Польщу, Донецький басейн і т. д., які переживають такий самий стан.

Але це ще не все. Партія терпить не тільки від того, що вона відірвана від мас, але й від того, що її організації нічим не зв'язані одна з одною, не живуть одним партійним життям, відірвані одна від одної. Петербург не знає, що робиться на Кавказі, Кавказ не знає, що робиться на Уралі і т. д., кожний куток живе своїм осібним життям. Кажучи строго, немає вже фактично тієї єдиної партії, яка живе одним спільним життям і про яку ми всі з гордістю говорили в п'ятому-шостому-сьомому роках. Ми переживаємо найнеподобніше кустарництво. Існуючі закордонні органи «Пролетарий»[75] і «Голос»[76], з одного боку, «Социал-Демократ»[77], з другого, не зв'язують і не можуть зв'язати розсіяних по Росії організацій, не можуть дати їм єдине партійне життя. Та й дивно було б думати, що закордонні органи, які стоять далеко від російської дійсності, зможуть зв'язати воєдино роботу партії, яка давно вже пройшла стадію гуртківщини. Правда, між відірваними одна від одної організаціями існує багато спільного, що **ідейно** їх зв'язує, — у них є одна спільна програма, що витримала критику революції, є спільні, схвалені революцією, практичні принципи, славні революційні традиції. Саме в цьому й полягає друга важлива відмінність партії «після революції» від партії «до революції». Але

цього ще недосить. Справа в тому, що ідейна єдність партійних організацій далеко ще не рятує партію від їх організаційної роздробленості і відірваності одна від одної. Досить вказати на те, що навіть проста письмова інформація не поставлена в партії на хоч трохи бажану висоту. Ми вже не говоримо про дійсне зв'язування партії в єдиний організм.

Отже: 1) відірваність партії від широких мас і 2) відірваність її організацій одна від одної — така суть кризи, що її переживає партія.

Не важко зрозуміти, що причиною всього цього є криза самої революції, тимчасове торжество контрреволюції, затишшя після виступів, втрата, нарешті, всіх тих напівсвобод, якими користувалась партія на протязі п'ятого-шостого років. Партія розвивалась, розширялась і зміцнювалась поки революція просувалась вперед, поки існували свободи. Революція відступила, свобод не стало, — і партія почала хиріти, почалася втеча інтелігентів з партії, а потім і найбільш хитких робітників. Зокрема, втеча інтелігентів прискорювалась ростом партії, власне передових робітників, які переросли своїми складними запитами бідний розумовий багаж «інтелігентів п'ятого року».

Звідси, звичайно, далеко ще не випливає, що до настання прийдешніх свобод партія повинна животіти в кризі, як це помилково думає дехто. Адже, по-перше, настання самих свобод в багато чому залежить від того, чи зуміє партія вийти з кризи здоровою і оновленою: свободи не падають з неба, вони беруться, між іншим, завдяки добре організованій робітничій партії. По-друге, відомі всім закони боротьби класів говорять нам, що дедалі сильніша організованість

буржуазії неминуче повинна повести за собою відповідну організованість пролетаріату. Але ж кожному відомо, що попереднє оновлення нашої партії, як єдино-робітничої, є необхідною умовою росту організованості нашого пролетаріату, як класу.

Отже, оздоровлення партії до настання свобод, звільнення її від кризи не тільки можливе, але й неминуче.

Все питання в тому, щоб знайти способи цього оздоровлення, відкрити ті шляхи, з допомогою яких партія 1) зв'яжеться з масою і 2) об'єднає в єдиний організм відірвані одна від одної організації.

* * *

Отже, як може вийти з кризи наша партія, яких заходів треба вжити для цього?

Зробити партію можливо легальною і згуртувати її навколо легально-думської фракції, кажуть нам одні. Але як її зробити можливо легальною, коли звичайнісінькі легальні установи, як-от культурні товариства і т. д., жорстоко переслідуються? Невже шляхом відмови від її революційних вимог? Але ж це значило б поховати партію, а не оновити її! Крім того, яким чином може думська фракція зв'язати партію з масою, коли вона сама відірвана не тільки від мас, але й від партійних організацій?

Ясно, що таке розв'язання питання ще більше заплутає його, утруднивши партії вихід з кризи.

Передати самим робітникам якомога більше партійних функцій і тим звільнити партію від непостійних інтелігентських елементів, кажуть нам інші. Немає сумніву, що звільнення партії від непотрібних гостей

і зосередження функцій в руках самих же робітників у багато чому допомогло б справі оновлення партії. Але не менш ясне й те, що сама тільки «передача функцій» при старій системі організації, при старих способах партійної роботи, при «керівництві» з-за кордону не зможе зв'язати партію з масою і спаяти її в єдине ціле.

Очевидно, напівзаходами нічого серйозного не зробиш, — треба знайти корінні засоби для корінного зцілення хворої партії.

Партія терпить насамперед від того, що вона відірвана від мас, її треба що б то не стало зв'язати з цією масою. Але це можливо, при наших умовах, насамперед і головним чином на грунті тих питань, які особливо хвилюють широкі маси. Візьмімо хоч би факт зубоження мас і наступ капіталу. Над головами робітників ураганом пройшли грандіозні локаути, а скорочення виробництва, свавільні звільнення, зменшення плати, подовження робочого дня і, взагалі, наступ капіталу тривають і досі. Важко уявити, які болі, яке напруження думки викликає все це серед робітників, яка сила «непорозумінь» і конфліктів виникає між робітниками і хазяями, яка сила цікавих питань постає на цьому грунті в головах робітників. Хай же наші організації, поруч із загальнополітичною роботою, безустанно втручаються в усі ці дрібні сутички, хай зв'язують їх з великою боротьбою класів і, підтримуючи маси в їх повсякденних протестах і запитах, демонструють на живих фактах великі принципи нашої партії. Адже для кожного повинно бути ясно, що тільки на такому грунті можна розворушити «притиснуті до стіни» маси, тільки на цьому грунті

можна «зрушити» їх з проклятої мертвої точки. А «зрушити» їх з цієї точки — це саме і значить згуртувати їх навколо наших організацій.

Фабричні і заводські партійні комітети — ось ті органи партії, які могли б з найбільшим успіхом розвинути таку роботу в масах. Передові робітники, які входять до фабрично-заводських комітетів, — ось ті живі люди, які могли б згуртувати навколо партії маси, що їх оточують. Треба тільки, щоб фабрично-заводські комітети безустанно втручалися в усі справи боротьби робітників, відстоювали їх повсякденні інтереси і зв'язували останні з корінними інтересами класу пролетарів. Фабрично-заводські комітети, як основні бастіони партії — таке завдання.

Далі, в інтересах того ж зближення з масою треба, щоб і інші, вищі організації партії будувалися відповідно до захисту не тільки політичних, але й економічних інтересів мас. Треба, щоб з уваги організації не випадала жодна хоч трохи важлива галузь виробництва. А для цього необхідно, щоб при побудові організації принцип територіальний доповнювався принципом виробничим, тобто щоб, наприклад, фабрично-заводські комітети різних галузей виробництва групувалися в різні підрайони, за виробництвом, з тим щоб ці підрайони територіально об'єднувалися в райони і т. д. Не біда, коли кількість підрайонів надто розростеться, — зате організація виграє в міцності і стійкості свого фундаменту, вона тісніше зв'яжеться з масою.

Ще більше значення має в справі розв'язання кризи склад партійних організацій. Необхідно, щоб найдосвідченіші і найвпливовіші з передових робітників

перебували в усіх місцевих організаціях, щоб справи організації зосереджувалися в їх дужих руках, щоб вони, і саме вони, займали найважливіші пости в організації від практичних і організаційних аж до літературних. Не біда, коли робітники, що зайняли важливі пости, будуть недосить досвідченими і підготовленими, хай навіть спотикаються на перших порах, — практика і поради більш досвідчених товаришів розширять їх кругозір і вироблять з них кінець кінцем справжніх літераторів і вождів руху. Не треба забувати, що Бебелі не падають з неба, вони виробляються лише в ході роботи, в практиці, а наш рух тепер більш ніж будь-коли потребує російських Бебелів, досвідчених і витриманих вождів з робітників.

Ось чому нашим організаційним лозунгом повинно бути: «ширше дорогу передовикам в усі сфери партійної роботи», «більше простору для них»!

Само собою зрозуміло, що, крім бажання та ініціативи керувати, передовикам потрібні ще серйозні знання. А робітників із знаннями у нас мало. Але саме тут і згодиться допомога досвідчених і діяльних інтелігентів. Треба створити вищі гуртки, «співбесіди» передовиків, хоча б по одному в районі, і систематично «проходити» теорію й практику марксизму, — все це значно надолужило б прогалини передовиків, виробивши з них майбутніх лекторів та ідейних керівників. Одночасно з цим треба частіше виступати передовикам з рефератами на своїх заводах і фабриках, «практикуватися щосили», не спиняючись перед небезпекою «провалитися» в очах аудиторії. Треба раз назавжди позбутися зайвої скромності і боязні перед аудиторією, треба озброїтись сміливістю, вірою

в свої сили: не біда, коли промахнешся на перших порах, разів зо два спотикнешся, а там і звикнеш самостійно йти, як «Христос по воді».

Словом, 1) посилена агітація на грунті повсякденних потреб, зв'язуваних із загальнокласовими потребами пролетаріату, 2) організація і зміцнення фабрично-заводських комітетів, як найбільш серйозних районних пунктів партії, 3) «передача» найважливіших партійних функцій в руки передовиків, 4) організація «співбесід» передовиків — такі є ті шляхи, завдяки яким наші організації зможуть згуртувати навколо себе широкі маси.

Не можна не відзначити, що самé життя намічає вказані шляхи для розв'язання партійної кризи. Центральний район і Урал давно обходяться без інтелігентів, там самі робітники орудують справами організації. В Сормові, Луганську (Донецький басейн), Миколаєві — там робітники видавали у восьмому році листки, в Миколаєві, крім листків, — і нелегальний орган. А в Баку організація систематично втручалася і втручається в усі справи боротьби робітників, не пропускала і не пропускає майже жодної сутички робітників з нафтопромисловцями, ведучи, звичайно, поряд з цим загальнополітичну агітацію. Цим, між іншим, і пояснюється, що Бакинська організація досі зберегла зв'язки з масою.

Так стоїть справа з засобами зв'язування партії з широкими робітничими масами.

Але партія терпить не тільки від того, що вона відірвана від мас. Вона терпить ще від того, що її організації відірвані одна від одної.

Перейдемо до цього останнього питання.

* * *

Отже, як зв'язати між собою відірвані одна від одної місцеві організації, як зібрати їх в одну зв'язну партію, що живе єдиним життям?

Можна було б подумати, що влаштовувані іноді загальнопартійні конференції розв'яжуть завдання, об'єднають організації. Або видавані за кордоном «Пролетарий», «Голос» і «Социал-Демократ» кінець кінцем зберуть, згуртують партію. Немає сумніву, що як одні, так і другі мають чимале значення для зв'язування організацій. Досі, принаймні, конференції і закордонні органи були єдиним засобом об'єднання *відірваних одна від одної організацій*. Але, *по-перше*, конференції, влаштовувані до того ж дуже рідко, можуть зв'язати організації лише на якийсь час і через те не так міцно, як це потрібно, взагалі: в проміжках між конференціями зв'язки уриваються, і фактичне кустарництво залишається, як і раніш. По-друге, щодо закордонних органів, не кажучи вже про те, що вони попадають в Росію в дуже обмеженій кількості, — вони природно відстають від ходу партійного життя в Росії, не спроможні своєчасно помітити і зачепити питання, які хвилюють робітників, — і тому — не можуть міцними узами зв'язати воєдино наші місцеві організації. Факти говорять, що з часу Лондонського з'їзду партія змогла влаштувати дві конференції[78] і видати десятки номерів закордонних органів, і все-таки справа зв'язування наших організацій в дійсну партію, справа розв'язання кризи ледве-ледве посунулась вперед.

Отже, конференції і закордонні органи, дуже важливі для зв'язування партії, недостатні, проте,

для розв'язання кризи, для міцного об'єднання місцевих організацій.

Очевидно, потрібен радикальний захід.

А таким заходом могла б бути одна тільки загальноросійська газета, газета, що стоїть у центрі партійної роботи і видається в Росії.

Об'єднати розсіяні по Росії організації можна лише на спільній партійній роботі. А спільна робота неможлива без об'єднання досвіду місцевих організацій в одному спільному центрі, звідки узагальнений партійний досвід поширювався б потім по всіх місцевих організаціях. Загальноросійська газета могла б стати саме таким центром, центром, який керує партійною роботою, об'єднує і спрямовує її. Але щоб вона могла дійсно керувати роботою, для цього необхідно, щоб до неї систематично припливали з місць запити, заяви, листи, кореспонденції, скарги, протести, плани роботи, питання, які хвилюють маси, і т. д.; щоб між газетою і місцями існував найтісніший зв'язок, найміцніші нитки; щоб газета, маючи в своєму розпорядженні, таким чином, достатню кількість матеріалу, могла своєчасно помітити, зачепити і висвітлити необхідні питання, видавити з матеріалу необхідні вказівки, лозунги і зробити їх здобутком всієї партії, всіх своїх організацій...

Без таких умов немає керівництва партійною роботою, без керівництва роботою — немає міцного зв'язування організацій в одно ціле!

Ось чому ми підкреслюємо необхідність саме загальноросійської (а не закордонної) і саме керівної (а не просто популярної) газети.

Нічого й казати, що єдиною установою, яка може взяти в руки організацію і ведення такої газети, — є Центральний Комітет партії. Завдання керівництва партійною роботою і без того становить обов'язок Центрального Комітету. Але він погано виконується в даний момент, результатом чого є майже цілковита роз'єднаність місцевих організацій. Тимчасом добре поставлена загальноросійська газета могла б бути в руках ЦК найдійснішою зброєю для дійсного згуртування партії і керівництва партійною роботою. Мало того, ми твердимо, що тільки таким шляхом може перетворитися ЦК з фіктивного центру в дійсний, загальнопартійний центр, *який на ділі* зв'язує партію і на ділі задає тон її роботі. Через це організація і ведення загальноросійської газети становить пряме завдання Центрального Комітету.

Отже, загальноросійська газета, як орган, що об'єднує і згуртовує партію навколо Центрального Комітету — таке є завдання, такий є шлях розв'язання кризи, що її переживає партія.

Резюмуємо все сказане. Внаслідок кризи революції, настала криза і в партії — організації втратили міцні зв'язки з масою, партія роздробилася на окремі організації.

Необхідно зв'язати *наші організації з широкими* масами — це завдання місцеве.

Необхідно зв'язати згадані організації між собою, навколо Центрального Комітету партії, — це завдання центральне.

Для розв'язання місцевого завдання необхідна, поруч із загальнополітичною агітацією, агітація

економічна на ґрунті пекучих повсякденних потреб, систематичне втручання в боротьбу робітників, створення і зміцнення фабрично-заводських партійних комітетів, зосередження в руках передових робітників якомога більше партійних функцій, організація «співбесід» передовиків для виховання витриманих і озброєних знаннями вождів робітників.

А для розв'язання центрального завдання необхідна загальноросійська газета, яка зв'язує місцеві організації з Центральним Комітетом партії і об'єднує їх в одно ціле.

Тільки при розв'язанні цих завдань може вийти партія з кризи здоровою і оновленою, тільки при виконанні цих умов може взяти на себе партія відповідальну роль гідного авангарду геройського російського пролетаріату.

Такі є шляхи для розв'язання партійної кризи.

Нічого й казати, що чим повніше будуть використані партією легальні можливості, які оточують її, від думської трибуни і професійних спілок до кооперативів і похоронних кас, тим швидше буде виконане завдання розв'язання кризи, завдання оновлення і оздоровлення Російської Соціал-Демократичної Робітничої Партії.

Газета «Бакинский Пролетарий» №№ 6 і 7; 1 і 27 серпня 1909 р.

Стаття без підпису

Друкується за текстом газети

ДО НАСТУПНОГО ЗАГАЛЬНОГО СТРАЙКУ

Тяжкий час переживають бакинські робітники. Наступ нафтопромисловців, який почався весною минулого року, все ще триває. Старі завоювання робітників відбираються без остатку. А робітникам «доводиться» мовчати, терпіти «без кінця».

Заробітна плата скорочується шляхом прямої убавки, або відняття квартирних, нагородних і т. п. Робочий день подовжується, оскільки тризмінна робота замінюється двозмінною, а надурочні і відрядні роботи робляться фактично обов'язковими. Так зване «скорочення штату» триває як і раніш. Робітників — особливо свідомих — звільняють за дурниці, а то й без усякого приводу. «Чорні списки» застосовуються якнайбезцеремонніше. Система «постійних» робітників замінюється системою «тимчасових», марочних, яких завжди можна за дурниці позбавити заробітку. «Система» штрафів і побоїв діє щосили. Промислово-заводські комісії не визнаються більше. Закон про каліцтва обходиться якнайзухваліше. Медична допомога доведена до мінімуму. «Каторжний закон» десятикопійчаного лікарняного збору продовжує діяти.

Гігієна і санітарія занедбані. Кульгає шкільна справа. Немає народних будинків. Немає вечірніх курсів. Немає лекцій. Є тільки звільнення і ще раз звільнення! До чого дійшло зухвальство нафтопромисловців, видно з того, що багато великих фірм, як-от «Каспійське товариство», щоб уникнути квартирних, прямо забороняють «своїм» робітникам одружуватись без дозволу фірменої адміністрації. І все це минає безкарно нафтовим королям. І вони продовжують знущатися з робітників, відчуваючи свою силу, бачачи успішність хитро задуманої наступальної тактики.

А успішність наступу нафтопромисловців далеко не випадкова. Вона цілком обумовлюється багатьма сприятливими для цього зовнішніми обставинами. Це — насамперед, загальне затишшя в Росії, виникла контрреволюційна обстановка, що становить сприятливу атмосферу для наступу капіталу. Нічого й казати, що при інших умовах нафтопромисловцям довелося б угамувати свої апетити. Потім, чисто лакейська послужливість місцевої адміністрації на чолі з погромником Мартиновим, готової на все, щоб догодити нафтопромисловцям, — згадаймо хоча б «мірзоєвську справу». Далі, слаба організованість робітників, значною мірою обумовлена непостійним характером складу промислової маси. Для кожного ясна важливість промислових робітників у боротьбі з нафтопромисловцями, тимчасом саме вони і є найбільш зв'язаними з селом, найменш «здатними» до організованої боротьби. Нарешті, роздробленість заробітної плати (яка складається, між іншим, з нагородних, квартирних, дорожних, лазневих і т. п.), що полегшує

скорочення останньої. Нічого й доводити, що пряме скорочення заробітної плати не таке легке, як замасковане скорочення її частинами, у вигляді поступового відбирання нагородних, квартирних, дорожних і т. п., при ілюзії залишення «самої» заробітної плати в попередніх розмірах.

Природно, що все це в зв'язку з ростом досвіду і організованості нафтопромисловців значно полегшує справу наступу капіталу в нафтовому царстві.

Коли припиниться цей шалений наступ нафтових королів, чи є межі їх зухвальству—це залежить від того, чи зустрінуть вони сильну, організовану відсіч з боку робітників.

Ясно поки що одно, що нафтопромисловці хочуть «остаточно» зламати робітників, «раз назавжди» відбити охоту боротися, «що б то не стало» перетворити «своїх» робітників у слухняних рабів. Таку мету переслідували вони ще весною минулого року, коли, зірвавши нараду, спробували спровокувати робітників на неорганізований загальний страйк, щоб відразу покінчити з ними. Цю ж мету переслідують вони тепер, злісно-систематично наступаючи на робітників і часто викликаючи їх на стихійні виступи.

Робітники поки що мовчать, мовчазно зносять удари нафтопромисловців, нагромаджуючи в грудях злобу. Але маючи на увазі, з одного боку, що нафтопромисловці все більше нахабніють, без краю відбираючи залишені крихти, доводячи робітників до зубоження, знущаючись з них і провокуючи на стихійні спалахи; що, з другого боку, терпіння у робітників все більше вичерпується, відступаючи місце глухому, дедалі сильнішому ремству проти

нафтопромисловців, — маючи на увазі все це, можна з певністю сказати, що вибух обурення нафтопромислових робітників є прямою неминучістю в найближчому майбутньому. Одно з двох: або робітники будуть справді «без краю» терпіти, опустившись до становища рабськи покірних китайських кулі — або вони повстануть проти нафтопромисловців, розчистивши шлях до кращого життя. Все більш ростуще в масах обурення свідчить про те, що робітники неминуче підуть другим шляхом, шляхом боротьби з нафтопромисловцями.

А становище нафтової промисловості таке, що воно цілком допускає не тільки оборонну боротьбу робітників, не тільки вдержання старих позицій, але й перехід у наступ, але й завоювання нових позицій, дальше збільшення заробітної плати, дальше скорочення робочого дня і т. д.

Справді-бо, коли бариші нафтопромисловців казково великі в даний час у порівнянні з баришами інших підприємців Росії і Європи; коли нафтовий ринок не тільки не скорочується, а, навпаки, росте, захоплюючи нові області (наприклад Болгарію); коли кількість фонтанів все збільшується; коли ціни на нафту не тільки не падають, а, навпаки, мають тенденцію до підвищення, — то чи не ясно, що робітники мають цілковиту можливість розламати кайдани рабського терпіння, скинути ярмо ганебного мовчання, піднести прапор контрнаступу на нафтопромисловців і відвоювати у них нові, кращі умови праці?..

Але пам'ятаючи все це, не треба забувати і те, що наступний загальний страйк буде найсерйознішим, найдовшим і найупертішим з усіх страйків, які досі

мали місце в Баку. Треба мати на увазі, що коли в попередніх страйках сприяли нам 1) загальне піднесення в Росії, 2) обумовлена цим порівняна «нейтральність» місцевої адміністрації, 3) недосвідченість і неорганізованість нафтопромисловців, що втрачали голову при першому страйку, — то тепер нема у нас ні того, ні другого, ні третього. Загальне піднесення змінилося загальним затишшям, яке підбадьорює нафтопромисловців. Порівняна «нейтральність» місцевої адміністрації — цілковитою її готовністю пустити в хід всі засоби «втихомирення». Недосвідченість і дезорганізованість нафтопромисловців—їх організованістю. Більше того, нафтопромисловці до того наловчилися в боротьбі, що самі викликають робітників на страйки. Вони не від того, щоб спровокувати їх навіть на загальний страйк, аби тільки він був неорганізованим, давав можливість «зразу скрутити» робітників.

Все це говорить про те, що перед робітниками стоїть серйозна і важка боротьба з організованими ворогами. Боротьба неминуча. Перемога можлива, незважаючи на безліч несприятливих умов. Треба тільки, щоб боротьба робітників була не стихійною, не розрізненою — а організованою, планомірною і свідомою.

Тільки при цій умові можна буде розраховувати на перемогу.

Ми не знаємо, коли саме почнеться загальний страйк — в усякому разі не тоді, коли угодно буде нафтопромисловцям. Знаємо поки що одно, що треба зараз же почати наполегливу підготовчу роботу до загального страйку, вкладаючи в неї всю силу свого розуму, енергії, хоробрості.

Посилення нашої згуртованості, нашої організованості — такий є прапор нашої підготовчої роботи.

Тому треба зараз же приступити до масового згуртування робітників навколо соціал-демократії, навколо спілок. Треба, насамперед, покінчити з розколом в організації, об'єднавши обидві фракції в єдине ціле. Треба покінчити також з розколом у спілках, об'єднавши їх в одну сильну спілку. Необхідно оживити промислово-заводські комісії, пройняти їх духом соціалізму, зв'язати їх з масами і через них самим зв'язатися з усією нафтовою армією. Необхідно приступити до вироблення загальних вимог, які можуть згуртувати робітників в одну сильну армію. Необхідно завжди втручатися в усі сутички робітників з нафтопромисловцями і тим на ділі згуртовувати робітників навколо соціал-демократії. Словом, треба готуватися без устанку, щосили, щоб гідно зустріти важкий, але славний грядущий загальний страйк.

Ми закликаємо до дружної роботи по підготовці до загального економічного страйку.

Газета «Бакинский Пролетарий» № 7, 27 серпня 1909 р.
Підпис: К. Ко.

Друкується за текстом газети

З ПАРТІЇ [79]

Нижче ми вміщуємо резолюцію Бакинського комітету про незгоди в редакції «Пролетария». Незгоди ці не новина, з приводу них давно йде полеміка в нашій закордонній пресі. Говорять навіть про розкол у фракції більшовиків. Тимчасом бакинські робітники мало або зовсім не обізнані із змістом цих незгод. Тому ми вважаємо за необхідне подати до резолюції деякі пояснення.

Насамперед про розкол у фракції більшовиків. Ми заявляємо, що у фракції нема і не було ніякого розколу, є тільки незгоди в питанні про легальні можливості. А незгоди такого сорту завжди були і будуть у такій багатій і живій фракції, як більшовицька. Всякому відомо, що у фракції були один час досить серйозні незгоди в питанні про аграрну програму, про партизанські виступи, про спілки і партію, і, незважаючи на те, фракція не кололась, бо в інших великих тактичних питаннях у фракції панувала цілковита солідарність. Те саме треба сказати і про даний випадок. Отже, розмови про розкол у фракції — чистісінька вигадка.

Щодо самих незгод, в розширеній редакції «Пролетария»[80], яка складається з 12-ти чоловік, намітились дві течії· більшість редакції (10 чоловік проти 2 чоловік) думає, що легальні можливості у вигляді спілок, клубів, особливо думської трибуни повинні бути використані в інтересах зміцнення партії, що партія не повинна одзивати думську фракцію з Думи, що вона повинна, навпаки, допомагати фракції виправити свої помилки і вести правильну відкриту соціал-демократичну агітацію з думської трибуни. Меншість редакції (двоє), навколо якої групуються так звані одзовісти і ультиматисти, навпаки, думає, що легальні можливості не являють особливої цінності, вона з недовір'ям дивиться на думську фракцію, не вважає за потрібне підтримувати фракцію і не від того, щоб при певних умовах навіть одізвати її з Думи.

Бакинський комітет вважає, що точка зору меншості редакції не відповідає інтересам партії і пролетаріату, і тому рішуче висловлюється за позицію більшості редакції, представником якої є товариш Ленін.

РЕЗОЛЮЦІЯ БАКИНСЬКОГО КОМІТЕТУ ПРО НЕЗГОДИ В РОЗШИРЕНІЙ РЕДАКЦІЇ «ПРОЛЕТАРИЯ»

Бакинський комітет обговорив стан справ у розширеній редакції «Пролетария» за друкованими документами, що їх надіслали обидві частини редакції, і прийшов до такого висновку.

1) З точки зору суті справи позиція більшості редакції в питаннях про думську і позадумську роботу є єдино правильною. БК вважає, що тільки така

позиція може бути названа дійсно більшовицькою, більшовицькою по духу, а не по букві тільки.

2) «Одзовізм», як течія у фракції, є результат шкідливої для партії недооцінки легальних можливостей, особливо думської трибуни. БК заявляє, що при нинішніх умовах затишшя, при відсутності інших більш серйозних засобів відкритої соціал-демократичної агітації, робота з думської трибуни може і повинна бути однією з важливих галузей партійної роботи.

3) «Ультиматизм», як постійне нагадування думській фракції про партійну дисципліну, — не становить ніякої течії у фракції більшовиків. Оскільки ж він старається зайняти становище особливої течії, яка обмежується демонстрацією прав ЦК щодо думської фракції, — «ультиматизм» є найгірший вид «одзовізму». БК заявляє, що тільки безустанна робота ЦК у фракції і над фракцією може зробити останню дійсно партійною і дисциплінованою. БК вважає, що факти останніх місяців з діяльності думської фракції доводять все це з очевидністю.

4) Так зване «богобудівництво», як літературна течія, і взагалі, привнесення релігійних елементів у соціалізм, — є результат ненаукового і тому шкідливого для пролетаріату тлумачення основ марксизму. БК підкреслює, що марксизм склався і виробився у певний світогляд не завдяки союзові з релігійними елементами, а в результаті нещадної боротьби з ними.

5) Виходячи з усього сказаного, БК вважає, що нещадна ідейна боротьба із згаданими течіями, які групуються навколо меншості редакції, є одне з настійних чергових завдань партійної роботи.

6) З другого боку, виходячи з того, що обидві частини редакції, незважаючи на згадані незгоди, у питаннях більшої ваги для фракції солідарні між собою (оцінка моменту, роль пролетаріату та інших класів у революції і т. д.), — БК вважає, що єдність фракції, а значить, і спільна робота обох частин редакції, є можливою і необхідною.

7) З огляду на це БК не згоден з організаційною політикою більшості редакції і протестує проти всяких «вивергань з *нашого* середовища» прихильників меншості редакції. БК так само протестує проти поведінки т. Максимова, який заявив про непідкорення рішенням редакції і тим дав новий привід для нових, сильніших тертів.

8) Як *практичний* захід для ліквідації виниклого ненормального становища БК пропонує конференцію більшовиків, паралельну конференції загальнопартійній [81].

У питаннях про «школу в NN» і про ставлення до «лівих меншовиків» БК утримується поки що від ухвалення певних резолюцій за браком достатньої кількості матеріалів.

2 серпня 1909 р.

Газета «Бакинский Пролетарий» № 7, 27 серпня 1909 р. *Друкується за текстом газети*

ПРО ГРУДНЕВИЙ СТРАЙК І ГРУДНЕВИЙ ДОГОВІР

(З приводу п'ятих роковин)

Товариші!

Сьогодні минуло 5 років з дня оголошення в районах Баку загального економічного страйку в грудні 1904 р.

У ці дні мине 5 років з часу вироблення робітниками і нафтопромисловцями знаменитого грудневого договору, нашої «мазутної конституції».

Ми з гордістю згадуємо ці дні, бо вони є дні нашої перемоги, дні поразки нафтопромисловців!

Перед нами постає відома всім нам славна картина, коли тисячні маси страйкуючих робітників, оточивши «Электрическую Силу», диктували своїм делегатам грудневі вимоги, а представники нафтопромисловців, які знайшли притулок в «Электрической Силе» і були обложені робітниками, — «висловлювали свою солідарність», підписували договір, «згоджувалися на все»...

Це була дійсна перемога бідняків-пролетарів над багачами-капіталістами, перемога, яка поклала початок «новим порядкам» у нафтовій промисловості.

До грудневого договору ми працювали в середньому 11 годин на день, — а після договору встановили 9 годин роботи, поступово запроваджуючи для робітників по видобутку восьмигодинний робочий день.

До грудневого договору ми одержували в середньому близько 80 копійок, — а після договору підвищили плату до карбованця з копійками на день.

До грудневого страйку нам не видавали ні квартирних грошей, ні квартирного забезпечення, — а завдяки страйкові ми добилися для майстрових як того, так і другого, лишалося тільки поширити їх на всіх інших робітників.

До грудневого страйку на промислах і заводах панувала цілковита сваволя лакеїв капіталу, які безкарно били і штрафували нас, — а завдяки страйкові встановився певний порядок, певна «конституція», внаслідок якої ми дістали можливість виражати свою волю через своїх делегатів, спільно договорюватися з нафтопромисловцями, спільно встановлювати з ними взаємні відносини.

З «амшари»[82] і «в'ючної тварини» ми відразу перетворилися в людей, які борються за краще життя!

Ось що нам дали грудневий страйк і грудневий договір!

Але це не все. Основне, що дала нам груднева боротьба — це віра у свої сили, упевненість в перемозі, готовність до нових битв, свідомість того, що кайдани капіталістичного рабства можна буде розбити «своєю лише власною рукою»...

Відтоді ми раз у раз просувалися вперед, збільшуючи заробітну плату, поширюючи квартирні на

промислових, зміцнюючи «мазутну конституцію», добиваючись часткового визнання промислово-заводських комісій, організуючись у спілки, згуртовуючись навколо соціал-демократії...

Але все це тривало недовго. Після відступу революції і посилення контрреволюції, особливо з початку 1908 року, нафтопромисловці, фарисейськи посилаючись на скорочення видобутку і нафтового ринку, починають відбирати старі завоювання. Вони відбирають нагородні і квартирні. Запроваджують двозмінну роботу з 12-ма годинами роботи замість тризмінної з 8-ма годинами. Вони скорочують медичну допомогу. Вони вже відібрали народні будинки і відбирають школи, відкладаючи на них мізерні копійки, тимчасом як на поліцію щороку витрачають понад 600 тисяч карбованців. Ми вже не кажемо про відновлення побоїв і штрафів, про знищення комісій, про переслідування спілок з боку слуг царського уряду — лакея великого капіталу...

Таким чином за останні 2 роки не тільки примусили нас відмовитись від дальшого поліпшення нашого становища, але й погіршили старе становище, відібрали старі завоювання, відкинувши нас до старих, до-грудневих часів.

І ось тепер, 13 грудня, в день п'ятих роковин переможного грудневого страйку, коли нафтопромисловці тремтіли перед нами, а ми, наступаючи, завойовували нові права, — саме сьогодні постає перед нами серйозне питання, яке хвилює маси нафтових робітників: чи довго ще ми мовчатимемо, чи є межа нашому терпінню, і чи не слід нам порвати кайдани мовчання і піднести прапор загального економічного страйку за наші кровні вимоги?

Судіть самі. Видобуток цього року досяг 500 мільйонів пудів — цифра, до якої не доходив видобуток жодного з останніх чотирьох років. Ціни на нафту аж ніяк не падають, бо середня ціна за рік виходить та сама, що й торік, — 21 копійка. Фонтанної нафти, яка не потребує затрат, — все більше й більше. Ринок розширяється день у день, відмовляючись від кам'яного вугілля і переходячи на нафту. Вивіз нафти безупинно росте. Тимчасом, чим більше поліпшуються справи нафтопромисловців, чим більше «прибутку» видавлюють з робітників, тим нестерпнішими стають вони щодо останніх, тим сильніше придушують робітників, тим ретельніше звільняють свідомих товаришів, тим рішучіше відбирають останні крихти!

Чи не ясно, товариші, що стан нафтової промисловості стає все більш сприятливим для загальної боротьби нафтових робітників, а визивні дії нафтопромисловців неминуче штовхають робітників до такої боротьби?

Бо, товариші, одно з двох: або ми будемо без краю терпіти, опустившись до становища безсловесних рабів, — або повстанемо на загальну боротьбу за наші загальні вимоги.

Все наше минуле і сучасне, наша боротьба і наші перемоги говорять за те, що ми оберемо другий шлях, шлях загального страйку за підвищення заробітної плати і восьмигодинний робочий день, за селища і квартирні, за народні будинки і школи, за медичну допомогу і винагородження покалічених, за права промислово-заводських комісій і спілок.

І ми візьмемо своє, товариші, незважаючи на нечувані репресії, незважаючи на ростущу організованість

нафтопромисловців, ми скрутимо наших хазяїв, як скрутили їх 5 років тому, якщо посилимо підготовчу роботу до загального страйку, якщо зміцнимо наші промислово-заводські комісії, якщо розширимо наші спілки, якщо згуртуємось навколо соціал-демократії.

Соціал-демократія повела нас до перемоги в грудні 1904 року, вона ж поведе нас до прийдешніх перемог через організований загальний страйк.

Так говорить досвід славної грудневої боротьби.

То хай же сьогоднішній день, день початку переможного страйку в грудні четвертого року, запалить нас до дружної і наполегливої роботи у підготовці до загального страйку!

Хай наше загальне співчуття до цього дня послужить нафтопромисловцям зловісним провіщенням грядущого загального страйку, керованого соціал-демократією!

Хай живе грядущий загальний страйк!

Хай живе Соціал-Демократія!

Бакинський комітет РСДРП

13 грудня 1909 р.

Видано окремою прокламацією

Друкується за текстом прокламації

ЛИСТИ З КАВКАЗУ[83]

I

БАКУ

СТАНОВИЩЕ НАФТОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Після деякого «заспокоєння» в країні, після врожаю в Росії і пожвавлення робіт у центрально-промисловому районі, нафтова промисловість вступила в фазу деякого піднесення. Завдяки рискованості окремих страйків (з огляду на жорстокі політичні репресії і ростущу організованість нафтопромисловців) недобір нафти, обумовлений страйками, знизився до якого-небудь півмільйона пудів (в 1908 р. дорівнював 11, а в 1907 р. — 26 млн. пудів). Відсутність страйків і рівний хід тартання були однією з сприятливих умов для збільшення кількості фонтанної нафти. А (відносна) тривкість, що створилася в становищі нафтової промисловості, повернула їй втрачений за останні роки ринок. Видобуток нафти в цьому році збільшився до 500 мільйонів пудів — цифра, до якої не доходив видобуток жодного з останніх чотирьох років (торік 467 млн. пудів). Завдяки збільшенню попиту на рідке паливо з боку центрально-промислового району і переходові з донецького вугілля на нафту Південно-Східної, Рязансько-Уральської

і Московсько-Казанської залізниць, вивіз нафти в цьому році значно випередив вивіз минулого року. Ціни на нафту, всупереч зойкам нафтопромисловців, не падають, а лишаються старі, бо середня ціна за рік виходить та сама, що й торік (21 копійка). А благословенні свердловини раз у раз вибухають фонтанами, нагороджуючи нафтопромисловців дощем нафти.

Словом, «справи» нафтопромисловців поправляються.

Тимчасом економічні репресії не тільки не слабшають, а, навпаки, ще більш посилюються. Відбираються «нагородні» і квартирні. Тризмінна робота (8 годин роботи) замінюється двозмінною (12 годин роботи), а надурочні відрядні роботи запроваджуються в систему. Медична допомога і видатки на школи доводяться до мінімуму (а на поліцію витрачають нафтопромисловці понад 600 тисяч карбованців щороку!). Їдальні і народні будинки вже відібрано. Промислово-заводські комісії і професійні спілки зовсім ігноруються, звільнення свідомих товаришів провадяться як і раніш. Штрафи і побої відновлюються.

Слуги царської влади, поліція і жандармерія, — цілком до послуг нафтових королів. Наводнення нафтових районів Баку шпигунами і провокаторами, масове вислання робітників за найменшу сутичку з нафтопромисловцями, цілковите зруйнування фактичних «свобод» — привілеїв Баку — і арешти за арештами, — така є картина «конституційної» роботи місцевої адміністрації. Воно й зрозуміло: по-перше, вона «з природи» не може не душити всяку, хоча б

найелементарнішу «свободу»; по-друге, вона зобов'язана так чинити ще тому, що нафтова промисловість, яка щороку дає казні не менш як 40 мільйонів карбованців «прибутку» у вигляді попудної плати і пайового відрахування з казенних ділянок, акцизу і тарифу за провіз, — «потребує» спокою, безперервності тартання. Ми вже не говоримо про те, що всяка заминка в нафтовій промисловості гнітюче відбивається на центрально-промисловому районі, а це, в свою чергу, розладнує «справи» уряду. Правда, в недавньому минулому уряд вважав за потрібне допускати деяку «свободу» в нафтових районах, влаштовуючи «нараду» робітників і нафтопромисловців. Але це було в минулому, коли шанси контрреволюції здавалися ще не вияснеными, — тоді політика загравань з робітниками була найвигіднішою політикою. Тепер уже становище вияснилось, контрреволюція «остаточно» утвердилась, — і політика звірячих репресій заступила місце політики загравань, погромник Мартинов заступив солодкоспівця Джунковського.

Тимчасом робітники остаточно розчаровуються в доцільності окремих страйків, вони все рішучіше поговорюють про загальний економічний страйк. Той факт, що «справи» нафтопромисловців поправляються, а утиски все-таки ростуть — до глибини душі обурює, настроює їх на бойовий лад. І чим рішучіше відбираються старі завоювання, тим повніше зріє в головах робітників ідея загального страйку, з тим більшим нетерпінням «чекають» вони «оголошення» страйку.

Організація врахувала як становище нафтової промисловості, сприятливе для страйку, так і страйковиі

настрій робітників і вирішила почати підготовчу роботу до загального страйку. В даний час Бакинський комітет провадить опит мас і вироблення загальних вимог, які можуть згуртувати весь нафтовий пролетаріат. У вимоги мабуть що увійдуть: 8-годинний робочий день, підвищення заробітної плати, скасування надурочних та відрядних робіт, посилення медичної допомоги, селища і квартирні, народні будинки і школи, визнання комісій і спілок. Організація та її виконавчий орган, Бакинський комітет, вважають, що, не дивлячись на посилення контрреволюції і ростущу організованість нафтопромисловців, робітникам удасться взяти своє, якщо вони протипоставлять ворожим силам свою класову організованість у вигляді об'єднання промислово-заводських комісій, розширення і зміцнення спілок, згуртування навколо соціал-демократії. Вибір моменту залежить від багатоманітних умов, які наперед важко врахувати. Ясно поки що одно, що страйк неминучий і готуватися до нього слід, не гаючи «жодної хвилини»...

ПРОМИСЛОВЕ САМОВРЯДУВАННЯ

Пожвавлення нафтової промисловості — не єдине важливе явище в житті бакинського пролетаріату. Другою не менш важливою подією є розпочата у нас недавно «земська кампанія». Ми говоримо про промислове самоврядування в нафтових районах Баку. Після відомих «предположений» міністерства внутрішніх справ про земство на окраїнах і відповідного «циркуляру» кавказького намісника про практичні заходи запровадження земства на Кавказі, нафто-

промисловці взялися до вироблення проекту промислового самоврядування. Основи проекту, що їх, без сумніву, затвердить черговий (28-й) з'їзд нафтопромисловців, приблизно такі. Промисловий район (Балахани, Романи, Сабунчі, Сурахани, Бібі-Ейбат) виділяється у відокремлену від міста і повіту земську одиницю, що називається промисловим самоврядуванням. Функції промислового самоврядування: водопостачання, освітлення, проведення шляхів, трамвай, медична допомога, народні будинки, школи, влаштування боєнь і бань, робітничих селищ і т. п. Саме самоврядування організується загалом за типом «положення» 1890 р. 12 червня [84] з тією різницею, що за «положенням» половинна кількість членів земства обов'язково забезпечується дворянству, а тут, за браком дворянства (виділивши промисловий район від повіту, нафтопромисловці забезпечили себе від переваги землевласників, створивши свою власну перевагу), та сама кількість забезпечується навіть не всім, а 23 великим нафтопромисловцям. З 46 місць в самоврядуванні 6 місць надається представникам відомств і громадських установ; 4 місця стотисячному робітничому населенню; 18 місць — тим, хто платить $^2/_3$ всіх податків, тобто 23 великим нафтопромисловцям (весь бюджет близько 600 тисяч карбованців); 9 місць — тим, хто платить $^1/_6$ податків, тобто 140—150 середнім нафтопромисловцям, що перебувають у васальній залежності від великих; решта 9 місць — дрібній торговельно-промисловій буржуазії (близько 1 400 чоловік).

Як бачите, перед нами, з одного боку, привілейовані капіталісти, з другого — чисто промислове

земство, яке має являти собою арену різких сутичок між працею і капіталом.

Організуючи саме таке земство, нафтопромисловці хочуть: по-перше, перекласти з свого «з'їзду» більшість культурно-господарських функцій на промислове самоврядування, перетворивши «з'їзд» у чистий синдикат; по-друге, — залучити до участі у видатках на потреби промислового робітничого населення й решту буржуазії, власників підсобних підприємств, підрядного свердління і т. п. Щождо чотирьох голосів для робітників, які обирають «згідно з положенням 3-ої Державної думи» (уповноважені від робітничої курії, а потім 4 виборщики), — то це не тільки не є жертвою з боку нафтопромисловців, але навіть дуже вигідно: чотири робітничі голоси для декорації самоврядування — це так «ліберально» і... дешево, що нафтові королі вільно могли піти на це.

З другого боку, немає сумніву, що оскільки промислове самоврядування об'єднає в одно ціле нафтопромислову і, так би мовити, «підсобну» буржуазію, остільки ж воно повинно об'єднати розрізнених досі нафтопромислових робітників і робітників підсобних підприємств, даючи їм можливість демонструвати свої загальні вимоги через чотирьох своїх представників.

Враховуючи все це, Бакинський комітет у своїй резолюції про промислове самоврядування вирішив використати проектоване самоврядування **в розумінні участі в ньому,** з метою агітації за загальноекономічні потреби робітників і посиленої організації останніх.

Далі, з метою розширення рамок виборчої системи і виходячи з того, що промислове самоврядування загалом займеться тими самими хвилюючими робітників питаннями, якими займалися скликані досі наради, — а в останніх робітникам завжди надавалося рівну з нафтопромисловцями кількість голосів, — організація вимагає в своїй резолюції рівної кількості робітничих голосів у самоврядуванні, підкреслюючи там же, що боротьба всередині самоврядування може мати силу лише остільки, оскільки вона підтримується боротьбою поза самоврядуванням і служить інтересам останньої.

Крім того, беручи до уваги невигідне для робітників рішення губернської наради про виділення з району промислового самоврядування селищ: Балахани, Сабунчі, Романи — власне робітничих селищ, — організація вимагає введення останніх у район промислового самоврядування.

Нарешті, в загальній частині резолюції, вказуючи на загальне, рівне, пряме і таємне голосування, як необхідну умову вільного розвитку місцевих самоврядувань і вільного прояву існуючих класових суперечностей, Бакинський комітет підкреслює необхідність повалення царської влади і скликання всенародних Установчих зборів, як попередньої умови для створення послідовно-демократичних місцевих самоврядувань...

Промислове самоврядування поки що в стадії формування. Проект комісії нафтопромисловців має затвердити з'їзд нафтопромисловців, далі через канцелярію намісника надійде до міністерства внутрішніх справ, потім до Державної думи і т. д. Проте,

організація вирішила зараз же почати кампанію, скликáти збори на промислах і заводах з метою викриття нафтопромисловців, популяризації в широких масах своєї платформи, агітації за всенародні Установчі збори. З цією ж метою вона не відмовиться як від «участі» в з'їзді нафтопромисловців, так і від використання думської трибуни, забезпечивши попереду нашу фракцію необхідними матеріалами.

СТАНОВИЩЕ ОРГАНІЗАЦІЇ

З огляду на деякі специфічно-бакинські умови на промислах (деяка можливість збиратися, не цілком ще знищена адміністрацією; існування промислово-заводських комісій), становище організації в Баку вигідно відрізняється від становища в інших частинах Росії. Крім того, наявність так званих легальних можливостей теж полегшує роботу. Через це зв'язків в організації досить багато. Але зв'язки лишаються невикористаними за браком сил і коштів. Потрібна усна і, головним чином, друкована агітація на татарській, вірменській і російській мовах, але за браком коштів (і сил) доводиться обмежуватися російською мовою, тимчасом як, наприклад, мусульмани робітники займають надзвичайно важливий пост у виробництві (тартання) і їх порівняно більше в кількісному відношенні, ніж росіян або вірмен. «Бакинский Пролетарий» (орган Бакинського комітету)[65], що видається російською мовою, 3 місяці вже не виходив за браком, головним чином, коштів. На останньому своєму засіданні Бакинський комітет прийняв пропозицію Тифліського комітету про видання спільного органу по можливості на чотирьох або трьох

мовах (російська, татарська, грузинська, вірменська). Членів (у строгому розумінні слова) у нашої організації не більш як 300. Об'єднання з тт. меншовиками (близько 100 членів) ще не перейшло в сферу здійснення — поки що помічаються тільки побажання, ну, а самі тільки побажання ще не ліквідують розколу. ...Пропаганда йде тільки у вищих гуртках, що називаються у нас «співбесідами». Система лекційна. Відчувається велика недостача серйозної пропагандистської літератури... Погано впливає на партійну масу відірваність від партії, цілковита непоінформованість про справи партійних організацій в Росії. Загальноросійський орган, регулярно влаштовувані загальнопартійні конференції і систематичні об'їзди членів ЦК могли б зарадити справі. З рішень загальноорганізаційного характеру, ухвалених Бакинським комітетом, найважливішими є два: про загальнопартійну конференцію і загальноросійський орган *. Щодо першого питання Бакинський комітет вважає за необхідне якнайшвидше скликати конференцію для розв'язання назрілих, головним чином, організаційних питань. Поруч з нею Бакинський комітет вважає також за необхідну конференцію більшовиків для ліквідації ненормального становища, яке склалося за останні місяці всередині фракції. Щодо другого питання Бакинський комітет, констатуючи роз'єднаність організацій одної від одної і вважаючи, що тільки **загальноросійський орган**, видаваний в Росії, міг би зв'язати партійні організації в єдине ціле, — пропонує партії взятися до організації такої газети.

* Див. цей том, стор. 192—195. *Ред.*

«ЛЕГАЛЬНІ МОЖЛИВОСТІ»

Коли наша організація порівняно легко справилась з кризою, коли вона не переривала ніколи своєї діяльності і завжди так чи інакше відкликалася на всі питання дня, — то цим вона у багато чому зобов'язана «легальним можливостям», які оточують її і які й досі продовжують існувати. Звичайно, «легальні можливості» в свою чергу зобов'язані своїм існуванням особливим умовам нафтової промисловості, її особливій ролі у загальнонаціональному господарстві, але зараз не про це мова... З «легальних можливостей» в Баку — особливо цікаві промислово-заводські комісії. Комісії ці обираються всіма без винятку робітниками даної фірми без різниці національності і політичних переконань. Їх функції — переговори від імені робітників з адміністрацією фірми в питаннях промислово-заводського характеру. В прямому розумінні вони ще не є легальні організації, але посередньо і фактично вони цілком легальні, бо існують на підставі «грудневого договору», який цілком увійшов у «розрахункові книжки» робітників, видавані з дозволу властей. Значення промислово-заводських комісій для нашої організації зрозуміле: через них наша організація дістає можливість організовано впливати на всю масу нафтових робітників, треба тільки, щоб комісії обстоювали перед масою рішення організації. Правда, значення комісій тепер уже не таке велике, бо з ними не рахуються більше нафтопромисловці, але з комісіями «рахуються» робітники, а це для нас найважливіше...

Крім комісій існують ще спілки, власне дві спілки: «нафтопромислових робітників» (близько 900 членів)

і «механічних робітників» (близько 300 членів). Спілку «по видобутку» можна ігнорувати, бо її значення надто невелике. Ми нічого не говоримо про спілки в інших професіях, які не мають прямого відношення до нафтової промисловості, а також про нелегальну спілку моряків (близько 200 членів) з впливом есерів, хоч остання і має значення для нафтової промисловості. З двох названих спілок, перша (вплив більшовиків) особливо популярна серед робітників. Вона побудована за принципом виробничим і об'єднує робітників усіх розрядів нафтової праці (по видобутку, свердлінню, механічні, нафтоперегінні, чорнороби). Такий тип організації диктується умовами боротьби, які роблять недоцільним страйк, наприклад, механічних робітників незалежно від робітників по видобутку і т. п. Це зрозуміли робітники * і масами почали залишати спілку «механічних робітників». Справа в тому, що спілка «механічних робітників» (вплив меншовиків), побудована на професійних началах, відкидає принцип виробничий, пропонуючи замість однієї загальної три окремі спілки (механічну, по видобутку, по переробці нафти). Але принцип організації за професіями давно відкинутий бакинською практикою. Цим, між іншим, і пояснюється прогресивне падіння спілки «механічних робітників». А втім, усвідомлюють це і керівники спілки, допускаючи в члени спілки і не механічних

* Цього ще не зрозумів Дмитрієв, який у своїй книзі «З практики професійного руху» «доводить» необхідність трьох спілок на підставі «аналізу» не умов боротьби нафтових робітників, а... техніки праці: професії, мовляв, різні, а тому й спілки повинні бути різні...

робітників і ламаючи тим самим свій власний принцип. Якби не було фальшивого самолюбства у згаданих керівників, спілка «механічних робітників» давно злилася б із спілкою «нафтопромислових робітників», відкрито визнавши свою помилку.

До речі про злиття. Два роки вже ведуться «переговори» про злиття спілок, але поки що ні до чого не прийшли, бо: 1) меншовицькі керівники свідомо гальмують злиття, боячись загубитися в більшості більшовиків; 2) фракції, під впливом яких діють спілки, поки ще не об'єдналися. Та й з ким об'єднуватися? 80—100 «членів», які лічаться, може, у меншовиків, поки самі ще не об'єднані. Принаймні за останні 8 місяців ми не знаємо від меншовицького «керівного *колективу*» *жодного листка*, жодного виступу, незважаючи на те, що за цей час нафтові райони пережили такі важливі кампанії, як загальнострайкова, земська, алкогольна і т. п. Організація меншовиків фактично не існує, ліквідована. Кажучи просто, ні з ким об'єднуватися. А такий стан речей природно гальмує справу злиття спілок...

Обидві спілки безпартійні. Але це не заважає підтримувати найтісніші зв'язки з партійною організацією.

Вплив спілок на маси не малий, особливо спілки «нафтопромислових робітників». А це само собою полегшує справу згуртування найважливіших елементів навколо нашої організації.

З інших «легальних можливостей» вартими уваги є клуби (есдеківський вплив) і споживчий кооператив «Труд» [86] (есеро-есдеківський вплив), як центри зосередження найважливіших елементів бакинського пролетаріату. Про їх відносини до організації,

особливо клубу «Знання — сила»[87], який діє в усіх нафтових районах (клуб «Наука» діє тільки в місті), — можна сказати те саме, що й про спілки...

Останні 2 тижні були зайняті алкогольною кампанією, яка вимагала роботи майже всіх легальних апаратів. Позиція Бакинського комітету в даному питанні виражена в його резолюції. В останній алкоголізм розглядається, як неминуче зло при капіталізмі, що може бути знищене лише з падінням капіталізму, з торжеством соціалізму. Причому існуючі самодержавно-кріпосницькі порядки, зводячи робітників і селян до становища безправних рабів і віднімаючи у них можливість задоволення культурних потреб, тим самим якнайбільше сприяють поширенню пияцтва серед трудящих верств. Ми вже не говоримо про те, що представники «влади» і прямо заохочують пияцтво, як джерело поповнення казни. З огляду на все це, БК заявляє, що ні проповідь «лібералів», які організують з'їзди по боротьбі з пияцтвом і «товариства тверезості», ні повчання попів не зможуть ослабити, тим більше знищити, пияцтво, породжене нерівністю в житті і посилене самодержавними порядками. В межах капіталістичних порядків можлива і необхідна лише боротьба, яка ставить своєю метою не знищення пияцтва, а доведення його до мінімуму. Але для успішності такої боротьби необхідне насамперед повалення царської влади і завоювання демократичної республіки, що дають можливість вільного розвитку класової боротьби і організації пролетаріату в місті й на селі, піднесення його культурного рівня і широкої підготовки його сил до великої боротьби за соціалізм. БК розглядає наступний з'їзд

по боротьбі з пияцтвом[80], як засіб агітації за демократичні і соціалістичні вимоги російського пролетаріату і пропонує нашому делегатові боротися з опортуністичними членами з'їзду, що затушовують класові завдання пролетаріату...

20 грудня.

Вперше надруковано в газеті «Социал-Демократ» № 11, 13 (26) лютого 1910 р.

Підпис: К. С.

Розділ «Легальні можливості» написано 20 грудня 1909 р.

Підпис: К. Стефін

Друкується за текстом газети. Розділ «Легальні можливості» друкується за рукописом

II

ТИФЛІС

В розумінні розвитку промисловості Тифліс являє пряму протилежність Баку. Коли Баку цікавий як центр нафтової промисловості, то Тифліс може бути цікавий лише як адміністративно-торговельний і «культурний» центр Кавказу. Всіх промислових робітників у Тифлісі близько 20 тисяч, тобто менше, ніж солдатів і поліцаїв. Єдине велике підприємство — майстерні залізниць (близько 3 500 робітників). В інших підприємствах по 200, 100 і, здебільщого, по 40—20 чоловік. Зате Тифліс буквально заповнюють торговельні заклади і зв'язаний з ними «торговельний пролетаріат». Слаба залежність від великих ринків Росії, вічно жвавих і гарячкових, накладає на Тифліс відбиток застійності. А відсутність різких класових сутичок, властивих лише великим промисловим центрам, перетворює його в щось на зразок болота, яке чекає поштовху ззовні. Саме цим і пояснюється, що меншовизм, справжній «правий» меншовизм, так довго продержався в Тифлісі. Інша річ Баку, де різко класова позиція більшовиків знаходить жвавий відгук серед робітників!

Те, що в Баку «само собою ясне», в Тифлісі стає ясним лише в результаті тривалих дискусій, — непримиренні промови більшовиків перетравлюються з великими труднощами. Саме цим і пояснюється «особлива схильність» тифліських більшовиків до дискусій і, навпаки, бажання меншовиків по можливості «позбутися» дискусій. Але із сказаного випливає тільки те, що робота революційних соціал-демократів в справі соціалістичної освіти тифліського пролетаріату дуже часто і неминуче виливатиметься в формі ідейної боротьби з меншовизмом. Через це особливого інтересу набирає хоч би побіжний аналіз тієї ідейної атмосфери, з якою насамперед доводиться боротися і яку створюють тифліські меншовики, які поки що мають перевагу в Тифлісі. Атмосфера ця може бути кваліфікована як ліквідаторська, ліквідаторська не тільки в організаційному розумінні, але й у тактичному, але й у програмному. З характеристики цієї атмосфери і почнемо наш побіжний нарис стану партійних справ у Тифлісі.

ЛІКВІДАТОРСТВО ПРОГРАМНЕ

Органом, в якому знаходить собі відбиття «громадська думка» меншовиків, є грузинська меншовицька преса. Кредо тифліських меншовиків виражене в статтях «Злободенні питання» (див. №№ «Азрі» і «Дасацкісі»[89]). Автором цих статей є надзвичайно впливовий з тифліських меншовиків т. **Ан**[90].

Перейдемо до викладу цих статей, що підготовляли ідейно ліквідаторство в Тифлісі.

У згаданих статтях автор береться до «переоцінки всіх цінностей» і приходить до висновку, що партія

(особливо більшовики) помилялась, щодо деяких її програмних, особливо ж тактичних положень. На думку автора, треба «докорінно змінити всю партійну тактику», щоб зробити можливим «об'єднання сил буржуазії і пролетаріату» — єдину запоруку перемоги революції. А втім, хай говорить сам автор.

«Більшовики доводили, — говорить автор, — що він (пролетаріат) повинен здійснити (в буржуазній революції) весь мінімум своєї програми. Але ж здійснення соціальної частини цього мінімуму повело б до того, що скувало б виробництво буржуазії, викликало б протест всієї буржуазії, поклавши початок грандіозній контрреволюції... Хто зважиться твердити, що здійснення восьмигодинного робочого дня відповідає інтересам сучасної нерозвиненої буржуазії?» Ясно, що «здійснення програми-мінімум більшовиків є простою декламацією» (див. «Азрі» № 17, лютий 1908 р.).

Звичайно, про здійснення всієї програми-мінімум говорили не одні більшовики, і ніякої більшовицької програми-мінімум не знає історія, крім загальнопартійної, — але в даному разі не це цікаво. Важливе те, що через «нерозвиненість буржуазії» і контрреволюційну небезпеку, яка випливає звідси, наш автор виступає проти «соціальної частини» програми, як «простої декламації», що підлягає, очевидно, ліквідації.

Ніякого аналізу дійсного становища промисловості (т. **Ан**, очевидно, неправильно висловлюється, називаючи відсталість промисловості «нерозвиненістю буржуазії». — **К. Ст.**), ніяких цифр, ніяких хоч трохи серйозних даних не знайдете у т. **Ана**. Він просто виходить з голого положення про те, що буржуазія не потерпить здійснення 8-годинного робочого дня, тимчасом як без «об'єднання сил пролетаріату

і буржуазії» перемога революції неможлива,—отже, геть «соціальну частину» програми...

Ми не станемо доводити безглуздість тверджень автора, тверджень, які раз у раз висуваються проти соціал-демократів лібералами нашого часу. На нашу думку, цілком досить їх процитувати, щоб відразу помітити фізіономію тифліських меншовиків...

Але наш автор озброюється не тільки проти «соціальної частини» програми. Він так само не милує і її політичну частину, хоч не так прямо і відкрито. Вислухаймо його:

«Боротьба самого тільки пролетаріату або самої тільки буржуазії * *аж ніяк не зламає реакцію... Ясно, що об'єднання їх сил,* та чи інша їх комбінація і спрямування їх до однієї спільної мети становлять **єдиний шлях** (курсив наш) перемоги над реакцією»... «Поразка реакції, завоювання конституції і проведення останньої в життя залежить від свідомого об'єднання сил буржуазії і пролетаріату *і спрямування їх до спільної мети*»... При цьому «пролетаріат повинен іти так, щоб своєю непримиренністю не ослабити загальний рух». Але тому що «найближчою вимогою буржуазії може бути лише помірковна конституція», то, очевидно, обов'язком пролетаріату є відкинути свою «радикальну конституцію», коли він не хоче «ослабити загальний рух своєю непримиренністю» і розладнати «свідоме спрямування сил буржуазії і пролетаріату до однієї спільної мети», словом, коли він не хоче підготувати перемогу контрреволюції (див. «Дасацкісі» № 4, 1908 р.).

Висновок ясний: геть демократичну республіку, хай живе «загальний рух» і... «помірковна конституція», звичайно, «в інтересах перемоги» революції...

Перед нами, як бачите, поганий переказ відомої статті колишнього с.-д. Васильєва в «Товарище» 1906 р.

* Під «буржуазією» автор скрізь розуміє «середню» ліберальну буржуазію, «ідеологами якої є кадети». — *К. Ст.*

про «об'єднання класів», про тимчасове забуття класових завдань пролетаріату, про зняття демократичної республіки і т. п. Різниця в тому, що Васильєв говорив прямо, ясно, а т. **Ан** соромиться говорити досить ясно.

У нас немає тепер ні часу, ні охоти розбирати весь цей ліберальний лепет, давно вже розібраний і оцінений у своїй основі в російській соціал-демократичній пресі. Ми хотіли б лише назвати речі їх власними іменами: програмні вправи нашого автора, прийняті тифліськими меншовиками за «новий» фракційний маніфест, є ліквідація програми-мінімум партії, ліквідація, яка вимагає пристосування нашої програми до програми кадетів.

Від «нової» програми тифліських меншовиків перейдемо до їх «нової тактики».

ЛІКВІДАТОРСТВО ТАКТИЧНЕ

Тов. **Ан** особливо невдоволений тактикою партії, яку треба, на його думку, «докорінно змінити» (див. «Дасацкісі» № 4). Більшу частину своїх статей присвячує він через це критиці цієї тактики. Він особливо нападає на відому «формулу Плеханова» («революція в Росії переможе як робітничий рух, або зовсім не переможе» [91]), ототожнюючи її з положенням про гегемонію пролетаріату, і вирішує, що вона не витримує критики. «Формулу» цю він пропонує замінити «новим» (старим!) положенням про «об'єднання сил буржуазії і пролетаріату» в інтересах «загального руху»... «до однієї спільної мети». Слухайте:

«Положення про керівну роль пролетаріату в буржуазній революції не виправдується ні теорією Маркса, ні історичними фактами».

Посилання на теорію:

«*Пролетаріат не може своїми ж власними руками побудувати* порядки своїх власних ворогів. Отже, керівництво буржуазною революцією з боку пролетаріату є неможливістю».

Посилання на історичні факти:

«Наша революція була в той же час нашим робітничим рухом, незважаючи на це, революція не перемогла. Ясно, що формула Плеханова не справдилася» (див. «Азрі» № 17).

Коротко і ясно. *Доводиться тільки жаліти* німецьку соціал-демократію, яка визнала (мабуть, через легковажність!) ще в своєму привітальному листі Лондонському з'їздові, що керівна роль пролетаріату в нашій революції цілком виправдується як «теорією Маркса», так і «історичними фактами». Ми вже не кажемо про нашу (нещасну!) партію...

Чим же замінює наш автор керівну роль пролетаріату, що він пропонує натомість?

«Боротьба самого тільки пролетаріату, — говорить т. **Ан**, — або самої тільки буржуазії аж ніяк не зламає реакцію... Ясно, що об'єднання їх сил, та чи інша їх комбінація і спрямування їх до однієї спільної мети становлять єдиний шлях перемоги над реакцією». *При цьому «пролетаріат повинен іти так, щоб своєю* непримиренністю не ослабити загальний рух»... (див. «Дасацкісі» № 4). Бо, запевняє автор, **«чим слабіша** класова боротьба між пролетаріатом і буржуазією, тим **переможніша** (курсив скрізь наш. — **К. Ст.**) буржуазна революція, звичайно, при інших рівних умовах» (див. «Азрі» № 15).

Про які «інші рівні умови» говорить автор — *аллах відає*. Ясно тільки одно, що він проповідує ослаблення класової боротьби в інтересах... революції. Підтверджене досвідом усієї нашої революції положення про те, що перемога цієї революції буде тим повніша, чим більше обіпреться революція на класову

боротьбу пролетаріату, який веде за собою сільську бідноту проти поміщиків і ліберальних буржуа, — це положення лишилося для нашого автора таємницею за сімома печатями. «Об'єднання сил пролетаріату з силами буржуазії» — ось що вважає т. **Ан** за єдину запоруку торжества революції.

Але що це за буржуазія, на яку так багато надій покладає наш автор? Слухайте:

«Реакціонери, — говорить наш автор, — особливо сильно борються з партією кадетів... бо... майбутні господарі Росії виділяться з того самого середнього класу, ідеологію якого виражають кадети. Вирвати у реакціонерів державну владу здатна тільки дозріла для панування середня буржуазія, цей клас є їх прямим конкурентом і тому реакціонери бояться його найбільше». Взагалі «в усіх революціях реакційний стан не так боявся революціонерів, як **поміркованої** буржуазії. Чому? Тому, що тільки цей клас є приймальником керма правління з рук старого режиму, як це ми говорили вище. Отже, саме цей клас покликаний завдяки своїй **поміркованій** конституції зробити новий лад прийнятним для величезної більшості і, таким чином, знищити грунт під реакцією» (див. «Азрі» № 24). Але тому що «буржуазія без пролетаріату не зможе поставити нові порядки», то через це «пролетаріатові доведеться підтримувати буржуазну опозицію» (див. «Дасацкісі» № 4).

Отже, «поміркована» кадетська буржуазія з її «поміркованою» монархічною конституцією — ось хто буде, виявляється, рятувати нашу революцію.

А селянство, яка його роль в революції?

«Звичайно, — говорить наш автор, — селянство втрутиться в рух і надасть йому стихійного характеру, але вирішальну роль відіграватимуть тільки два сучасні класи»: поміркована буржуазія і пролетаріат (див «Дасацкісі» № 4).

Отже, на селянство, виявляється, нічого особливо розраховувати.

Тепер усе ясно. Для торжества революції потрібна поміркована кадетська буржуазія з поміркованою конституцією. Але одна вона не здатна перемогти, їй потрібна допомога пролетаріату. Пролетаріат повинен їй допомогти, бо йому ні на кого розраховувати, аж до селянства, крім поміркованої буржуазії. Але для цього він повинен відкинути свою непримиренність і, *простягнувши руку* поміркованій буржуазії, повести спільну боротьбу за поміркований кадетську конституцію. Все інше само собою додасться. Партія, яка вбачає запоруку торжества революції в боротьбі робітників і селян проти поміркованої буржуазії і кріпосників, — помиляється.

Словом, замість керівної ролі пролетаріату, який веде за собою селян, — керівна роль кадетської буржуазії, яка веде за ніс пролетаріат.

Така «нова» тактика тифліських меншовиків.

Розбирати весь цей пошло-ліберальний мотлох, на нашу думку, немає потреби. Необхідно тільки відзначити, що «нова» тактика тифліських меншовиків є ліквідація підтвердженої революцією партійної тактики, ліквідація, яка вимагає перетворення пролетаріату в хвостик поміркованої кадетської буржуазії.

Вперше надруковано в «Дискуссионном Листке» (Додаток до газети «Социал-Демократ») № 2, 25 травня (7 червня) 1910 р.

Підпис: К. Ст.

РЕЗОЛЮЦІЇ, УХВАЛЕНІ БАКИНСЬКИМ КОМІТЕТОМ 22 СІЧНЯ 1910 р.

(До наступної загальнопартійної конференції)

I

ПРО ПОЛІТИЧНУ АГІТАЦІЮ І ФАКТИЧНЕ ЗГУРТУВАННЯ ПАРТІЇ

Стан прибитості і заціпеніння, який опанував один час рушійні сили російської революції, починає проходити.

Провал політики царської влади на Балканах, в Персії і Далекому Сході; смішні силкування уряду заспокоїти селян з допомогою закону 9 листопада [92], що обезземелює бідних і збагачує багатих; цілковита незадовільність «робітничої політики» уряду, яка позбавляє робітників елементарних свобод і віддає їх в жертву хижакам капіталу; ростуща заборгованість казни і частковий розпродаж Росії закордонному капіталові; цілковитий розвал адміністративних апаратів, що виявився у злодійстві інтендантів і залізничних заправил, у шантажі розшукових поліцій, у шахрайстві охранок і т. д., — все це, роблячи для мас очевидною нездатність контрреволюції справитися з дрімотними силами революції, сприяє помітному в останні місяці серед робітників пожвавленню, викликає серед них інтерес до політичного життя країни, зароджує питання: що ж робити, куди йти і т. д.?

Перед партією постає пекуче питання про необхідність широкої політичної партійної агітації. А спроби ліберальствуючих контрреволюціонерів, що користуються свободою друку, приручити маси шляхом легальних «з'їздів» і «товариств» і підірвати серед них вплив соціал-демократії — перетворюють питання про необхідність партійно-політичної агітації в питання життя і смерті партії.

Тимчасом відірваність наших організацій одної від одної і відсутність (керівного) практичного центру, що регулярно діяв би в Росії і на ділі об'єднував би місцеві організації в єдину партію, виключають можливість здійснення справді партійної (а не кустарно-групової) політичної агітації, ставлять партію перед неможливістю протипоставити щось серйозне систематичному цькуванню з боку «лібералів» і принижують тим самим партію в очах робітників.

Ми вже не говоримо про те, що такий стан речей, замість того, щоб вести до використання «легальних можливостей», може повести за собою справжнісіньке використання розрізнених і тому слабих нелегальних організацій «легальними можливостями», звичайно, на шкоду інтересам соціал-демократії.

З огляду на все це, вироблення заходів для фактичного згуртування партії, а, значить, і для здійснення партійно-політичної агітації Бакинський комітет вважає питанням черговим і невідкладним.

БК вважає, що в ряді необхідних заходів головне місце повинні зайняти:

1) переміщення (керівного) практичного центру в Росію;

2) організація зв'язаної з місцями загальноросійської керівної газети, видаваної в Росії і редагованої згаданим практичним центром;

3) організація у найважливіших центрах робітничого руху місцевих органів преси (Урал, Донецький басейн, Петербург, Москва, Баку і т. д.).

БК твердо переконаний, що проведення в життя вищезгаданих заходів могло б згуртувати в соціал-демократичну партію всі дійсно партійні елементи без різниці фракцій, створило б можливість широкої політичної агітації і істотно полегшило б справу широкого використання «легальних можливостей» з метою розширення і зміцнення нашої партії.

Тому БК пропонує Центральному Комітетові партії негайно скликати загальнопартійну конференцію, на обговорення якої і ставить вищезгадані питання.

II

ПРО ПРЕДСТАВНИЦТВО НА НАСТУПНІЙ ЗАГАЛЬНОПАРТІЙНІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ

Бакинський комітет, розглянувши організаційний план («Чергове завдання», № 50 «Пролетария») скликання загальнопартійної конференції, вважає, що до участі повинні бути залучені (крім установленого представництва) представники від діючих і дійсно існуючих партійних нелегальних організацій, причому головну увагу треба звернути на великі центри, де зосереджено величезні маси пролетаріату.

Необхідність такого представництва зайва річ обгрунтовувати (див. спеціальну резолюцію в питанні про порядок денний конференції).

Визнаючи необхідність розширеного складу конференції, Бакинський комітет, проте, рішуче висловлюється проти окремого представництва від груп, які працюють в легальних «організаціях».

БК вважає, що окреме представництво від таких груп нічого істотного не внесе в роботи конференції, як в тому випадку, коли група входить в партійну місцеву організацію, підкоряючись її керівництву, так і в тому випадку, коли група тільки вважає себе соціал-демократичною, — але керівництва місцевої організації не визнає. В першому випадку представництво партійної організації усуває необхідність будь-якого іншого, окремого представництва. В другому випадку окреме представництво суперечить самому характерові конференції, яка повинна бути безумовно партійною.

Видано окремим листком *Друкується за текстом листка*

АВГУСТ БЕБЕЛЬ, ВОЖДЬ НІМЕЦЬКИХ РОБІТНИКІВ

Хто не знає Бебеля, поважного вождя німецьких робітників, колись «простого» токаря, а тепер знаменитого політичного діяча, перед критикою якого, як перед ударами молота, не раз відступали «короновані особи», патентовані вчені, до слів якого, як до слів пророка, прислухається багатомільйонний пролетаріат Німеччини?

22 лютого цього року минуло 70 років з дня його народження.

У цей день пролетаріат всієї Німеччини, який веде боротьбу, Інтернаціональне Бюро Соціалістів, організовані робітники всіх країн земної кулі урочисто святкували 70-річний ювілей старого Бебеля.

Чим же заслужив Бебель таку шану, що зробив він для пролетаріату?

Як вибрався Бебель з робітничих низів, як він з «простого» токаря перетворився у великого борця всесвітнього пролетаріату?

Яка історія його життя?

Дитинство Бебеля пройшло в злиднях і нестатках. Ще коли йому було три роки, втратив він кормильця-

батька, бідного унтер-офіцера, хворого на сухоти. Щоб знайти дітям іншого кормильця, мати Бебеля вдруге виходить заміж, уже за тюремного наглядача. Мати з дітьми з казарми, де вона жила досі, перебирається в будинок тюрми.

Але через 3 роки вмирає і другий чоловік. Лишившись без кормильця, сім'я перебирається на батьківщину, в провінціальну глушину, де вона живе надголодь. Бебеля, як бідного, приймають до «школи для бідних», яку він з успіхом кінчає на 14-му році. Але за рік до закінчення школи його спіткало нове нещастя — він втратив матір — останню свою опору. Круглий сирота, полишений на самого себе, не маючи можливості продовжувати освіту, Бебель поступає в учні до знайомого токаря.

Починається одноманітне, каторжне життя. З п'ятої години ранку до сьомої вечора Бебель працює в майстерні. До деякої міри різноманітнять його життя книги, читанню яких він присвячує весь вільний час. Для цього він записується в бібліотеку на ті 5—6 копійок на тиждень, які заробляє, таскаючи воду для своєї хазяйки щодня ранком, до початку роботи.

Очевидно злидні і нестатки не тільки не розбили юного Бебеля, не тільки не вбили в ньому прагнення до світла, а навпаки — ще більше загартували його волю, посилили жадобу знання, зародили в ньому питання, відповідей на які він жадібно шукав у книгах.

Так у боротьбі з нуждою вироблявся майбутній невтомний борець за визволення пролетаріату.

На 18-му році Бебель кінчає строк учеництва і вступає в життя самостійним токарем. На 20-му році він уже був на зборах робітників у Лейпцігу і слухав

промови робітників-соціалістів. Це були перші збори, де Бебель зустрівся лицем до лиця з робітниками ораторами. Бебель не був ще соціалістом, він співчував лібералам, але він щиро радіє самостійному виступові робітників, він їм заздрить — у нього загорається бажання стати таким же, як вони, робітником оратором.

Відтоді у Бебеля починається нове життя — у нього є вже певний шлях. Бебель іде в робітничі організації й посилено працює в них. Скоро він стає впливовим, його обирають до комітету робітничих професійних спілок. Працюючи в спілках, він бореться з соціалістами, діє заодно з лібералами, але, борючись з соціалістами, він поступово переконується в їх правоті.

На 26-му році він уже соціал-демократ. Слава Бебеля росте так швидко, що через рік (1867 р.) його обирають головою комітету спілок і першим депутатом від робітників до парламенту.

Так Бебель, борючись і перемагаючи, переборюючи крок за кроком навколишні перешкоди, — вибирається, нарешті, з робітничих низів, перетворюється у вождя робітників Німеччини, що ведуть боротьбу.

Відтоді Бебель уже відкрито виступає за соціал-демократію. Його найближча мета — війна з лібералами, визволення робітників з-під їх впливу, об'єднання робітників у свою робітничу соціал-демократичну партію.

Бебель досягає своєї мети в наступному, 1868 році, на Нюрнберзькому з'їзді. Вміла нещадна атака з боку Бебеля на цьому з'їзді повела до того, що ліберали зазнали цілковитої поразки, а на руїнах лібералізму народилась німецька соціал-демократія.

Визволення робітників може бути справою лише самих же робітників, говорив Бебель на з'їзді, через це робітники повинні порвати з буржуазними лібералами і об'єднатися у власну робітничу партію, — і величезна більшість з'їзду, всупереч жменьці лібералів, повторяла за ним великі слова Карла Маркса.

Для цілковитого визволення робітників необхідно, щоб робітники всіх країн об'єднувались, говорив Бебель, отже треба приєднатися до Міжнародного Товариства Робітників,—і більшість з'їзду одностайно повторяла за ним слова великого вчителя.

Так народилась соціал-демократична робітнича партія Німеччини. Бебель був її бабою-повитухою.

З того часу життя Бебеля зливається з життям партії, його горе і радощі — з горем і радощами партії. Сам же Бебель стає улюбленцем і натхненником німецьких робітників, бо, товариші, не можна не любити людину, яка так багато зробила для того, щоб поставити робітників на власні ноги, звільнити їх від опіки буржуазних лібералів і дати їм власну робітничу партію.

1870-й рік приніс молодій партії перше випробування. Починалась війна з Францією, німецький уряд вимагав грошей на війну від парламенту, членом якого був і Бебель, доводилося висловлюватись виразно за чи проти війни. Бебель розумів, звичайно, що війна вигідна тільки ворогам пролетаріату, тимчасом всі верстви німецького суспільства від буржуа до робітників проймаються облудним патріотичним запалом, відмову в грошах урядові називають зрадою батьківщини. Але Бебель, не вважаючи на «патріотичні» передсуди, не боячись пливти проти течії,

голосно заявляє з парламентської трибуни: я, як соціаліст і республіканець — не за війну, а за братерство народів, не за ворожнечу з французькими робітниками, а за об'єднання з ними наших німецьких робітників. Докори, глузування, презирство — така була відповідь навіть з боку робітників на сміливий виступ Бебеля. Але Бебель, вірний принципам наукового соціалізму, ні на хвилину не опускає прапора до передсудів своїх братів, — навпаки, він всіляко старається піднести їх до ясного усвідомлення згубності війни. Згодом робітники зрозуміли свою помилку і ще більше полюбили свого стійкого, сильного Бебеля. Зате уряд нагородив його двома роками тюрми, де він, проте, не марнував часу, написавши знамениту книгу «Жінка і соціалізм».

Кінець 70-х і 80-ті роки приносять партії нові випробування. Стурбований ростом соціал-демократії німецький уряд видає «надзвичайні закони проти соціалістів», руйнує партійні і спілкові організації, закриває всі без винятку с.-д. газети, знищує свободу зборів і спілок, вчора ще легальну с.-д. партію відкидають у підпілля. Всім цим уряд хотів спровокувати с.-д. на невдалі, згубні виступи, деморалізувати і зруйнувати її. Потрібна була особлива стійкість і безприкладна прозорливість, щоб не втратити голову, вчасно змінити тактику, розумно пристосуватися до нових умов. Багато соціал-демократів піддалися на провокацію і ударились в анархізм. Інші цілком опошлились і опустились до лібералів. Але Бебель незмінно стояв на посту, підбадьорював одних, вгамовував нерозумний запал других, викривав фразерство третіх і вміло спрямовував партію по правдивому

шляху все вперед, тільки вперед. Через 10 років уряд змушений був поступитися перед ростущою силою робітничого руху і скасував «надзвичайні закони». Лінія Бебеля виявилась єдино правильною.

Кінець 90-х років і дев'ятисоті роки принесли партії ще одно випробування. Заохочені промисловим піднесенням і порівняною легкістю економічних перемог, поміркованi елементи соціал-демократії стали заперечувати необхідність непримиренної класової боротьби і соціалістичної революції. Не треба непримиренності, не треба революції, говорили вони, потрібне співробітництво класів, нам потрібні угоди з буржуазією і урядом, щоб разом з ними ремонтувати існуючі порядки,— через це давайте голосувати за бюджет буржуазного уряду, давайте брати участь в існуючому буржуазному уряді. Цим самим поміркованi підривали основи наукового соціалізму, революційну тактику соціал-демократії. Бебель зрозумів усю небезпеку становища і, разом з іншими вождями партії, оголошує поміркованим непримиренну війну. На Дрезденському з'їзді (1903 р.) він вщент розбиває німецьких вождів поміркованих, Бернштейна і Фольмара, проголосивши необхідність революційних методів боротьби. В наступному році в Амстердамі, перед лицем соціалістів усіх країн, він розбиває вже міжнародного вождя поміркованих, Жана Жореса, ще раз проголосивши необхідність непримиренної боротьби. З того часу він не давав спокою «поміркованим ворогам партії», завдаючи поразки за поразкою вІєні (1905 р.), Нюрнбергу (1908 р.). В результаті партія виходить з внутрішньої боротьби єдиною і сильною, на диво зміцнілою, колосально зрослою,

зобов'язана всім цим, головним чином, тому ж Августу Бебелю...

Але Бебель не вдовольняється діяльністю тільки в рамках партії. Його громові промови в німецькому парламенті, які бичують затхлих дворян, зривають маску з лібералів, прибивають до ганебного стовпа «імперський уряд», його багаторічна діяльність у професійних спілках — все це говорить за те, що Бебель, як вірний вартовий пролетаріату, з'являвся скрізь, де тільки кипіла боротьба, де тільки потрібна була його бурхлива пролетарська енергія.

Ось за що так поважають Бебеля німецькі і міжнародні соціалісти.

Звичайно, були у Бебеля і помилки — у кого їх не буває (тільки мертві не помиляються), — але всі дрібні помилки біднуть в порівнянні з великими заслугами перед партією, яка тепер, після 42-річного керівництва Бебеля, налічує понад 600 тисяч членів, має близько 2 мільйонів професійно-організованих робітників, користується довір'ям 3—4 мільйонів виборців, одним помахом руки влаштовує стотисячні демонстрації в Пруссії.

І знаменно — дні ювілейного свята на честь Бебеля збіглися з днями найяскравішого вияву могутності німецької соціал-демократії, з днями безприкладно організованих багатолюдних демонстрацій за загальне виборче право в Пруссії.

Бебель має цілковите право сказати, що він недаремно попрацював.

Такі є життя і діяльність старого Бебеля, так, дуже старого, але надто юного душею, що, як і раніше, стоїть на посту і чекає нових битв, нових перемог.

Тільки пролетаріат, що веде боротьбу, міг породити такого живого, завжди юного Бебеля, який завжди дивиться вперед, як і він сам.

Тільки теорія наукового соціалізму могла дати широкий простір кипучій натурі Бебеля, який невтомно поривається до зруйнування старого, гнилого, капіталістичного світу.

Бебель своїм життям і діяльністю свідчить про силу і непереможність пролетаріату, про неминучість торжества соціалізму...

Пошлемо ж привіт, товариші, дорогому вчителеві — токареві, Августу Бебелю!

Хай він буде прикладом для нас, російських робітників, що особливо потребують Бебелів робітничого руху.

Хай живе Бебель!

Хай живе Міжнародна Соціал-Демократія!

Бакинський комітет РСДРП

Видано окремою прокламацією 23 березня 1910 р.

Друкується за текстом прокламації

ЛИСТ ДО ЦК ПАРТІЇ З СОЛЬВИЧЕГОДСЬКОГО ЗАСЛАННЯ

Товаришу Семен! Вчора я одержав від товаришів вашого листа. Перш за все гарячий привіт Леніну та ін. А потім з приводу вашого листа і взагалі про «прокляті питання».

На мою думку, лінія блоку (Ленін — Плеханов) єдино правильна: 1) вона, і тільки вона, відповідає справжнім інтересам роботи в Росії, які потребують згуртування всіх дійсно партійних елементів; 2) вона, і тільки вона, прискорює процес визволення легальних організацій з-під гніту ліквідаторів, вириваючи яму між робітниками-меншовиками і ліквідаторами, розсіюючи і вбиваючи останніх. Боротьба за вплив у легальних організаціях є злобою дня, необхідним етапом на шляху до відродження партії, а блок становить єдиний засіб для очищення таких організацій від сміття ліквідаторства.

У плані блоку видно руку Леніна, — він мужик розумний і знає, де раки зимують. Але це ще не значить, що всякий блок хороший. Троцьківський блок (він сказав би — «синтез») — це тухла безпринципність, маніловська амальгама різнорідних

принципів, безпорадна туга безпринципної людини за «хорошим» принципом. Логіка речей строго принципіальна своєю природою і вона не потерпить амальгам. Блок Ленін — Плеханов через те і є життєвим, що він глибоко принципіальний, грунтується на єдності поглядів у питанні про шляхи відродження партії. Але саме тому, що це блок, а не злиття, — саме тому більшовикам потрібна своя фракція. Дуже можливо, що в ході роботи більшовики остаточно приручать плехановців, але це тільки можливо. Спати і сподіватися на такий результат, хоч би й дуже імовірний, нам, в усякому разі, не слід. Чим згуртованіше діятимуть більшовики, чим організованіше виступатимуть, тим більше шансів на можливість приручення. Через це ми повинні безустанно кувати на всіх ковадлах. Про впередівців нічого не кажу, бо тепер вони менш цікаві, ніж ліквідатори і плехановці. Якщо коли-небудь очумаються — добре, звичайно, а ні — бог з ними, хай варяться в своєму власному соку.

Так я думаю про закордон.

Але це не все і не головне навіть. Головне — організація роботи в Росії. Історія нашої партії показує, що питання незгод розв'язуються не в дебатах, а головним чином в ході роботи, в ході застосування принципів. Через це завдання дня — організація російської роботи навколо строго визначеного принципу. Ліквідатори відразу зрозуміли справу (нюх у них дуже розвинений) і почали примощуватись (уже примостилися) в легальних робітничих організаціях, причому мають, виявляється, свій нелегальний російський центр, що спрямовує і т. д. роботу. А ми

все «готуємось», перебуваємо в стадії репетицій. По-моєму, для нас черговим невідкладним завданням є організація центральної (російської) групи, яка об'єднувала б нелегальну, напівлегальну і легальну роботу на перших порах у головних центрах (Пітер, Москва, Урал, Південь). Назвіть її як хочете — «російською частиною Цека» або допоміжною групою при Цека — це однаково. Але така група потрібна як повітря, як хліб. Тепер на місцях серед працівників панує необізнаність, самітність, відірваність, у всіх руки опускаються. А група ця могла б оживити роботу, внести ясність. І це розчистило б шлях до дійсного використання легальних можливостей. З цього, по-моєму, і піде справа відродження партійності. Не завадило б організувати попереду нараду працівників, які визнають рішення пленуму [93], звичайно, під керівництвом Цека. Все це після «реформи» центральних установ [94] і при умові згоди з боку плехановців. Дуже можливо, що ця нарада і дасть підходящих людей для вищезгаданої центральної групи. Користь такої наради ясна, по-моєму, і в багатьох інших відношеннях. А діяти доведеться неухильно і нещадно, не боячись нарікань з боку ліквідаторів, троцькістів, впередівців. Коли плехановці і ленінці згуртуються на грунті роботи в Росії, вони можуть не звертати уваги на будь-які нарікання.

Так я думаю про роботу в Росії.

Тепер про себе. Мені лишається шість місяців [95]. По закінченні строку я весь до послуг. Коли потреба в працівниках справді пекуча, то я можу знятися негайно. «Мысль» [96] № 1 читав. Уявляю, скільки ясності і бадьорості внесе серед робітників навіть

самий тільки факт спільного виступу вчорашніх противників, скільки сум'яття і хаосу посіє в рядах ліквідаторів. І всяка порядна людина скаже, що це буде непогано.

В засланні є порядна публіка і було б дуже добре забезпечувати її періодичними нелегальними виданнями. Надішліть «Социал-Демократ» № 17 і далі, а також «Додаток» до «Социал-Демократа». У нас немає «Рабочей Газеты» [97] ні № 1, ні № 2, немає і «Голоса Социал-Демократа». «Звезду» [98], мабуть, одержимо. Адреси для посилок: 1) Сольвичегодськ, Вологодської губернії, Іванові Ісааковичу Богомолову; 2) Сольвичегодськ, Вологодської губернії, Петрові Михайловичу Серафімову. Адреса для листування зі мною: Сольвичегодськ, Вологодської губернії, будинок Григорова, — Микола Олександрович Вознесенський.

З товариським привітом ***К. С.***

Рекомендованим не треба надсилати. Пишіть про справи у вас, дуже прошу.

Написано 31 грудня 1910 р. *Друкується за копією листа*

ЗА ПАРТІЮ![99]

Пожвавлюється в країні інтерес до політичного життя і заодно з цим настає кінець кризі нашої Партії. Мертва точка заціпеніння починає проходити. Загальнопартійна конференція[100], що відбулася недавно, — явна ознака відродження Партії. Зміцніла разом з ростом російської революції і розгромлена разом з падінням останньої, Партія наша неминуче повинна була стати на ноги з політичним пробудженням країни. Пожвавлення в основних галузях промисловості і зростання зисків капіталістів поруч з падінням реальної заробітної плати робітників, вільний розвиток економічних і політичних організацій буржуазії поруч з насильним руйнуванням легальних і нелегальних організацій пролетаріату; підвищення цін на життєві продукти і зростання поміщицьких зисків поруч з розоренням селянського господарства; голодовка, що охопила понад 25 мільйонів населення і демонструє безпорадність «оновленого» контрреволюційного режиму, — все це не могло не вплинути на трудящі верстви і, насамперед, на пролетаріат в розумінні пробудження в них інтересу до політичного

життя. Одним з яскравих виявів цього пробудження є, між іншим, конференція Російської Соціал-Демократичної Робітничої Партії, що відбулася в січні цього року.

Але пожвавлення в умах і серцях не може замкнутися в собі самому, — при нинішніх політичних умовах воно неминуче повинно перейти у відкриті масові виступи.

Треба поліпшити життя робітників, треба підвищити заробітну плату, скоротити робочий день, треба в корені змінити становище робітників на заводах, фабриках і рудниках. Але як зробити все це, як не шляхом все ще заборонених окремих і загальних економічних виступів?

Треба завоювати право вільної боротьби з хазяями, право страйку, спілок, зборів, слова, друку і т. д.: без цього боротьба робітників за поліпшення свого життя буде утруднена до краю. Але як зробити все це, як не шляхом відкритих політичних виступів, шляхом демонстрацій, політичних страйків і т. д.?

Треба оздоровити країну, що хворіє на хронічний голод, треба покласти край нинішньому станові речей, при якому десятки мільйонів трудівників землі змушені періодично зазнавати голодовки з усіма її страхіттями: немислима річ склавши руки дивитися на те, як голодні батьки й матері з слізьми на очах «збувають за безцінь» своїх дочок і синів! Треба в корені знищити нинішню хижацьку фінансову політику, яка розоряє злиденне селянське господарство і при кожному неврожаї неминуче штовхає мільйони селян на шлях спустошливої голодовки! Треба врятувати країну від жебрацтва і деморалізації! Але чи

можна зробити все це, не перекинувши знизу догори всю будову царизму? І як повалити царський уряд з усіма кріпосницькими пережитками, як не шляхом широкого народного революційного руху, керованого визнаним історією вождем його, соціалістичним пролетаріатом?..

Але для того, щоб прийдешні виступи не були розрізнені і безладні, щоб пролетаріат міг з честю виконати високу роль об'єднувача і керівника майбутніх виступів, — для всього цього, крім революційної свідомості широких верств народу і класової самосвідомості пролетаріату, необхідна ще наявність сильної і гнучкої пролетарської партії, спроможної об'єднувати окремі зусилля місцевих організацій в одно загальне зусилля і тим спрямувати масовий революційний рух на головні укріплення ворогів. Наладити партію пролетаріату, Російську Соціал-Демократичну Робітничу Партію, — ось що особливо необхідне для того, щоб пролетаріат міг гідно зустріти прийдешні революційні виступи.

Конечна потреба згуртування Партії ще яскравіше виступає з огляду на наступні вибори до четвертої Державної думи.

Але як наладити Партію?

Необхідно зміцнити насамперед місцеві партійні організації. Розбиті на дрібні і найдрібніші групи, оточені морем розпачу і невіри в справу, позбавлені інтелігентних сил і нерідко зривані провокаторами — хто не знає цієї непоказної картини життя місцевих організацій? Треба і можна покласти край цьому розбродові сил! Пробудження робітничих мас, що почалося, з одного боку, і конференція, що відбулася

недавно, як вияв цього пробудження, з другого боку, — значно полегшують справу ліквідації такого розброду. Тож зробимо все від нас залежне для ліквідації організаційного розброду! Хай у кожному місті і в кожному промисловому пункті гуртуються соціал-демократичні робітники, всі, без різниці фракцій, всі, хто вірить у необхідність нелегальної Російської Соціал-Демократичної Робітничої Партії, — хай всі вони гуртуються в місцеві партійні організації! Хай верстати, що об'єднують робітників в одну армію експлуатованих,— хай ті самі верстати спаяють їх в єдину партію борців проти експлуатації і насильства!.. Немає потреби, при цьому, ганятися за великою кількістю членів: при нинішніх умовах роботи це може бути навіть небезпечним. Вся справа в якості товаришів, вся справа в тому, щоб згуртовані в місцеві організації впливові товариші усвідомлювали важливість справи, якій вони служать, і стійко вели свою роботу по лінії революційної Соціал-Демократії. І хай сформовані таким чином місцеві організації не замикаються в самих себе, хай безупинно втручаються вони в усі справи боротьби пролетаріату від найбільш «дрібних» і буденних до найбільших і «незвичайних», хай не минає їх впливу жодне зіткнення праці з капіталом, жоден протест робітничих мас проти звірств царського уряду: слід завжди пам'ятати, що тільки таким шляхом можна буде досягти зміцнення і оздоровлення місцевих організацій. Ось чому, між іншим, треба їм мати найжвавіші зв'язки з відкритими масовими організаціями робітників, з спілками і клубами, і всіляко сприяти їх розвиткові.

І хай товаришів робітників не бентежить трудніс.ь і складність завдань, які падають виключно на них через відсутність інтелігентних сил, — треба раз назавжди позбутися цієї нікому не потрібної скромності і боязні «незвичної» роботи, треба мати сміливість братися за складні партійні справи! Не біда, якщо при цьому виявляться деякі помилки: разів зо два спотикнешся, а там і звикнеш вільно йти. Бебелі не падають з неба, вони виростають лише знизу в ході партійної роботи в усіх її галузях...

Але місцеві організації, хоча б і міцні та впливові, взяті окремо, ще не становлять Партію. Для цього треба їх ще зібрати воєдино, зв'язати в одно ціле, що живе одним, спільним життям. Розрізнені місцеві організації, що не тільки не зв'язані одна з одною, але й не знають про взаємне існування, організації, що цілком полишені самим собі, що діють на свій страх і риск і нерідко ведуть протилежні лінії в роботі, — все це знайомі картини кустарництва в Партії. Зв'язати місцеві організації одна з одною і зібрати їх навколо Центрального Комітету Партії — саме це і значить порвати з кустарництвом і прокласти дорогу справі налагоджування пролетарської партії. Впливовий Центральний Комітет, що живим корінням зв'язаний з місцевими організаціями, систематично інформує останні і зв'язує їх між собою, Центральний Комітет, що безустанно втручається в усі справи загальнопролетарських виступів, Центральний Комітет, що має в своєму розпорядженні, для цілей широкої політичної агітації, нелегальну газету, яка виходить в Росії, — ось в який бік має піти справа оновлення і згуртування Партії.

Нічого й казати, що один тільки Центральний Комітет не в силі справитись з цим трудним завданням: товаришам з місцевих організацій слід пам'ятати, що без їх систематичної підтримки з місць Центральний Комітет неминуче перетвориться в порожнє місце, а партія — в фікцію. Тому дружна робота Центру і місцевих організацій — ось необхідна умова оновлення Партії, ось до чого ми закликаємо товаришів.

Отже, за Партію, товариші, за відроджувану нелегальну Російську Соціал-Демократичну Робітничу Партію!

Хай живе єдина Російська Соціал-Демократична Робітнича Партія!

Центральний Комітет РСДРП

Видано окремою прокламацією в березні 1912 р.

Друкується за рукописом

ХАЙ ЖИВЕ ПЕРШЕ ТРАВНЯ![101]

Товариші!

Ще в минулому столітті вирішили робітники всіх країн щороку святкувати сьогоднішній день, день Першого травня. Це було в 1889 році, коли на Паризькому конгресі соціалістів усіх країн постановили робітники саме сьогодні, в день Першого травня, коли природа прокидається від зимової сплячки, ліси і гори зеленіють, поля і луки вкриваються квітами, сонце починає тепліше гріти, у повітрі відчувається радість оновлення, а в природі все грає і тішиться, — вони вирішили саме сьогодні заявити всьому світові голосно і відкрито, що робітники несуть людству весну і визволення від кайданів капіталізму, що робітники покликані оновити світ на основі свободи і соціалізму.

У кожного класу є свої улюблені свята. Дворяни завели свої свята, і на них вони проголошують «право» оббирати селян. Буржуа мають свої, і на них вони «виправдовують» «право» експлуатації робітників. Є свята і у попів, і на них вони вихваляють існуючі порядки, де трудівники гинуть в злиднях, а дармоїди потопають в розкошах.

Повинне бути своє свято і у робітників, і на ньому вони повинні проголосити: загальну працю, загальну свободу, загальну рівність всіх людей. Це свято — свято Першого травня.

Так вирішили робітники ще в 1889 році.

З того часу бойовий клич робітничого соціалізму все сильніше лунає на мітингах і демонстраціях у день Першого травня. Все ширше розливається океан робітничого руху, захоплюючи нові країни і держави від Європи і Америки до Азії, Африки і Австралії. Слабий колись міжнародний союз робітників виріс протягом всього кількох десятків років у грандіозне інтернаціональне братерство, що має регулярні конгреси і об'єднує мільйони робітників усіх кінців світу. Високими хвилями підноситься море пролетарського гніву і все грізніше наступає на хиткі твердині капіталізму. Великий страйк вуглекопів в Англії, Німеччині, Бельгії, Америці і т. д., що розігрався недавно, нагнавши страху на експлуататорів і царів усього світу, — явна ознака того, що соціалістична революція не за горами...

«Ми не чтимо золотого кумира!» Не треба нам царства буржуа і гнобителів! Прокляття і смерть капіталізмові з його страхіттями злиднів і кровопролить! Хай живе царство труда, хай живе соціалізм!

Ось що проголошують в сьогоднішній день свідомі робітники всіх країн.

І упевнені в своїй перемозі, спокійні і сильні, гордо йдуть вони по шляху до обітованої землі, по шляху до світлого соціалізму, крок за кроком здійснюючи великий заклик Карла Маркса: «робітники всіх країн, єднайтеся!»

Так святкують Перше травня робітники вільних країн.

Російські робітники з того часу, як вони почали приходити до усвідомлення свого становища, не бажаючи відстати від своїх товаришів, завжди приєднувалися до загального хору своїх закордонних товаришів, святкуючи заодно з ними Перше травня, незважаючи ні на що, незважаючи на звірячі репресії царського уряду. Правда, за останні 2—3 роки, в період контрреволюційної вакханалії і партійного розвалу, промислової депресії і мертвенної політичної байдужості серед широких мас, російські робітники втратили можливість святкувати як і раніше своє світле робітниче свято. Але пожвавлення в країні, що почалося останнім часом, економічні страйки і політичні протести серед робітників з приводу хоч би перегляду справи другодумців соціал-демократів, виникнення невдоволення серед широких верств селян, внаслідок голодовки, яка охопила понад 20 губерній, протести сотень тисяч прикажчиків проти «оновленого» ладу російських зубрів, — все це говорить за те, що мертвенна сплячка проходить, відступаючи місце політичному пожвавленню в країні і насамперед серед пролетаріату. Ось чому в цьому році російські робітники можуть і повинні в сьогоднішній день простягнути руку своїм закордонним товаришам. Ось чому вони повинні в тій чи іншій формі святкувати разом з ними Перше травня.

Вони повинні сказати сьогодні, що вони заодно з товаришами вільних країн — не чтять і не чтитимуть золотого кумира.

Вони повинні крім того додати до загальної вимоги робітників усіх країн свою власну, російську вимогу про повалення царизму, про встановлення демократичної республіки.

«Нам ненависні тиранів корони!» «Кайдани народу-страдника ми чтимо!» Смерть кривавому царизмові! Смерть дворянській земельній власності! Смерть хазяйській тиранії на фабриках, заводах і рудниках! Земля — селянам! 8 годин роботи — робітникам! Демократична республіка — всім громадянам Росії!

Ось що повинні ще проголосити в сьогоднішній день російські робітники.

Це брехня і лакейство перед Миколою останнім, коли російські ліберали запевняють себе та інших, що царизм зміцнився в Росії і він здатний задовольнити основні потреби народу.

Це обман і фарисейство, коли російські ліберали співають на всі голоси, що революція вмерла, і ми живемо в «оновленому» ладі.

Подивіться навколо себе: хіба багатостраждальна Росія схожа на «оновлену», «добровпоряджену» країну?

Замість демократичної конституції — режим шибениць і дикої сваволі!

Замість всенародного парламенту — чорна Дума чорних поміщиків!

Замість «непохитних основ громадянської свободи», замість свободи слова, зборів, друку, спілок і страйків, обіцяних ще в маніфесті 17 жовтня — мертва рука «усмотрений» і «пресечений», закриті газети, вислані редактори, зруйновані спілки, розігнані збори!

Замість недоторканості особи — биття в тюрмах, знущання з громадян, кривава розправа з страйкарями на Ленських копальнях!

Замість задоволення селянських потреб — політика дальшого обезземелення селянських мас!

Замість впорядкованого державного господарства — злодійство в інтендантствах, злодійство в залізничних управліннях, злодійство в лісовому господарстві, злодійство в морському відомстві!

Замість порядку і дисципліни в урядовому механізмі — підробки в судах, шантаж і здирства в розшукових поліціях, убивства і провокація в охранних відділах!

Замість міжнародної величі російської держави — ганебний провал російської «політики» у справах Близького і Далекого Сходу, роль ката і руїнника в справах Персії, що спливає кров'ю!

Замість заспокоєння і добробуту обивателів — самоубивства в містах і страхітлива голодовка 30-мільйонього селянства в селах!

Замість оздоровлення і очищення нравів — нечувана розпуста в монастирях, в цих твердинях офіціальної моралі!

І як завершення картини — звірячий розстріл сотень трудівників на Ленських копальнях!..

Руїнники здобутих свобод, поклонники шибениць і розстрілів, автори «усмотрений» і «пресечений», злодії-інтенданти, злодії-інженери, грабіжники-поліцаї, убивці-охранники, розпусники-Распутіни — ось вони, «оновителі» Росії!

І є ще на світі люди, які зважуються твердити, що в Росії все гаразд, революція вмерла!

Ні, товариші: там, де голодують мільйони селян, а робітників розстрілюють за страйк — там революція житиме, поки не зітреться з лиця землі ганьба людства — російський царизм.

І ми повинні сказати в сьогоднішній день, в день Першого травня, в тій чи іншій формі, на мітингах, масовках або таємних зборах — де як доцільніше буде, — що клянемося боротися за цілковите повалення царської монархії, що вітаємо грядущу російську революцію, визволительку Росії!

Тож подаймо руку нашим товаришам за кордоном і проголосімо разом з ними:

Геть капіталізм!

Хай живе соціалізм!

Піднесімо прапор російської революції і напишімо на ньому:

Геть царську монархію!

Хай живе демократична республіка!

Товариші! Ми святкуємо сьогодні Перше травня! **Хай живе Перше травня!**

Хай живе Міжнародна Соціал-Демократія!

Хай живе Російська Соціал-Демократична Робітнича Партія!

Центральний Комітет РСДРП

Видано окремою прокламацією в квітні 1912 р.

Друкується за рукописом

НОВА СМУГА

Слідом за економічними виступами робітників — політичні їх виступи.

Слідом за страйками за заробітну плату — протести, мітинги, політичні страйки з приводу ленських розстрілів.

У Пітері і Москві, в Ризі і Києві, в Саратові і Катеринославі, в Одесі і Харкові, в Баку і Миколаєві, — скрізь, в усіх кінцях Росії підводять голову робітники на захист своїх загублених на Лені товаришів.

«Ми живі, кипить наша червона кров вогнем невитрачених сил»!..

Третій щабель проходить робітничий рух у своєму ростущому пожвавленні. І це після контрреволюційних вакханалій.

Років два тому робітники ще пробували чинити опір все ростущим нападам ненаситних хазяїв. Страйки оборони, а подекуди і наступальні страйки — ось в чому виявлялося пожвавлення руху. Це був перший щабель. Московський район був застрільником.

Років півтора тому робітники переходять до наступальних страйків. Висуваються нові економічні вимоги, добиваються умов 1905—1906 років, відібраних у робітників за час контрреволюційного розгулу. Це був другий щабель. Застрільниками були західні окраїни.

Тепер пішов третій щабель, період політичного руху.

З щабля на щабель!

І цього треба було чекати. Піднесення в основних галузях промисловості і зростання капіталістичних баришів поруч з падінням реальної заробітної плати, ріст професійних і політичних організацій буржуазії поруч з руйнуванням робітничих організацій; підвищення цін на життєві продукти і зростання поміщицьких прибутків поруч з голодом 30 мільйонів селян, коли гнані нуждою батьки й матері змушені продавати своїх дочок і синів, — все це не могло не внести політичного пожвавлення в лави робітничого класу.

Ленські постріли були лише сигналом.

Очевидно, «на Шипці не зовсім спокійно». Це відчувають і представники влади, які спішно готуються до «втихомирення» країни. Це відбивається, як видно, навіть на справах нашої зовнішньої політики...

А звістки про політичні страйки-протести все надходять.

Немає сумніву, що підземні сили визвольного руху запрацювали...

Привіт вам, перші ластівки!

Петербурзька газета «Звезда» № 30, 15 квітня 1912 р.
Підпис: К. С.

Друкується за текстом газети

ЛІБЕРАЛЬНІ ФАРИСЕЇ

«Речь» ще раз «помилилась»! Вона, виявляється, «не чекала» від «уряду» «нетактовних» пояснень з приводу ленських звірств. Вона, бачите, «сподівалась», що міністр Макаров закличе «до законної відповідальності» панів Трещенків. І раптом — заява Макарова про те, що Трещенко має рацію, а робітників і надалі розстрілюватимуть!

«Ми помилились», з фальшивим сумом зауважує з цього приводу ліберальна «Речь» (див. «Речь» від 12 квітня).

Бідолашні кадети, котрий раз вони «помиляються» в своїх розрахунках на уряд!

Ще не так давно вони «думали», що в Росії є конституція; і вони на всіх мовах клялися перед Європою, що «наш об'єднаний уряд» «цілком конституційний». Це було в Лондоні, далеко від Росії. Але досить було їм повернутися в Росію, в країну «усмотрений» і «пресечений», щоб визнати свою «помилку» і «розчаруватися».

Ще не так давно вони «вірили», що Столипіну вдалося поставити країну на шлях парламентського

«оновлення». Але досить було Столипіну пустити в хід знамениту 87 статтю [102], — і кадети знов почали співати про «помилки» і «непорозуміння».

Чи давно кадети проводили паралель між російським урядом (згадайте страйк портових робітників) і англійським в їх ставленні до страйків? Але досить було розігратися ленській драмі, щоб кадети ще раз проспівали своє фарисейське «ми помилились».

І знаменно: «помилки» й «розчарування» все ростуть, а кадетська тактика загравання з урядом лишається без зміни!

Бідолашні, бідолашні кадети! Вони, очевидно, «розраховують» на наївних читачів, які вірять в їх щирість.

Вони «думають», що населення не помічає їх лакейського кривляння перед ворогами визволення Росії.

Вони ще не знають, що коли досі раз у раз «помилялися» вони в своїх розрахунках на уряд, то тепер їм доведеться «розчаруватися» в масах населення, які зрозуміють, нарешті, їх контрреволюційний характер і обернуться до них спиною.

Кого ж тоді обманюватимуть панове кадети?

Лакейство перед урядом, фарисейство перед країною — завіщо ж їх називають «партією народної свободи»?

Петербурзька газета «Звезда» № 30, 15 квітня 1912 р.
Підпис: С.

Друкується за текстом газети

БЕЗПАРТІЙНІ ЧУДАКИ

Безпартійний прогресизм став модою. Така вже природа російського інтелігента — їй потрібна мода. Захоплювались санінством, займалися декадентством, — тепер черга за безпартійністю.

Що таке безпартійність?

В Росії існують поміщики і селяни, інтереси їх протилежні, боротьба між ними — неминуче явище. Але безпартійність проходить мимо цього факту, вона схильна замовчувати суперечності інтересів.

В Росії існують буржуа і пролетарі, перемога одного з цих класів означає поразку другого. Але безпартійність замазує протилежність інтересів, вона закриває очі на факт їх боротьби.

У кожного класу є своя партія, з особливою програмою, з особливою фізіономією. Партії керують боротьбою класів: без партій була б не боротьба, а хаос, відсутність ясності, змішання інтересів. Але безпартійність не любить ясності і певності, вона воліє туманність і безпрограмність.

Замазування класових суперечностей, замовчування боротьби класів, відсутність фізіономії, боротьба

з програмністю, прагнення до хаосу і змішання інтересів — така є безпартійність.

Чого добивається безпартійність?

— Об'єднання необ'єднанного, здійснення нездійсненного.

Об'єднати в союз буржуа і пролетарів, перекинути міст між поміщиками і селянами, зрушити віз з допомогою лебедя, рака і щуки — ось до чого прагне безпартійність.

Безпартійність відчуває своє безсилля в справі об'єднання необ'єднанного і тому зітхає:

«Ах якби, та коби
в роті росли гриби!»

Але гриби не ростуть в роті, і безпартійність раз у раз лишається на бобах, в чудаках.

Людина безголова, або — точніше — з ріпою на плечах замість голови — от безпартійність.

Саме таку позицію займає «прогресивний» журнал «Запросы Жизни»[103].

«Праві партії вже ухвалили своє рішення, — говорять «Запросы Жизни», — вони з'єднаються в одну реакційну масу для боротьби з усією прогресивною опозицією... Блокові правих, через це, має бути протиставлений блок лівих, який охоплює всі прогресивні суспільні елементи» (див. «Запросы Жизни» № 6).

Але хто такі ці «прогресивні елементи»?

Це мирнооновленці[104], кадети, трудовики, соціал-демократи. Тобто «прогресивні» буржуа, лібералствуючі поміщики, селяни, що жадають поміщицької землі, і пролетарі, які борються з буржуа.

І «Запросы Жизни» добиваються об'єднання цих «елементів»!

А правда ж: це дуже оригінально і... нерозумно.

І цей орган безпринципних людей збирається читати лекції соціал-демократам про тактику на виборах до IV Думи?

Чудаки!..

Петербурзька газета «Звезда» № 30, 15 квітня 1912 р.
Підпис: К. С—н

Друкується за текстом газети

ЖИТТЯ ПЕРЕМАГАЄ!

«Петиції, що їх надіслали робітники з вимогою свободи... коаліцій, нітрохи не полегшили їх становища, а, навпаки, у відповідь на цю вимогу робітники дістали розстріл»...

З промови депутата Кузнецова

Це було не так давно — всього рік тому — коли ревнителі «легальної партії», панове ліквідатори, з шумом і тріском почали так звану петиційну кампанію.

«Публіцистичний» орган ліквідаторів, усім відоме «Дело Жизни» [105], писав, що черговим завданням робітничого руху є боротьба за право коаліцій **шляхом петицій.**

«Науковий» орган ліквідаторів, «Наша Заря» [106], «обгрунтовуючи» це завдання, запевняв робітників, що петиції зорганізують навколо себе «широкі маси».

Та ось розігралася на Ленських копальнях кривава драма, виступило на сцену живе життя з його невблаганними суперечностями, — і петиційна тактика ліквідаторів розлетілася впрах. Законний страйк, петиції, просьби — все пішло нанівець. «Оновлений» лад показав своє справжнє обличчя. А представник цього ладу, міністр Макаров, немов для більшої ясності, заявив, що розстріл 500 робітників — ще не все, що це тільки початок, що й надалі з божою допомогою буде те саме...

Не в брів, а в око! Петиційна тактика, що виступила з шумом, розбилась об життя! Політика петицій виявилась безсилою!

Не петиціям, виходить, судилося розв'язати вікову тяжбу між старою і новою Росією...

А численні мітинги і страйки робітників, підняті в усіх кутках Росії, з приводу ленської бойні — хіба вони не говорять зайвий раз про те, що робітники не підуть шляхом петицій?

Послухайте-но депутата від робітників Кузнецова:

«Власне петиції, що їх робітники надіслали з вимогою свободи коаліцій, нітрохи не полегшили їх становища, а, навпаки, у відповідь на ці вимоги робітники дістали розстріл»...

Ось що говорить депутат Кузнецов.

Та інакше й не може говорити депутат від робітників, що прислухається до голосу рідного для нього робітничого середовища.

Ні, не везе ліквідаторам!..

Ну, а петиційна тактика? Куди ж її подіти?

— Вже, звичайно, куди-небудь далі від робітників...

Так, так, уроки життя, як видно, не минають марно навіть для ліквідаторів. Петиційне сп'яніння, здається, починає проходити. Що ж, вітаємо їх з витверезінням, від усієї душі вітаємо!

Ми ж давно кажемо: життя всесильне, і воно завжди перемагає...

Петербурзька газета «Звезда»
№ 30, 15 квітня 1912 р.
Підпис: К. Салін

Друкується за текстом газети

ВОНИ ДОБРЕ ПРАЦЮЮТЬ...

Після ленських пострілів — страйки і протести по Росії.

Після думських «пояснень» міністра Макарова — демонстрація в столиці Росії.

Уряд хотів увігнати Росію в лещата кривавих «розпоряджень».

А Росія виявилась сильнішою за уряд і вирішила йти своїм шляхом...

Киньмо ще раз погляд на історію ленських подій.

На Ленських копальнях відбувався страйк 6000 робітників. Страйк мирний, організований. Звичайно, брехлива «Речь» може говорити про «стихійний бунт» на Лені (див. № 103). Але ми судимо не з брехливої «Речи», а з «донесіння» очевидця Тульчинського. А п. Тульчинський твердить, що робітники в той день поводилися зразково, що «ніякого каміння й палок не було» у робітників. А потім, пекельні умови роботи на копальнях, мінімальні вимоги з боку робітників, добровільна відмова від вимоги восьми годин, готовність робітників до дальших поступок — все це знайома картина мирного ленського страйку.

Проте уряд визнав за потрібне розстріляти робітників, мирних, беззбройних робітників, з тютюновим і кисетами в руках, із заявами в кишенях про звільнення арештованих товаришів...

Трещенко не притягнений до відповідальності, — чи не ясно, що він діяв за розпорядженням згори?

Вирішено притягти робітників, а не Трещенка, — хіба не ясно, що комусь потрібна була кров пролетаріату?

Двох зайців хотіли убити в день пострілів. По-перше, задовольнити ненажерні апетити ленських людожерів. По-друге, залякати робітників інших міст і місцевостей, — мовляв, несіть покірно ярмо капіталу, а то зробимо з вами те саме, що з ленськими робітниками.

В результаті — не досягли ні того, ні другого.

Ленські людожери не задоволені, бо страйк на копальнях триває.

А робітники інших міст не тільки не налякані, а, навпаки, на знак протесту проти розстрілів піднімають страйк за страйком.

Більше того. На «пояснення» Макарова столиця Росії, Петербург, відповіла демонстрацією тисяч студентів і робітників.

Найчуйніша частина російського суспільства, шкільна молодь, простягла руку найреволюційнішій частині російського народу, пролетаріатові, і, піднісши червоні прапори, проголосила: справді, «так було», але так уже не повинно бути!

Від мирного економічного страйку на Лені — до політичних страйків по Росії, від політичних страйків по Росії — до багатотисячної демонстрації сту-

дентів і робітників у самому центрі Росії, — ось чого добилися представники влади у своїй боротьбі з робітниками.

Так, добре «риє кріт» визвольного руху, далекоглядний російський уряд!

Ще два-три такі «подвиги», і можна буде незаперечно сказати, що від крикливої фрази міністра Макарова залишиться самий тільки жалюгідний спогад.

Працюйте, панове, працюйте!

Петербурзька газета «Звезда»
№ 31, 17 квітня 1912 р.
Підпис: К. Солін

Друкується за текстом газети

РУШИЛА!..

Закута у кайданах лежала країна біля ніг її поневолювачів.

Їй потрібна була народна конституція, — а дістала дику сваволю, заходи «пресечений» і «усмотрений».

Вона потребувала народного парламенту, — а піднесли їй панську Думу, Думу Пуришкевича і Гучкова.

Їй потрібна була свобода слова, друку, зборів, страйків, спілок, — а бачить вона навколо себе самі тільки зруйновані робітничі організації, закриті газети, арештованих редакторів, розігнані збори, висланих страйкарів.

Вона вимагала землі для селян, — а піднесли їй аграрні закони, які кинули селянські маси в ще більшу земельну нужду на догоду купці сільських багатіїв.

Їй обіцяли захист «особи» і «власності», — а тюрми і заслання переповнені «неблагонадійними», а начальники розшукових поліцій (згадайте Київ, Тифліс!) укладають союз з бандитами і злодіями для пригноблення особи і розкрадання власності.

Їй обіцяли «добробут» і «процвітання», а селянське господарство все занепадає, десятки мільйонів селян голодують, цинга і тиф забирають тисячі жертв...

А країна все терпіла, терпіла...

Ті ж, хто не міг терпіти, кінчали самогубством.

Але все має кінець, — настав кінець і терпінню країни.

Ленські постріли розбили лід мовчання, і — рушила ріка народного руху.

Рушила!..

Все, що було злого і згубного в сучасному режимі, все, на що хворіла багатостраждальна Росія — все це зібралося в одному факті, в подіях на Лені.

Ось чому саме ленські постріли стали сигналом страйків і демонстрацій.

В цьому — і тільки в цьому — треба шукати пояснень останнім подіям.

А верховоди Думи — октябристи, кадети, прогресисти [107] — чекають «пояснень» згори, з уст представників влади!

Октябристи «запитують», прогресисти просто «питають», кадети «вважають за вчасне» говорити про якихось Трещенків, жалюгідних маріонеток в руках подій!

І це в той час, коли Макаров уже кинув їм своє хвастливе: «так було, так буде»!

В столиці Росії страйкують десятки тисяч робітників, війська приведені в бойовий стан, через внутрішні «ускладнення» розладнуються справи «нашої» зовнішньої політики в питанні про Дарданелли, — а вони чекають відповіді згори від «сфер»!

Сліпі! Не бачать, що в ці дні слово належить пролетаріатові, а не представникам влади...

Петербурзька газета «Звезда»
№ 32, 19 квітня 1912 р.
Підпис: К. С.

Друкується за текстом газети

ЯК ВОНИ ГОТУЮТЬСЯ ДО ВИБОРІВ

Наближаються вибори до IV Думи [108], і вороги визвольного руху мобілізують сили.

Перед нами насамперед контрреволюційні партії: крайні праві, націоналісти, октябристи. Всі вони так чи інакше підтримують уряд. На що вони можуть розраховувати в наступній виборчій кампанії? Вже, звичайно, не на співчуття широких верств населення: партії, які зв'язали свою долю з долею уряду ленських розстрілів, — не можуть розраховувати на співчуття мас! Єдина їх надія — урядові «розпорядження». А «розпоряджень», як водиться, не бракуватиме. Міністерство внутрішніх справ уже розіслало циркуляр губернаторам, де воно рекомендує «заходи для забезпечення обрання в уповноважені від волостей цілком благонадійних людей, що не належать до лівих». А до чого на ділі зведуться всі ці «заходи» — ми знаємо з практики: усунення з списків лівих кандидатів, штучно створювані проти них процеси, арешт, вислання, — ось ці «заходи»! З другого боку, святійший синод радить єпархіальним єпіскопам взяти найгарячішу участь у наступних виборах, проводити в Думу стійких захисників церковних інтересів, з цією

метою скликати передвиборні з'їзди єпархіального духовенства, приступити до видання спеціальних передвиборних газет і т. д.

Погані, погані справи урядових партій, якщо навіть отцям церкви доводиться кидати заради них «діла церковні» на догоду «ділам мирським»!

Вибори під тиском духовних і світських губернаторів — ось, виходить, на які засоби можуть вони розраховувати.

Правда, є ще один засіб — це приклеїти марку безпартійності і, обморочивши виборців, пролізти як-небудь в Думу, щоб потім скинути маску. Саме до цього хилять «справу» ковенські націоналісти, що виступили цими днями в масці безпартійності. Але засіб цей тонкий і, мабуть, не підійде до наших незграбних зубрів...

Інша річ російські ліберали: кадети, мирнооновленці, прогресисти. Це публіка вертка і їй, мабуть, вдалося б до дна використати марку безпартійності... А така безпартійність потрібна полинялим кадетам, дозарізу потрібна.

Річ у тому, що за час III Думи обиватель навчився критично дивитись на октябристів, кадетів. З другого боку, люди «першої курії», великі міські буржуа, «розчарувались» в октябристах, які не «виправдали» надій. Отже, є можливість «вибити з сідла» октябристів, конкурентів ка-де на міністерські передпокої. Але як перекинути міст до «першої курії», як не через прогресивних мирнооновленців? Через це — хай живе союз з мирнооновленцями! Правда, для цього треба «трошечки» поправіти, але що за біда: хіба не можна поправіти, раз це так вигідно?

Отже, рівняння направо!

З другого боку, «дрібний і середній міський люд» «другої курії», інтелігенція, прикажчики та інші, встиг чимало полівіти, особливо в зв'язку з ростущими ленськими подіями. Кадети відчувають за собою тяжкі політичні гріхи, вони надто часто намагалися зрадити справу «народної свободи», вони й тепер з радістю кинулися б у міністерські передпокої, якби були упевнені, що пустять — бог бачить! Але саме тому міські демократичні верстви починають косо поглядати на ка-де. Чи треба ще говорити, що виступати перед таким виборцем без маски, з власною фізіономією ліберальних зрадників — трохи небезпечно? Але що ж в такому разі вигадати для полівілого міського люду, який уже відходить від ка-де, але ще не прийшов до ес-де? Звичайно, прогресивний туман... чи то пак — прогресивну безпартійність. О, не думайте, що прогресисти кадети! Ні, вони зовсім не кадети, вони тільки голосуватимуть за кадетських кандидатів, вони лише «безпартійні» прикажчики кадетів... І кадети рекламують «безпартійних» прогресистів: не можна інакше, треба хоч на словах полівіти в бік... безпартійності!

Отже, рівняння наліво!

З одного боку... з другого боку... правіше... лівіше... Така є політика партії ліберального обману народу, партії кадетів.

Морочити виборця — ось на який засіб розраховуватимуть російські ліберали.

І — це треба підкреслити — безпартійне шарлатанство може відіграти велику роль на виборах. Воно може відіграти велику роль, якщо соціал-

демократи не викриватимуть ліберальних панів у масці, якщо вони не поведуть енергійну кампанію у зв'язку з наступними виборами, якщо вони не докладуть всіх сил, які є в їх розпорядженні, до того, щоб міські демократичні верстви згуртувалися навколо вождя визвольного руху, навколо російського пролетаріату.

Петербурзька газета «Звезда» № 32, 19 квітня 1912 р.
Підпис: К. Солін

Друкується за текстом газети

ВИСНОВКИ

Перша хвиля політичного піднесення починає відходити. Відбуваються «останні» страйки. Тут і там лунають ще голоси протестуючих страйкарів, але це будуть «останні» голоси. Країна, поки що, починає набирати «звичайного» вигляду...

Які уроки може здобути пролетаріат з останніх подій?

Відновімо картину «днів руху».

4 квітня. Розстріл на Лені. Близько 500 жертв убитих і поранених. В країні, як видно, спокійно. Настрій уряду твердий. Починаються страйки-протести на півдні.

10 квітня. Запит в Думі. Число страйків росте. Стає тривожно.

11 квітня. Відповідь міністра Макарова: «так було, так буде». Тімашов «не цілком» згоден з Макаровим. Перше замішання в рядах представників влади. В Петербурзі відбуваються мітинги і страйки. В провінції рух посилюється.

15 квітня. В Петербурзі демонстрація студентів і робітників.

18 квітня. В Петербурзі страйкує понад 100 000 робітників. Влаштовуються демонстрації робітників. Влада втрачає голову. Макаров не зважується показатися в Думі. Тімашов складає пробачення. Влада відступає. Поступка «громадській думці».

Висновок ясний: мовчанням, терпінням неможливо добитися розкріпачення. Чим гучніше лунає голос робітників, тим більше втрачають голову сили реакції, тим швидше вони відступають...

«Дні руху» — найкраще поле для випробування політичних партій. Партії треба оцінювати не за тим, що вони говорять, а за тим, як вони поводяться «в дні боротьби». Як же поводились партії, що називають себе «народними», у ці дні?

Група крайньо-чорносотенних поміщиків, із Замисловськими та Марковими на чолі, з трудом приховувала свою радість з приводу ленських розстрілів. Даруйте, влада показала силу і суворість—хай знають «ледарі»-робітники, з ким мають справу! Вони аплодували Макарову. Вони голосували проти запиту соціал-демократичної фракції в Думі. Їх газета «Земщина» [109] всіляко нацьковувала владу на ленських «агітаторів», на робітників, що страйкують по Росії, на робітничу газету «Звезду».

Група помірковано-чорносотенних поміщиків, з Балашовими і Крупенськими на чолі, власне, нічого не мала проти розстрілів, — вона шкодувала тільки, що влада діяла надто прозоро, відкрито. Через це, проливаючи крокодилячі сльози з приводу «убитих», вона в той же час бажала урядові «тактовності» в справах розстрілів. Вона голосувала проти запиту соціал-демократичної фракції, а її орган «Новое Время» [110]

пропонував владі «не церемонитись» з «переконаними страйкарями», демонстрантів піддавати «не легкому штрафові або арештові, а дуже суворій карі», арештованих же «агітаторів» не випускати більше з тюрем.

Партія консервативних поміщиків і паразитичних верств буржуазії, партія октябристів, з Гучковими і Гололобовими на чолі, сумувала не з приводу розстріляних, а з приводу того, що підтримуване нею міністерство мало «неприємності» (страйки) внаслідок «неправильного застосування вогнепальної зброї» на Лені. Називаючи виступ Макарова «не цілком тактовним», вона в своєму органі, «Голос Москвы» [111], висловлювала упевненість в тому, що уряд «не винний у пролитій крові». Вона провалила запит соціал-демократів. Вона нацьковувала власті на «підбурювачів». Коли ж Тімашов взявся реабілітувати Макарова, вона йому аплодувала, вважаючи «інцидент» вичерпаним.

Партія ліберальних поміщиків і середніх верств буржуазії, партія кадетів, з Мілюковими і Маклаковими на чолі, метаючи громи фраз проти ленських розстрілів, вважала, проте, що справа не в основах режиму, а в особах, як-от Трещенко і Бєлозьоров. Через це, проспівавши фарисейське «ми помилились» з приводу виступу Макарова, вона цілком задовольнилась «покаянним» виступом Тімашова і притихла. **З одного боку**, вона підтримала соціал-демократичну фракцію, яка вимагала суду країни над представниками влади. **З другого боку**, вона вітала представників промислової буржуазії, панів мирнооновленців, які просили тих самих представників влади приборкати страйкуючих робітників «культурними заходами».

А щоб не лишилося ніяких сумнівів щодо її, партії ка-де, благонаміреності, — вона взяла та й оголосила у своїй «Речи» ленський страйк «стихійним бунтом».

Ось як поводилися всі ці «народні» партії в «дні руху».

Хай запам'ятають це робітники і віддадуть їм належне в «дні виборів» до IV Думи.

Тільки соціал-демократія обстоювала в «дні боротьби» інтереси робітників, тільки вона говорила всю правду.

Висновок ясний: соціал-демократія — єдина захисниця пролетаріату. Всі інші згадані партії — вороги робітничого класу з тією, проте, різницею, що вони по-різному борються з робітниками: хто — «культурними заходами», хто «не зовсім культурними», а хто й «зовсім некультурними».

Тепер, коли перша хвиля піднесення проходить, темні сили, які приховалися були за ширмою крокодилячих сліз, починають знову з'являтися. «Земщина» закликає до «заходів» проти робітничої преси. «Новое Время» радить не щадити «переконаних» робітників. А власті беруться за «діло», ще і ще арештовуючи «неблагонадійних». На що ж вони можуть розраховувати в своєму «новому поході», звідки така сміливість у властей, що були розгубилися?

Вони можуть розраховувати тільки на одно: на неможливість кожного разу піднімати масові протести, на неорганізованість робітників, на їх недостатню свідомість.

Петербурзька газета «Звезда» *№ 33, 22 квітня 1912 р.*
Підпис: К. Солін

Друкується за текстом газети

НАШІ ЦІЛІ

Хто читає «Звезду» і знає її співробітників, що є також співробітниками «Правды»[112], тому не важко зрозуміти, в якому напрямі працюватиме «Правда». Освітлювати шлях російського робітничого руху світом міжнародної соціал-демократії, сіяти правду серед робітників про друзів і ворогів робітничого класу, стояти на сторожі інтересів робітничої справи — ось які цілі переслідуватиме «Правда».

Ставлячи такі цілі, ми зовсім не маємо наміру замазувати незгоди, що є серед соціал-демократичних робітників. Більше того: ми думаємо, що могутній і повний життя рух немислимий без незгод, — тільки на кладовищі здійснима «повна тотожність поглядів»! Але це ще не значить, що пунктів розходження більше, ніж пунктів сходження. Далеко ні! Як би не розходились передові робітники, вони не можуть забути, що всі вони, без різниці фракцій, — однаково експлуатовані, що всі вони, без різниці фракцій, однаково безправні. Тому «Правда» закликатиме, насамперед і головним чином, до єдності класової боротьби пролетаріату, до єдності що б то

не стало. Оскільки ми повинні бути непримиренні щодо ворогів, остільки ж вимагається від нас поступливість один до одного. Війна ворогам робітничого руху, мир і дружна робота всередині руху — ось чим керуватиметься «Правда» у своїй повсякденній роботі.

Це особливо треба підкреслити тепер, коли ленські події і наступні вибори до IV Думи з винятковою наполегливістю ставлять перед робітниками питання про необхідність згуртуватися в єдину класову організацію...

Вступаючи в роботу, ми знаємо, що шлях наш вкритий терніями. Досить згадати «Звезду», яка терпить купу конфіскацій і «притягнень». Але тернії не страшні, коли співчуття робітників, що оточує тепер «Правду», триватиме й надалі. В цьому співчутті вона черпатиме енергію для боротьби! Ми б хотіли, щоб співчуття це росло. Ми б хотіли, крім того, щоб робітники не обмежувались самим співчуттям, а брали активну участь у справі ведення нашої газети. Хай не говорять робітники, що писати для них «незвична» робота: робітники-літератори не падають готовими з неба, вони виробляються лише поступово, в ході літературної роботи. Треба тільки сміливіше братися до справи: разів зо два спотикнешся, а там і навчишся писати...

Отже, дружніше за роботу!

Газета «Правда» № 1,
22 квітня 1912 р.
Стаття без підпису

Друкується за текстом газети

НАКАЗ ПЕТЕРБУРЗЬКИХ РОБІТНИКІВ СВОЄМУ РОБІТНИЧОМУ ДЕПУТАТОВІ[113]

Висунуті рухом п'ятого року вимоги російського народу лишилися нерозв'язаними.

Розвиток реакції і «оновленого ладу» не тільки не задовольнив цих вимог, а — навпаки — ще більше загострив їх.

Робітники часто позбавлені можливості не тільки страйкувати, — бо немає гарантії, що в них за це не стрілятимуть; не тільки влаштовувати спілки і збори, — бо немає гарантії, що їх за це не арештують, — але й обирати до Думи, бо їх однаково «роз'яснять»[114] або вишлють: адже ж «роз'яснили» цими днями путіловців і робітників з Невського суднобудівельного заводу!

Ми вже не говоримо про голодуюче десятками мільйонів селянство, віддане на поталу поміщикам і земським начальникам...

Все це говорить про необхідність задоволення вимог п'ятого року.

А стан економічного життя Росії, уже помітні ознаки майбутньої промислової кризи і дедалі сильніше зубожения широких верств селянства роблять

необхідність розв'язання завдань п'ятого року настійною.

Тому ми думаємо, що Росія живе напередодні прийдешніх масових рухів, може, глибших, ніж у п'ятому році. Про це свідчать ленські виступи, страйки-протести проти «роз'яснень» і т. д.

Застрільником цих рухів буде, як і в п'ятому році, найпередовіший клас російського суспільства, російський пролетаріат.

А союзником його може бути лише багатостраждальне селянство, кровно заінтересоване в розкріпаченні Росії.

Боротьба на два фронти, — з феодально-бюрократичними порядками і з ліберальною буржуазією, яка шукає союзу з старою владою, — ось яку форму повинні прибрати майбутні виступи народу.

І боротьба ця буде переможна лише остільки, оскільки робітничий клас виступатиме на чолі народного руху.

Але щоб робітничий клас міг з честю виконати роль вождя народного руху, він повинен бути озброєний свідомістю своїх інтересів і великою організованістю.

Думська трибуна і є одним з кращих засобів при даних умовах для освіти і організації широких мас пролетаріату.

Саме для цього і посилаємо в Думу нашого депутата, доручаючи йому і всій соціал-демократичній фракції IV Думи широке розповсюдження з думської трибуни наших вимог, а не пусту гру в законодавствування у панській Думі.

Ми б хотіли, щоб соціал-демократична фракція IV Думи і наш депутат, зокрема, високо тримали

прапор робітничого класу у ворожому їм таборі чорної Думи.

Ми б хотіли, щоб з висоти думської трибуни гучно лунали голоси членів соц.-дем. фракції про кінцеву мету пролетаріату, про повні і неурізані вимоги п'ятого року, про російський робітничий клас, як вождя народного руху, про селянство, як найбільш надійного союзника робітничого класу, про ліберальну буржуазію, як зрадницю «народної свободи».

Ми б хотіли, щоб у своїй роботі на грунті вищезгаданих лозунгів соціал-демократична фракція IV Думи була єдиною і згуртованою.

Щоб вона черпала свою силу в постійному єднанні з широкими масами.

Щоб вона йшла нога в ногу з політичною організацією робітничого класу Росії.

Видано окремим листком у першій половині жовтня 1912 р.

Друкується за текстом листка

ВОЛЯ УПОВНОВАЖЕНИХ

Результати виборів по робітничій курії остаточно з'ясовано [115]. З шести виборщиків — 3 ліквідатори і 3 прихильники «Правды». Кого з них намітити в депутати? Кого, власне, слід було б намітити? Чи дали щодо цього якісь вказівки збори уповноважених?

Ліквідатори провели своїх прихильників тому, що вони приховали від уповноважених свої погляди, замазали незгоди, граючи в «єдність». Їх підтримали, повіривши їм на слово, безпартійні уповноважені, які не люблять незгод. Але хоч як старалися ліквідатори закаламутити воду, в одному — і в найголовнішому — все-таки позначилася воля уповноважених. Це питання про наказ. Збори уповноважених прийняли переважною більшістю певний наказ депутатові, наказ прихильників «Правды».

У своєму звіті про вибори «Луч» [116] замовчує це, але йому не вдається приховати від читачів правду, відому всім уповноваженим. Волю уповноважених ми не дамо йому перекрутити.

Наказ — це директива депутатові. Наказ робить депутата. Який наказ, такий депутат. Про що ж

говорить наказ, висунутий великими петербурзькими заводами і прийнятий зборами уповноважених?.

Наказ говорить насамперед про завдання п'ятого року, про те, що завдання ці лишилися нерозв'язаними, що економічне і політичне становище країни робить їх розв'язання неминучим. Визволення країни, за наказом, може бути досягнене боротьбою, боротьбою на два фронти: проти феодально-бюрократичних пережитків, з одного боку, і проти зрадницької ліберальної буржуазії, з другого. Причому надійним союзником робітників може бути лише селянство. Але боротьба може бути переможна лише при умові гегемонії (провідної ролі) пролетаріату. Чим більше свідомості і організованості у робітників, тим краще вони виконають роль вождя народу. А тому що думська трибуна є при даних умовах одним з кращих засобів організації і освіти мас, то робітники і посилають до Думи депутата з тим, щоб він, а також вся с.-д. фракція IV Думи боронили корінні завдання пролетаріату, повні і неурізані вимоги країни...

Такий є зміст наказу.

Неважко зрозуміти, що наказ цей в корені розходиться з «платформою» ліквідаторів, — він цілком антиліквідаторський.

І ось питання: коли ліквідатори все-таки зважаться висунути свого кандидата в депутати, то як бути з наказом, що його ж повинен проводити депутат, раз є про це певне рішення з'їзду уповноважених?

Антиліквідаторський наказ, що його проводитиме ліквідатор, — чи дійдуть до такої ганьби наші ліквідатори?

Чи відчувають вони, що гра в «єдність» загнала їх в тупик?

Чи, може, вони мають намір порушити наказ, забути його?

Але як бути тоді з волею уповноважених, на захист якої безперечно виступлять робітники Петербурга?

Чи зважаться ліквідатори потоптати волю уповноважених?

Вони ще говорять про перемогу, але чи відчувають вони, що наказ завдав їм смертельної поразки, підкресливши, що депутатом може бути тільки антиліквідатор?

Газета «Правда» № 147,
19 жовтня 1912 р.
Підпис: К. Ст.

Друкується за текстом газети

ДО ПІДСУМКІВ ВИБОРІВ ПО РОБІТНИЧІЙ КУРІЇ ПЕТЕРБУРГА

1. ВИБОРИ УПОВНОВАЖЕНИХ

Найхарактернішою рисою в настрої робітників, в порівнянні з 1907 роком, є велике піднесення інтересу до виборів. Коли не зважати на маленькі групки, тут і там розкидані по підприємствах, можна сміливо сказати, що бойкотистського настрою зовсім немає. Обухов [117] не бойкотував, а був позбавлений можливості обирати волею заводської адміністрації. Невський суднобудівельний завод був єдиний, де бойкотисти виступили організовано, але й там робітники висловились переважною більшістю за участь. Широкі маси робітників стояли за вибори. Більше того, вони добивалися виборів і обирали з великим інтересом, оскільки не ставились їм непереборні перепони. Про це свідчать і недавні масові протести проти «роз'яснень»...

Обирали майже виключно соціал-демократів або тих, що примикають до соціал-демократів. Через незалежні обставини тільки в деяких підприємствах удалося розгорнути платформу послідовної робітничої демократії, тим більше, що ліквідатори розважливо ховали від робітників свою платформу. Але там,

де це вдавалося, скрізь робітники приймали у вигляді «наказу» платформу антиліквідаторів. В таких випадках ліквідатори, — очевидно, не поважаючи ні себе, ні своїх поглядів, — заявляли, що «власне вони так само за такий наказ» (Невський суднобудівельний завод), причому вносилися ними «поправки» про свободу коаліції, що відкидалися, як зайві. Отже, обирали головним чином «за особами». І переважну більшість уповноважених, як виявилось, становлять соціал-демократи або ті, що примикають до них.

Соціал-демократія — єдина виразниця інтересів робітничого класу, ось про що говорять вибори уповноважених.

2. ВИБОРИ ВИБОРЩИКІВ

З 82 уповноважених, що зібралися, явних антиліквідаторів було 26, явних ліквідаторів — 15, решта 41 — «просто соціал-демократи», примикаючі до соціал-демократів і безпартійні ліві.

За кого висловляться ці 41, яку політичну лінію вони схвалять — ось питання, що насамперед цікавило «фракціонерів».

Збори уповноважених переважною більшістю висловились за наказ, запропонований прихильниками «Правды». Цим вони визначили свою фізіономію. Перемогла політична лінія антиліквідаторів. Спроба ліквідаторів перешкодити цьому провалилась.

Якби ліквідатори були політично-чесними, якби поважали вони свої погляди, — вони зняли б своїх кандидатів, віддавши всі місця прихильникам «Правды». Бо ясно само собою, що кандидатами могли бути тільки прихильники наказу. **Противники** наказу

як **захисники** наказу — на це могли піти тільки політичні банкроти. Ліквідатори пішли і на це! Приховавши перед уповноваженими свої погляди, удавши тимчасово «своїх», що нібито «нічого не мають проти» прийнятого наказу, граючи в єдність і скаржачись на антиліквідаторів, як на розкольників, — вони старалися розжалобити нефракційного уповноваженого, як-небудь «протягти» своїх людей. І, дійсно, вони протягли їх, обманувши уповноважених.

Було ясно, що авантюризмові ліквідаторів не буде кінця.

Не менш ясно було, що політична лінія «Правды», і тільки вона, зустрічає співчуття петербурзького пролетаріату, що, згідно з волею уповноважених, депутатом від робітників може бути тільки прихильник «Правды».

Більшої перемоги ми й не хотіли...

3. ДВІ ЄДНОСТІ

Перш, ніж перейти до обрання депутата, треба сказати два слова про ту «єдність», яка відіграла під час обрання виборщиків фатальну роль і за яку хватаються ліквідатори, як потопаючий за соломинку.

Троцький писав недавно в «Луче», що «Правда» була колись за єдність, а тепер вона нібито проти єдності. Чи вірно це? І вірно, і невірно. Вірно, що «Правда» була за єдність. Невірно, що вона тепер проти єдності: «Правда» завжди закликає послідовну робітничу демократію до єдності.

То в чому ж справа? А в тому, що «Правда» і «Луч» з Троцьким зовсім по-різному дивляться на єдність. Бувають, очевидно, різні єдності.

«Правда» думає, що в єдине ціле можуть бути об'єднані тільки більшовики і партійці-меншовики. Єдність на грунті розмежування з антипартійними елементами, з ліквідаторами! За таку єдність «Правда» завжди стояла і стоятиме.

А Троцький дивиться на справу інакше: він валить в одну купу всіх, як противників партійності, так і її прихильників. І, розуміється, у нього не виходить ніякої єдності: п'ять років він веде цю хлоп'ячу проповідь об'єднання необ'єднанного, і ось він досяг того, що у нас є дві газети, дві платформи, дві конференції і ні каплі єдності між робітничою демократією і ліквідаторами!

Тимчасом як більшовики і партійці-меншовики все більше згуртовуються в єдине ціле, ліквідатори копають прірву між собою і цим цілим.

Практика руху підтверджує план єдності «Правды».

Практика руху розбиває хлоп'ячий план Троцького про об'єднання необ'єднанного.

Більше того. З проповідника фантастичної єдності Троцький перетворюється у прикажчика ліквідаторів, який робить діло, угодне ліквідаторам.

Троцький зробив усе можливе для того, щоб у нас були дві газети, що конкурують між собою, дві конкуруючі платформи, дві конференції, що заперечують одна одну, — і тепер цей чемпіон з фальшивими мускулами сам же співає нам про єдність!

Це не єдність, а гра, гідна комедіанта.

І коли ця гра дала ліквідаторам можливість провести трьох своїх виборщиків, то тому, що за короткий проміжок часу неможливо було викрити комедіантів єдності, які сховали свій прапор від робітників...

4. ВИБОРИ ДЕПУТАТА

Звідси не важко зрозуміти, про яку «єдність» могли говорити ліквідатори, коли вони звернулися до прихильників «Правды» з пропозицією про одного кандидата в Думу. Вони просто запропонували голосувати за кандидата ліквідаторів, всупереч волі уповноважених, всупереч наказові петербурзького пролетаріату. Що могли відповісти на це прихильники «Правды», крім того, що наказ уповноважених священний і депутатом може бути тільки прихильник наказу? Чи порушити волю уповноважених на догоду безхарактерності ліквідаторів, чи переступити через капризи останніх на догоду наказові петербурзького пролетаріату? «Луч» кричить про розкольництво «Правды» і зводить небилиці на виборщиків, але чому ліквідатори не погодилися на жеребкування між шістьма виборщиками від робітників, яке їм запропонували з «Правды»? В інтересах єдиної кандидатури від робітників ми пішли навіть на таку поступку, але чому, питаємо ми, ліквідатори відхилили жеребкування? Чому прихильники «Луча» віддали перевагу шістьом кандидатурам до Думи перед однією? Може, в інтересах «єдності»?

«Луч» говорить, що Гудков запропонував кандидатом прихильника «Правды» Бадаєва, але, скромно додає ліквідаторська газета, пропозиція не була прийнята. Але хіба ліквідатори з «Луча» забули про те, що їх прихильник Петров, а не «правдист», відмовився зняти свою кандидатуру і тим він на ділі показав ліквідаторське тяжіння до «єдності». І це все-таки називають єдністю! Може й те, що другий

прихильник «Луча» Гудков висунув свою кандидатуру після того, як був уже обраний прихильник «Правды» Бадаєв, теж становить єдність? Хто цьому повірить?

«Луч» по-фарисейському рекламує політично-безликого Судакова, який нібито зняв свою кандидатуру в інтересах єдності. Але невже «Луч» не знає, що Судаков просто **не міг** балотуватися, бо він дістав тільки дві записки? Як назвати газету, яка зважується брехати на очах у всіх?

Політична безхарактерність — невже це єдина «гідність» ліквідаторів?

Ліквідатори намагалися протягти в Думу свою людину волею кадетів і октябристів, всупереч волі петербурзьких робітників. Але невже відірваний від робітничих мас «Луч» так-таки не розуміє, що такому депутатові петербурзькі робітники висловили б недовір'я?

Газета «Правда» № 151,
24 жовтня 1912 р.
Підпис: К. Ст.

Друкується за текстом газети

СЬОГОДНІ ВИБОРИ

Сьогодні вибори в Петербурзі. Вибори по другій курії. Борються два табори: соціал-демократи і кадети. Виборці повинні вирішити, на кого вони звіряють долю країни.

Чого хочуть соціал-демократи?

Чого хочуть кадети?

Соціал-демократи, як представники робітничого класу, прагнуть до визволення людства від усякої експлуатації.

А кадети, як представники ліберальної буржуазії, будують своє майбутнє на експлуатації людини людиною, експлуатації — правда — підчищеній, але все-таки експлуатації.

Соціал-демократи думають, що питання про оновлення країни лишилося нерозв'язаним, що його треба розв'язати, — розв'язати зусиллями самої ж країни.

А кадети гадають, що розмови про оновлення зайві, бо «у нас, слава богу, є конституція»...

Соціал-демократи думають, що на шляху до оновлення країни Росія поділилась на дві Росії: стару, офіціальну, і нову, прийдешню.

А кадети гадають, що після «дарування конституції» «таке протиставлення» двох Росій «більше неможливе», бо «Росія — одна».

Висновок один: конституційний ідеал кадетів уже здійснено. Рамки третьочервневого положення для них не тісні.

Ось, наприклад, що говорив Мілюков на банкеті в Лондоні в 1909 році, де разом з ним «представляли» Росію октябрист Гучков і «поміркований» чорносотенець Бобринський:

«Ви бачите перед собою людей дуже різних відтінків політичних переконань, але ці відмінності, доповнюючи одна одну, являють наш великий ідеал конституційної Росії» (див. книгу I. Єфремова «Російські народні представники» та ін., стор. 81).

Отже, чорносотенець Бобринський, який «доповнює» кадета Мілюкова в інтересах... «народної свободи», — такий є, виявляється, «великий ідеал» кадетів.

На лондонському банкеті не було **жодного** представника робітників, **жодного** представника селян, але «великі ідеали» кадетів, виявляється, обходяться без робітників, без селян...

Конституція Бобринських, Гучкових і Мілюкових без представників робітників, без представників селян — ось вони, «ідеали» кадетів!

Чи слід дивуватися після цього, що кадети голосували в третій Думі за: 1) антинародний бюджет, 2) за посередні податки, 3) за асигнування на тюрми і т. д.?

Чи слід дивуватися після цього, що кадети висловлюються проти вимог робітників, селян і всієї демократії?

Чи слід дивуватися після цього, що кадети, устами Маклакова, вимагали щодо студентського руху «більше енергії, суворості і жорстокості», а мирний страйк ленських робітників третирували в «Речи» «стихійним бунтом»?

Ні, це не партія «народної свободи», а партія зрадників «народної свободи».

Такі люди тільки і здатні торгуватися з бюрократією за спиною народу. «Переговори» з Вітте, Столипіним і Треповим, а тепер з Сазоновим аж ніяк не випадковість.

Такі люди тільки і здатні провалювати соціал-демократів у союзі з чорними на виборах у Харкові, Костромі, Катеринодарі, Ризі.

Звірити долю країни на таких людей — однаково, що віддати країну ворогам на посміховисько.

Ми висловлюємо свою певність, що виборці, які поважають себе, не зв'яжуть своєї честі з долею кадетів.

Хай понесуть сьогодні кадети гідну кару за їх тяжкі гріхи проти російського народу!

Виборці-**робітники!** Голосуйте за представників ваших інтересів, за соціал-демократів!

Виборці-**прикажчики!** Не голосуйте за кадетів, які знехтували інтересами вашого відпочинку, — голосуйте за соціал-демократів, єдиних послідовних захисників ваших інтересів!

Виборці-**поляки!** Ви добиваєтесь права вільного національного розвитку,— пам'ятайте, що свобода національностей немислима без загальної свободи, а кадети зраджують свободу!

Виборці-євреї! Ви добиваєтесь рівноправності євреїв, але пам'ятайте, що Мілюкови, які цілуються з Бобринськими, і кадети, які блокуються з правими, не будуть добиватися рівноправності!

За зрадників народної свободи або за захисників її, за кадетів або за соціал-демократів — вибирайте, громадяни!

Газета «Правда» № 152, 25 жовтня 1912 р.
Підпис: К. Ст.

Друкується за текстом газети

ДО ВСІХ РОБІТНИКІВ І РОБІТНИЦЬ РОСІЇ![118]

9 січня

Товариші!

Знову зустрічаємо ми дев'яте січня — день, відзначений кров'ю сотень наших братів робітників, яких 9 січня 1905 року цар Микола Романов розстріляв за те, що вони, мирні і беззбройні, прийшли до нього просити про краще життя.

Вісім років минуло відтоді. Вісім довгих років, протягом яких, крім короткої миті, коли виблиснула свобода, весь час країну нашу терзали і мучили цар і поміщики!

Та й тепер, як раніше, в Росії розстрілюють робітників за мирний страйк — як це зробили на Лені. І тепер, як раніше, мільйони і мільйони селян доводять до голодовки — як це було в 1911 році. І тепер, як раніше, в царських тюрмах катують і глумляться з кращих синів народу, доводячи їх до масових самоубивств — як це було недавно в Кутомарі, Алгачах[119] і т. д. І тепер, як раніше, розстрілюють по царському суду матросів і солдатів, що вимагають землі для селян і свободи для всього народу — як це було недавно з 17-ма чорноморськими матросами[120]. То

Микола Романов, з поміщицької ласки самодержець всеросійський, здійснює свою владу, яку даровано «*від бога*» і яку благословляють синодські злочинці в рясах і чорносотенці — Пуришкевичі і Хвостови.

Як і раніше в лещатах своїх душить Росію монархія Романових, що збирається в цьому році відсвяткувати 300-річний ювілей свого кривавого владарювання над нашою країною.

Але Росія вже не та забита і покірна Росія, яка довгі роки, мовчки, стогнала під ярмом Романових. І насамперед—не той наш російський робітничий клас, який іде на чолі всіх борців за свободу. І 9 січня 1913 року ми зустрінемо не зігнутими, приниженими рабами, а з піднесеною головою, — згуртованою армією бійців, які відчувають, які знають, що знов прокидається народна Росія, що лід контрреволюції розбито, що знов рушила ріка народного руху, що «за нами іде свіжих ратників строй»...

Вісім років! Як мало прожито, як багато пережито... За цей час ми бачили три Державні думи. Перші дві, в яких більшість мали ліберали, але в яких гучно лунали голоси робітників і селян, цар розігнав, чинячи волю чорносотенних поміщиків. Третя Дума сама була чорносотенною і протягом п'яти років працювала разом з царською зграєю над ще більшим закабаленням і пригнобленням селян, робітників — усієї народної Росії.

За роки чорної контрреволюції найгіркішу чашу довелося випити робітничому класові. З 1907 року, коли силам старого порядку вдалося на якийсь час задушити революційний рух мас, робітники стогнуть під подвійним ярмом. Їм нещадніше від усіх мстить

царська банда. І на них же обрушується наступ капіталу. Фабриканти і заводчики, користуючись політичною реакцією, крок за кроком відбирають все, що завоювали робітники з таким трудом, з такими жертвами. З допомогою локаутів, під охороною жандармерії і поліції, хазяї збільшують робочий день, скорочують заробітну плату, запроваджують старі порядки на фабриках і заводах.

Зціпивши зуби, робітники мовчать. Восьмий і дев'ятий роки були роками найбільшого захоплення чорносотенців своїм торжеством і найбільшого занепаду робітничого руху. Але вже літом 1910 року починають відроджуватись робітничі страйки. А кінець 1911 року приносить активний протест десятків тисяч робітників проти того, що с.-д. депутати II Думи, засуджені через провокацію, залишаються на каторзі [121].

Масовий рух робітників **скінчився** страйком 22 листопада 1907 року з приводу каторжного вироку над с.-д. депутатами II Думи. І масовий рух робітників знову **відродився** наприкінці 1911 року знов-таки в зв'язку з долею с.-д. депутатів II Думи, цих передових борців, цих героїв робітничого класу, справу яких тепер продовжують робітничі депутати IV Думи.

Пожвавлення політичної боротьби приносить з собою і пожвавлення економічної боротьби робітників. Політичний страйк живить економічний і навпаки. Хвиля доганяє хвилю, і могутнім потоком робітничий рух рине проти твердинь монархії царя і самодержавства капіталу. Все нові й нові верстви робітників прокидаються до нового життя. Все ширші маси втягуються в нову боротьбу. Страйки з приводу ленського розстрілу, страйки 1 травня, страйки про-

тесту проти позбавлення робітників виборчих прав і страйк протесту проти страти чорноморських матросів притягли близько мільйона учасників. Це були революційні страйки, страйки, які пишуть на своєму прапорі: «Геть монархію Романових, геть весь старий, прогнилий поміщицький лад, що душить Росію!»

Шириться, росте революційний рух робітників. Робітничий клас починає будити до нової боротьби й інші верстви населення. Все чесне, все, що рветься до кращого життя, починає протестувати проти насильств царської зграї. Навіть буржуазія бурчить, навіть вона незадоволена цілковитим і неподільним пануванням Пуришкевичів.

Режим 3 червня нікого і нічого не замирив. Всі роки контрреволюції показали, що немає вільного життя в Росії поки є цілою монархія Романових, поки є недоторканним панування поміщиків.

Наростає нова революція, в якій робітничий клас знову відіграє почесну роль вождя всієї визвольної армії.

На прапорі робітничого класу як і раніше написано три старі вимоги, заради яких принесено так багато жертв, заради яких пролито стільки крові.

8-годинний робочий день — для робітників!

Вся поміщицька, царська і монастирська земля, без викупу — для селян!

Демократична республіка — для всього народу!

Навколо цих вимог велася і ведеться боротьба в сучасній Росії. Їх висунули робітники і в недавні дні ленських страйків. Їх висуне робітничий клас і 9 січня.

Уже 9 січня 1912 року робітники в Петербурзі, Ризі, Миколаєві пробували відзначити страйками і демонстраціями. 9 січня 1913 року ми зробимо це скрізь — **по всій Росії.** 9 січня 1905 року в крові робітників народилась перша російська революція. Початок 1913 року хай стане переддвер'ям **другої** революції в Росії. Дім Романових, готуючись святкувати в 1913 році свій 300-річний ювілей, збирається ще надовго влаштуватися на спині Росії. Скажімо ж 9 січня 1913 року цій зграї:

Досить! Геть монархію Романових! Хай живе демократична республіка!

Товариші! Хай 9 січня 1913 року не мине не відзначеним ніде, де живе і бореться російський робітник.

Зборами, резолюціями, мітингами і, де можливо,

одноденним страйком і
демонстраціями

відзначмо скрізь цей день.

Згадаймо в цей день про героїв, що полягли в боротьбі! Найкраще ми вшануємо їх пам'ять, коли в цей день по всій Росії пролунають наші старі вимоги:

Демократична республіка!
Конфіскація поміщицьких земель!
8-годинний робочий день!

Центральний Комітет Російської
Соціал-Демократичної Робітничої Партії

Товариші!
Готуйте протест 9 січня.

Видано окремою прокламацією наприкінці грудня 1912 р. — на початку січня 1913 р.

Друкується за текстом прокламації

ВИБОРИ В ПЕТЕРБУРЗІ

(Лист з С.-Петербурга)

На відміну від виборів 1907 року вибори 1912 року збіглися з революційним пожвавленням серед робітників. В той час як тоді хвилі революції падали, а контрреволюція торжествувала, в 1912 році почалася перша хвиля нової революції. Саме тому **тоді** робітники обирали мляво, а подекуди навіть бойкотували вибори, бойкотували, звичайно, **пасивно**, показуючи тим самим, що пасивний бойкот — безперечна ознака млявості і занепаду сил. Саме тому **тепер**, в атмосфері піднесення революції, робітники з великим інтересом ішли на вибори, відкинувши геть дряблу політичну байдужість. Більше того: робітники боролися за вибори, вони добивалися і добилися права виборів шляхом грандіозних страйків проти «роз'яснень», незважаючи на всі поліцейські хитрощі і перепони. Це безперечна ознака того, що політичний правець минув, революція зрушила з мертвої точки. Правда, хвиля нової революції **ще** не така сильна, щоб можна було поставити питання, скажемо, про загальний політичний страйк. Але вона **вже** настільки сильна, що подекуди можна прорвати павутиння

«роз'яснень» в інтересах пожвавлення виборів, в інтересах організації сил пролетаріату, в інтересах політичної освіти мас.

I

РОБІТНИЧА КУРІЯ

1. БОРОТЬБА ЗА ВИБОРИ

Не зайвим буде зауважити, що ініціатива страйкової кампанії належала представникові Центрального Комітету і Петербурзькому комітетові нашої партії. 4 жовтня пізно увечері, напередодні виборів виборщиків, нам стало відомо, що повітова комісія «роз'яснила» уповноважених найбільших заводів (Путіловського та інших). Через годину збирається Виконавча комісія Петербурзького комітету разом з представником ЦК [122] і, склавши новий список виборщиків, виносить рішення про одноденний страйк-протест. Вночі того ж дня збирається Путіловська заводська с.-д. група і приймає рішення Петербурзького комітету. 5-го починається Путіловський страйк. Страйкує весь завод. 7-го (у неділю) збирається заводська с.-д. група Невського суднобудівельного заводу і приєднується до рішення Петербурзького комітету. 8-го страйкує весь завод. За ними йдуть інші фабрики і заводи. Страйкують не тільки «роз'яснені» підприємства, але й не «роз'яснені» (Паль), а так само ті, які за «правилами про вибори» не мали права обирати по робітничій курії. Страйкують через солідарність. Революційних пісень і маніфестацій не бракує... 8 жовтня пізно вночі стає відомим, що губернська комісія по виборах касує вибори

виборщиків, скасовує «роз'яснення» повітової комісії, «відновлює в правах» путіловців, притягує до виборів більшу кількість підприємств. Робітники святкують перемогу. Робітники перемогли.

Цікава резолюція, ухвалена робітниками на Невському суднобудівельному і Путіловському заводах під час оголошення страйку:

«Протестуючи проти порушення наших виборчих прав, заявляємо, що тільки повалення царизму і завоювання демократичної республіки можуть забезпечити робітникам право і дійсну свободу виборів».

Резолюція ліквідаторів про те, що «...тільки загальне виборче право в **Державну думу** могло б гарантувати право виборів» — була відкинута. Резолюції ці попереду обговорювались на заводських с.-д. групах, і коли виявилось, наприклад, в групі Невського суднобудівельного заводу, що резолюція ліквідаторів не мала співчуття, прихильники її зобов'язалися не висувати її на мітингу перед безпартійною масою, а підтримати прийняту групою. На честь їх слід зауважити, що вони додержали свого слова. Зате антиліквідатори відповіли такою самою лояльністю, проводячи в уповноважені Гудкова, якого, маючи більшість на заводі, могли «провалити». Було б непогано, якби була хоч капля такого самого почуття відповідальності у «Луча», який так добре вміє писати про те, **чого не було** на заводах, але який промовчав про вищезгадану резолюцію на Невському, а резолюцію путіловців крім того ще й перекрутив.

Отже, робітники боролися за вибори і добилися виборів. Хай здобудуть з цього урок петербурзькі

есери, які так безуспішно виступали на Невському суднобудівельному заводі проти виборів.

Робітники боролися за вибори під лозунгом демократичної республіки. Хай здобудуть з цього урок фетишисти «часткових реформ», ліквідатори з «Луча».

2. НАКАЗ ДЕПУТАТОВІ

«Роз'яснювальні» страйки ще не були ліквідовані, коли зібрався з'їзд уповноважених. Можна було наперед сказати, що наказ, вироблений Петербурзьким комітетом і схвалений великими заводами Пітера (Путіловський, Невський суднобудівельний заводи, Паль), буде прийнятий уповноваженими. І, дійсно, наказ був прийнятий переважною більшістю при невеликій групі ліквідаторів, що утрималися. Спроби останніх перешкодити голосуванню були зустрінуті вигуками «не заважайте!»

У своєму наказі депутатові уповноважені говорять про «завдання п'ятого року», про те, що завдання ці «лишилися не розв'язаними», що економічний і політичний розвиток Росії «робить їх розв'язання неминучим». Боротьба робітників і революційних селян за повалення царизму, всупереч угодовській політиці кадетської буржуазії, боротьба, вождем якої може бути тільки пролетаріат, — ось що могло б розв'язати, за наказом, завдання п'ятого року (див. «Наказ» в «Социал-Демократе» № 28–29).

Як бачите, це далеко не те, що ліберально-ліквідаторський «перегляд аграрних постанов III Думи» або «загальні вибори до Державної думи» (див. платформу ліквідаторів) [123].

Петербурзькі робітники лишилися вірними революційним традиціям нашої партії. Лозунги революційної соціал-демократії, і тільки вони, були визнані з'їздом уповноважених. На з'їзді вирішували питання безпартійні (з 82 уповноважених 41 «просто соціал-демократів» і безпартійних), і коли навіть на таких зборах прийнято наказ Петербурзького комітету, то це значить, що лозунги Петербурзького комітету мають міцне коріння в почуттях і думках робітничого класу.

Як поставились до всього цього *ліквідатори*? Якби вони вірили в свої погляди і не шкутильгали щодо політичної чесності, вони повели б відкриту боротьбу проти наказу, висунувши свій наказ, або, зазнавши поразки, зняли б із списків своїх кандидатів. Висунули ж вони свій список кандидатів у виборщики на противагу спискові антиліквідаторів, — чому було не висунути так само відкрито свої погляди, свій наказ? І коли пройшов наказ антиліквідаторів, чому було не заявити чесно і відкрито, що вони, як противники наказу, не можуть обиратися як майбутні захисники наказу, що вони знімають свої кандидатури, очищаючи місце прихильникам наказу? Адже це елементарне правило політичної чесності. Чи, може, ліквідатори обійшли наказ тому, що питання недосить повно дебатувалося, а на з'їзді справа вирішувалась голосами **безпартійних**? Але чому в такому разі вони не підкорились рішенню 26 уповноважених **соціал-демократів**, які нелегально зібралися за кілька днів до з'їзду уповноважених і після дискусії прийняли платформу антиліквідаторів (більшістю 16 проти 9 при одному, що утримався), причому на зборах

були і лідери ліквідаторів і їх уповноважені? Якими вищими міркуваннями керувалися ліквідатори, топчачи одночасно і наказ всього з'їзду, і волю 26 с.-д. уповноважених? Очевидно, тут могло бути тільки одно міркування: насолити антиліквідаторам і «якнебудь» протягти своїх людей. Але в тім-то й справа, що якби ліквідатори пішли у відкриту боротьбу, вони не провели б жодного свого прихильника, бо для всіх було ясно, що ліквідаторський «перегляд аграрних постанов III Думи» не знайде співчуття серед уповноважених. Лишалося одно: сховати свій прапор, удати з себе прихильників наказу, заявляючи, що «власне ми теж за такий самий майже наказ», і «як-небудь» провести своїх людей. Вони так і зробили. А роблячи так, ліквідатори визнали свою поразку, зарахувавши себе у політичні банкроти.

Але примусити противника згорнути свій прапор, тобто примусити його визнати **непридатність** свого прапора, тобто примусити його визнати ідейну перевагу свого ворога — це саме і значить здобути моральну перемогу.

І от «дивна річ»: у ліквідаторів — «широка робітнича партія», а у антиліквідаторів тільки «зашкарублий гурток», і все-таки «вузький гурток» переміг «широку партію»!

Яких тільки чудес не буває на світі!..

3. ЄДНІСТЬ, ЯК МАСКА, І ВИБОРИ ДЕПУТАТА

Коли буржуазні дипломати готують війну, вони починають посилено галасувати про «мир» і «дружні відносини». Коли який-небудь міністр закордонних

справ починає розпинатися за «конференцію миру», то так і знайте, що «його уряд» уже дав замовлення на нові дредноути і моноплани. У дипломата слова повинні розходитись з ділом, — інакше який же він дипломат? Слова — це одно, діло — зовсім інше. Хороші слова — маска для прикриття поганих діл. Щирий дипломат — це суха вода, дерев'яне залізо.

Те саме слід сказати про ліквідаторів з їх фальшивими криками про єдність. Недавно тов. Плеханов, прихильник об'єднання в партії, писав з приводу резолюцій ліквідаторської конференції [124], що «від них на десять верст тхне дипломатією». І потім той самий тов. Плеханов назвав їх конференцію «розкольницькою». Пряміше кажучи, ліквідатори обманюють робітників дипломатичними криками про єдність, бо вони, говорячи про єдність, чинять розкол. І, дійсно, ліквідатори — це дипломати в соціал-демократії, які прикривають хорошими словами про єдність погане діло чинимого ними розколу. Коли ліквідатор розпинається за єдність, то так і знайте, що він уже потоптав єдність в ім'я розколу.

Вибори в Петербурзі є прямим тому доказом.

Єдність — це, насамперед, єдність дій соціал-демократично організованих робітників всередині робітничого класу, ще неорганізованого, ще не освіченого світом соціалізму. Соціал-демократично організовані робітники ставлять на своїх зборах питання, обговорюють їх, виносять рішення і потім, як єдине ціле, виступають перед безпартійними з цими рішеннями, безумовно обов'язковими для меншості. **Без цього нема і не може бути єдності соціал-демократії!** Чи було таке рішення в Петербурзі? Так, було.

Це — рішення 26 соціал-демократичних уповноважених (обох напрямів), які прийняли платформу антиліквідаторів. Чому не підкорились ліквідатори цьому рішенню? Чому вони зірвали волю більшості с.-д. уповноважених? **Чому вони потоптали єдність с.-д. в Петербурзі?** Тому, що ліквідатори — дипломати в соціал-демократії, які чинять розкол під маскою єдності.

Далі, єдність — це єдність дій пролетаріату перед лицем всього буржуазного світу. Представники пролетаріату виносять рішення і проводять їх, виступаючи як єдине ціле, при умові підкорення меншості більшості. **Без цього нема і не може бути єдності пролетаріату!** Чи було таке рішення у петербурзького пролетаріату? Так, було. Це — антиліквідаторський наказ, прийнятий більшістю з'їзду уповноважених. Чому ліквідатори не підкорились наказові уповноважених? Чому вони зірвали волю більшості уповноважених? **Чому вони потоптали єдність робітничого класу в Петербурзі?** Тому, що ліквідаторська єдність — дипломатична **фраза**, яка прикриває **політику** зриву єдності...

Коли ліквідатори, зриваючи волю більшості, проводячи хитких (Судаков), роздаючи обіцянки найбільш дипломатичного характеру, заполучили нарешті трьох виборщиків, — постало питання, як бути?

Єдиний **чесний** вихід був жеребкування. І антиліквідатори **запропонували** ліквідаторам жеребкування, а ліквідатори **відкинули** його!!

Ліквідатор Y, який вів переговори з приводу пропозиції з більшовиком X (імена тих, що вели переговори з обох боків, ми можемо назвати в разі

необхідності і в умовах додержання необхідної конспіративності)[125], після опиту своїх однодумців, відповів, що «жеребкування неприйнятне, бо наші виборщики зв'язані рішенням нашого керівного колективу».

Хай-но спробують спростувати цю нашу заяву пп. ліквідатори!

Зрив волі більшості с.-д. уповноважених, зрив волі більшості з'їзду уповноважених, відмова від жеребкування, відмова від єдиної кандидатури в Думу, все це в інтересах єдності, — дуже вже оригінальна у вас «єдність», пп. ліквідатори!

А втім розкольницька політика ліквідаторів не нова. Ще з 1908 року ведуть вони агітацію проти нелегальної партії. Ліквідаторські бешкети на виборах у Петербурзі є продовження їх старої розкольницької політики.

Кажуть, що Троцький своєю «об'єднавчою» кампанією вніс «новий струмінь» у старі «діла» ліквідаторів. Але це невірно. Незважаючи на «геройські» зусилля Троцького і його «страшні погрози», він виявився кінець кінцем простим галасливим чемпіоном з фальшивими мускулами, бо він за 5 років «роботи» нікого не зумів об'єднати, крім ліквідаторів. Новий галас — старі діла!

Але вернімося до виборів. Відкидаючи жеребкування, ліквідатори могли розраховувати тільки на одно: на те, що буржуазія (кадети і октябристи) віддасть перевагу ліквідаторові! Щоб паралізувати цей чистісінький розрахуночок, Петербурзький комітет не міг зробити інакше, як дати директиву балотуватися всім виборщикам, бо у ліквідаторів був і «хиткий»

(Судаков), і взагалі у них не було згуртованої групи. Виконуючи директиву ПК, всі виборщики антиліквідатори балотувалися. І чистісінький розрахуночок ліквідаторів не удався! Деморалізація була не у антиліквідаторів, а серед ліквідаторських виборщиків, які проти рішення їх «колективу» балотувалися навипередки. Дивуватися треба було не тому, що Гудков погодився на кандидатуру Бадаєва (над Гудковим тяжів антиліквідаторський наказ, який пройшов у нього на заводі!), — а тому фактові, що ліквідатор Петров, а за ним сам Гудков балотувалися **після обрання** Бадаєва.

Із сказаного висновок один: єдність для ліквідаторів — маска, яка прикриває їх розкольницьку політику, коник, на якому вони хотіли в'їхати в Думу всупереч волі соціал-демократії і пролетаріату в Петербурзі.

II

МІСЬКА КУРІЯ

Ленські події і взагалі пожвавлення серед робітників не минули марно для виборця другої курії. Демократичні верстви міського населення значно полівіли. Якщо п'ять років тому, після поразки революції, вони «ховали» ідеали п'ятого року, то тепер, після масових страйків, старі ідеали почали оживати. Створився певний настрій невдоволення двоїстою політикою кадетів, чого кадети не могли не помітити.

З другого боку, октябристи «не виправдали» надій великих комерсантів і фабрикантів. Відкривалися вакансії, чого кадети знов-таки не могли не помітити.

І кадети вирішили ще в травні цього року грати на два фронти. Не боротися, а грати.

Цим і пояснюється та двоїстість виборчої кампанії кадетів у двох різних куріях, яка не могла не вражати виборця.

Центром виборчої кампанії соціал-демократів стала боротьба з кадетами за вплив на демократичні верстви. Гегемонія контрреволюційної буржуазії, або гегемонія революційного пролетаріату, — це та сама «схема» більшовиків, проти якої багато років безнадійно борються ліквідатори і якій тепер змушені були вони підкоритися, як очевидній і неминучій життєвій необхідності.

Перемога по другій курії залежала від поведінки демократичних верств, демократичних за становищем, але не свідомих ще своїх інтересів. За ким підуть ці верстви, за соціал-демократією чи за кадетами? Був і третій табір, праві з октябристами, але серйозно говорити про «чорносотенну небезпеку» не доводилось, бо було ясно, що праві можуть зібрати лише незначну кількість голосів. А розмови про «незалякування буржуазії», хоч вони і мали місце (див. ст. Ф. Д. в «Невском Голосе» [126]), викликали лише посмішку, бо було ясно, що соціал-демократія мала не тільки «залякати», але й скинути з позиції цю саму буржуазію в особі її адвокатів — кадетів.

Гегемонія соціал-демократії або гегемонія кадетів — так ставило питання саме життя.

З цього було ясно, що необхідна винятковa згуртованість соціал-демократії в усьому ході кампанії.

Саме тому виборча комісія при Петербурзькому комітеті пішла на угоду з іншою комісією, яка

складалася з меншовиків і одиночок-ліквідаторів. Угода про особи при цілковитій свободі виборчої агітації з неодмінною умовою про те, що в список кандидатів до Думи «не може ввійти особа, яка зв'язала своє ім'я або діяльність з боротьбою проти партійності» (витяг з «протоколу» переговорів). Відомий список с.-д. по другій курії вийшов лише в результаті відводу з боку антиліквідаторів Аб... і Л..., відомих пітерських ліквідаторів, «які зв'язали своє ім'я і діяльність» тощо. Не зайвим буде тут же зауважити для характеристики «прихильників єдності», що вони, після обрання Чхеїдзе в Тифлісі, рішуче відмовились замінити його кандидатурою колишнього члена III Думи, с.-д. Покровського, погрожуючи паралельним списком і розладнанням кампанії.

Але застереження про «свободу виборчої агітації» було, мабуть, зайвим, бо хід кампанії наочно показав, що ніяка інша кампанія неможлива в боротьбі з кадетами, крім кампанії революційно-соціал-демократичної, тобто більшовицької. Хто не пам'ятає промов петербурзьких ораторів і кандидатів соціал-демократії про «гегемонію пролетаріату» і про «старі методи боротьби» на противагу «новим парламентським», про «другий рух» і про «непридатність лозунга відповідального кадетського міністерства»? Куди поділись голосіння ліквідаторів про «нерозколювання опозиції», про «полівіння кадетської буржуазії», про «тиск» на цю буржуазію? А антикадетська агітація ліквідаторів з «Луча», які «їли» і «залякували» кадетів іноді навіть над міру, — хіба все це не свідчить про те, що навіть «устами немовлят» пророкало істину саме життя.

Куди ж поділась принципіальна совість Дана, Мартова та інших противників «кадетоїдства»?

«Широка робітнича партія» ліквідаторів ще раз зазнала поразки в боротьбі з «підпільним гуртком». Подумайте тільки: «широка робітнича (?) партія» в полоні у маленького, ну зовсім маленького «гуртка»! Чудеса...

III

ПІДСУМКИ

Із сказаного ясно насамперед, що розмови про два табори, табір прихильників третьочервневого режиму і табір противників його — не мають грунту під собою. На ділі виступали на виборах три, а не два табори: табір революції (соціал-демократи), табір контрреволюції (праві) і табір угодовців, які підкопуються під революцію, ллють воду на млин контрреволюції (кадети). Про «єдину опозицію» проти реакції не було й помину.

Далі, вибори говорять про те, що розмежування між двома крайніми таборами ростиме, що середній табір через це танутиме, звільняючи демократично настроєних на користь соціал-демократії, а сам поступово пересуваючись у бік контрреволюції.

Через це розмови про «реформи» згори, про неможливість «вибухів» і про «органічний розвиток» Росії під егідою «конституції» втрачають всякий грунт. Хід речей з неминучістю веде до нової революції, і нам доведеться пережити «новий п'ятий рік» всупереч запевненням Ларіних та інших ліквідаторів.

Нарешті, вибори говорять про те, що пролетаріат і тільки він покликаний стати на чолі прийдешньої

революції, крок за кроком збираючи навколо себе все чесне і демократичне в Росії, що прагне визволення батьківщини від неволі. Досить обізнатися з ходом виборів по робітничій курії, досить обізнатися з симпатіями петербурзьких робітників, ясно вираженими в наказі уповноважених, досить обізнатися з їх революційною боротьбою за вибори, щоб переконатися в цьому.

Все це дає підставу говорити, що вибори в Петербурзі цілком підтвердили правильність лозунгів революційної соціал-демократії.

Життєвість і могутність революційної соціал-демократії — такий є перший висновок.

Політичне банкротство ліквідаторів — такий є другий висновок.

Газета «Социал-Демократ» № 30, 12 (25) січня 1913 р.
Підпис: К. Сталін

Друкується за текстом газети

НА ШЛЯХУ ДО НАЦІОНАЛІЗМУ

(Лист з Кавказу)

Серед постанов, що увічнили славу ліквідаторської конференції, постанова про «культурно-національну автономію» займає не останнє місце.

Ось вона:

«Вислухавши повідомлення кавказької делегації про те, що як на останній конференції кавказьких організацій РСДРП, так і в літературних органах цих організацій з'ясувалася думка кавказьких товаришів про необхідність висунути вимогу національно-культурної автономії, конференція, не висловлюючись по суті цієї вимоги, констатує, що таке тлумачення пункту партійної програми, який визнає за кожною національністю право на самовизначення, не йде врозріз з точним смислом останньої, і висловлює побажання, щоб національне питання було включене в порядок денний найближчого з'їзду РСДРП».

Постанова ця важлива не тільки тому, що вона виражає опортуністичне виляння ліквідаторів перед фактом піднесеної націоналістичної хвилі. Вона важлива ще тому, що в ній, що не фраза — золото.

Чого варта, наприклад, заява про те, що конференція, «не висловлюючись по суті цієї вимоги», проте «констатує» і вирішує? Адже отак «вирішують» тільки в оперетках!

Або фраза про те, що «таке тлумачення пункту партійної програми, який визнає за кожною національністю право на самовизначення, не йде врозріз з точним смислом останньої». Подумайте тільки! Згаданий пункт програми (9-й пункт) говорить про свободу національностей, про **право** національностей вільно розвиватися, про обов'язок партії боротися проти всяких насильств над ними. Кажучи взагалі, **право** національностей за смислом цього пункту не повинне бути обмежене, воно може дійти як до автономії і федерації, так і до сепарації. Чи значить це, що для партії байдуже, однаково добре, як саме вирішить свою долю дана національність, на користь централізму чи сепаратизму? Чи значить це, що на підставі самого лише абстрактного права національностей, «не висловлюючись по суті цієї вимоги», можна рекомендувати, хоча б і посередньо, автономію одним, федерацію другим, сепарацію третім? Національність вирішує свою долю, але чи значить це, що партія не повинна вплинути на волю національності в дусі рішення, яке найбільш відповідає інтересам пролетаріату? Партія за свободу віросповідань, за право людей сповідувати першу-ліпшу релігію. Чи можна звідси зробити висновок, що партія стоятиме за католицизм у Польщі, за православ'я в Грузії, за грегоріанство у Вірменії, що вона не боротиметься з цими формами світогляду?.. І чи не ясно само собою, що 9-й пункт партійної програми

і культурно-національна автономія — *дві зовсім різні площини*, які в такій же мірі можуть «ітиврозріз» одна з одною, як, скажемо, Хеопсова піраміда і пресловута конференція ліквідаторів?

Але ж саме таким еквілібристичним шляхом і «розв'язує» питання конференція.

У згаданій постанові ліквідаторів найважливіше — це ідейний розвал серед кавказьких ліквідаторів, які зрадили старий прапор інтернаціоналізму на Кавказі і добилися від конференції цієї постанови.

Поворот кавказьких ліквідаторів у бік націоналізму — не випадковість. Ліквідація партійних традицій — давно почата ними. Зліквідування «соціальної частини» програми-мінімум, скасування «гегемонії пролетаріату» (див. «Дискуссионный Листок» № 2 [127]), *оголошення нелегальної партії підсобною організацією при легальних організаціях* (див. «Дневник» № 9 [128]) — все це речі загальновідомі. Тепер черга дійшла до національного питання.

З самого початку своєї появи (початок 90-х років) організації на Кавказі мали строго інтернаціональний характер. Єдина організація грузинських, руських, вірменських і мусульманських робітників, які ведуть дружну боротьбу з ворогами — така була картина партійного життя... В 1903 році, на першому установчому з'їзді кавказьких (власне закавказьких) с.-д. організацій, що поклав початок Кавказькому союзові, інтернаціональний принцип побудови організації був знову проголошений, як єдино правильний. Відтоді Кавказька соціал-демократія росла в боротьбі з націоналізмом. Грузинські соціал-демократи боролися з «своїми» націоналістами, з націонал-демократами

і федералістами; вірменські соціал-демократи з «своїми» дашнакцаканами; мусульманські з панісламістами [129]. І в боротьбі з ними розширяла і зміцнювала свої організації Кавказька соціал-демократія незалежно від фракцій... У 1906 році, на обласній конференції Кавказу, вперше виплило питання про культурно-національну автономію. Його внесла і вимагала розв'язати в позитивному розумінні групка кутаїсців. Питання було «з тріском провалене», як висловлювались тоді, між іншим, тому, що проти нього однаково різко виступили обидві фракції в особі Кострова і автора цих рядків. Було вирішено, що так зване «обласне самоврядування Кавказу» є найкраще розв'язання національного питання, що найбільш відповідає інтересам об'єднаного в боротьбі кавказького пролетаріату. Дійсно, так було в 1906 році. І це рішення повторювалось на наступних конференціях, обстоювалось і популяризувалось як у меншовицькій, так і в більшовицькій кавказькій пресі, легальній і нелегальній...

Та ось настав 1912 рік, і «виявилось», що «нам» потрібна культурно-національна автономія, звичайно (звичайно!), в інтересах пролетаріату! В чому ж справа? Що змінилось? Може кавказький пролетаріат став менш соціалістичним? Але ж тоді найнерозумніше ставити національні організаційні і «культурні» перегородки між робітниками! Може він став більш соціалістичним? Але в такому разі як назвати тих, з дозволу сказати, «соціалістів», які штучно ставлять і зміцнюють перегородки, що руйнуються і нікому не потрібні?.. То в чому ж справа? Та в тому, що селянський Кутаїс потягнув за собою «соціал-демо-

кратичних октябристів» Тифліса. Справи ліквідаторів Кавказу віднині вершитиме заляканий войовничим націоналізмом кутаїський селянин. Кавказькі ліквідатори не змогли встояти проти націоналістичної хвилі, вони упустили випробуваний прапор інтернаціоналізму і... пішли хитатися «по хвилях» націоналізму, викинувши за борт останнє багатство: «навіщо воно, така річ пуста»...

Але, хто сказав А, повинен сказати і Б: все має свою логіку! За грузинською, вірменською, мусульманською (і руською?) національно-культурною автономією кавказьких ліквідаторів підуть партії грузинських, вірменських, мусульманських та інших ліквідаторів. Замість загальної організації підуть окремі організації *по* національностях, так би мовити грузинський, вірменський та інші «Бунди».

Чи не до цього ведуть своє «розв'язання» національного питання пп. кавказькі ліквідатори?

Що ж, ми можемо побажати їм сміливості. Робіть, що хочете робити!

В усякому разі можемо запевнити їх, що друга частина кавказьких організацій, партійні соціал-демократи з грузинських, руських, вірменських і мусульманських рішуче порвуть з пп. націонал-ліквідаторами, з цими зрадниками славного прапора інтернаціоналізму на Кавказі.

Газета «Социал-Демократ» № 30, 12 (25) січня 1913 р.
Підпис: К. Ст.

Друкується за текстом газети

МАРКСИЗМ І НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ[180]

Період контрреволюції в Росії приніс не тільки «грім і блискавку», але й розчарування в русі, невіру в спільні сили. Вірили в «світле майбутнє», — і люди боролись разом, незалежно від національності: спільні питання перш за все! Закрався в душу сумнів, — і люди почали розходитись по національних квартирах: нехай кожен розраховує тільки на себе! «Національна проблема» перш за все!

В той же час в країні відбувалась серйозна ломка економічного життя. 1905 рік не пройшов марно: залишки кріпосницького укладу на селі дістали ще один удар. Ряд урожаїв після голодовок і промислове піднесення, яке настало потім, рушили вперед капіталізм. Диференціація на селі і зростання міст, розвиток торгівлі і шляхів сполучення зробили великий крок вперед. Це особливо вірно щодо окраїн. Але це не могло не прискорити процесу господарської консолідації національностей Росії. Останні повинні були прийти в рух...

В тому ж напрямі пробудження національностей діяв «конституційний режим», що встановився за цей

час. Ріст газет і взагалі літератури, деяка свобода друку і культурних закладів, ріст народних театрів і т. п., без сумніву, сприяли посиленню «національних почуттів». Дума з її виборчою кампанією і політичними групами дала нові можливості для оживлення націй, нову широку арену для мобілізації останніх.

А хвиля войовничого націоналізму, яка піднялася згори, цілий ряд репресій з боку «власть імущих», що мстять окраїнам за їх «волелюбність», — викликали зустрічну хвилю націоналізму знизу, який переходить часом у грубий шовінізм. Посилення сіонізму[131] серед євреїв, ростущий шовінізм у Польщі, панісламізм серед татар, посилення націоналізму серед вірмен, грузинів, українців, загальний ухил обивателя в сторону антисемітизму, — все це факти загальновідомі.

Хвиля націоналізму все сильніше насувалась, загрожуючи захопити робітничі маси. І чим більше йшов на спад визвольний рух, тим пишніше розпускалися квіти націоналізму.

В цей трудний момент на соціал-демократію лягала висока місія — дати відсіч націоналізмові, захистити маси від загальної «пошесті». Бо соціал-демократія, і тільки вона, могла зробити це, протипоставивши націоналізмові випробувану зброю інтернаціоналізму, єдність і неподільність класової боротьби. І чим сильніше насувалась хвиля націоналізму, тим гучніше повинен був лунати голос соціал-демократії за братерство і єдність пролетарів усіх національностей Росії. При цьому особлива стійкість вимагалася від окраїнних соціал-демократів, які безпосередньо стикаються з націоналістичним рухом.

Але не всі соціал-демократи показали себе на висоті завдання, і насамперед — соціал-демократи на окраїнах. Бунд, який раніше підкреслював спільні завдання, тепер почав висувати на перший план свої окремі, чисто націоналістичні цілі: справа дійшла до того, що «святкування суботи» і «визнання жаргону» оголосив він бойовим пунктом своєї виборчої кампанії *. За Бундом пішов Кавказ: одна частина кавказьких соціал-демократів, яка раніше заперечувала разом з усіма іншими кавказькими с.-д. «культурно-національну автономію», тепер її висуває як чергову вимогу **. Ми не говоримо вже про конференцію ліквідаторів, яка дипломатично санкціонувала націоналістичні хитання ***.

Але з цього виходить, що погляди російської соціал-демократії в національному питанні не для всіх ще с.-д. ясні.

Необхідне, очевидно, серйозне і всебічне обговорення національного питання. Потрібна дружна і безустанна робота послідовних соціал-демократів проти націоналістичного туману, звідки б він не йшов.

I

НАЦІЯ

Що таке нація?

Нація — це, насамперед, спільність, певна спільність людей.

---

* Див. «Звіт про IX конференцію Бунду».

** Див. «Повідомлення Серпневої конференції».

*** Див. там же.

Спільність ця не расова і не племінна. Нинішня італійська нація утворилася з римлян, германців, етрусків, греків, арабів і т. д. Французька нація склалася з галлів, римлян, бриттів, германців і т. д. Те саме треба сказати про англійців, німців та інших, що склалися в нації з людей різних рас і племен.

Отже, нація — не расова і не племінна спільність людей, а спільність, що склалася історично.

З другого боку, безсумнівно, що великі держави Кіра або Александра не можна було назвати націями, хоч і утворились вони історично, утворились з різних племен і рас. Це були не нації, а випадкові і мало зв'язані конгломерати груп, що розпадалися і об'єднувалися залежно від успіхів або поразок того чи іншого завойовника.

Отже, нація — не випадковий і не ефемерний конгломерат, а стійка спільність людей.

Але не всяка стійка спільність створює націю. Австрія і Росія — теж стійкі спільності, однак, ніхто їх не називає націями. Чим відрізняється спільність національна від спільності державної? Між іншим, тим, що національна спільність немислима без спільної мови, тоді як для держави спільна мова не обов'язкова. Чеська нація в Австрії і польська в Росії були б неможливі без спільної для кожної з них мови, тимчасом як цілості Росії і Австрії не перешкоджає існування всередині них цілого ряду мов. Справа йде, звичайно, про народно-розмовні мови, а не про офіціально-канцелярські.

Отже — **спільність мови**, як одна з характерних рис нації.

Це, звичайно, не значить, що різні нації завжди і всюди говорять різними мовами або всі, хто говорить однією й тією самою мовою, обов'язково становлять одну націю. **Спільна** мова для кожної нації, але не обов'язково різні мови для різних націй! Немає нації, яка б говорила відразу різними мовами, але це ще не значить, що не може бути двох націй, які говорять однією мовою! Англійці і північно-американці говорять однією мовою, і все-таки вони не становлять однієї нації. Те саме треба сказати про норвежців і датчан, англійців і ірландців.

Але чому, наприклад, англійці і північно-американці не становлять однієї нації, незважаючи на спільну мову?

Насамперед тому, що вони живуть не вкупі, а на різних територіях. Нація складається тільки в результаті тривалих і регулярних стосунків, в результаті спільного життя людей з покоління в покоління. А тривале спільне життя неможливе без спільної території. Англійці і американці раніше населяли одну територію, Англію, і становили одну націю. Потім одна частина англійців виселилась з Англії на нову територію, в Америку, і тут, на новій території, з часом, утворила нову північно-американську націю. Різні території повели до утворення різних націй.

Отже, **спільність території**, як одна з характерних рис нації.

Але це ще не все. Спільність території сама по собі ще не дає нації. Для цього потрібен, крім того, внутрішній економічний зв'язок, що об'єднує окремі частини нації в одно ціле. Між Англією і Північною Америкою немає такого зв'язку, і тому вони станов-

лять дві різні нації. Але й самі північно-американці не заслуговували б назви нації, якби окремі кутки Північної Америки не були зв'язані між собою в економічне ціле завдяки поділові праці між ними, розвиткові шляхів сполучення і т. д.

Взяти хоч би грузинів. Грузини дореформених часів жили на спільній території і говорили однією мовою, проте вони не становили, строго кажучи, однієї нації, бо вони, розбиті на цілий ряд відірваних одне від одного князівств, не могли жити спільним економічним життям, віками вели між собою війни і розоряли один одного, нацьковуючи один на одного персіян і турків. Ефемерне і випадкове об'єднання князівств, яке іноді вдавалося провести якому-небудь удачникові-царю, в кращому разі охоплювало лише поверхово-адміністративну сферу, швидко розбиваючись об примхи князів і байдужість селян. Та інакше й не могло бути при економічній роздробленості Грузії... Грузія, як нація, з'явилася лише в другій половині XIX століття, коли падіння кріпосництва і зростання економічного життя країни, розвиток шляхів сполучення і виникнення капіталізму встановили поділ праці між областями Грузії, вкрай розхитали господарську замкнутість князівств і зв'язали їх в одно ціле.

Те саме треба сказати про інші нації, які пройшли стадію феодалізму і розвинули у себе капіталізм.

Отже, **спільність економічного життя, економічна зв'язність**, як одна з характерних особливостей нації.

Але й це не все. Крім усього сказаного, треба взяти ще до уваги особливості духовного обличчя

людей, об'єднаних в націю. Нації відрізняються одна від одної не тільки умовами їх життя, але й духовним обличчям, яке виражається в особливостях національної культури. Якщо Англія, Північна Америка і Ірландія, що говорять однією мовою, становлять проте три різні нації, то в цьому не малу роль відіграє той своєрідний психічний склад, який виробився у них з покоління в покоління в результаті неоднакових умов існування.

Звичайно, сам по собі психічний склад, або — як його називають інакше — «національний характер», є для спостерігача чимсь невловимим, але оскільки він виражається в своєрідності культури, що є спільною для нації, — він вловимий і його не можна ігнорувати.

Нічого й казати, що «національний характер» не є щось раз назавжди дане, а змінюється разом з умовами життя, але, оскільки він існує в кожний даний момент, — він накладає на фізіономію нації свій відбиток.

Отже, **спільність психічного складу**, яка позначається в спільності культури, як одна з характерних рис нації.

Таким чином, ми вичерпали всі ознаки нації.

Нація є стійка спільність людей, що історично склалася, виникла на базі спільності мови, території, економічного життя і психічного складу, який проявляється в спільності культури.

При цьому само собою зрозуміло, що нація, як і всяке історичне явище, підпадає законові зміни, має свою історію, початок і кінець.

Треба підкреслити, що жодна з цих ознак, взята окремо, недостатня для визначення нації. Більше того:

досить відсутності хоча б однієї з цих ознак, щоб нація перестала бути нацією.

Можна уявити людей із спільним «національним характером» і все-таки не можна сказати, що вони становлять одну націю, якщо вони економічно роз'єднані, живуть на різних територіях, говорять різними мовами і т. д. Такі є, наприклад, російські, галицькі, американські, грузинські і гірські **євреї**, які не становлять, на нашу думку, єдиної нації.

Можна уявити людей із спільністю території та економічного життя, і все-таки вони не становитимуть однієї нації без спільності мови і «національного характеру». Такі є, наприклад, німці і латиші в Прибалтійському краї.

Нарешті, норвежці і датчани говорять однією мовою, але вони не становлять однієї нації внаслідок відсутності інших ознак.

Тільки наявність усіх ознак, узятих разом, дає нам націю.

Може здатися, що «національний характер» є не одна з ознак, а **єдино** істотна ознака нації, причому всі інші ознаки становлять, власне, **умови** розвитку нації, а не її ознаки. На такій точці зору стоять, наприклад, відомі в Австрії с.-д. теоретики національного питання Р. Шпрінгер і, особливо, О. Бауер.

Розгляньмо їх теорію нації.

За Шпрінгером, «нація — це союз людей, що однаково мислять і однаково говорять». Це — «культурна спільність групи сучасних людей, **не зв'язана з «землею»** * (курсив наш).

---

* Див. «Національна проблема» Р. Шпрінгера, стор. 43, вид. «Общественная Польза», 1909 р.

Отже — «союз» людей, що однаково мислять і говорять, як би вони не були роз'єднані один від одного, де б вони не жили.

Бауер іде ще далі.

«Що таке нація? — питає він. — Чи є це спільність мови, яка об'єднує людей в націю? Але англійці і ірландці говорять однією мовою, не являючи собою, однак, єдиного народу; євреї зовсім не мають спільної мови і становлять, проте, націю» *.

То що ж таке нація?

«Нація — це відносна спільність характеру» **.

Але що таке характер, у даному разі — національний характер?

Національний характер — це «сума ознак, що відрізняють людей однієї від людей іншої національності, комплекс фізичних і духовних якостей, який відрізняє одну націю від іншої» ***

Бауер, звичайно, знає, що національний характер не падає з неба, і тому він додає:

«Характер людей нічим іншим не визначається, як їх долею», що... «нація є не що інше, як спільність долі», в свою чергу визначувана «умовами, в яких люди виробляють засоби для свого життя і розподіляють продукти своєї праці» ****.

Таким чином, ми прийшли до найбільш «повного», як висловлюється Бауер, визначення нації.

«Нація — це вся сукупність людей, зв'язаних у спільність характеру на грунті спільності долі» *****.

---

* Див. «Національне питання і соціал-демократія» О. Бауера, вид. «Серп», 1909 р., стор. 1—2.

** Див. там же, стор. 6.

*** Див. там же, стор. 2.

**** Див. там же, стор. 24—25.

***** Див. там же, стор. 139.

Отже, спільність національного характеру на ґрунті спільності долі, взята поза обов'язковим зв'язком із спільністю території, мови і економічного життя.

Але що ж лишається в такому разі від нації? Про яку національну спільність може бути мова у людей, що економічно роз'єднані один від одного, живуть на різних територіях і з покоління в покоління говорять різними мовами?

Бауер говорить про євреїв, як про націю, хоч і «зовсім не мають вони спільної мови»*, але про яку «спільність долі» і національну зв'язність може бути мова, наприклад, у грузинських, дагестанських, російських і американських євреїв, що цілком відірвані один від одного, живуть на різних територіях і говорять різними мовами?

Згадані євреї, без сумніву, живуть спільним економічним і політичним життям з грузинами, дагестанцями, росіянами і американцями, в спільній з ними культурній атмосфері; це не може не накладати на їх національний характер свого відбитку; коли що й залишилось у них спільного, то це релігія, спільне походження і деякі залишки національного характеру. Все це безсумнівна річ. Але як можна серйозно говорити, що закостенілі релігійні обряди і зникаючі психологічні залишки впливають на «долю» згаданих євреїв сильніше, ніж живе соціально-економічне і культурне середовище навколо них? А тільки ж при такому припущенні можна говорити про євреїв взагалі як про єдину націю.

---

* Див. «Національне питання і соціал-демократія» О. Бауера, вид. «Серп», 1909 р., стор. 2.

Чим же відрізняється тоді нація Бауера від містичного і самодовліючого «національного духа» спіритуалістів?

Бауер проводить непрохідну грань між «відмітною рисою» нації (національний характер) і «умовами» їх життя, відриваючи їх одне від одного. Але що таке національний характер, як не відбиток умов життя, як не згусток вражень, здобутих від навколишнього середовища? Як можна обмежуватися самим лише національним характером, відособляючи і відриваючи його від грунту, що його породив?

Потім, чим, власне, відрізнялась англійська нація від північно-американської в кінці XVIII і на початку XIX століття, коли Північна Америка називалася ще «Новою Англією»? Вже, звичайно, не національним характером: бо північно-американці були вихідцями з Англії, вони взяли з собою в Америку, крім англійської мови, ще англійський національний характер і, звичайно, не могли його так швидко втратити, хоча під впливом нових умов у них, мабуть, вироблявся свій особливий характер. І все-таки, незважаючи на більшу чи меншу спільність характеру, вони вже становили тоді відмінну від Англії націю! Очевидно, «Нова Англія», як нація, відрізнялася тоді від Англії, як нації, не відмінним національним характером, або не стільки національним характером, скільки відмінним від Англії середовищем, умовами життя.

Отже, ясно, що в дійсності не існує ніякої єдино відмітної ознаки нації. Існує тільки сума ознак, з яких при зіставленні націй виділяється більш рельєфно то одна ознака (національний характер), то друга (мова), то третя (територія, економічні

умови). Нація становить сполучення всіх ознак, узятих разом.

Точка зору Бауера, яка ототожнює націю з національним характером, відриває націю від грунту і перетворює її в якусь незриму, самодовліючу силу. Виходить не нація, жива і діюча, а щось містичне, невловиме і загробне. Бо, повторюю, що це, наприклад, за єврейська нація, яка складається з грузинських, дагестанських, російських, американських та інших євреїв, члени якої не розуміють один одного (говорять різними мовами), живуть у різних частинах земної кулі, ніколи один одного не побачать, ніколи не виступлять спільно, ні за мирного, ні за воєнного часу?!

Ні, не для таких паперових «націй» складає соціал-демократія свою національну програму. Вона може зважати тільки на дійсні нації, які діють і рухаються, і тому змушують зважати на себе.

Бауер, очевидно, плутає **націю**, що є історичною категорією, з **племенем**, що є категорією етнографічною.

А втім, Бауер сам, як видно, відчуває слабість своєї позиції. Рішуче заявляючи на початку своєї книги про євреїв як про націю*, Бауер в кінці книги поправляється, твердячи, що «капіталістичне суспільство взагалі не дає їм (євреям) зберегтися як нації»**, асимілюючи їх з іншими націями. Причина, виявляється, в тому, що «євреї не мають замкнутої колонізаційної області» ***, тоді як така область є, наприклад, у чехів, що повинні зберегтися,

* Див. стор. 2 його книги.

** Див. там же, стор. 389.

*** Див. стор. 388.

за Бауером, як нація. Коротше: причина — у відсутності території.

Міркуючи так, Бауер хотів довести, що національна автономія не може бути вимогою єврейських робітників*, але він тим самим ненароком розбив свою власну теорію, що заперечує спільність території, як одну з ознак нації.

Але Бауер іде далі. На початку своєї книги він рішуче заявляє, що «евреї зовсім не мають спільної мови і становлять, проте, націю»**. Але не встиг він добратися до сто тридцятої сторінки, як уже перемінив фронт, заявляючи так само рішуче: **«безсумнівно, що ніяка нація неможлива без спільної мови»*** (курсив наш).

Бауер тут хотів довести, що «мова — це найважливіше знаряддя людських стосунків»****, але він разом з тим ненароком довів і те, чого він не збирався доводити, а саме: неспроможність своєї власної теорії нації, яка заперечує значення спільности мови.

Так сама себе заперечує зшита ідеалістичними нитками теорія.

II

НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ

Нація є не просто історична категорія, а історична категорія певної епохи, епохи ростущого капіталізму. Процес ліквідації феодалізму і розвитку капіталізму є в той же час процес складання людей в нації. Так

* Див. стор. 396 його книги.

** Див. стор. 2

*** Див. стор. 130.

**** Там же, стор. 130.

стоїть справа, наприклад, у Західній Європі. Англійці, французи, німці, італійці та інші склалися в нації при переможному ході торжествуючого над феодальною роздробленістю капіталізму.

Але утворення націй означало там разом з тим перетворення їх у самостійні національні держави. Англійська, французька та інші нації є в той же час англійською та ін. державами. Ірландія, яка лишилася поза цим процесом, не змінює загальної картини.

Трохи інакше стоїть справа у Східній Європі. В той час як на Заході нації розвинулися в держави, на Сході склалися міжнаціональні держави, держави, що утворені з кількох національностей. Такими є Австро-Угорщина, Росія. В Австрії найбільш розвиненими в політичному відношенні були німці — вони і взяли на себе справу об'єднання австрійських національностей у державу. В Угорщині найбільш пристосованими до державної організованості були мадьяри — ядро угорських національностей, вони ж об'єднувачі Угорщини. В Росії роль об'єднувача національностей взяли на себе великороси, які мали на чолі сильну й організовану дворянську військову бюрократію, що склалася історично.

Так стояла справа на Сході.

Цей своєрідний спосіб утворення держав міг мати місце лише в умовах неліквідованого ще феодалізму, в умовах слабо розвиненого капіталізму, коли відтерті на задній план національності не встигли ще консолідуватися економічно в цілісні нації.

Але капіталізм починає розвиватися і в східних державах. Розвиваються торгівля і шляхи сполучення.

Виникають великі міста. Нації економічно консолідуються. Капіталізм, що вдерся в спокійне життя відтіснених національностей, збудоражує останні і приводить їх в рух. Розвиток преси і театру, діяльність рейхсрату (в Австрії) і Думи (в Росії) сприяють посиленню «національних почуттів». Інтелігенція, що народилась, проймається «національною ідеєю» і діє в цьому ж напрямі...

Але відтіснені нації, які прокинулись до самостійного життя, вже не складаються в незалежні національні держави: вони зустрічають на своєму шляху надзвичайно сильне протидіяння з боку керівних верств командуючих націй, що давно вже стали на чолі держави. Спізнились!..

Так складаються в нації чехи, поляки і т. д. в Австрії; хорвати та ін. в Угорщині; латиші, литовці, українці, грузини, вірмени та ін. в Росії. Те, що було винятком у Західній Європі (Ірландія), на Сході стало правилом.

На Заході Ірландія відповіла на надзвичайний стан національним рухом. На Сході пробуджені нації мали відповісти тим же.

Так складалися обставини, які штовхали молоді нації сходу Європи на боротьбу.

Боротьба почалась і розгорілась, власне, не між націями в цілому, а між пануючими класами командуючих і відтіснених націй. Боротьбу ведуть звичайно або міська дрібна буржуазія пригнобленої нації проти великої буржуазії командуючої нації (чехи і німці), або сільська буржуазія пригнобленої нації проти поміщиків пануючої нації (українці в Польщі), або вся «національна» буржуазія пригноблених націй

проти правлячого дворянства командуючої нації (Польща, Литва, Україна в Росії).

Буржуазія — головна дійова особа.

Основне питання для молодої буржуазії — ринок. Збути свої товари і вийти переможцем в конкуренції з буржуазією іншої національності — така її мета. Звідси її бажання — забезпечити собі «свій», «рідний» ринок. Ринок — перша школа, де буржуазія вчиться націоналізму.

Але справа, звичайно, не обмежується ринком. У боротьбу втручається напівфеодальна-напівбуржуазна бюрократія пануючої нації з своїми методами «тащить и не пущать». Буржуазія командуючої нації — все одно, чи є вона дрібною чи великою — дістає можливість «швидше» і «рішучіше» розправитися з своїм конкурентом. «Сили» об'єднуються, і — починається цілий ряд обмежувальних заходів проти «інородницької» буржуазії, які переходять в репресії. Боротьба з господарської сфери переноситься в політичну. Обмеження свободи пересування, утискування мови, обмеження виборчих прав, скорочення шкіл, релігійні утиски і т. п. так і сиплються на голову «конкурента». Звичайно, такі заходи переслідують не тільки інтереси буржуазних класів командуючої нації, але й специфічно, так би мовити, кастові цілі правлячої бюрократії. Але з точки зору результатів це абсолютно однаково: буржуазні класи і бюрократія йдуть в даному разі рука в руку — все одно, чи мова йде про Австро-Угорщину чи про Росію.

Стиснена з усіх боків буржуазія пригнобленої нації природно приходить в рух. Вона апелює до «рідних низів» і починає кричати про «вітчизну»,

видаючи свою власну справу за справу загальнонародну. Вона вербує собі армію із «співвітчизників» в інтересах... «батьківщини». І «низи» не завжди лишаються байдужими до закликів, збираючись навколо її прапора: репресії згори зачіпають і їх, викликаючи в них невдоволення.

Так починається національний рух.

Сила національного руху визначається ступенем участі в ньому широких верств нації, пролетаріату і селянства.

Чи стане пролетаріат під прапор буржуазного націоналізму — це залежить від ступеня розвитку класових суперечностей, від свідомості й організованості пролетаріату. У свідомого пролетаріату є свій власний випробуваний прапор, і йому нема чого ставати під прапор буржуазії.

Щодо селян, то їх участь у національному русі залежить насамперед від характеру репресій. Якщо репресії зачіпають інтереси «землі», як це мало місце в Ірландії, то широкі маси селян негайно стають під прапор національного руху.

З другого боку, якщо, наприклад, в Грузії немає скільки-небудь серйозного **антируського** націоналізму, то це, насамперед, тому, що там немає руських поміщиків або руської великої буржуазії, які могли б дати поживу для такого націоналізму в масах. В Грузії є **антивірменський** націоналізм, але це тому, що там є ще вірменська велика буржуазія, яка, побиваючи дрібну, ще не зміцнілу грузинську буржуазію, штовхає останню до антивірменського націоналізму.

Залежно від цих факторів національний рух набирає або масового характеру, все більше й більше

розростаючись (Ірландія, Галичина), або він перетворюється в ряд дрібних сутичок, вироджуючись в скандали і «боротьбу» за вивіски (деякі містечка в Богемії).

Зміст національного руху, звичайно, не може бути скрізь однаковим: він цілком визначається різноманітними вимогами, що їх висуває рух. В Ірландії рух має аграрний характер, в Богемії — «мовний», тут вимагають громадянської рівноправності і свободи віросповідання, там — «своїх» чиновників або свого сейму. В різноманітних вимогах нерідко видно різноманітні риси, які характеризують націю взагалі (мова, територія та ін.). Варто уваги, що ніде не зустрічаєш вимоги про бауерівський всеосяжний «національний характер». Воно й зрозуміло: «національний характер», взятий **сам по собі**, невловимий і, як правильно зауважив І. Штрассер, «з ним політикові нічого робити» *.

Такі загалом форми і характер національного руху.

Із сказаного ясно, що національна боротьба в умовах **ростущого** капіталізму є боротьба буржуазних класів між собою. Іноді буржуазії вдається втягти в національний рух пролетаріат, і тоді національна боротьба **зовні** набирає «загальнонародного» характеру, але це тільки зовні. **В суті своїй** вона завжди лишається буржуазною, вигідною і угодною головним чином буржуазії.

Але з цього зовсім не випливає, що пролетаріат не повинен боротися проти політики гноблення національностей.

* Див. його «Der Arbeiter und die Nation», 1912 р., стор. 33.

Обмеження вільного пересування, позбавлення виборчих прав, утискування мови, скорочення шкіл та інші репресії зачіпають робітників не в меншій мірі, коли не в більшій, ніж буржуазію. Таке становище може лише загальмувати справу вільного розвитку духовних сил пролетаріату підлеглих націй. Не можна серйозно говорити про повний розвиток духовних обдаровань татарського або єврейського робітника, коли їм не дають користуватися рідною мовою на зборах і лекціях, коли їм закривають школи.

Але політика націоналістичних репресій небезпечна для справи пролетаріату і з другого боку. Вона відвертає увагу широких верств від питань соціальних, питань класової боротьби — в сторону питань національних, питань, «спільних» для пролетаріату і буржуазії. А це створює сприятливий грунт для облудної проповіді про «гармонію інтересів», для затушовування класових інтересів пролетаріату, для духовного закабалення робітників. Тим самим ставиться серйозна перешкода справі об'єднання робітників усіх національностей. Якщо значна частина польських робітників досі залишається в духовній кабалі у буржуазних націоналістів, якщо вона досі залишається осторонь від інтернаціонального робітничого руху, — то це, головним чином, тому, що споконвічна антипольська політика «власть імущих» дає грунт для такої кабали, утруднює визволення робітників від такої кабали.

Але політика репресій на цьому не спиняється. Від «системи» **гноблення** вона нерідко переходить до «системи» **нацьковування** націй, до «системи» різні і погромів. Звичайно, остання не скрізь і не завжди можлива, але там, де вона можлива, — в умовах

відсутності елементарних свобод,— там вона нерідко набирає жахливих розмірів, загрожуючи потопити справу згуртування робітників у крові і сльозах. Кавказ і південь Росії дають не мало прикладів. «Поділяй і пануй» — така мета політики нацьковування. І оскільки така політика вдається, вона становить величезне зло для пролетаріату, найсерйознішу перешкоду справі згуртування робітників усіх національностей держави.

Але робітники зацікавлені в повному злитті всіх своїх товаришів в єдину інтернаціональну армію, в скорому і остаточному їх визволенні від духовної кабали буржуазії, в повному і вільному розвиткові духовних сил своїх братів, до якої б нації вони не належали.

Тому робітники борються і боротимуться проти політики гноблення націй в усіх її видах, від найтонших до найгрубіших, як і проти політики нацьковування в усіх її видах.

Тому соціал-демократія всіх країн проголошує право націй на самовизначення.

Право на самовизначення, тобто: тільки сама нація має право визначити свою долю, ніхто не має права **насильно** втручатися в життя нації, **руйнувати** її школи та інші заклади, **ламати** її нрави і звичаї, **утискувати** її мову, **урізувати** права.

Це, звичайно, не значить, що соціал-демократія підтримуватиме всі і всякі звичаї та установи нації. Борючись проти насильств над нацією, вона відстоюватиме лише право **нації** самій визначити свою долю, ведучи в той же час агітацію проти шкідливих звичаїв і установ цієї нації з тим, щоб дати

можливість трудящим верствам даної нації звільнитися від них.

Право на самовизначення, тобто — нація може устроїтись за своїм бажанням. Вона має право побудувати своє життя на началах автономії. Вона має право вступити з іншими націями у федеративні відносини. Вона має право зовсім відокремитись. Нація суверенна, і всі нації рівноправні.

Це, звичайно, не значить, що соціал-демократія відстоюватиме всяку вимогу нації. Нація має право вернутися навіть до старих порядків, але це ще не значить, що соціал-демократія підпишеться під такою ухвалою тієї чи іншої установи даної нації. Обов'язки соціал-демократії, яка боронить інтереси пролетаріату, і права нації, яка складається з різних класів, — дві речі різні.

Борючись за право націй на самовизначення, соціал-демократія ставить собі за мету покласти край політиці гноблення націй, зробити її неможливою, і тим підірвати боротьбу націй, притупити її, довести її до мінімуму.

Цим істотно відрізняється політика свідомого пролетаріату від політики буржуазії, яка старається поглибити і роздути національну боротьбу, продовжити і загострити національний рух.

Саме тому не може стати свідомий пролетаріат під «національний» прапор буржуазії.

Саме тому так звана «еволюційно-національна» політика, яку пропонує Бауер, не може зробитися політикою пролетаріату. Спроба Бауера ототожнити свою «еволюційно-національну» політику з політикою «сучасного робітничого класу» * є спробою

* Див. книгу Бауера, стор. 166.

пристосувати класову боротьбу робітників до боротьби націй.

Доля національного руху, в суті своїй буржуазного, природно зв'язана з долею буржуазії. Остаточне падіння національного руху можливе лише з падінням буржуазії. Тільки в царстві соціалізму може бути встановлений цілковитий мир. Але довести національну боротьбу до мінімуму, підірвати її в корені, зробити її максимально нешкідливою для пролетаріату — можливо і в рамках капіталізму. Про це свідчать хоча б приклади Швейцарії і Америки. Для цього треба демократизувати країну і дати націям можливість вільного розвитку.

III

ПОСТАНОВКА ПИТАННЯ

Нація має право вільно визначити свою долю. Вона має право устроїтись так, як їй угодно, не топчучи, звичайно, прав інших націй. Це річ безперечна.

Але саме **як** вона повинна устроїтись, **яких форм** повинна набрати її майбутня конституція, якщо взяти до уваги інтереси більшості нації і насамперед пролетаріату?

Нація має право устроїтись автономно. Вона має право навіть відокремитись. Але це ще не значить, що вона повинна робити це при всяких умовах, що автономія або сепарація скрізь і завжди будуть вигідні для нації, тобто для її більшості, тобто для трудящих верств. Закавказькі татари, як нація, можуть зібратися, скажемо, на своєму сеймі і, підкорившись впливові своїх беків і мулл, відновити у себе старі

порядки, вирішити відокремитись від держави. За смислом пункту про самовизначення вони мають на це цілковите право. Але чи буде це в інтересах трудящих верств татарської нації? Чи може соціал-демократія байдуже дивитися на те, як беки і мулли ведуть за собою маси в справі розв'язання національного питання? Чи не повинна соціал-демократія втрутитися в справу і певним чином вплинути на волю нації? Чи не повинна вона виступити з конкретним планом розв'язання питання, найбільш вигідним для татарських мас?

Але яке розв'язання найбільш сумісне з інтересами трудящих мас? Автономія, федерація чи сепарація?

Все це — питання, розв'язання яких залежить від конкретних історичних умов, що оточують дану націю.

Більше того. Умови, як і все, змінюються, і розв'язання, правильне для даного моменту, може стати зовсім неприйнятним для іншого моменту.

В половині XIX століття Маркс був прихильником відокремлення російської Польщі, і він мав рацію, бо тоді питання стояло про визволення вищої культури від нижчої, яка руйнувала її. І питання стояло тоді не в теорії тільки, не академічно, а на практиці, в самому житті...

Наприкінці XIX століття польські марксисти висловлюються вже проти відокремлення Польщі, і вони також мають рацію, бо за останні 50 років сталися глибокі зміни в сторону економічного і культурного зближення Росії і Польщі. Крім того, за цей час питання про відокремлення з предмета практики перетворилося в предмет академічних спорів, які хвилюють хіба тільки закордонних інтелігентів.

Це не виключає, звичайно, можливості виникнення певних внутрішніх і зовнішніх кон'юнктур, при яких питання про відокремлення Польщі знову може стати на чергу.

З цього виходить, що розв'язання національного питання можливе лише в зв'язку з історичними умовами, взятими в їх розвиткові.

Економічні, політичні і культурні умови, що оточують дану націю, — такий є єдиний ключ до розв'язання питання про те, саме **як** повинна устроїтись та чи інша нація, **яких форм** повинна набрати її майбутня конституція. При цьому можливо, що для кожної нації потрібне буде окреме розв'язання питання. Якщо де й необхідна діалектична постановка питання, то саме тут, у національному питанні.

З огляду на це ми повинні рішуче висловитися проти одного дуже поширеного, але й дуже огульного способу «розв'язання» національного питання, що бере свій початок від Бунду. Ми говоримо про легкий метод посилання на австрійську і південно-слов'янську * соціал-демократію, яка, мовляв, уже розв'язала національне питання і у якої російські соціал-демократи повинні просто запозичити розв'язання. При цьому припускається, що все, що, скажімо, правильне для Австрії, правильне і для Росії. Випускається з уваги найважливіше і вирішальне в даному разі: конкретні історичні умови в Росії взагалі і в житті кожної окремої нації в межах Росії зокрема.

* Південно-слов'янська соціал-демократія працює на півдні Австрії.

Послухайте, наприклад, відомого бундівця В. Коссовського:

«Коли на IV з'їзді Бунду обговорювалась принципіальна сторона питання (мова йде про національне питання. **Й. Ст.**), то запропоноване одним з членів з'їзду розв'язання питання в дусі резолюції південно-слов'янської соціал-демократичної партії викликало загальне схвалення» *.

В результаті «з'їзд одноголосно прийняв»... національну автономію.

Та й тільки! Ні аналізу російської дійсності, ні з'ясування умов життя євреїв в Росії: спочатку запозичили розв'язання у південно-слов'янської с.-д. партії, потім «схвалили», а потім «одноголосно прийняли»! Так ставлять і «розв'язують» бундівці національне питання в Росії...

Тимчасом, Австрія і Росія являють зовсім різні умови. Цим і пояснюється, що соціал-демократія в Австрії, яка прийняла національну програму в Брюнні (1899 р.) [132] в дусі резолюції південно-слов'янської с.-д. партії (правда, з деякими незначними поправками), зовсім, так би мовити, не по-російському підходить до питання і, звичайно, не по-російському його розв'язує.

Насамперед постановка питання. Як ставлять питання австрійські теоретики культурно-національної автономії, тлумачі брюнської національної програми і резолюції південно-слов'янської соціал-демократичної партії, Шпрінгер і Бауер?

«Ми залишаємо тут, — говорить Шпрінгер, — без відповіді питання про те, чи можлива взагалі держава національностей

* Див. «Питання національності» В. Коссовського, стор. 16—17, 1907 р.

і чи змушені, зокрема, австрійські національності утворити одно політичне ціле; ці питання ми вважатимемо розв'язаними. Для того, хто не згоден із згаданою можливістю і необхідністю, наше дослідження буде, звичайно, безгрунтовним. Наша тема говорить: дані нації змушені вести спільне існування; які правові форми дадуть їм можливість жити найкраще?» (курсив Шпрінгера) *.

Отже, державна цілість Австрії, як вихідний пункт.

Те саме говорить Бауер:

«Ми виходимо з того припущення, що австрійські нації залишаться в тому самому державному союзі, в якому вони тепер живуть, і питаємо, які в рамках цього союзу будуть відносини націй між собою і всіх їх до держави» **.

Знов-таки: цілість Австрії в першу чергу.

Чи може так ставити питання російська соціал-демократія? Ні, не може. І не може вона тому, що з самого початку стоїть на точці зору самовизначення націй, за якою нація має право на відокремлення.

Навіть бундівець Гольдблат визнав на другому з'їзді російської соціал-демократії, що остання не може відмовитись від точки зору самовизначення. Ось що говорив тоді Гольдблат:

«Проти права на самовизначення нічого перечити не можна. В разі, коли яка-небудь нація бореться за самостійність, то протививитися цьому не можна. Якщо Польща не захоче вступити в «законний шлюб» з Росією, то не нам їй перешкоджати».

Все це так. Але звідси випливає, що вихідні пункти у австрійських і російських с.-д. не тільки не однакові, а, навпаки, прямо протилежні. Чи можна після цього говорити про можливість запозичення національної програми у австрійців?

* Див. «Національна проблема» Шпрінгера, стор. 14.

** Див. «Національне питання і соціал-демократія» Бауера, стор. 399.

Далі. Австрійці думають здійснити «свободу національностей» шляхом дрібних реформ, повільним кроком. Пропонуючи культурно-національну автономію, як практичний захід, вони зовсім не розраховують на корінну зміну, на демократично-визвольний рух, якого у них немає в перспективі. Тимчасом, російські марксисти зв'язують питання про «свободу національностей» з імовірною корінною зміною, з демократично-визвольним рухом, не маючи підстави розраховувати на реформи. А це істотно міняє справу в розумінні ймовірної долі націй в Росії.

«Розуміється, — говорить Бауер, — трудно думати, щоб національна автономія постала в результаті великого рішення, сміливої рішучої дії. Крок за кроком Австрія йтиме до національної автономії, повільним і болісним процесом, тяжкою боротьбою, через яку законодавство і управління перебуватимуть у стані хронічної паралізованості. Ні, не шляхом великого законодавчого акту, а безліччю окремих законів, які видаватимуться для окремих областей, окремих громад, буде створено новий державноправовий лад» *.

Те саме говорить Шпрінгер:

«Я прекрасно знаю, — пише він, — що інститути такого роду (органи національної автономії Й. Ст.) створюються не за рік і не за десяток років. Реорганізація одного тільки пруського управління потребувала довгого часу... Пруссії потрібні були два десятиріччя для остаточного встановлення своїх основних адміністративних установ. Тому хай не думають, що я не знаю, скільки часу і скільки труднощів потрібно буде для Австрії» **.

Все це дуже певно. Але чи можуть російські марксисти не зв'язувати національного питання із «сміливими рішучими діями»? Чи можуть вони роз-

* Див. «Національне питання» Бауера, стор. 422.

** Див. «Національна проблема» Шпрінгера, стор. 281—282.

раховувати на часткові реформи, на «безліч окремих законів», як на засіб завоювання «свободи національностей»? А якщо вони не можуть і не повинні робити цього, то чи не ясно звідси, що методи боротьби і перспективи у австрійців і росіян зовсім різні? Як можна при такому становищі обмежуватися однобоконньою і половинчатою культурно-національною автономією австрійців? Одно з двох: або прихильники запозичення не розраховують на «рішучі і сміливі дії» в Росії, або вони розраховують на них, але «не відають, що творять».

Нарешті, Росія і Австрія стоять перед зовсім різними черговими завданнями, через що і метод розв'язання національного питання диктується різний. Австрія живе в умовах парламентаризму, без парламенту при нинішніх умовах там розвиток неможливий. Але парламентське життя і законодавство Австрії нерідко зовсім припиняються внаслідок різких сутичок національних партій. Цим і пояснюється хронічна політична криза, на яку Австрія давно хворіє. Через це національне питання становить там вісь політичного життя, питання існування. Тому недивно, що австрійські с.-д. політики стараються розв'язати так чи інакше насамперед питання про національні сутички, розв'язати, звичайно, на грунті вже існуючого парламентаризму, парламентським способом...

Не те в Росії. В Росії, по-перше, «слава богу, немає парламенту» [133]. По-друге — і це головне — віссю політичного життя Росії є не національне питання, а аграрне. Тому доля російського питання, а, значить, і «визволення» націй, зв'язується в Росії з розв'язанням аграрного питання, тобто із знищенням

кріпосницьких залишків, тобто з демократизацією країни. Цим і пояснюється, що в Росії національне питання виступає не як самостійне і вирішальне, а як частина загального і більш важливого питання розкріпачення країни.

«Безплідність австрійського парламенту, — пише Шпрінгер, — тим тільки й викликана, що кожна реформа породжує всередині національних партій суперечності, які руйнують їх згуртованість, і вожді партій через це старанно уникають усього того, що пахне реформами. Прогрес Австрії мислимий взагалі лише в тому разі, якщо націям будуть дані невід'ємні правові позиції; це звільнить їх від необхідності утримувати в парламенті постійні бойові загони і дасть їм можливість вдатися до розв'язання господарських і соціальних завдань» *.

Те саме говорить Бауер:

«Національний мир потрібен насамперед державі. Держава зовсім не може терпіти, щоб законодавство припинялося через найбезглуздіше питання про мову, через найдрібнішу сварку роздратованих людей де-небудь на національному кордоні, через кожну нову школу» **.

Все це зрозуміло. Але не менш зрозуміло, що в Росії національне питання стоїть у зовсім іншій площині. Не національне, а аграрне питання вирішує долю прогресу в Росії. Національне питання — підпорядковане.

Отже, різна постановка питання, різні перспективи і методи боротьби, різні чергові завдання. Хіба не ясно, що при такому стані речей брати приклади у Австрії і займатися запозиченням програми можуть лише паперові люди, які «розв'язують» національне питання поза простором і часом?

---

* Див. «Національна проблема» Шпрінгера, стор. 36.

** Див. «Національне питання» Б уера, стор 401.

Ще раз: конкретні історичні умови, як вихідний пункт, діалектична постановка питання, як єдино вірна постановка, — такий є ключ до розв'язання національного питання.

IV
КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНА АВТОНОМІЯ

Вище ми говорили про формальну сторону австрійської національної програми, про методологічні підстави, через які російські марксисти не можуть просто взяти приклад у австрійської соціал-демократії і зробити її програму своєю.

Поговоримо тепер про саму програму по суті.

Отже, яка є національна програма австрійських соціал-демократів?

Вона виражається двома словами: культурно-національна автономія.

Це значить, по-перше, що автономія дається, скажемо, не Чехії або Польщі, населеним, головним чином, чехами і поляками,—а взагалі чехам і полякам, незалежно від території, все одно — яку б місцевість Австрії вони не населяли.

Тим-то автономія ця називається **національною**, а не територіальною.

Це значить, по-друге, що розсіяні в різних кутках Австрії чехи, поляки, німці і т. д., взяті персонально, як окремі особи, організуються в цілісні нації і, як такі, входять до складу австрійської держави. Австрія становитиме в такому разі не союз автономних областей, а союз автономних національностей, конституйованих незалежно від території.

Це значить, по-третє, що загальнонаціональні установи, які мають бути створені з цією метою для поляків, чехів і т. д., будуть відати не «політичними» питаннями, а самими тільки «культурними». Специфічно політичні питання зосередяться в загальноавстрійському парламенті (рейхсраті).

Тому автономія ця називається ще **культурною**, культурно-національною.

А ось і текст програми, прийнятої австрійською соціал-демократією на Брюннському конгресі в 1899 р.*

Згадавши про те, що «національний розбрат в Австрії перешкоджає політичному прогресові», що «остаточне розв'язання національного питання... є насамперед культурна необхідність», що «розв'язання можливе тільки при істинно-демократичному суспільстві, побудованому на основі загального, прямого і рівного виборчого права», — програма продовжує:

«**Збереження і розвиток національних особливостей** ** народів Австрії можливе тільки при повній рівноправності і при відсутності всякого гноблення. Тому насамперед повинна бути відкинута система бюрократичного державного централізму, так само як і феодальні привілеї окремих земель.

---

* За неї голосували і представники південно-слов'янської с.-д. партії. Див. «Дебати в національному питанні на Брюннському партейтагу», стор. 72, 1906 р.

** В російському перекладі М. Паніна (див. книгу Бауера в перекладі Паніна) замість «національних особливостей» сказано «національні індивідуальності». Панін невірно переклав це місце, в німецькому тексті немає слова «індивідуальність», там говориться про «nationalen Eigenart», тобто про **особливості**, а це далеко не одне й те саме.

При цих і тільки при цих умовах в Австрії зможе встановитися національний порядок замість національних чвар, а саме на таких основах:

1. Австрія повинна бути перетворена в державу, що являє собою демократичний союз національностей.

2. Замість історичних коронних земель повинні бути утворені національно-відмежовані самоврядні корпорації, в кожній з яких законодавство і правління були б в руках національних палат, обираних на основі загального, прямого і рівного голосування.

3. Самоврядні області однієї й тієї самої нації утворюють разом національно-єдиний союз, який вирішує свої національні справи цілком автономно.

4. Права національних меншостей забезпечуються окремим законом, що його видає імперський парламент».

Програма закінчується закликом до солідарності всіх націй Австрії *.

Не важко помітити, що в програмі цій залишились деякі сліди «територіалізму», але загалом вона є формулюванням національної автономії. Недаремно Шпрінгер, перший агітатор культурно-національної автономії, зустрічає її з захопленням**. Бауер також поділяє її, називаючи її «теоретичною перемогою»*** національної автономії; тільки в інтересах більшої ясності він пропонує пункт 4 замінити виразнішим формулюванням, яке говорило б про необхідність «конституювання національної меншості всередині кожної самоврядної області в публічно-правову корпорацію» для завідування шкільними та іншими культурними справами****.

* Див. «Verhandlungen des Gesammtparteitages» у Брюнні, 1899 р.

** Див. «Національна проблема» Шпрінгера, стор. 286.

*** Див. «Національне питання», стор. 549.

**** Див. там же, стор. 555.

Така є національна програма австрійської соціал-демократії.

Розгляньмо її наукові основи.

Подивімось, як обгрунтовує австрійська соціал-демократія культурно-національну автономію, що її вона проповідує.

Звернімось до теоретиків останньої, до Шпрінгера і Бауера.

Вихідним пунктом національної автономії є поняття про націю, як про союз осіб незалежно від певної території.

«Національність, — за Шпрінгером,— не має ніякого істотного зв'язку з територією; нації — автономні персональні союзи» *.

Бауер також говорить про націю, як про «персональну спільність», якій «не надано виключного панування в якій-небудь певній області»**.

Але особи, з яких складається нація, не завжди живуть однією суцільною масою, — вони часто розбиваються на групи і в такому вигляді вкраплюються в чужі національні організми. Це капіталізм гонить їх у різні області і міста на заробітки. Але, входячи в чужі національні області і становлячи там меншості, групи ці терплять від місцевих національних більшостей щодо утискувань мови, школи і т. п. Звідси національні сутички. Звідси «непридатність» територіальної автономії. Єдиний вихід з такого становища, на думку Шпрінгера і Бауера, — організувати розсіяні в різних місцях держави меншості даної національності в один загальний міжкласовий національний союз. Тільки такий союз міг би захистити,

* Див. «Національна проблема» Шпрінгера, стор. 19.

** Див. «Національне питання», стор. 286.

на їх думку, культурні інтереси національних меншостей, тільки він здатний припинити національні чвари.

«Необхідно, — говорить Шпрінгер, — дати національностям правильну організацію, наділити їх правами і обов'язками» *... Звичайно, «закон легко створити, але чи справляє він той вплив, якого від нього чекають»... «Якщо хочуть створити закон для націй, то насамперед треба створити самі нації» **... «Без конституювання національностей створення національного права і усунення національних чвар неможливі» ***.

В тому ж дусі говорить Бауер, коли він висуває, як «вимогу робітничого класу», «конституювання меншостей в публічно-правові корпорації на основі персонального принципу» ****.

Але як організувати нації? Як визначити приналежність особи до тієї чи іншої нації?

«Ця приналежність, — говорить Шпрінгер, — встановлюється національними матрикулами; кожен, хто живе в області, повинен оголосити про свою приналежність до якої-небудь нації» *****

«Персональний принцип, — говорить Бауер,— передбачає, що населення поділиться за національностями... на основі вільних заяв повнолітніх громадян», для чого і «повинні бути заготовлені національні кадастри» ******.

Далі.

«Всі німці, — говорить Бауер, — в національно-однорідних округах, потім всі німці, внесені в національні кадастри двоїстих округ, становлять німецьку націю і обирають **національну раду**» *******.

* Див. «Національна проблема», стор. 74.
** Див. там же, стор. 88—89.
*** Див. там же, стор. 89.
**** Див. «Національне питання», стор. 552.
***** Див. «Національна проблема», стор. 226.
****** Див. «Національне питання», стор. 368.
******* Див. там же, стор. 375.

Те саме треба сказати про чехів, поляків та ін.

«Національна рада, — за Шпрінгером, — це культурно-національний парламент, до відання якого належить встановлення основ і схвалення засобів, потрібних для піклування про національну шкільну справу, про національну літературу, мистецтво і науку, для утворення академій, музеїв, галерей, театрів» та ін. *.

Такі є організація нації і центральна установа останньої.

Створюючи такі міжкласові інститути, австрійська с.-д. партія прагне, на думку Бауера, до того, щоб «зробити національну культуру... здобутком усього народу і таким єдино можливим способом **згуртувати всіх членів нації в національно-культурну спільність»** ** (курсив наш).

Можна подумати, що все це має відношення тільки до Австрії. Але Бауер з цим не згоден. Він рішуче твердить, що національна автономія обов'язкова і в інших державах, що складаються, як Австрія, з кількох національностей.

«Національній політиці імущих класів, політиці завоювання влади в державі національностей, пролетаріат усіх націй протиставить, на думку Бауера, свою вимогу національної автономії»***.

Потім, непомітно підмінюючи самовизначення націй національною автономією, продовжує:

«Так національна автономія, самовизначення націй, неминуче стає конституційною програмою пролетаріату всіх націй, які живуть в державі національностей» ****.

---

* Див. «Національна проблема», стор. 234.
** Див. «Національне питання», стор. 553.
*** Див. там же, стор. 337.
**** Див. там же, стор. 333.

Але він іде ще далі. Він глибоко вірить, що «конституйовані» ним і Шпрінгером міжкласові «національні союзи» послужать якимсь прототипом майбутнього соціалістичного суспільства. Бо він знає, що «соціалістичний суспільний лад... розчленуе людство на національно-відмежовані суспільства» *, що при соціалізмі відбудеться «групування людства в автономні національні суспільства» **, що «таким чином, соціалістичне суспільство безсумнівно являтиме собою строкату картину особових національних союзів і територіальних корпорацій» ***, що, виходить, «соціалістичний принцип національності є найвищим синтезом національного принципу і національної автономії» ****.

Здається, досить...

Таке є обгрунтування культурно-національної автономії в працях Бауера і Шпрінгера.

Насамперед, впадає в очі зовсім незрозуміла і нічим не виправдувана підміна самовизначення націй національною автономією. Одно з двох: або Бауер не зрозумів самовизначення, або він зрозумів, але чомусь свідомо його звужує. Бо безсумнівно, що: а) культурно-національна автономія передбачає цілість держави національностей, а самовизначення виходить з рамок такої цілості; б) самовизначення передає нації всю повноту прав, а національна автономія — тільки «культурні» права. Це — по-перше.

* Див «Національне питання», стор. 555.
** Див. там же, стор. 556.
*** Див. там же, стор. 543.
**** Див. там же, стор. 542.

По-друге, цілком можливе в майбутньому таке сполучення внутрішніх і зовнішніх кон'юнктур, при якому та чи інша національність зважиться виступити з держави національностей, хоч би з Австрії, — заявили ж русинські с.-д. на Брюннському партейтагу про свою готовність об'єднати «дві частини» свого народу в одно ціле *. Як бути тоді з **«неминучою для пролетаріату всіх націй»** національною автономією? Що це за «розв'язання» питання, яке механічно втискує нації в прокрустове ложе цілості держави?

Далі. Національна автономія суперечить всьому ходові розвитку націй. Вона дає лозунг організувати нації, але чи можна їх штучно спаяти, коли життя, коли економічний розвиток відриває від них цілі групи і розсіює останні по різних областях? Немає сумніву, що на перших стадіях капіталізму нації згуртовуються. Але безсумнівне й те, що на вищих стадіях капіталізму починається процес розсіювання націй, процес відокремлення від націй цілого ряду груп, які йдуть на заробітки, а потім і зовсім переселяються в інші області держави; при цьому ті, що переселились, втрачають старі зв'язки, набувають нові на нових місцях, засвоюють з покоління в покоління нові нрави і уподобання, а може й нову мову. Постає питання: чи можливо об'єднати такі групи, які відособились одна від одної, в єдиний національний союз? Де ті чудодійні обручі, з допомогою яких можна було б об'єднати необ'єднанне? Чи мислима річ «згуртувати в одну націю», наприклад, прибалтійських і закавказьких німців? Але якщо все це річ

* Див. «Дебати в національному питанні на Брюннському партейтагу», стор. 48.

немислима і неможлива, то чим відрізняється, в такому разі, національна автономія від утопії старих націоналістів, які намагалися повернути назад колесо історії?

Але єдність нації падає не тільки внаслідок розселення. Вона падає ще зсередини, внаслідок загострення класової боротьби. На перших стадіях капіталізму ще можна говорити про «культурну спільність» пролетаріату і буржуазії. Але з розвитком великої індустрії і загостренням класової боротьби «спільність» починає танути. Не можна серйозно говорити про «культурну спільність» нації, коли хазяї і робітники однієї й тієї самої нації перестають розуміти один одного. Про яку «спільність долі» може бути мова, коли буржуазія жадає війни, а пролетаріат оголошує «війну війні»? Чи можна з таких протилежних елементів організувати єдиний міжкласовий національний союз? Чи можна після цього говорити про «згуртування всіх членів нації в національно-культурну спільність» *? Чи не ясно з цього, що національна автономія суперечить всьому ходові класової боротьби?

Але припустимо на хвилину, що лозунг: «організуй націю» — здійсненний лозунг. Можна ще зрозуміти буржуазно-націоналістичних парламентаріїв, які стараються «організувати» націю, щоб дістати більше голосів. Але з якого часу с.-д. почали займатися «організацією» націй, «конституюванням» націй, «створенням» націй?

Що це за с.-д., які в епоху найсильнішого загострення боротьби класів організують міжкласові

* Див. «Національне питання» Бауера, стор. 553.

національні союзи? Досі у австрійської — як і у всякої іншої — с.-д. було одне завдання: організувати пролетаріат. Але завдання це, очевидно, «застаріло». Тепер Шпрінгер і Бауер ставлять «нове», більш цікаве, завдання: «створити», «організувати» націю.

А втім, логіка зобов'язує: хто прийняв національну автономію, повинен прийняти і це «нове» завдання, але прийняти останнє — це значить зійти з класової позиції, стати на шлях націоналізму.

Культурно-національна автономія Шпрінгера і Бауера є витончений вид націоналізму.

І це аж ніяк не випадковість, що національна програма австрійських с.-д. зобов'язує дбати про «**збереження** і **розвиток** національних особливостей народів». Подумайте тільки: «зберегти» такі «національні особливості» закавказьких татар, як самобичування в свято «Шахсей-Вахсей»! «Розвинути» такі «національні особливості» грузинів, як «право помсти»!..

Такому пунктові місце в запеклій буржуазно-націоналістичній програмі, і якщо він опинився в програмі австрійських с.-д., то тому, що національна автономія терпить такі пункти, вона не суперечить їм.

Але, непридатна для сучасного, національна автономія ще більш непридатна для майбутнього, соціалістичного суспільства.

Пророкування Бауера про «розчленування людства на національно-відмежовані суспільства» * спростовується всім ходом розвитку сучасного людства. Національні перегородки не зміцнюються, а руйнуються і падають. Маркс ще в сорокових роках говорив, що «національна відособленість і протилежність

* Див. на початку цього розділу.

інтересів різних народів уже тепер все більше й більше зникають», що «панування пролетаріату ще більше прискорить їх зникнення»[134]. Дальший розвиток людства, з його гігантським ростом капіталістичного виробництва, з його перетасовкою національностей і об'єднанням людей на все більш обширних територіях, — рішуче підтверджує думку Маркса.

Бажання Бауера змалювати соціалістичне суспільство у вигляді «строкатої картини особових національних союзів і територіальних корпорацій» є несміливою спробою замінити марксову концепцію соціалізму реформованою концепцією Бакуніна. Історія соціалізму показує, що всякі такі спроби криють у собі елементи неминучого краху.

Ми вже не говоримо про якийсь розхвалюваний Бауером «соціалістичний принцип національності», який є, на нашу думку, заміною соціалістичного принципу **класової боротьби** буржуазним **«принципом національності»**. Якщо національна автономія виходить з такого сумнівного принципу, то треба визнати, що вона може завдати робітничому рухові тільки шкоди.

Правда, націоналізм цей не такий прозорий, бо він спритно замаскований соціалістичними фразами, але тим більше він шкідливий для пролетаріату. З відкритим націоналізмом завжди можна справитися: його не важко розгледіти. Далеко важче боротися з націоналізмом замаскованим і в своїй масці невпізнанним. Прикриваючись бронею соціалізму, він менш вразливий і більш живучий. А живучи серед робітників, він отруює атмосферу, поширюючи шкідливі ідеї взаємного недовір'я і відособлення робітників різних національностей.

Однак шкідливість національної автономії цим не вичерпується. Вона підготовляє грунт не тільки для відособлення націй, але й для роздроблення єдиного робітничого руху. Ідея національної автономії створює психологічні передумови для поділу єдиної робітничої партії на окремі, побудовані за національностями, партії. За партією дробляться спілки, і виходить цілковите відособлення. Так розбивається єдиний класовий рух на окремі національні струмочки.

Австрія, батьківщина «національної автономії», дає найбільш сумні приклади такого явища. Австрійська с.-д. партія, колись єдина, почала дробитися на окремі партії ще з 1897 року (Вімберзький партейтаг [135]). Після Брюннського партейтагу (1899), який прийняв національну автономію, дроблення ще більше посилилось. Нарешті, справа дійшла до того, що замість єдиної інтернаціональної партії є тепер шість національних, з яких чеська с.-д. партія навіть не хоче мати діла з німецькою соціал-демократією.

Але з партіями зв'язані професійні спілки. В Австрії, як в тих, так і в других, головну роботу виконують ті самі с.-д. робітники. Тому можна було побоюватись, що сепаратизм в партії поведе до сепаратизму в спілках, що спілки також розколються. Воно так і сталося: спілки також поділились за національностями. Тепер нерідко справа доходить навіть до того, що чеські робітники ламають страйк німецьких робітників або виступають на виборах в муніципалітети разом з чеськими буржуа проти німецьких робітників.

Звідси видно, що культурно-національна автономія не розв'язує національного питання. Мало того: вона загострює і заплутує його, створюючи сприятливий грунт для зруйнування єдності робітничого руху, для відособлення робітників за національностями, для посилення тертів між ними.

Таке є жниво національної автономії.

V

БУНД, ЙОГО НАЦІОНАЛІЗМ, ЙОГО СЕПАРАТИЗМ

Вище ми говорили, що Бауер, який визнає національну автономію необхідною для чехів, поляків і т. д., висловлюється, все ж, проти такої автономії для євреїв. На питання: «чи повинен робітничий клас вимагати автономії для єврейського народу» Бауер відповідає, що «національна автономія не може бути вимогою єврейських робітників» *. Причина, на думку Бауера, в тому, що «капіталістичне суспільство не дає їм (євреям. **Й. Ст.**) зберегтися як нації» **.

Коротше: єврейська нація перестає існувати — отже, нема для кого вимагати національної автономії. Євреї *асимілюються*.

Погляд цей про долю євреїв, як нації, не новий. Його висловив Маркс ще в сорокових роках *** [136], маючи на увазі, головним чином, німецьких євреїв. Його повторив Каутський у 1903 році ****, маючи на увазі російських євреїв. Тепер його повторює Бауер

* Див. «Національне питання», стор. 381, 396.

** Див. там же, стор. 389.

*** Див. його «До єврейського питання», 1906 р.

**** Див. його «Кишинівська різня і єврейське питання», 1903 р.

щодо австрійських євреїв, з тією, однак, різницею, що у нього заперечується не сучасне, а майбутнє єврейської нації.

Неможливість збереження євреїв, як нації, Бауер пояснює тим, що «євреї не мають замкненої колонізаційної області» *. Пояснення це, в основі правильне, не виражає, однак, усієї істини. Справа, насамперед, у тому, що у євреїв немає зв'язаної з землею широкої сталої верстви, яка природно скріплює націю не тільки як її кістяк, але й як «національний» ринок. З 5—6 мільйонів російських євреїв тільки 3 –4 проценти зв'язані так чи інакше з сільським господарством. Решта 96% зайняті в торгівлі, промисловості, в міських установах і, взагалі, живуть у містах, причому, розсіяні по Росії, в жодній губернії не становлять більшості.

Таким чином, вкраплені в іíнонаціональні області як національні меншості, євреї обслужують, головним чином, «чужі» нації і як промисловці й торговці, і як люди вільних професій, природно пристосовуючись до «чужих націй» щодо мови та ін. Все це, у зв'язку з ростущою перетасовкою національностей, властивою розвиненим формам капіталізму, веде до асиміляції євреїв. Знищення «смуги осілості» може лише прискорити асиміляцію.

Через це питання про національну автономію для російських євреїв набирає трохи курйозного характеру: пропонують автономію для нації, майбутнє якої заперечується, існування якої треба ще довести!

Проте, Бунд став на цю курйозну і хитку позицію, прийнявши на своєму VI з'їзді (1905 р.) «національну програму» в дусі національної автономії.

* Див. «Національне питання», стор. 388.

Дві обставини штовхали Бунд на такий крок.

Перша обставина — це існування Бунду як організації єврейських с.-д. робітників і тільки єврейських. Ще до 1897 р. с.-д. групи, які працювали серед єврейських робітників, ставили собі за мету створення «спеціально єврейської робітничої організації» *. В 1897 році вони й створили таку організацію, об'єднавшись у Бунд. Це ще в той час, коли російська соціал-демократія, як ціле, фактично не існувала. З того часу Бунд невпинно ріс і розширявся, все більше виділяючись на фоні сірих днів російської соціал-демократії... Та ось настають дев'ятисоті роки. Починається масовий робітничий рух. Росте польська с.-д. і втягує в масову боротьбу єврейських робітників. Росте російська с.-д. і привертає до себе «бундівських» робітників. Національні рамки Бунду, що не мають територіальної бази, стають тісними. Перед Бундом питання: або розчинитися в загальній інтернаціональній хвилі, або відстояти своє самостійне існування, як екстериторіальної організації. Бунд вибирає останнє.

Так створюється «теорія» Бунду, як «єдиного представника єврейського пролетаріату».

Але виправдати цю дивну «теорію» як-небудь «просто» стає неможливим. Потрібна якась «принципіальна» підкладка, «принципіальне» виправдання. Такою підкладкою і стала культурно-національна автономія. Бунд і ухопився за неї, запозичивши її у австрійської с.-д. Якби не було такої програми у австрійців, Бунд вигадав би її для того, щоб «принципіально» виправдати своє самостійне існування.

* Див. «Форми національного руху» etc. під редакцією Кастелянського, стор. 772.

Таким чином, після несміливої спроби в 1901 р. (IV з'їзд) Бунд остаточно приймає «національну програму» в 1905 р. (VI з'їзд).

Друга обставина — це особливе становище євреїв, як окремих національних меншостей, всередині іцонаціональних компактних більшостей цілісних областей. Ми вже говорили, що таке становище підриває існування євреїв як нації, ставить їх на шлях асиміляції. Але це — процес об'єктивний. Суб'єктивно, в головах євреїв, він викликає реакцію і ставить питання про гарантію прав національної меншості, про гарантію від асиміляції. Проповідуючи життєвість єврейської «національності», Бунд не міг не стати на точку зору «гарантії». А ставши на таку позицію, він не міг не прийняти національної автономії. Бо якщо і міг ухопитися Бунд за якусь автономію, то тільки за національну, тобто **культурно-національну:** про територіально-політичну автономію євреїв не могло бути й мови через відсутність у євреїв певної цілісної території.

Характерно, що Бунд з самого початку підкреслював характер національної автономії як гарантії прав національних меншостей, як гарантії «вільного розвитку» націй. Не випадкове й те, що представник Бунду на II з'їзді російської соціал-демократії Гольдблат формулював національну автономію як «установи, які **гарантують** їм (націям. **Й. Ст.**) повну свободу культурного розвитку» *. Таку ж пропозицію подали четвертій с.-д. думській фракції прихильники ідей Бунду...

---

* Див. Протоколи II з'їзду, стор. 176.

Так став Бунд на курйозну позицію національної автономії евреїв.

Вище ми розібрали національну автономію взагалі. Розбір показав, що національна автономія веде до націоналізму. Далі ми побачимо, що Бунд прийшов до такого самого кінця. Але Бунд розглядає національну автономію ще з спеціального боку, з боку **гарантій** прав національних меншостей. Розберемо питання і з цього, спеціального боку. Це тим більш необхідно, що питання про національні меншості — і не тільки єврейські — має для соціал-демократії серйозне значення.

Отже, **«установи, які гарантують»** націям «повну свободу культурного розвитку» (курсив наш. **Й. Ст.**).

Але що це за «установи, які гарантують» та ін.?

Це насамперед «національна рада» Шпрінгера-Бауера, щось на зразок сейму в культурних справах.

Але чи можуть ці установи гарантувати «повну свободу культурного розвитку» нації? Чи можуть якісь сейми в культурних справах гарантувати нації від націоналістичних репресій?

Бунд гадає, що можуть.

Але історія говорить протилежне.

В російській Польщі один час існував сейм, сейм політичний, і він, звичайно, намагався гарантувати свободу «культурного розвитку» поляків, але він не тільки не мав успіху в цьому, а — навпаки — сам поліг у нерівній боротьбі із загальнополітичними умовами в Росії.

У Фінляндії давно існує сейм, який також намагається боронити фінську національність від

«замахів», але чи багато вдається йому зробити в цьому напрямі — це всі бачать.

Звичайно, різні бувають сейми, і з демократично організованим фінляндським сеймом не так легко справитися, як з аристократичним польським. Але **вирішальним** є все ж не сам сейм, а загальні порядки в Росії. Якби в Росії були тепер такі самі грубоазіатські суспільно-політичні порядки, як у минулому, в роки скасування польського сейму, — фінляндському сеймові прийшлося б куди гірше. Крім того, політика «замахів» на Фінляндію росте, і не можна сказати, щоб вона зазнавала поразок...

Якщо так стоїть справа з старими, історично-складеними установами, з політичними сеймами, — то тим більше не можуть гарантувати вільного розвитку націй молоді сейми, молоді установи, та ще такі слабі, як «культурні» сейми.

Справа, очевидно, не в «установах», а в загальних порядках в країні. Немає в країні демократизації — немає й гарантій «повної свободи культурного розвитку» національностей. Можна з певністю сказати, що чим демократичніша країна, тим менше «замахів» на «свободу національностей», тим більше гарантій від «замахів».

Росія — країна напівазіатська, і тому політика «замахів» набирає там нерідко найгрубіших форм, форм погрому. Нічого й казати, що «гарантії» доведені в Росії до крайнього мінімуму.

Німеччина — уже Європа з більшою або меншою політичною свободою. Недивно, що політика «замахів» ніколи не набирає там форми погрому.

У Франції, звичайно, ще більше «гарантій», бо Франція демократичніша за Німеччину.

Ми вже не говоримо про Швейцарію, де, завдяки її високій, хоч і буржуазній, демократичності, національностям живеться вільно — все одно, чи становлять вони меншість чи більшість.

Отже, Бунд стоїть на хибному шляху, твердячи, що «установи» самі по собі можуть гарантувати повний культурний розвиток національностей.

Можуть сказати, що Бунд сам вважає демократизацію в Росії **попередньою** умовою «створення установ» і гарантій свободи. Але це невірно. Із «Звіту про VIII конференцію Бунду»[137] видно, що Бунд думає добитися «установ» **на основі** теперішніх порядків в Росії, шляхом «реформування» **єврейської громади**.

«Громада, — говорив на цій конференції один з лідерів Бунду, — може стати ядром майбутньої культурно-національної автономії. Культурно-національна автономія є форма самообслужування нації, форма задоволення національних потреб. Під формою громади криється той самий зміст. Це — ланки одного ланцюга, етапи одної еволюції» *.

Виходячи з цього, конференція вирішила, що треба боротися «за **реформування** єврейської громади і перетворення її **законодавчим шляхом** у світську установу», організовану демократично ** (курсив наш. **Й. Ст.**).

Ясно, що умовою і гарантією вважає Бунд не демократизацію Росії, а майбутню «світську установу»

* Див. «Звіт про VIII конференцію Бунду», 1911 р., стор. 62.
** Див. там же, стор. 83—84.

євреїв, здобуту шляхом «реформування єврейської громади», так би мовити, порядком «законодавчим», через Думу.

Але ми вже бачили, що «установи» самі по собі, без демократичних порядків в усій державі, не можуть бути «гарантіями».

Ну, а як, все-таки, при майбутньому демократичному ладі? Чи не потрібні будуть і при демократизмі спеціальні «культурні установи, які гарантують» та ін.? Як стоїть справа щодо цього, наприклад, у демократичній Швейцарії? Чи є там спеціальні культурні установи, на зразок шпрінгерівської «національної ради»? Їх там **немає**. Але чи не терплять через це культурні інтереси, наприклад, італійців, які становлять там меншість? Щось не чути. Та воно й зрозуміло: демократія в Швейцарії робить зайвими всякі спеціально-культурні «установи», які нібито «гарантують» та інше.

Отже, безсилі в сучасному, зайві в майбутньому — такі є **установи** культурно-національної автономії, така є національна автономія.

Але вона стає ще шкідливішою, коли її нав'язують «нації», існування і майбутнє якої підлягає сумніву. В таких випадках прихильникам національної автономії доводиться охороняти і консервувати всі особливості «нації», не тільки корисні, але й шкідливі, — аби тільки «врятувати націю» від асиміляції, аби тільки «уберегти» її.

На цей небезпечний шлях неминуче повинен був стати Бунд. І він дійсно став. Ми маємо на увазі відомі постанови останніх конференцій Бунду про «суботу», «жаргон» та ін.

Соціал-демократія добивається права рідної мови **для всіх націй**, але Бунд цим не вдовольняється, — він вимагає, щоб «з особливою наполегливістю» відстоювали «права **єврейської** мови» (курсив наш. **Й. Ст.**) *, причому сам Бунд, при виборах до IV Думи, віддає «перевагу тому з них (тобто виборщиків), який зобов'язується відстоювати права єврейської мови» **.

Не **загальне** право рідної мови, а **окреме** право єврейської мови, жаргону! Нехай робітники окремих національностей борються **насамперед** за свою мову: євреї за єврейську, грузини за грузинську та ін. Боротьба за загальне право всіх націй — річ другорядна. Ви можете і не визнавати права рідної мови всіх пригноблених національностей; але якщо ви визнали право жаргону, то так і знайте: Бунд голосуватиме за вас, Бунд «віддасть перевагу» вам.

Але чим же відрізняється тоді Бунд від буржуазних націоналістів?

Соціал-демократія добивається встановлення одного обов'язкового дня відпочинку на тиждень, але Бунд не вдовольняється цим, він вимагає, щоб «законодавчим порядком» було «забезпечене єврейському пролетаріатові право святкувати суботу, при усуненні примусу святкувати й інший день» ***.

Треба думати, що Бунд зробить «крок вперед» і вимагатиме права святкування всіх староєврейських свят. А якщо, на нещастя Бунду, єврейські робітники позбулися забобонів і не хочуть святкувати, то Бунд

* Див. «Звіт про VIII конференцію Бунду», стор. 85.

** Див. «Звіт про IX конференцію Бунду», 1912 р., стор. 42.

*** Див. «Звіт про VIII конференцію Бунду», стор. 83.

своєю агітацією за «право суботи» буде їм нагадувати про суботу, культивувати в них, так би мовити, «дух суботній»...

Тому цілком зрозумілі «палкі промови» ораторів на VIII конференції Бунду з вимогою «єврейських лікарень», причому вимога ця обгрунтовувалась тим, що «хворий почуває себе краще серед своїх», що «єврейський робітник почуватиме себе погано серед польських робітників, він почуватиме себе добре серед єврейських крамарів» *.

Зберегти все єврейське, консервувати всі національні особливості євреїв, *аж до явно шкідливих* для пролетаріату, відмежувати євреїв від усього неєврейського, навіть окремі лікарні влаштувати, — ось до чого опустився Бунд!

Товариш Плеханов тисячу раз мав рацію, говорячи, що Бунд «пристосовує соціалізм до націоналізму». Звичайно, Вл. Коссовський і подібні йому бундівці можуть лаяти Плеханова «демагогом» ** [138] — папір усе терпить, — але тим, хто обізнаний з діяльністю Бунду, не трудно зрозуміти, що ці хоробрі люди просто бояться сказати правду про себе, прикриваючись лайливими словами про «демагогію»...

Але, лишаючись на такій позиції в національному питанні, Бунд, природно, повинен був і в організаційному питанні стати на шлях відособлення єврейських робітників, на шлях національних курій в соціал-демократії. Така вже логіка національної автономії!

---

* Див. «Звіт про VIII конференцію Бунду», стор. 68.

** *Див. «Наша Заря» 1912 р., № 9—10, стор. 120.*

І дійсно, від теорії «єдиного представництва» Бунд переходить до теорії «національного розмежування» робітників. Бунд вимагає від російської соціал-демократії, щоб вона «провела в своїй організаційній будові розмежування за національностями»*. А від «розмежування» він робить «крок вперед» до теорії «відособлення». Недаремно на VIII конференції Бунду лунали промови про те, що «у відособленні — національне існування» **.

Організаційний федералізм криє в собі елементи розкладу і сепаратизму. Бунд іде до сепаратизму.

Та йому, власне, і нікуди більше йти. Самé його існування, як екстериторіальної організації, жене його на шлях сепаратизму. У Бунду немає певної цілісної території, він подвизається на «чужих» територіях, тимчасом як польська, латиська і російська соціал-демократії, які мають з ним стосунки, є інтернаціонально-територіальні колективи. Але це веде до того, що кожне розширення цих колективів означає «втрату» для Бунду, звуження його поля діяльності. Одно з двох: або вся російська соціал-демократія повинна перебудуватися на началах національного федералізму, — і тоді Бунд дістає можливість «забезпечити» собі єврейський пролетаріат; або територіально-інтернаціональний принцип цих колективів лишається в силі, — і тоді Бунд перебудовується на началах інтернаціональності, як це має місце в польській і латиській соціал-демократії.

---

* Див. «Повідомлення про VII з'їзд Бунду» [139], стор. 7.

** Див. «Звіт про VIII конференцію Бунду», стор. 72.

Цим і пояснюється, що Бунд з самого початку вимагає «перетворення російської с.-д. на федеративних началах» *.

В 1906 році Бунд, поступаючись перед об'єднавчою хвилею в низах, обрав середній шлях, увійшовши в російську соціал-демократію. Але як він увійшов туди? В той час як польська і латиська соціал-демократії ввійшли для мирної спільної роботи, Бунд увійшов з метою війни за федерацію. Лідер бундівців Медем так і говорив тоді:

«Ми йдемо не для ідилії, а для боротьби. Ідилії немає, і ждати її в близькому майбутньому можуть тільки Манілови. Бунд повинен вступити в партію озброєним з голови до ніг» **.

Було б помилкою вбачати в цьому злу волю Медема. Справа не в злій волі, а в особливій позиції Бунду, виходячи з якої він не може не боротися з російською соціал-демократією, побудованою на началах інтернаціональності. А борючись з нею, Бунд, природно, порушував інтереси єдності. Нарешті, справа доходить до того, що Бунд формально пориває з російською соціал-демократією, порушивши статут і об'єднавшись на виборах до IV Думи з польськими націоналістами проти польських с.-д.

Бунд, очевидно, визнав, що розрив є найкращим забезпеченням його самодіяльності.

Так «принцип» організаційного «розмежування» привів до сепаратизму, до цілковитого розриву.

---

* Див «До питання про національну автономію і перетворення російської соціал-демократії на федеративних началах», 1902 р., вид. Бунду

** Див «Наше Слово» № 3, стор. 24, Вільна, 1906 р.

Полемізуючи про федералізм з старою «Искрой»[140], Бунд писав колись:

««Искра» хоче нас запевнити, що федеративні відносини Бунду до російської соціал-демократії повинні ослабити зв'язки між ними. Ми не можемо спростувати цю думку посиланням на практику в Росії з тієї простої причини, що російська с.-д. не існує як федеративне з'єднання. Але ми можемо послатися на надзвичайно повчальний досвід соціал-демократії в Австрії, що набрала федеративного характеру на підставі рішення партейтагу 1897 р.»*.

Це писалося в 1902 р.

Але тепер у нас 1913 рік. У нас є тепер і російська «практика», і «досвід с.-д. Австрії».

Про що ж вони говорять?

Почнемо з «надзвичайно повчального досвіду с.-д. Австрії». Ще до 1896 року в Австрії існує єдина с.-д. партія. В цьому році вперше вимагають чехи на Лондонському міжнародному конгресі окремого представництва і дістають його. В 1897 році, на Віденському партейтагу (у Вімбергу), єдина партія формально ліквідується і встановлюється замість неї федеративний союз шести національних «с.-д. груп». Далі ці «групи» перетворюються в самостійні партії. Партії мало-помалу розривають зв'язки між собою. За партіями розривається парламентська фракція — утворюються національні «клуби». Далі йдуть спілки, які теж дробляться за національностями. Справа доходить навіть до кооперативів, до дроблення яких закликають робітників чеські сепаратисти**. Ми вже не говоримо про те, що сепаратистська агітація

* Див. «До питання про національну автономію» etc., 1902 р., стор. 17, вид. Бунду.

** Див. у «Dokumente des Separatismus» слова з брошури Ванека[141], стор. 29.

ослабляє у робітників почуття солідарності, штовхаючи їх нерідко на шлях штрейкбрехерства.

Отже, «надзвичайно повчальний досвід соціал-демократії Австрії» говорить **проти** Бунду, за стару «Искру». Федералізм в австрійській партії привів до найнеподобнішого сепаратизму, до зруйнування єдності робітничого руху.

Ми бачили вище, що «практика в Росії» говорить про те саме. Бундівські сепаратисти, так само як і чеські, порвали із загальною, російською соціал-демократією. Щодо спілок, бундівських спілок, то вони з самого початку були організовані на началах національності, тобто були відірвані від робітників інших національностей.

Цілковите відособлення, цілковитий розрив — ось що показує «російська практика» федералізму.

Недивно, що такий стан речей відбивається на робітниках ослабленням почуття солідарності і деморалізацією, причому остання проникає і в Бунд. Ми маємо на увазі дедалі частіші сутички єврейських і польських робітників на грунті безробіття. Ось які промови лунали з цього приводу на IX конференції Бунду:

«...Ми вважаємо польських робітників, які витісняють нас, за погромників, за жовтих, не підтримуємо їх страйків, зриваємо їх. По-друге, відповідаємо на витіснення витісненням: у відповідь на недопущення єврейських робітників на фабрики ми не допускаємо польських робітників до ручних верстатів... **Якщо ми не візьмемо в свої руки цієї справи, робітники підуть за іншими»** * (курсив наш. **Й. Ст.**).

Так говорять про солідарність на бундівській конференції.

* Див. «Звіт про IX конференцію Бунду», стор. 19.

У «розмежуванні» і «відособленні» далі нікуди йти. Бунд досяг мети: він межує робітників різних національностей до бійки, до штрейкбрехерства. Не можна інакше: «якщо ми не візьмемо в свої руки цієї справи, **робітники підуть за іншими»**...

Дезорганізація робітничого руху, деморалізація в лавах соціал-демократії — ось куди приводить бундівський федералізм.

Таким чином, ідея культурно-національної автономії, атмосфера, яку вона створює, виявилась ще більш шкідливою в Росії, ніж в Австрії.

VI

КАВКАЗЦІ, КОНФЕРЕНЦІЯ ЛІКВІДАТОРІВ

Вище ми говорили про хитання однієї частини кавказьких соціал-демократів, яка не встояла проти націоналістичної «пошесті». Хитання ці виявилися в тому, що згадані соціал-демократи пішли — як це не дивно — слідами Бунду, проголосивши культурно-національну автономію.

Обласна автономія для всього Кавказу і культурно-національна автономія для націй, які входять до складу Кавказу, — так формулюють свою вимогу ці соціал-демократи, — які, до речі сказати, примикають до російських ліквідаторів.

Вислухаймо їх визнаного лідера, досить відомого **Н.**

«Всім відомо, що Кавказ глибоко відрізняється від центральних губерній як щодо расового складу свого населення, так і щодо території та сільськогосподарської культури. Експлуатація і матеріальний розвиток такого краю вимагають місцевих працівників, знавців місцевих особливостей, що звикли до місцевого *клімату і культури*. Треба, *щоб усі закони, які мають на меті*

експлуатацію місцевої території, видавалися на місці і проводилися місцевими силами. Отже, в компетенцію центрального органу кавказького самоврядування ввійде видання законів у місцевих питаннях... Таким чином, функції кавказького центру полягають у виданні таких законів, які переслідують цілі господарської експлуатації місцевої території, цілі матеріального процвітання краю» *.

Отже — обласна автономія Кавказу.

Коли абстрагуватися від мотивування **Н.**, трохи плутаного і незграбного, слід визнати, що висновок у нього правильний. Обласна автономія Кавказу, яка діяла б в рамках загальнодержавної конституції, чого і **Н.** не заперечує, — справді необхідна з огляду на особливості складу і побутових умов останнього. Це визнала і російська соціал-демократія, яка проголосила на II з'їзді «обласне самоврядування для тих окраїн, які своїми побутовими умовами і складом населення відрізняються від власне-руських областей».

Подаючи цей пункт на обговорення II з'їзду, Мартов мотивував його тим, що «величезний простір Росії і досвід нашого централізованого управління дають нам привід вважати необхідним і доцільним існування обласного самоврядування для таких великих одиниць, як Фінляндія, Польща, Литва і Кавказ».

Але з цього виходить, що під обласним **самоврядуванням** треба розуміти обласну **автономію.**

Але **Н.** іде далі. На його думку, обласна автономія Кавказу охоплює «лише одну сторону питання».

«Досі ми говорили тільки про матеріальний розвиток місцевого життя. Але економічному розвиткові краю сприяє не тільки економічна діяльність, але й духовна, культурна»... «Культурно сильна нація сильна і в економічній сфері»... «Але культурний

* Див грузинську газету «Чвені Цховреба» («Наше Життя») [142], 1912 р., № 12.

розвиток націй можливий лише на національній мові». . «Тому всі ті питання, які зв'язані з *рідною мовою*, є питання культурно-національні. Це—питання освіти, судочинства, церкви, літератури, мистецтва, науки, театру тощо Якщо справа матеріального розвитку краю об'єднує нації, то національно-культурні справи роз'єднують їх, ставлячи кожну з них на окреме поприще. Діяльність першого роду зв'язана з певною територією»... «Не те — культурно-національні справи. Вони зв'язані не з певною територією, *а з існуванням певної нації*. Доля грузинської мови однаково цікавить грузина, де б він не жив. Було б великим неуцтвом сказати, що грузинська культура стосується тільки грузинів, які проживають в Грузії. Візьмемо, наприклад, вірменську церкву. У веденні її справ беруть участь вірмени різних місць і держав. Тут *територія не відіграє ніякої ролі*. *Або, наприклад*, у створенні грузинського музею зацікавлені як тифліський грузин, так і бакинський, кутаїський, петербурзький та інший. Значить, завідування і керування всіма культурно-національними справами має бути полишене самим зацікавленим націям. Ми проголошуємо культурно-національну автономію кавказьких національностей»*.

Коротше: тому що культура — не територія, а територія — не культура, то потрібна культурно-національна автономія. Це все, що може сказати Н. на користь останньої.

Ми не будемо тут ще раз торкатися національно-культурної автономії взагалі: вище ми вже говорили про її негативний характер. Нам хотілося б тільки відзначити, що, непридатна взагалі, культурно-національна автономія є ще безглуздою і нісенітною з точки зору кавказьких умов.

І ось чому.

Культурно-національна автономія передбачає більш-менш розвинені національності, з розвиненою культурою, літературою. Без цих умов автономія

---

* *Див.* грузинську газету «Чвені Цховреба» 1912 р., № 12.

ця втрачає всякий смисл, перетворюється в безглуздя. Але на Кавказі є цілий ряд народностей з примітивною культурою, з окремою мовою, але без рідної літератури, народностей до того ж перехідних, які почасти асимілюються, почасти розвиваються далі. Як застосувати до них культурно-національну автономію? Як бути з такими народностями? Як їх «організувати» в окремі культурно-національні союзи, що безперечно передбачається культурно-національною автономією?

Як бути з мінгрельцями, абхазцями, аджарцями, сванами, лезгінами та ін., які говорять різними мовами, але не мають своєї літератури? До яких націй їх віднести? Чи можливо їх «організувати» в національні союзи? Навколо яких «культурних справ» їх «організувати»?

Як бути з осетинами, з яких закавказькі осетини асимілюються (але далеко ще не асимілювалися) грузинами, а передкавказькі почасти асимілюються росіянами, почасти розвиваються далі, створюючи свою літературу? Як їх «організувати» в єдиний національний союз?

До якого національного союзу віднести аджарців, які говорять грузинською мовою, але живуть турецькою культурою і сповідують іслам? Чи не «організувати» їх окремо від грузинів **на грунті релігійних справ** і разом з грузинами **на грунті інших культурних справ**? А кобулетці? А інгуші? А інгілойці?

Що це за автономія, яка виключає з списку цілий ряд народностей?

Ні, це не розв'язання національного питання, — це плід дозвільної фантазії.

Але припустімо неприпустиме і вважаймо, що національно-культурна автономія нашого Н. здійснилась. До чого вона поведе, до яких результатів? Взяти, наприклад, закавказьких татар з їх мінімальним процентом письменності, з їх школами, на чолі яких стоять всесильні мулли, з їх культурою, пройнятою релігійним духом... Не трудно зрозуміти, що «організувати» їх у культурно-національний союз — це значить поставити на чолі їх мулл, це значить віддати їх на поталу реакційним муллам, це значить створити новий бастіон для духовного закабалення татарських мас найлютішим ворогом останніх.

Але з якого часу соціал-демократи стали лити воду на млин реакціонерів?

Відмежувати закавказьких татар в культурно-національний союз, який закабалятиме маси найлютішим реакціонерам, — невже нічого кращого не могли «проголосити» кавказькі ліквідатори?..

Ні, це не розв'язання національного питання.

Національне питання на Кавказі може бути розв'язане лише **в дусі втягнення запізнілих націй і народностей в загальне русло вищої культури.** Тільки таке розв'язання може бути прогресивним і прийнятним для соціал-демократії. Обласна автономія Кавказу тому й прийнятна, що вона втягує запізнілі нації в загальний культурний розвиток, вона допомагає їм вилупитися з шкарлупи дрібнонаціональної замкненості, вона штовхає їх вперед і полегшує їм доступ до благ вищої культури. Тимчасом як культурно-національна автономія діє в прямо протилежному напрямі, бо вона замикає нації в старі шкарлупи, закріпляє їх на нижчих ступенях розвитку

культури, перешкоджає їм піднятися на вищі ступені культури.

Тим самим національна автономія паралізує позитивні сторони обласної автономії, обертає останню в нуль.

Саме тому непридатний і той мішаний тип автономії з сполученням національно-культурної і обласної, яку пропонує Н. Це протиприродне сполучення не поліпшує справи, а погіршує, бо воно, крім того, що затримує розвиток запізнілих націй, перетворює ще обласну автономію в арену сутичок націй, організованих в національні союзи.

Таким чином, непридатна взагалі, культурно-національна автономія перетворилася б на Кавказі в безглузду реакційну затію.

Така є культурно-національна автономія Н. і його кавказьких однодумців.

Чи зроблять кавказькі ліквідатори «крок вперед» і чи підуть за Бундом і в організаційному питанні — покаже майбутнє. Досі в історії соціал-демократії федералізм в організації завжди передував національній автономії в програмі. Австрійські с.-д. ще з 1897 року проводили організаційний федералізм і тільки через два роки (1899) прийняли національну автономію. Бундівці вперше заговорили виразно про національну автономію в 1901 році, тимчасом як організаційний федералізм практикували ще з 1897 року.

Кавказькі ліквідатори почали справу з кінця, з національної автономії. Якщо вони далі підуть по стопах Бунду, то їм доведеться попереду зруйнувати всю нинішню організаційну будову, споруджену ще в кінці 90-х років на началах інтернаціональності.

Але наскільки легко було прийняти поки ще незрозумілу для робітників національну автономію, настільки ж важко буде зруйнувати будову, яку споруджували роками, будову, виплекану і випестувану робітниками всіх національностей Кавказу. Досить приступити до цієї геростратівської затії, щоб робітники відкрили очі і зрозуміли націоналістичну суть культурно-національної автономії.

Якщо кавказці розв'язують національне питання звичайним способом, шляхом усних дебатів і літературної дискусії, то всеросійська конференція ліквідаторів придумала зовсім незвичайний спосіб. Легкий і простий спосіб. Слухайте:

«Вислухавши повідомлення кавказької делегації... про необхідність висунути вимогу національно-культурної автономії, конференція, не висловлюючись по суті цієї вимоги, констатує, що таке тлумачення пункту програми, який визнає за кожною національністю право на самовизначення, не йде врозріз з точним смислом останньої».

Отже, насамперед — «не висловлюватися по суті цього» питання, а потім — «констатувати». Оригінальний метод...

Що ж «констатує» ця оригінальна конференція?

А те, що «вимога» національно-культурної автономії «не йде врозріз з точним смислом» програми, яка визнає право націй на самовизначення.

Розберемо це положення.

Пункт про самовизначення говорить про *права* націй. За цим пунктом нації мають право не тільки на автономію, але й на відокремлення. Мова йде про **політичне** самовизначення. Кого хотіли обдурити

ліквідатори, намагаючись і так і сяк перекрутити це здавна встановлене в усій міжнародній соціал-демократії право політичного самовизначення націй?

Чи, може, ліквідатори стануть викручуватись, захищаючись софізмом: мовляв, культурно-національна автономія «не йде врозріз» з правами націй? Тобто, якщо всі нації даної держави погодяться устроїтись на началах культурно-національної автономії, то вони, дана сума націй, мають на це повне право, і ніхто не може їм **насильно нав'язати** іншу форму політичного життя. І нове, і розумне. Чи не додати, що, говорячи взагалі, нації мають право скасувати у себе конституцію, замінити її системою сваволі, вернутися до старих порядків, бо нації, і тільки самі нації, мають право визначати свою власну долю. Повторюємо: в цьому розумінні ні культурно-національна автономія, ні будь-яка національна реакційність «не йде врозріз» з **правами націй**.

Чи не це хотіла сказати поважна конференція?

Ні, не це. Вона прямо говорить, що культурно-національна автономія «не йде врозріз» не з правами націй, а **«з точним смислом» програми**. Мова тут про програму, а не про права націй.

Воно й зрозуміло. Якби до конференції ліквідаторів звернулась яка-небудь нація, то конференція могла б прямо констатувати, що нація має право на культурно-національну автономію. Але до конференції звернулася не нація, а «делегація» кавказьких соціал-демократів, правда, поганих соціал-демократів, але все-таки соціал-демократів. І питали вони не про права націй, а про те, чи не суперечить культурно-національна автономія **принципам соціал-демократії**,

чи не йде вона «врозріз» **«з точним смислом» програми соціал-демократії?**

Отже, **права націй і «точний смисл» програми соціал-демократії** — не одне й те саме.

Очевидно, є й такі вимоги, які, не йдучи врозріз з правами націй, можуть іти врозріз з «точним смислом» програми.

Приклад. У програмі соціал-демократів є пункт про свободу віросповідання. За цим пунктом всяка група осіб **має право** сповідувати яку завгодно релігію: католицизм, православ'я і т. д. Соціал-демократія боротиметься проти всяких релігійних репресій, проти гонінь на православних, католиків і протестантів. Чи значить це, що католицизм і протестантизм і т. д. «не йдуть врозріз з точним смислом» програми? Ні, не значить. Соціал-демократія завжди протестуватиме проти гонінь на католицизм і протестантизм, вона завжди боронитиме право націй сповідувати яку завгодно релігію, але в той же час вона, виходячи з правильно усвідомлених інтересів пролетаріату, агітуватиме і проти католицизму, і проти протестантизму, і проти православ'я, з тим щоб здобути торжество соціалістичному світоглядові.

І вона це робитиме тому, що протестантизм, католицизм, православ'я і т. д., без сумніву, «ідуть врозріз з точним смислом» програми, тобто з правильно усвідомленими інтересами пролетаріату.

Те саме треба сказати про самовизначення. Нації мають право устроїтись так, як вони хочуть, вони мають право зберегти всяку свою національну установу, і шкідливу, і корисну, — ніхто не може (не має права!) **насильно** втручатися в життя націй. Але це

ще не значить, що соціал-демократія не боротиметься, не агітуватиме проти шкідливих установ націй, проти недоцільних вимог націй. Навпаки, соціал-демократія повинна вести таку агітацію і вплинути на волю націй так, щоб нації устроїлись у формі, яка найбільше відповідає інтересам пролетаріату. Саме тому вона, борючись за право націй на самовизначення, в той же час агітуватиме, скажемо, і проти відокремлення татар, і проти культурно-національної автономії кавказьких націй, бо і те і друге, не йдучи врозріз з **правами** цих націй, іде, однак, врозріз **«з точним смислом» програми**, тобто з інтересами кавказького пролетаріату.

Очевидно, «права націй» і «точний смисл» програми — дві зовсім різні площини. В той час як «точний смисл» програми виражає інтереси пролетаріату, науково формульовані в програмі останнього, — права націй можуть виражати інтереси будь-якого класу — буржуазії, аристократії, духовенства і т. д., залежно від сили і впливу цих класів. Там **обов'язки** марксиста, тут **права** націй, що складаються з різних класів. Права націй і принципи соціал-демократизму так само можуть іти або не «йти врозріз» одні з одними, як, скажемо, Хеопсова піраміда — з пресловутою конференцією ліквідаторів. Вони просто незрівнянні.

Але з цього виходить, що поважна конференція найнедозволенніше сплутала дві зовсім різні речі. Вийшло не розв'язання національного питання, а безглуздя, за яким права націй і принципи соціал-демократії «не йдуть врозріз» одні з одними, — отже, кожна вимога націй може бути узгоджена з інтересами

пролетаріату, отже, жодна вимога націй, які прагнуть до самовизначення, не буде «йти врозріз з точним смислом» програми!

Не пожаліли логіки...

На грунті цього безглуздя і виросла та віднині знаменита постанова конференції ліквідаторів, за якою вимога національно-культурної автономії «не йде врозріз з точним смислом» програми.

Але конференція ліквідаторів порушує не тільки закони логіки.

Вона порушує ще свій обов'язок перед російською соціал-демократією, санкціонуючи культурно-національну автономію. Вона цілком явно порушує «точний смисл» програми, бо відомо, що II з'їзд, який прийняв програму, **рішуче відкинув** культурно-національну автономію. Ось що говорилося з цього приводу на цьому з'їзді:

«**Гольдблат** (бундівець): ...Я вважаю за необхідне створення окремих установ, які забезпечували б свободу культурного розвитку національностей, і тому пропоную додати до § 8 — **«і створення установ, які гарантували б їм повну свободу культурного розвитку»** (це, як відомо, бундівське формулювання культурно-національної автономії. **Й. Ст.**).

Мартинов указує на те, що загальні установи повинні бути побудовані так, щоб вони забезпечували і часткові інтереси. Неможливо створити ніякої **окремої** установи, яка забезпечувала б свободу культурного розвитку національності.

Єгоров: В питанні про національність ми можемо прийняти лише негативні пропозиції, тобто ми проти всяких утискувань національності. Але нам, як соціал-демократам, немає діла до того, чи буде та або інша національність розвиватися як така. Це — справа стихійного процесу.

Кольцов: Делегати Бунду завжди ображаються, коли заходить мова про їх націоналізм. Тимчасом та поправка, яку подав

делегат від Бунду, — чисто націоналістичного характеру. Від нас вимагають чисто наступальних заходів для підтримання навіть тих національностей, які вимирають».

...В результаті **«поправка Гольдблата відкинута більшістю проти трьох»**.

Отже, ясно, що конференція ліквідаторів пішла «врозріз з точним смислом» програми. Вона порушила програму.

Тепер ліквідатори намагаються виправдатися, посилаючись на Стокгольмський з'їзд, який нібито санкціонував культурно-національну автономію. Так, Вл. Коссовський пише:

«Як відомо, за договором, прийнятим на Стокгольмському з'їзді, Бундові було дано можливість зберегти свою національну програму (до розв'язання національного питання на загальнопартійному з'їзді). Цей з'їзд визнав, що національно-культурна автономія в усякому разі не суперечить загальнопартійній програмі» *.

Але спроби ліквідаторів марні. З'їзд у Стокгольмі і не думав санкціонувати програму Бунду — він просто погодився тимчасово лишити питання відкритим. Хороброму Коссовському невистачило мужності сказати всю правду. Але факти самі говорять про себе. Ось вони:

«Вносить поправку Галін: «Питання про національну програму **лишається відкритим через те,** що його **не розглянув** з'їзд». (**За** — 50 голосів, **проти** — 32.)

Голос. Що значить — відкритим?

Голова. Коли ми говоримо, що національне питання лишається відкритим, то це значить, що Бунд до наступного з'їзду може зберегти своє рішення в цьому питанні» ** (курсив наш. **Й. Ст.**).

---

* Див. «Наша Заря» 1912 р., № 9—10, стор. 120.

** Див. «Наше Слово» № 8, 1906 р., стор. 53.

Як бачите, з'їзд навіть «не розглянув» питання про національну програму Бунду — він просто лишив його «відкритим», полишивши самому Бундові вирішити долю своєї програми до наступного загального з'їзду. Інакше кажучи: з'їзд у Стокгольмі ухилився від питання, не давши оцінки культурно-національній автономії ні в ту, ні в другу сторону.

Тимчасом, конференція ліквідаторів цілком певно входить в оцінку справи, визнає культурно-національну автономію прийнятною і санкціонує її іменем програми партії.

Різниця впадає в очі.

Таким чином, конференція ліквідаторів, незважаючи на всякі хитрування, ні на крок не посунула вперед національного питання.

Виляння перед Бундом і кавказькими націонал-ліквідаторами — це все, на що вона була здатна.

VII

НАЦІОНАЛЬНЕ ПИТАННЯ В РОСІЇ

Нам лишається намітити позитивне розв'язання національного питання.

Ми виходимо з того, що питання може бути розв'язане лише в нерозривному зв'язку з тим моментом, який ми переживаємо в Росії.

Росія живе в перехідний час, коли «нормальне», «конституційне» життя ще не встановилося, коли політична криза ще не розв'язана. Дні бур і «ускладнень» попереду. Звідси рух, наявний і прийдешній, рух, який ставить собі за мету повну демократизацію.

У зв'язку з цим рухом і має бути розглянуте національне питання.

Отже, повна демократизація країни, як **основа** і умова розв'язання національного питання.

Слід урахувати при розв'язанні питання не тільки внутрішнє, але й зовнішнє становище. Росія знаходиться між Європою і Азією, між Австрією і Китаєм. Ріст демократизму в Азії неминучий. Ріст імперіалізму в Європі — не випадковість. В Європі капіталові стає тісно, і він рветься в чужі країни, шукаючи нових ринків, дешевих робітників, нових точок прикладання. Але це веде до зовнішніх ускладнень і війни. Ніхто не може сказати, що Балканська війна [142] є кінцем, а не початком ускладнень. Тому цілком можливе таке сполучення внутрішніх і зовнішніх кон'юнктур, при якому та чи інша національність в Росії визнає за потрібне поставити і розв'язати питання про свою незалежність. І, звичайно, не діло марксистів ставити в таких випадках перепони.

Але з цього виходить, що російські марксисти не обійдуться без права націй на самовизначення.

Отже, **право самовизначення, як необхідний пункт** у розв'язанні національного питання.

Далі. Як бути з націями, які з тих чи інших причин визнають за краще лишитися в рамках цілого?

Ми бачили, що культурно-національна автономія непридатна. По-перше, вона штучна і нежиттєва, бо вона передбачає штучне стягування в одну націю людей, яких життя, дійсне життя, роз'єднує і перекидає в різні кінці держави. По-друге, вона штовхає до націоналізму, бо вона веде до точки зору «розмежування» людей за національними куріями, до

точки зору «організації» націй, до точки зору «збереження» і культивування «національних особливостей», — справа, яка зовсім не личить соціал-демократії. Це не випадковість, що моравські сепаратисти в рейхсраті, відокремившись від німецьких с.-д. депутатів, об'єдналися з моравськими буржуазними депутатами в одно, так би мовити, моравське «коло». Не випадковість і те, що сепаратисти з Бунду загрузли в націоналізмі, всіляко вихваляючи «суботу» і «жаргон». В Думі немає ще бундівських депутатів, але в районі Бунду є клерикально-реакційна єврейська громада, в «керівних установах» якої Бунд влаштовує, поки що, «об'єднанку» єврейських робітників і буржуа *. Така вже логіка культурно-національної автономії.

Отже, **національна** автономія не розв'язує питання.

Де ж вихід?

Єдино вірне розв'язання — **обласна** автономія, автономія таких визначених одиниць, як Польща, Литва, Україна, Кавказ і т. п.

Перевага обласної автономії полягає, насамперед, у тому, що при ній доводиться мати справу не з фікцією без території, а з певним населенням, яке живе на певній території. Потім, вона не межує людей за націями, вона не укріплює національних перегородок, — навпаки, вона ламає ці перегородки і об'єднує населення для того, щоб відкрити дорогу для межування іншого роду, межування за класами. Нарешті, вона дає можливість якнайкраще використати природні багатства області і розвинути продуктивні сили, не чекаючи рішень загального

* «Звіт про VIII конференцію Бунду», кінець резолюції про громаду.

центру,— функції, не властиві культурно-національній автономії.

Отже, **обласна автономія, як необхідний пункт** у розв'язанні національного питання.

Немає сумніву, що жодна з областей не являє суцільної національної одноманітності, бо в кожну з них вкраплені національні меншості. Такі є євреї в Польщі, латиші в Литві, росіяни на Кавказі, поляки на Україні і т. д. Тому можна побоюватись, що меншості будуть пригноблювані національними більшостями. Але побоювання мають підставу лише в тому разі, якщо країна лишається при старих порядках. Дайте країні повний демократизм, — і побоювання втратять всякий грунт.

Пропонують зв'язати розкидані меншості в єдиний національний союз. Але меншості потребують не штучного союзу, а реальних прав у себе на місці. Що може дати їм такий союз без повної демократизації? Або: яка необхідність у національному союзі при повній демократизації?

Що особливо хвилює національну меншість?

Меншість невдоволена не тим, що немає національного союзу, а тим, що немає права рідної мови. Дайте їй користуватися рідною мовою, — і невдоволення минеться само собою.

Меншість невдоволена не тим, що немає штучного союзу, а тим, що немає у неї рідної школи. Дайте їй таку школу, — і невдоволення втратить усякий грунт.

Меншість невдоволена не тим, що немає національного союзу, а тим, що немає свободи совісті (свобода віросповідання), пересування та ін. Дайте їй ці свободи, — і вона перестане бути невдоволеною.

Отже, **національна рівноправність в усіх її видах (*мова, школи та ін.*), *як необхідний пункт*** у розв'язанні національного питання. Потрібен, виходить, загальнодержавний закон, який дано на основі повної демократизації країни і який *забороняє* всі без винятку види національних привілеїв і будь-яке утискування або обмеження прав національних меншостей.

В цьому і тільки в цьому може бути дійсна, а не паперова гарантія прав меншості.

Можна заперечувати або не заперечувати існування логічного зв'язку між організаційним федералізмом і культурно-національною автономією. Але не можна заперечувати того, що остання створює сприятливу атмосферу для безмежного федералізму, який переходить у цілковитий розрив, у сепаратизм. Якщо чехи в Австрії і бундівці в Росії, почавши справу з автономії і перейшовши потім до федерації, кінчили сепаратизмом, — то в цьому, безперечно, велику роль відіграла націоналістична атмосфера, яку природно поширює культурно-національна автономія. Це не випадковість, що національна автономія і організаційна федерація йдуть рука в руку. Воно й зрозуміло. І та і друга вимагають розмежування за *національностями*. І та і друга передбачають організацію за національностями. Схожість безсумнівна. Різниця лише в тому, що там межують населення взагалі, а тут — с.-д. робітників.

Ми знаємо, до чого приводить межування робітників за *національностями*. *Розпад єдиної робітничої* партії, поділ спілок за національностями, загострення національних тертів, національне штрейкбрехерство, цілковита деморалізація в лавах соціал-демократії, — такі є результати організаційного федералізму. Історія

соціал-демократії в Австрії і діяльність Бунду в Росії красномовно свідчать про це.

Єдиний засіб проти цього — організація на началах інтернаціональності.

Згуртування на місцях робітників усіх національностей Росії в **єдині і цілісні** колективи, згуртування таких колективів в **єдину** партію — таке є завдання.

Само собою зрозуміло, що така побудова партії не виключає, а передбачає широку автономію **областей** всередині єдиного партійного цілого.

Досвід Кавказу показує всю доцільність такого типу організації. Якщо кавказцям удалося подолати національні тертя між вірменськими і татарськими робітниками, якщо їм удалося запобігти можливостям різні і перестрілок серед населення, якщо в Баку, в цьому калейдоскопі національних груп, тепер уже неможливі національні сутички, якщо там удалося втягти робітників в єдине русло могутнього руху, — то в цьому не останню роль відіграла інтернаціональна побудова кавказької соціал-демократії.

Тип організації впливає не тільки на практичну роботу. Він накладає невитравний відбиток на все духовне життя робітника. Робітник живе життям своєї організації, він там росте духовно і виховується. І ось, обертаючись у своїй організації і зустрічаючись там щоразу із своїми інонаціональними товаришами, ведучи разом з ними спільну боротьбу під керівництвом спільного колективу, — він глибоко проймається думкою про те, що робітники **насамперед** — члени однієї класової сім'ї, члени єдиної армії соціалізму. А це не може не мати величезного виховного значення для широких верств робітничого класу.

Тому інтернаціональний тип організації є школою товариських почуттів, величезною агітацією на користь інтернаціоналізму.

Не те з організацією за національностями. Організуючись на основі національності, робітники замикаються в національні шкарлупи, відгороджуючись один від одного організаційними перегородками. Підкреслюється не спільне між робітниками, а те, чим вони один від одного відрізняються. Тут робітник насамперед — член своєї нації: еврей, поляк і т. д. Недивно, що національний федералізм в організації виховує в робітниках дух національної відособленості.

Тому національний тип організації є школою національної вузькості і закосніння.

Таким чином, перед нами два принципіально різні типи організації: тип інтернаціональної згуртованості і тип організаційного «розмежування» робітників за національностями.

Спроби примирити ці два типи досі не мали успіху. *Примиренський статут австрійської соціал-демократії*, вироблений у Вімбергу в 1897 році, повис у повітрі. Австрійська партія розбилася на частини, тягнучи за собою спілки. «Примирення» стало не тільки утопічним, але й шкідливим. Штрассер має рацію, твердячи, що «сепаратизм здобув свій перший тріумф на Вімберзькому партейтагу» *. Те саме в Росії. «Примирення» з федералізмом Бунду, яке відбулося на Стокгольмському з'їзді, скінчилося цілковитим крахом. Бунд зірвав стокгольмський компроміс. Бунд з першого ж дня після Стокгольма став перешкодою на шляху до злиття робітників на місцях в єдину

* Див. його: «Der Arbeiter und die Nation», 1912 р.

організацію, яка включає робітників усіх національностей. І Бунд уперто продовжував свою сепаратистську тактику, незважаючи на те, що і в 1907 і в 1908 році російська соціал-демократія кілька разів вимагала, щоб єдність знизу між робітниками всіх національностей була, нарешті, здійснена[144]. Бунд, який почав з організаційної національної автономії, перейшов на ділі до федерації для того, щоб кінчити цілковитим розривом, сепаратизмом. А розриваючи з російською соціал-демократією, він вніс в неї розбрід і дезорганізацію. Згадаймо, хоча б, справу Ягелло[145].

Тому шлях «примирення» треба облишити, як утопічний і шкідливий.

Одно з двох: **або** федералізм Бунду, і тоді — російська соціал-демократія перебудовується на началах «розмежування» робітників за національностями; **або** інтернаціональний тип організації, і тоді — Бунд перебудовується на началах територіальної автономії, на зразок кавказької, латиської і польської соціал-демократії, відкриваючи дорогу справі безпосереднього об'єднання єврейських робітників з робітниками інших національностей Росії.

Середини немає: принципи перемагають, а не «примиряються».

Отже — **принцип інтернаціонального згуртування робітників, як необхідний пункт** у розв'язанні національного питання.

Відень, 1913 р., січень.

Вперше надруковано в журналі «Просвещение»[146] №№ 3—5, березень—травень 1913 р.
Підпис: К. Сталін

СТАНОВИЩЕ В СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНІЙ ФРАКЦІЇ

В № 44 «Правды» з'явилась «заява» семи соціал-демократичних депутатів, де вони вороже виступають проти шести робітничих депутатів [147].

В тому ж номері «Правды» шість робітничих депутатів відповідають їм, називаючи їх виступ першим кроком до розколу.

Таким чином, робітники стають перед питанням: бути чи не бути єдиній с.-д. фракції?

Досі с.-д. фракція була єдина і своєю єдністю сильна, досить сильна для того, щоб примусити недругів пролетаріату зважати на неї.

Тепер вона, може, розіб'ється на дві частини на втіху і радість ворогам...

В чому ж справа? Заради чого розійшлися так різко члени с.-д. фракції? Що спонукало сімох депутатів напасти на своїх товаришів на сторінках газети, перед лицем ворогів робітничого класу?

Два питання висувають вони у своїй «заяві»: питання про участь в «Луче» і «Правде» і питання про злиття цих газет.

Семеро депутатів думають, що с.-д. депутати повинні брати участь в обох газетах, що відмова шести депутатів брати участь в «Луче» є порушення єдності с.-д. фракції.

Але чи так воно? Чи мають рацію сім депутатів?

По-перше, дивно, як можна брати участь в газеті, напрям якої не тільки не поділяєш, але вважаєш шкідливим? Як можна зобов'язати, наприклад, ортодокса Бебеля брати участь в ревізіоністській газеті, або ревізіоніста Фольмара — в ортодоксальній? В Німеччині реготали б з приводу такої вимоги, бо там знають, що єдність дій не виключає різниці в поглядах. Але у нас... у нас, слава богу, немає ще культурності.

По-друге, у нас є пряма вказівка досвіду в Росії, за якою участь депутатів у двох різних газетах аж ніяк не підриває єдності фракції. Ми говоримо про третю фракцію [148]. Ні для кого не таємниця, що з 13 членів третьодумської с.-д. фракції 9 брали участь **тільки** в «Звезде», 2 — тільки в «Живом Деле» [149], а решта двоє цілком утримувались від участі як у тій, так і в другій газеті... І все-таки такий стан речей ні на йоту не підірвав єдності третьої фракції! Фракція весь час виступала єдиною.

Очевидно, семеро депутатів стоять на хибному шляху, вимагаючи обов'язкової участі в «Луче». Вони, як видно, не цілком ще розібралися в питанні.

Далі. Семеро депутатів вимагають злиття «Правды» і «Луча» в одну нефракційну газету.

Але як їх злити? Чи можна злити їх в одну газету?

Невже сім депутатів, ці «ідейні прихильники» «Луча», не знають, що «Луч» перший же відмовляється від такого злиття? Чи читали вони № 108 «Луча», де він пише про те, що **«єдність не може бути досягнута простими механічними заходами, якот злиття двох органів і т. п.»**?

А коли читали, то як можуть вони серйозно говорити про злиття?

По-друге, чи відомо сімом депутатам ставлення лідерів ліквідаторства до єдності взагалі і до одного спільного органу зокрема?

Послухайте натхненника «Луча», П. Аксельрода. Ось що він писав у № 6 «Невского Голоса», коли одна частина петербурзьких робітників вирішила видати одну нефракційну газету, на противагу «Звезде» і «Живому Делу»:

«Думка про нефракційний с.-д. орган є в даний час утопія і до того ж утопія, яка об'єктивно йде врозріз з інтересами партійно-політичного розвитку і організаційного об'єднання пролетаріату під прапором с.-д. Жени природу в двері, вона влетить у вікно... Чи зможе проектований робітничий орган зайняти нейтральну позицію між двома протилежними таборами?.. Очевидно, ні» (див. «Невский Голос» № 6).

Отже, за Аксельродом, одна спільна газета не тільки неможлива, але й шкідлива, бо «йде врозріз з інтересами політичного розвитку пролетаріату».

Послухаймо другого натхненника «Луча», досить відомого Дана.

«Великі політичні завдання,—пише він,—роблять неминучою нещадну війну з антиліквідаторством... Антиліквідаторство є вічне

гальмо, вічна дезорганізація». Треба... «всіма силами старатися убити його в зародку» (див. «Наша Заря» № 6, 1911 р.).

Отже, «нещадна **війна** з антиліквідаторством», тобто з «Правдой», «**убити** антиліквідаторство», тобто «Правду», — ось що пропонує Дан.

Як можуть семеро депутатів після всього цього серйозно говорити про злиття двох газет?

Кого ж вони хочуть злити, об'єднати?

Одно з двох:

Або вони не засвоїли питання і не встигли ще розібратися в позиції «Луча», прихильниками якого вони себе вважають, — і тоді вони «самі не відають, що творять».

Або вони є справжні лучисти, разом з Даном готові «убити антиліквідаторство», разом з Аксельродом не вірять у можливість однієї газети, але **громогласно** говорять про єдність для того, щоб **нишком** готувати грунт для розколу фракції...

Як би то не було, одно безсумнівне: робітники стоять перед питанням про цілість с.-д. фракції, якій загрожує розрив.

Фракція в небезпеці!

Хто може врятувати фракцію, хто може забезпечити цілість фракції?

Робітники і тільки робітники! Ніхто більше, крім робітників!

Тому обов'язком свідомих робітників є піднести голос проти розкольницьких спроб всередині фракції, звідки б вони не виходили.

Обов'язком свідомих робітників є закликати до порядку сім с.-д. депутатів, які виступили проти другої половини с.-д. фракції.

Робітники повинні тепер же втрутитися в справу для того, щоб захистити єдність фракції.

Тепер мовчати неможливо. Більше того — мовчати тепер злочин.

Газета «Правда» № 47,
26 лютого 1913 р.
Підпис: К. Сталін

Друкується за текстом газети

РОКОВИНИ ЛЕНСЬКОЇ БОЙНІ[150]

Товариші!

Минув рік з часу розстрілу 500 наших товаришів на Лені. За мирний економічний страйк 4 квітня 1912 року на Ленських копальнях з наказу російського царя, на догоду жменьці мільйонерів, розстріляно 500 наших братів.

Ротмістр Трещенко, який царським іменем учинив цей розбій, одержав високі нагороди від уряду і щедру мзду від золотопромисловців, тепер розгулює по аристократичних кабаках, чекаючи місця начальника охранного відділу. В гарячу хвилину обіцяли забезпечити сім'ї убитих, виявляється — нахабно збрехали. Обіцяли запровадити державне страхування робітників на Лені, виявляється — одурили. Обіцяли «розслідувати» справу, а в дійсності приховали навіть те слідство, яке провів їх же посланець — сенатор Манухін.

«Так було, так буде» — кинув з думської трибуни міністр-кат Макаров. І він, виявляється, мав рацію: цар і його правителі були і будуть брехунами, порушниками клятви, кровопускателями і камарильєю,

що чинить волю купки диких поміщиків і мільйонерів.

9 січня 1905 року на площі Зимового палацу в Петербурзі була розстріляна віра в старе, дореволюційне самодержавство.

4 квітня 1912 року на далекій Лені була розстріляна віра в нинішнє «оновлене» післяреволюційне самодержавство.

Кожен, хто вірив, що у нас тепер існує конституційний лад, кожен, хто думав, що старі звірства більше неможливі, переконався, що це не так, що, як і раніше, царська зграя хазяйнує над великим російським народом, що монархія Миколи Романова, як і раніше, вимагає на вівтар свій сотні і тисячі трупів російських робітників і селян, що, як і раніше, по всій Росії свистять нагаї і дзижчать кулі царських найманців — Трещенків, які вправляються над беззбройними російськими громадянами.

Розстріл на Лені відкрив нову сторінку в нашій історії. Чаша терпіння переповнилась. Прорвалась гребля народного обурення. Рушила ріка народного гніву. Слова царського лакея Макарова «так було, так буде» підлили масла в огонь. Вони справили такий самий вплив, як у п'ятому році наказ другого царського пса Трепова: «патронів не шкодувати!» Завирувало, запінилось робітниче море. І дружним, майже півмільйонним страйком протесту відповіли російські робітники на ленський розстріл. І високо піднесли вони наш старий червоний прапор, на якому робітничий клас знову накреслив три головні вимоги російської революції:

8-годинний робочий день — для робітників.

Конфіскація всіх поміщицьких і царських земель — для селян.

Демократична республіка — для всього народу!

Рік боротьби лежить позаду нас. І, оглядаючись назад, ми можемо з задоволенням сказати: початок зроблено, рік не минув даремно.

Ленський страйк злився з першотравневим. Славна майовка 1912 року вписала золоту сторінку в історію нашого робітничого руху. Відтоді боротьба не стихає ні на хвилину. Шириться, росте політичний страйк. На розстріл 16 севастопольських матросів 150 тисяч робітників відповідають революційним страйком, проголошуючи союз революційного пролетаріату з революційною армією. Проти підробки виборів від робітників в Думу петербурзький пролетаріат протестує страйком. В день відкриття IV Думи [151], в день внесення с.-д. фракцією страхового запиту пітерські робітники влаштовують одноденні страйки і демонстрації. І, нарешті, 9 січня 1913 року близько 200 тисяч російських робітників страйкують, шануючи пам'ять полеглих борців і закликаючи до нової боротьби всю демократичну Росію.

Такий головний підсумок 1912 року.

Товариші! Наближаються перші роковини ленської бойні. Ми повинні, ми мусимо так чи інакше відгукнутися в цей день. Ми повинні показати, що ми шануємо пам'ять наших убитих товаришів. Ми повинні показати, що не забули кривавого дня 4 квітня так само, як не забули кривавої неділі 9 січня.

Мітингами, демонстраціями, відрахуваннями і т. д. треба відзначити день ленських роковин скрізь і всюди.

І хай вся робітнича Росія в цей день зіллється в загальному заклику:

Геть монархію Романових!
Хай живе нова революція!
Хай живе демократична республіка!
Слава полеглим бійцям!

Центральний Комітет РСДРП

Передруковуйте і поширюйте!
Готуйте святкування 1-го травня!

Написано в січні — лютому 1913 р.

Друкується за гектографованим текстом прокламації

ПРИМІТКИ

1 Брошура К. Каутського була перекладена на грузинську мову і видана в Тифлісі в березні 1907 року. В № 7 більшовицької газети «Дро» від 18 березня 1907 року було опубліковано повідомлення про вихід брошури К. Каутського на грузинській мові з передмовою Коби (Й. В. Сталіна). — *1.*

2 Кадети (к.-д.) — конституційно-демократична партія — головна партія ліберально-монархічної буржуазії; оформилася в жовтні 1905 року (див. Твори Й. В. Сталіна, т. 1, стор. 388*, примітка 52). — *4.*

3 **«Перший збірник»** — меншовицький збірник; був виданий у Петербурзі в 1906 році. — *6.*

4 **«Наше Дело»** — щотижневий меншовицький журнал; виходив у Москві з 24 вересня по 25 листопада 1906 року. — *6.*

5 **«Товарищ»** — щоденна газета; видавалася в Петербурзі з березня 1906 року по грудень 1907 року; формально не була органом якоїсь партії, а фактично була органом лівих кадетів. В газеті брали участь і меншовики. — *7.*

6 **«Отклики»** — меншовицькі збірники, що виходили в 1906 — 1907 роках у Петербурзі. Вийшло три збірники. — *8.*

---

* Тут і далі посилання наводяться за виданням Творів українською мовою. *Ред.*

7 **«Мир Божий»** — щомісячний журнал ліберального напряму; видавався в Петербурзі з 1892 року. В 90-х роках XIX століття в ньому друкувалися статті «легальних марксистів». У період революції 1905 року в журналі брали участь меншовики. З 1906 року по 1918 рік виходив під назвою «Современный Мир». — ***8.***

8 **«Голос Труда»** — меншовицька газета; виходила в Петербурзі з 21 червня по 7 липня 1906 року. — ***10.***

9 Трудовики, або «трудова група», — група дрібнобуржуазних демократів; утворилася в квітні 1906 року з селянських депутатів І Державної думи (див. Твори Й. В. Сталіна, т. 1, стор. 392, примітка 77).

Народні соціалісти (енеси) — дрібнобуржуазна організація; утворилася в 1906 році, виділившись з правого крила есерів. Енеси висували політичні вимоги, що не виходили з рамок конституційної монархії. Ленін називав їх «соціал-кадетами» і «есерівськими меншовиками». — ***13.***

10 Мова йде про петербурзьку соціал-демократичну конференцію, що відбулася 6 січня 1907 року в питанні про виборчу тактику на виборах до ІІ Державної думи. На конференції було 40 більшовиків і 31 меншовик. ЦК РСДРП, що в більшості складався з меншовиків, запропонував делегатам розділитися на міську і губернську конференції. Меншовики розраховували таким шляхом дістати більшу кількість голосів. Конференція відмовилась виконати цю вимогу, як суперечну статутові партії. На знак протесту делегати-меншовики пішли з засідання. Решта делегатів ухвалили продовжувати роботу конференції. Заслухавши доповідь В. І. Леніна, конференція висловилась проти укладення виборчих угод з кадетами, визнавши їх не тільки принципіально недопустимими, але й політично безумовно шкідливими. Конференція ухвалила рішення «поставити негайно на чергу надзвичайно важливе для Петербурга питання про угоди з революційною демократією». Представники ЦК — меншовики, які були на конференції, заявили, що постанови конференції не обов'язкові

для петербурзької соціал-демократичної організації, а меншовики, що пішли з конференції, виступили в пресі з пропозицією укласти блок з кадетами. — *15.*

11 **«Речь»** — щоденна газета, центральний орган кадетської партії; виходила в Петербурзі з лютого 1906 року по 26 жовтня 1917 року. — *16.*

12 **«Чвені Цховреба»** («Наше Життя») — щоденна більшовицька газета; виходила легально в Тифлісі з 18 лютого 1907 року. Газетою керував Й. В. Сталін. Вийшло 13 номерів. 6 березня 1907 року газета була закрита «за крайній напрям». — *18.*

13 **«На Очереди»** — меншовицький тижневик; виходив у Петербурзі з грудня 1906 року по березень 1907 року. Вийшло чотири номери. — *19.*

14 **«Дро»** («Час») — щоденна більшовицька газета; виходила в Тифлісі після закриття газети «Чвені Цховреба» з 11 березня по 15 квітня 1907 року. Керівником газети був Й. В. Сталін. До редакції газети входили також М. Цхакая, М. Давіташвілі. Вийшов 31 номер. — *20.*

15 Див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. VII, 1930, стор. 55—56.

«Нова Рейнська Газета» видавалася в Кельні з 1 червня 1848 року по 19 травня 1849 року. Керівниками газети були К. Маркс і Ф. Енгельс. — *22.*

16 Гурко — товариш міністра внутрішніх справ; Лідваль — великий спекулянт і авантюрист, якому Гурко дав у 1906 році підряд на доставку хліба в голодуючі губернії. Участь царського сановника в спекулянтській афері Лідваля привела до гучного судового процесу, що дістав назву «лідваліади». Ніяких наслідків для Гурко, крім усунення з посади, ця справа не мала. — *23.*

17 Октябристи, або «Союз 17 октября», — контрреволюційна партія великої торговельно-промислової буржуазії і великих

поміщиків; утворилася в листопаді 1905 року. Октябристи цілком підтримували столипінський режим, внутрішню і зовнішню політику царизму. — ***23.***

18 *«Парус»* — щоденна газета, орган кадетів; виходила в Москві в 1907 році. — ***23.***

19 *«Сегодня»* — буржуазна вечірня газета бульварного типу; видавалася в Петербурзі в 1906—1908 роках. — ***24.***

20 *«Слово»* — щоденна газета; почала видаватися з грудня 1904 року в Петербурзі. З жовтня 1905 року до липня 1906 року була органом партії октябристів. — ***24.***

21 Г. П. Телія народився в 1880 році, помер в Сухумі 19 березня 1907 року. 25 березня відбувся похорон Г. Телія в селищі Чагані Кутаїського повіту. — ***26.***

22 Мається на увазі першотравнева демонстрація тифліських робітників, що відбулася 22 квітня 1901 року під безпосереднім керівництвом Й. В. Сталіна. Демонстрація відбувалася на Солдатському базарі, в центральній частині Тифліса; в ній брало участь близько 2 000 чоловік. Під час демонстрації сталася сутичка з поліцією і військовими частинами. Було поранено 14 робітників, арештовано понад 50. З приводу тифліської демонстрації в ленінській «Искре» повідомлялося: «Подія, що відбулася в неділю 22 квітня (ст. стилю) в Тифлісі, є історично знаменною для всього Кавказу: з цього дня на Кавказі починається відкритий революційний рух» («Искра» № 6, липень 1901 р.). — ***27.***

23 23 лютого 1903 року за рішенням Тифліського комітету РСДРП відбулася демонстрація тифліських робітників. У демонстрації взяло участь близько 6 000 чоловік. Демонстрація закінчилася сутичкою з військовими частинами. Було арештовано 150 чоловік. — ***27.***

24 **«Пролетаріатіс Брдзола»** («Боротьба Пролетаріату») — грузинська нелегальна газета, орган Кавказького союзу РСДРП (див. Твори Й. В. Сталіна, т. 1, стор. 381, примітка 21). — ***29.***

25 **«Ахалі Цховреба»** («Нове Життя») — щоденна більшовицька газета, що виходила в Тифлісі з 20 червня по 14 липня 1906 року. Вийшло 20 номерів. Керівником газети був Й. В. Сталін, постійними співробітниками — М. Давіташвілі, Г. Телія, Г. Кікодзе та ін. — ***30.***

26 П'ятий з'їзд РСДРП відбувався в Лондоні з 30 квітня по 19 травня 1907 року. В усіх основних питаннях з'їзд ухвалив більшовицькі резолюції. Й. В. Сталін був на цьому з'їзді як делегат від тифліської організації. Підсумки робіт з'їзду Й. В. Сталін висвітлив у статті «Лондонський з'їзд РСДРП (Записки делегата)» (див цей том, стор. 45—75) — ***31.***

27 Бунд — «Загальний єврейський робітничий союз у Польщі, Литві і Росії», був організований у жовтні 1897 року (див. Твори Й. В. Сталіна, т. 1, стор. 378, примітка 7). — ***31.***

28 «Спілка» — український соціал-демократичний союз, близький до меншовиків «Спілка» виникла в кінці 1904 року, відколовшись від дрібнобуржуазної, націоналістичної «Революційно-української партії» (РУП). Припинила своє існування в роки столипінської реакції. — ***31.***

29 **«Лахварі»** («Спис») — щоденна меншовицька грузинська газета; виходила в Тифлісі з квітня по червень 1907 року. — ***34.***

30 **«Схіві»** («Промінь») — щоденна газета грузинських меншовиків; виходила в Тифлісі з грудня 1905 року по січень 1906 року. — ***38.***

31 II Державна дума розігнана царським урядом 3 червня 1907 року. Соціал-демократична фракція Думи, що налічувала 65 депутатів, була провокаційно обвинувачена у військовій

змові. Більша частина соціал-демократичних депутатів була засуджена на каторжні роботи і заслання на поселення. — ***40***.

32 Стаття «Лондонський з'їзд РСДРП (Записки делегата)» не була закінчена; на перешкоді стало посилене до другої половини 1907 року поліційне стеження, а потім арешт Й. В. Сталіна. — ***45***.

33 Вергежський, А. — літературний псевдонім Тиркової А. В., *співробітниці кадетської газети «Речь»*. — ***45***.

34 Кускова, Є. Д. — один з авторів «Credo» — програми «економістів»; у 1906—1907 роках співробітничала в напівкадетських-напівменшовицьких журналах і газетах. — ***45***.

35 Алексинський, Г. А. — депутат II Державної думи; входив до більшовицької частини с.-д. фракції. Після Лондонського з'їзду РСДРП відстоював тактику бойкоту III Державної думи. Згодом відійшов від партії більшовиків. Після Жовтневої соціалістичної революції — білоемігрант. — ***49***.

36 Питання про міжнародний соціалістичний конгрес у Штутгарті (VII конгрес II Інтернаціоналу) спочатку було включене до порядку денного Лондонського з'їзду РСДРП, але потім з'їздом було зняте з обговорення. Конгрес відбувався 5—11 (18—24) серпня 1907 року. Від більшовиків на конгресі були В. І. Ленін, А. В. Луначарський, М. М. Литвинов та ін. — ***53***.

37 Рядовой — псевдонім А. А. Малиновського; більше відомий під прізвищем Богданова (мав також псевдонім «Максимов»). У 1903 році приєднався до більшовиків. Після Лондонського з'їзду РСДРП відійшов від більшовицької партії (див. примітку 80 до цього тома). Помер у 1928 році. — ***53, 164***.

38 Про розкол петербурзької організації див. статтю Й. В. Сталіна «Виборча боротьба в Петербурзі і меншовики» (цей том, стор. 13—18). — ***54***.

39 Проект звернення по земельному питанню «Від Державної думи» був вироблений кадетами і опублікований 5 липня 1906 року у відповідь на урядове повідомлення від 20 червня 1906 року про селянське землеволодіння. Кадети переконували селян чекати закінчення робіт Думи по виробленню земельного закону. ЦК РСДРП, керований меншовиками, запропонував соціал-демократичній фракції Думи голосувати за кадетський проект. Фракція голосувала проти проекту. — *54*.

40 Народовці (націонал-демократи) — контрреволюційна націоналістична партія польської буржуазії; утворилася в 1897 році. У період революції 1905—1907 років народовці стали основною партією польської контрреволюції, партією польських чорносотенців. — *57*.

41 Маються на увазі виступи на V («Лондонському») з'їзді РСДРП депутатів II Державної думи меншовиків А. Л. Джапарідзе і І. Г. Церетелі (див. Протоколи V з'їзду РСДРП, 1935, стор. 250 і 354—355). — *57*.

42 Гедисти — прихильники Ж. Геда — ліва, марксистська течія в рядах французьких соціалістів. У 1901 році гедисти утворили «Соціалістичну партію Франції». Гедисти боролися з опортуністами у французькому робітничому русі, виступали проти політики угод з буржуазією і входження соціалістів у буржуазний уряд. З початку світової імперіалістичної війни Гед зайняв оборонську позицію і ввійшов у буржуазний уряд. Частина гедистів, що зберегла вірність революційному марксизмові, пізніше ввійшла в комуністичну партію Франції. — *62*.

43 Мається на увазі стаття Юрія Переяславського (Г. Хрустальова).

«Бакинскій День» — щоденна ліберальна газета; виходила з червня 1907 року по січень 1908 року. — *67*.

44 Ю. Ларін, Л. А. Рів (М. А. Лур'є) — меншовик-ліквідатор. У 1907 році пропагував ідею скликання «широкого робітничого

з'їзду». В 1917 році Ю. Ларін вступив у партію більшовиків.

Ель (І. І. Лузін) — меншовик-ліквідатор. — *67*.

45 Мається на увазі брошура «Всеросійський робітничий з'їзд і «більшовики»», видана грузинською мовою в Тифлісі в 1907 році. «Бродяга» — меншовик Георгій Ерадзе; «Шура» — його дружина, меншовичка Пишкіна. — *68*.

46 Стаття Череваніна про робітничий з'їзд була вміщена в меншовицькому збірнику «Політичне становище і тактичні проблеми». Москва, 1906 рік. — *71*.

47 Ліндов — псевдонім Г. Д. Лейтейзена. — *72*.

48 Восени 1907 року Бакинський комітет під керівництвом товариша Сталіна провів кампанію по виборах до III Державної думи. На зборах уповноважених від бакинських робітників, що відбулись 22 вересня, виборщиками до III Державної думи були обрані більшовики. Написаний Й. В. Сталіним «Наказ» був прийнятий зборами і надрукований окремим листком друкарнею Балаханського районного комітету РСДРП. — *76*.

49 Стаття була написана у зв'язку з передбачуваним скликанням наради нафтопромисловців з представниками бакинських робітників. Тактика бойкоту наради, яку в той час проводили більшовики, зустріла широку підтримку в робітничих масах. З 10 жовтня по 1 листопада 1907 року на промислах і заводах Баку відбулися збори робітників, які обговорювали питання про нараду. Дві третини присутніх на цих зборах робітників висловилися проти участі в нараді. Меншовики, що стояли за нараду що б то не стало, зазнали поразки. — *79*.

50 Промислові робітники — робітники, що видобували нафту і свердлили нафтові свердловини. Майстрові — робітники механічних майстерень, електростанцій та інших підсобних підприємств, що обслуговували нафтові промисли. — *81*.

51 «Бешкеш» (буквально: подарунок) — система дрібних подачок у вигляді нагородних, що широко практикувалася бакинськими нафтопромисловцями з метою відвернути робітників від політичної боротьби і розколоти робітничий рух. Розміри нагородних були різноманітні і залежали від розсуду підприємців. Більшовики рішуче виступали проти вимоги нагородних під час страйків і боролися за підвищення заробітної плати робітників. — *82.*

52 Кочегар — псевдонім І. Шитікова (Самарцева), офіціального редактора-видавця газети «Гудок». — *83.*

53 **«Нефтяное Дело»** — орган нафтопромисловців; видавався радою з'їзду нафтопромисловців у Баку в 1899—1920 роках.

Рада з'їзду — організація нафтопромислової буржуазії — обиралася на з'їздах нафтопромисловців з представників найбільших фірм. Завданням ради з'їзду була організована боротьба проти робітничого класу, відстоювання інтересів нафтопромисловців перед урядом, забезпечення великих зисків нафтопромисловців і т. п. — *85.*

54 Дашнакцакани, дашнаки — члени вірменської буржуазно-націоналістичної партії «Дашнакцутюн». Боронячи інтереси вірменської буржуазії, дашнаки розпалювали національну ворожнечу між трудящими Закавказзя. — *86.*

55 У листопаді 1907 року бакинські більшовики на чолі з Й. В. Сталіним висунули лозунг: «Нарада з гарантіями або ніякої наради». Умови, на яких робітники погоджувалися на участь у нараді, були такі: активна участь у нарадницькій кампанії професійних спілок, широке обговорення вимог робітниками, вільне скликання майбутньої Ради уповноважених і вибір моменту відкриття наради самими робітниками. На промислах і заводах Баку почалася широка кампанія по виборах до Ради уповноважених, яка повинна була остаточно прийняти умови участі робітників у нараді і обрати представників до організаційної комісії по скликанню наради.

Збори робітників по виборах уповноважених проходили відкрито. Більшість робітників висловлювалась за лінію більшовиків. Дашнаки і есери, що стояли за бойкот наради, і меншовики, що стояли за нараду без усяких гарантій, не знайшли підтримки в масах. — ***94.***

56 **«Гудок»** — легальна більшовицька газета, щотижневий орган спілки бакинських нафтопромислових робітників. № 1 «Гудка» вийшов 12 серпня 1907 року. В газеті «Гудок» було надруковано ряд керівних статей Й. В. Сталіна, що ввійшли у цей том. Активну участь в «Гудке» брали С. Шаумян, А. Джапарідзе, С. Спандарян та ін. Останній, 34-й, номер газети, виданий більшовицькою редакцією, вийшов 1 червня 1908 року. З № 35 «Гудок» перейшов в руки меншовиків. Більшовики почали видавати в Баку нову професійну легальну газету «Бакинский Рабочий», перший номер якої вийшов 6 вересня 1908 року. — ***96.***

57 У страйку на нафтових промислах Мірзоєва в Баку брало участь до 1500 робітників. Страйк почався 14 лютого 1908 року і тривав 73 дні. — ***97.***

58 Вибори уповноважених від робітників були закінчені на початку лютого 1908 року. Але скликання Ради уповноважених за розпорядженням намісника Кавказу Воронцова-Дашкова відкладалося. Перше засідання Ради уповноважених відбулося 30 березня 1908 року, наступні — 6, 10, 26 і 29 квітня. Г. К. Орджонікідзе згодом писав про роботу Ради уповноважених: «У той час, як по всій Росії панувала чорна реакція, в Баку засідав справжній робітничий парламент. У цьому парламенті відкрито розроблялися всі вимоги бакинських робітників, розгорталася нашими ораторами вся наша програма-мінімум». У Раді уповноважених за пропозицію більшовиків — нарада з гарантіями — голосувало 199 уповноважених, за бойкот наради було подано 124 голоси. Прихильники бойкоту — есери і дашнаки — пішли з засідання Ради. Пропозиція про ультимативність наказу пройшла більшістю 113 голосів проти 54. — ***105.***

59 **«Промысловый Вестник»** — легальна меншовицька газета, орган спілки механічних робітників; виходила в Баку, два-три рази на тиждень, у листопаді і грудні 1907 року і з березня по липень 1908 року. — ***107.***

60 К—за (Кара-Мурза, П.)—член партії кадетів, редактор органу бакинських нафтопромисловців «Нефтяное Дело». — ***112.***

61 «Кочі» — розбійник, найманий убивця. — ***115.***

62 Ханлар Сафаралієв — робітник-більшовик, талановитий організатор азербайджанських робітників. Після вдало проведеного страйку на Нафталанських промислах, у ніч з 19 на 20 вересня 1907 року, Ханлар був смертельно поранений найманим убивцею нафтопромисловців. Через кілька днів Ханлар помер. На заклик Бібі-Ейбатського районного комітету РСДРП відбувся загальний дводенний страйк робітників з вимогою до Нафталанського товариства усунути з промислів убивцю Ханлара — свердлильного майстра Джафара, а також управителя Абузарбека. Похорон Ханлара перетворився в могутню демонстрацію протесту з участю 20 тисяч робітників. На могилі Ханлара Й. В. Сталін виступив з промовою. — ***120.***

63 Огляд «Преса» був написаний Й. В. Сталіним влітку 1908 року в бакинській тюрмі, де він перебував з 25 березня по 9 листопада 1908 року, до заслання в Сольвичегодськ. — ***126.***

64 **«Напердзалі»** («Іскра») — щоденна газета грузинських меншовиків; видавалася в Тифлісі з травня по липень 1908 року. — ***126.***

65 **«Аврі»** («Думка») — меншовицька грузинська газета, виходила в Тифлісі з 29 січня по 2 березня 1908 року. — ***128.***

66 Брати Шендрикови (Лев, Ілля, Гліб) створили в Баку в 1904 році зубатовську організацію під назвою «Організація балаханських і бібі-ейбатських робітників» (згодом була

перейменована в «Союз бакинських робітників»). Шендриковці вели наклепницьку кампанію проти більшовиків. Висуваючи вузько цехові економічні лозунги, шендриковці дезорганізовували страйкову боротьбу, прагнули зірвати підготовку до збройного повстання, агітували за створення «примирчих камер», артілей і т. п. Шендрикови одержували субсидії від нафтопромисловців і царських властей. Меншовики офіціально визнали зубатовську організацію шендриковців партійною організацією. Шендриковці були викриті бакинськими більшовиками як найманці царської охранки і розгромлені.

Журнал «Правое Дело» видавався Шендриковими в Петербурзі. № 1 журналу вийшов у листопаді 1907 року, № 2—3 — у травні 1908 року. Згадувані нижче Грошев і Калінін — меншовики, прихильники Шендрикових. — *128*.

67 Гукасов, А. — один з найбільших нафтопромисловців Баку, керівник ради з'їзду нафтопромисловців. — *129*.

68 Засідання організаційної комісії в питанні про скликання наради з нафтопромисловцями відбулося 13 травня 1908 року в присутності 14 нафтопромисловців і 15 робітників. У цей же день в газетах було надруковано, що представники професійних спілок у комісію не допускаються. Делегація робітників, прибувши на засідання, відмовилась приступити до роботи без участі представників від професійних спілок. Посилаючись на цю відмову, голова комісії Джунковський (член ради при царському намісникові на Кавказі) закрив засідання організаційної комісії. — *132*.

69 «Земля і воля», «У боротьбі здобудеш ти право своє» — лозунги партії соціалістів-революціонерів. — *134*.

70 Загальний страйк у Баку почався 1 липня 1903 року, в Тифлісі — 14 липня, в Батумі — 17 липня. Страйк охопив усе Закавказзя і перекинувся на південь Росії (Одеса, Київ, Катеринослав та ін.). — *135*.

71 Бакинський загальний страйк почався 13 грудня 1904 року страйком на нафтопромислах Ротшільда, Нобеля, Мірзоєва в Балаханах і в Бібі-Ейбатському промислових районах. З 14 по 18 грудня страйк поширився на більшість підприємств Баку. Страйк проходив під керівництвом Й. В. Сталіна. У прокламаціях, випущених Бакинським комітетом у перші дні страйку, були висунуті політичні лозунги, а також сформульовані економічні вимоги — 8-годинний робочий день, підвищення заробітної плати, скасування штрафів і т. д. Під час страйку відбувалися численні мітинги і збори робітників. Страйк закінчився перемогою робітників і укладенням першого в історії робітничого руху в Росії колективного договору між робітниками і нафтопромисловцями. «Цей страйк був немов передгрозовою блискавкою напередодні великої революційної бурі» («Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 54 *). Докладне висвітлення значення грудневого бакинського страйку див. у цьому томі, стор. 165—169. — ***135.***

72 **«Баку»** — буржуазна газета, що виходила з короткими перервами в 1902—1918 роках. Газета виражала інтереси переважно вірменської нафтопромислової і торговельної буржуазії. — ***141.***

73 Мається на увазі стаття «Робітнича комісія в Баку», вміщена в № 4 грузинської меншовицької газети «Хомлі» від 17 липня 1908 року. — ***141.***

74 Брошура Л. А. Ріна (Ю. Ларіна) «Про нараду з нафтопромисловцями» була випущена в 1907 році спілкою механічних робітників. — ***141.***

75 **«Пролетарий»** — нелегальна газета, заснована більшовиками після IV («Об'єднавчого») з'їзду партії; виходила з 21 серпня (3 вересня) 1906 року по 28 листопада (11 грудня) 1909 року. Вийшло 50 номерів «Пролетария»; перші 20 номерів були видані в Фінляндії, решта — в Женеві і Парижі. «Пролетарий» фактично був центральним органом більшовиків і

* Тут і далі посилання, позначені зірочкою, наводяться за виданням українською мовою. *Ред.*

редагувався В. І. Леніним. У роки столипінської реакції «Пролетарий» відіграв видатну роль у збереженні і зміцненні більшовицьких організацій. — *144*.

76 **«Голос Социал-Демократа»** — закордонний орган меншовиків-ліквідаторів; виходив з лютого 1908 року по грудень 1911 року. До складу редакції «Голоса Социал-Демократа» входили Г. В. Плеханов, П. Б. Аксельрод, Ю. О. Мартов, Ф. І. Дан, А. С. Мартинов. У зв'язку з явно ліквідаторським напрямом «Голоса» Плеханов з грудня 1908 року перестав у ньому співробітничати, а потім офіціально вийшов з редакції. Незважаючи на рішення пленуму ЦК РСДРП в січні 1910 року припинити видання «Голоса Социал-Демократа», меншовики продовжували видавати його, відкрито проповідуючи на сторінках газети ідеї ліквідаторства. — *144*.

77 **«Социал-Демократ»** — Центральний Орган РСДРП; видавався з лютого 1908 року по січень 1917 року. Перший номер газети вийшов у Росії, надалі видання було перенесено за кордон, спочатку в Париж, потім — у Женеву. Редакція ЦО була утворена, згідно з рішенням ЦК РСДРП, з представників більшовиків, меншовиків і польських соціал-демократів. В «Социал-Демократе» друкувалися керівні статті В. І. Леніна. Всередині редакції «Социал-Демократа» В. І. Ленін вів боротьбу за послідовну більшовицьку лінію. Частина редакції (Каменев і Зінов'єв) по-примиренському ставилася до ліквідаторів, намагалася зірвати проведення ленінської лінії. Меншовики Мартов і Дан, саботуючи роботу в редакції Центрального Органу, одночасно відкрито захищали ліквідаторство в «Голосе Социал-Демократа». Непримиренна боротьба Леніна проти ліквідаторів привела до виходу Мартова і Дана в червні 1911 року із складу редакції «Социал-Демократа». З грудня 1911 року «Социал-Демократ» редагувався В. І. Леніним. В газеті було надруковано ряд статей Й. В. Сталіна, вміщених у цьому томі. В «Социал-Демократе» систематично друкувалися матеріали про роботу місцевих партійних організацій, в тому числі про роботу партійних організацій на Закавказзі. — *144*.

78 21—23 липня 1907 року відбулася третя конференція РСДРП («Друга загальноросійська») і 5—12 листопада 1907 року — четверта конференція РСДРП («Третя загальноросійська»).— ***151.***

79 Заголовок «З партії» є назва розділу газети «Бакинский Пролетарий». — ***161.***

80 Розширена редакція «Пролетария» — фактично більшовицький центр, обраний на засіданні більшовицької частини V («Лондонського») з'їзду РСДРП в 1907 році. Нарада розширеної редакції «Пролетария» відбувалася 8—17 (21—30) червня 1909 року в Парижі, під керівництвом В. І. Леніна. Нарада засудила одзовізм і ультиматизм як «ліквідаторство навиворіт». Організовану одзовістами Капрійську «партійну» школу нарада визнала «центром фракції, що відколюється від більшовиків». А. Богданов (підтримуваний В. Шанцером) відмовився скоритися постановам розширеної редакції «Пролетария» і був виключений з більшовицької організації. — ***162.***

81 Резолюція Бакинського комітету була надрукована 3 (16) жовтня 1909 року в № 49 газети «Пролетарий» з такою припискою редакції: «Нічого, крім того, що бакинські товариші сказали про одзовістів, ультиматистів і богобудівників, не сказали і ми. Бакинські товариші самі «протестують проти поведінки тов. Максимова, який заявив про непідкорення рішенням редакції». Але якби т. Максимов підкорився постановам органу більшовиків і не почав би цілої дезорганізаторської кампанії проти більшовицької фракції, ніякого «відколу» і не було б. А «непідкорення» і є, звичайно, «відкол». На тему про нашу нібито «розкольницьку» політику ми в цьому номері висловилися докладно в статті «Беседа з петербурзькими більшовиками» з приводу їх аналогічної резолюції, доставленої в редакцію раніше бакинської». Згадувана редакцією стаття «Бесіда з петербурзькими більшовиками» належить В. І. Леніну (див. Твори, т. XIV, стор. 169—178). — ***164.***

62 «Амшара» — дослівно: родичі, земляки; так звали чорноробів-іранців, які приїжджали в Баку на заробітки. — *166.*

63 «Листи з Кавказу» були написані в листопаді — грудні 1909 року і мали бути опубліковані в «Пролетарии» або «Социал-Демократе». Тому що «Пролетарий» на той час перестав виходити, «Листи» були переслані до редакції Центрального Органу РСДРП — «Социал-Демократ». «Лист з Кавказу», який містив у собі гостру критику ліквідаторства, меншовицька частина редакції «Социал-Демократа» відмовилась вмістити на сторінках Центрального Органу. Лист був опублікований в «Дискуссионном Листке» (додаток до «Социал-Демократа»). — *170.*

64 Положення 12 червня 1890 року про земські установи було запроваджене царським урядом замість положення 1864 року. Нове положення, що встановлювало становий ценз замість старого майнового, давало дворянам абсолютну більшість у більшій частині повітових земських зборів і посилювало залежність земства від центральної влади. — *174.*

65 **«Бакинский Пролетарий»** — нелегальна більшовицька газета; виходила з 20 червня 1907 року по 27 серпня 1909 року в Баку. Вийшло сім номерів. Перший номер «Бакинского Пролетария» вийшов як орган Балаханського району бакинської організації РСДРП, другий номер — як орган Балаханського і Чорногородського районів бакинської організації РСДРП; з третього номера газета стає органом Бакинського комітету РСДРП. «Бакинский Пролетарий» виходив під редакцією Й. В. Сталіна. В газеті надруковано ряд його керівних статей, що ввійшли в цей том. В «Бакинском Пролетарии» брали також участь С. Шаумян, А. Джапарідзе, С. Спандарян та інші. На п'ятому номері видання «Бакинского Пролетария» було перерване. Воно відновилося 1 серпня 1909 року, коли Й. В. Сталін утік з сольвичегодського заслання і повернувся до Баку. Останній, 7-й, номер газети вийшов 27 серпня 1909 року. Редакція «Бакинского Пролетария» була тісно зв'язана з «Пролетарием» і «Социал-Демократом». — *177.*

86 «Труд» — єдиний споживчий кооператив робітників міста Баку і нафтопромислових районів; був організований на початку 1908 року. Число членів кооперативу «Труд» становило близько 1200 чоловік. Кооператив відкрив свої філії в Балаханському, Бібі-Ейбатському, Завокзальному і Чорногородському районах. У 1909 році кооператив видавав щотижневий журнал «Трудовой Голос». Більшовики брали активну участь у роботі кооперативу. — *181.*

87 Клуби «Знання — сила» і «Наука» ставили за мету сприяти самоосвіті нафтопромислових робітників. Вони організовували загальноосвітні і технічні курси, гуртки, лекції. Кошти клубів складалися з членських внесків і прибутків від лекцій та вистав. Клубом «Знання — сила», що обслуговував нафтопромислові райони, керували більшовики, клубом «Наука» — меншовики. — *182.*

88 З'їзд по боротьбі з пияцтвом відкрився в Петербурзі 28 грудня 1909 року і тривав кілька днів. На з'їзді було 510 делегатів. Робітнича група з'їзду налічувала 43 чоловіки, серед них — 2 делегати від бакинських робітників. Частина робітничих делегатів зразу ж після з'їзду була арештована поліцією.— *183.*

89 **«Дасацкісі»** («Початок») — грузинська легальна меншовицька газета, що виходила в Тифлісі з 4 по 30 березня 1908 року.— *185.*

90 Ан, Н., Костров — псевдоніми лідера грузинських меншовиків-ліквідаторів Ноя Жорданія. — *185.*

91 Слова, сказані Г. В. Плехановим в його промові на міжнародному соціалістичному конгресі в Парижі в 1889 році.—*188.*

92 Мається на увазі земельний закон (указ), виданий царським міністром Столипіним 9 листопада 1906 року про виділення селян з общини на хутори. — *192.*

93 В листі говориться про пленум ЦК РСДРП, що відбувався 2—23 січня (15 січня—5 лютого) 1910 року в Парижі. Пленум ухвалив рішення про необхідність «знищення всіх більшменш організованих фракцій і перетворення їх у течії, які не порушували б єдності партійної дії». На вимогу В. І. Леніна пленум засудив ліквідаторство і одзовізм (однак в резолюції «ліквідаторство» і «одзовізм» прямо не називались їх справжнім іменем). Переважання на пленумі примиренських елементів дало можливість їм провести ряд антиленінських рішень. До складу центральних установ партії, незважаючи на протест В. І. Леніна, пройшло кілька меншовиків-ліквідаторів. *Після пленуму ліквідатори посилили боротьбу проти партії.* — ***206.***

94 Мається на увазі постанова про реорганізацію («реформу») центральних установ партії — Центрального Комітету, редакції Центрального Органу, Закордонного бюро ЦК і російської колегії ЦК, ухвалена січневим пленумом ЦК РСДРП 1910 року (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», частина I, вид. 6-е, 1949, стор. 157 *, 158 *). — ***206.***

95 В листі говориться про шість місяців, що лишилися до закінчення строку сольвичегодського заслання Й. В. Сталіна, тобто до кінця червня 1911 року. — ***206.***

96 **«Мысль»** — більшовицький легальний щомісячний філософський і громадсько-економічний журнал; видавався в Москві з грудня 1910 року по квітень 1911 року. Вийшло п'ять номерів. Журнал був створений В. І. Леніним. Йому ж належало фактичне керівництво журналом. В №№ 1—4 «Мысли» були вміщені статті В. І. Леніна. Найближчу участь в журналі брали В. В. Воровський, М. С. Ольмінський, І. І. Скворцов-Степанов. Крім більшовиків в журналі співробітничали Плеханов та інші меншовики-партійці. — ***206.***

97 **«Рабочая Газета»** — популярна більшовицька газета; виходила в Парижі з 30 жовтня (12 листопада) 1910 року по 30 липня (12 серпня) 1912 року. Організатором і керівником

газети був В. І. Ленін. Празька партійна конференція (січень 1912 року) відзначила заслуги «Рабочей Газеты» у справі захисту партії і партійності і визнала її офіціальним органом Центрального Комітету партії. — *207.*

98 **«Звезда»** — більшовицька легальна газета; виходила в Петербурзі з 16 грудня 1910 року по 22 квітня 1912 року (спочатку щотижня, потім два і три рази на тиждень). Діяльність «Звезды» спрямовував В. І. Ленін; він систематично надсилав з-за кордону свої статті для газети. Найближчими співробітниками «Звезды» були В. М. Молотов, М. С. Ольмінський, Н. Г. Полетаєв, Н. Н. Батурін, К. С. Єремеєв та ін. В газеті брав участь О. М. Горький. Весною 1912 року під час перебування в Петербурзі Й. В. Сталін безпосередньо керував роботою газети і вмістив у ній ряд статей, надрукованих у цьому томі. Тираж окремих номерів газети досягав 50—60 тисяч. «Звезда» підготувала вихід щоденної більшовицької газети «Правда». 22 квітня 1912 року царський уряд закрив «Звезду». Продовженням «Звезды» була «Невская Звезда», що виходила по жовтень 1912 року. — *207.*

99 Листівка «За Партію!» була написана Й. В. Сталіним на початку березня 1912 року і разом з листівкою «Виборча платформа РСДРП», написаною В. І. Леніним, широко розповсюджувалася по всій країні. В № 26 газети «Социал-Демократ» бюро ЦК повідомляло: «ЦК видав в Росії листки: 1) За Партію (6 тисяч); 2) Виборча платформа (10 тисяч). Листки ці приставлено у 18 пунктів, в тому числі в ряд найбільших центрів... Листки ЦК були скрізь зустрінуті з радістю, шкодували тільки, що їх мало». 29 березня 1912 року Г. К. Орджонікідзе писав з Києва, що обидва листки «справили дуже хороше враження, публіка захоплена». Трохи пізніше Н. К. Крупська, з доручення В. І. Леніна, писала: «Одержали два ваші листи (про місцеві справи і про намічені плани) і 2 листки: «За Партію» і «платформу». Гаряче вітаємо». — *208.*

100 В листівці говориться про шосту Всеросійську партійну конференцію, що відбулася в Празі 5—17 (18—30) січня 1912 року. Конференція об'єднала більшовицькі організації і оформила самостійне існування більшовицької партії. Постановою конференції меншовики були вигнані з партії, назавжди було покінчено з формальним об'єднанням більшовиків в одній партії з меншовиками. Празька конференція поклала початок партії нового типу (див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 131—137 *). — ***208.***

101 Прокламація «Хай живе Перше травня!» була написана Й. В. Сталіним у Москві на початку квітня 1912 року. Друкувалася вона таємно в Тифлісі в легальній друкарні. Тираж прокламації був потім перевезений у Петербург. — ***214.***

102 87-ма стаття основних державних законів надавала право раді міністрів під час перерв у роботі Державної думи вносити законопроекти на затвердження безпосередньо царю. На підставі цього Столипін провів ряд важливих законів помимо Думи, зокрема в аграрному питанні. — ***223.***

103 **«Запросы Жизни»** — журнал; виходив у Петербурзі в 1909 — 1912 роках. Влітку 1912 року В. І. Ленін писав О. М. Горькому про цей журнал: «Чудний, між іншим, журнал, — ліквідаторськи-трудовицько-віхистський» (див. Ленінський збірник I, стор. 125). — ***225.***

104 Мирнооновленці («партія мирного оновлення») — партія великої торговельно-промислової буржуазії і великих поміщиків; утворилася в 1906 році. Ленін називав мирнооновленців «партією мирного пограбування». — ***225.***

105 **«Дело Жизни»** — легальний журнал меншовиків-ліквідаторів; видавався у Петербурзі з 22 січня по 31 жовтня 1911 року. — ***227.***

106 **«Наша Заря»** — щомісячний легальний журнал, орган меншовиків-ліквідаторів; виходив з 1910 року по 1914 рік у Петербурзі. — ***227.***

107 Прогресисти — ліберально-монархічна група російської буржуазії, що займала проміжне становище між октябристами і кадетами. Лідерами прогресистів були московські фабриканти Рябушинський, Коновалов та ін. — ***233.***

108 Вибори до IV Державної думи відбувалися восени 1912 року. Але вже з весни цього року більшовики на чолі з В. І. Леніним і Й. В. Сталіним почали підготовчу роботу до виборчої кампанії. Більшовицька партія виступила на виборах до IV Думи самостійно, під лозунгами демократичної республіки, 8-годинного робочого дня, конфіскації поміщицької землі. У березні 1912 року В. І. Леніним була написана «Виборча платформа РСДРП», видана листівкою і поширена в ряді найбільших міст Росії. Безпосереднє керівництво роботою більшовиків у виборчій кампанії здійснював Й. В. Сталін. Арешт 22 квітня 1912 року тимчасово перервав його роботу по підготовці до виборів у Державну думу. Й. В. Сталін повернувся до Петербурга, утікши з наримського заслання, у вересні 1912 року, в самий розпал виборчої кампанії.—***234.***

109 **«Земщина»** — чорносотенна газета, що виходила в Петербурзі з 1909 по 1917 рік; орган крайніх правих депутатів Державної думи. — ***239.***

110 **«Новое Время»** — газета, що виходила у Петербурзі з 1868 року по жовтень 1917 року; орган реакційних дворянських і чиновно-бюрократичних кіл. З 1905 року стала одним з органів чорносотенців. — ***239.***

111 **«Голос Москвы»** — щоденна газета, орган партії октябристів; виходила в Москві з грудня 1906 року по 1915 рік. Редакторвидавець газети — А. І. Гучков. — ***240.***

112 **«Правда»** — щоденна робітнича більшовицька газета; виходила в Петербурзі з 22 квітня 1912 року по 8 липня 1914 року. «Правда» була заснована за вказівкою В. І. Леніна, з ініціативи Й. В. Сталіна. Й. В. Сталін, як член Центрального

Комітету партії, керував виробленням платформи «Правды» і брав участь у підготуванні першого номера газети. 22 квітня, в день виходу першого номера «Правды», Й. В. Сталін був арештований. Він зміг відновити свою роботу в «Правде» лише восени 1912 року, після втечі з нарнмського заслання. З жовтня 1912 року по лютий 1913 року на сторінках «Правды» було вміщено ряд керівних статей Й. В. Сталіна, що ввійшли в цей том. Членами редакції і найближчими співробітниками «Правды» були В. М. Молотов, М. С. Ольмінський, Н. Н. Батурін, Я. М. Свердлов, О. М. Горький, К. Н. Самойлова та ін. За два з половиною роки царський уряд вісім раз закривав «Правду», але завдяки підтримці робітників вона знов починала виходити під новими назвами («Рабочая Правда», «Северная Правда», «Правда Труда», «За Правду» та ін.). (Про значення і роль «Правды» див. «Історія ВКП(б). Короткий курс», стор. 141—146 *.) — ***242.***

110 «Наказ петербурзьких робітників своєму робітничому депутатові» був написаний на початку жовтня 1912 року. Він був одностайно прийнятий на зборах робітників найбільших підприємств Петербурга і на з'їзді робітників-уповноважених 17 жовтня 1912 року. Й. В. Сталін керував обговоренням «Наказу» на летучих заводських зборах. В. І. Ленін надавав «Наказові» особливо великого значення. Надсилаючи його до друкарні для надрукування в «Социал-Демократе», Ленін написав на полях: «Неодмінно **повернути!!** Не забруднити. **Надто важливо** зберегти цей документ». «Наказ» був опублікований в № 28—29 «Социал-Демократа» 5 (18) листопада 1912 року. В листі до редакції «Правды» Ленін наполягав: «Неодмінно вмістіть цей наказ петербурзькому депутатові на видному місці великим шрифтом» (див. Твори, т. XXIX, стор. 78). — ***244.***

111 Термін «роз'яснення» виник у зв'язку із застосовуванням «правительствующим» Сенатом роз'ясненням виборчих законів у бажаному для уряду розумінні. Власті, «роз'яснюючи» закони, свавільно оголошували проведені вибори недійсними. — ***244.***

115 Вибори виборщиків по робітничій курії Петербурзької губернії відбулися вперше на губернському з'їзді уповноважених 5 жовтня 1912 року. Незважаючи на те, що 21 найбільше підприємство Петербурга було позбавлене виборчих прав, серед 6 виборщиків, обраних з'їздом, виявилось 4 більшовики. Під тиском мас робітники «роз'яснених» підприємств були поновлені в правах. 14 жовтня 1912 року на цих підприємствах були проведені нові вибори уповноважених, а 17 жовтня відбувся другий з'їзд уповноважених від робітничої курії Петербурзької губернії. На цьому з'їзді і відбувалися повторні вибори виборщиків, причому абсолютну більшість дістали 5 чоловік — два більшовики і три меншовики. На другий день відбулося додаткове голосування, внаслідок якого шостим виборщиком був обраний більшовик.

Хід боротьби навколо виборів докладно висвітлено в кореспонденції Й. В. Сталіна, надрукованій в «Социал-Демократе» — «Вибори в Петербурзі» (див. цей том, стор. 265 — 278). — ***247.***

116 «Луч» — щоденна легальна газета меншовиків-ліквідаторів; виходила в Петербурзі з вересня 1912 року по липень 1913 року. На сторінках «Луча» ліквідатори відкрито виступали проти нелегальної партії. Газета існувала головним чином на кошти буржуазії. — ***247.***

117 Мова йде про Обуховський завод. — ***250.***

118 Прокламація «До всіх робітників і робітниць Росії!», присвячена восьмим роковинам 9 січня 1905 року, була написана Й. В. Сталіним у грудні 1912 року. Про необхідність видання такої листівки В. І. Ленін писав з Кракова Й. В. Сталіну в Петербург 23 листопада (6 грудня) 1912 року: «Дорогий друже, щодо 9 січня надто важливо обдумати і підготувати справу заздалегідь. Заздалегідь повинен бути готовий листок із закликом до мітингів, одноденного страйку і демонстрацій (це повинно бути вирішено на місці, на місці видніше)... Лозунги листка повинні бути три революційні (республіка, 8-годинний робочий день і конфіскація поміщицької землі)

з особливим підкресленням 300-річчя «ганьби» Романовської династії. Якщо нема *цілковитої і найцілковитішої* упевненості в можливості мати листок у Пітері, треба заздалегідь вчасно заготувати його тут і привезти» (див. Твори, т. XXIX, стор. 82). — ***260.***

119 У серпні — жовтні 1912 року серед політичних в'язнів кутомарської і алгачинської каторжних тюрем (Нерчинська каторга — Забайкалля), на знак протесту проти насильств тюремної адміністрації, відбувалися масові голодовки і самогубства. Відгуком на ці події були страйки-протести робітників і сходки студентства в Петербурзі, Москві і Варшаві. — ***260.***

120 У жовтні 1912 року севастопольський військово-морський суд ухвалив вирок у справі 142 матросів, обвинувачених у підготовці повстання в Чорноморському флоті. 17 обвинувачених були засуджені до смертної кари, 106—до каторжних робіт і 19 — виправдані. У відповідь на вирок суду в Москві, Петербурзі, Харкові, Миколаєві, Ризі та інших містах Росії відбулися масові страйки і демонстрації протесту. — ***260.***

121 Наприкінці 1911 року в пресі з'явилися нові документи, що викрили провокацію уряду: обвинувальні матеріали проти с.-д. депутатів виявились цілком справою рук петербурзької охранки. В середині листопада 1911 року с.-д. фракція III Думи внесла в Думу запит про перегляд справи соціал-демократів-другодумців. Запит був відхилений Думою. У зв'язку з цим у Петербурзі, Ризі, Варшаві та інших містах Росії відбувалися багатотисячні мітинги і ухвалювалися резолюції з вимогою звільнення засуджених депутатів. — ***262.***

122 Представником ЦК партії під час проведення виборчої кампанії в Петербурзі був Й. В. Сталін. Виконавча комісія Петербурзького комітету — вузький склад ПК; виділялася для ведення поточної роботи. — ***266.***

123 Ліквідатори виключили з своєї виборчої платформи, виданої у вересні 1912 року, основні політичні лозунги програми-мінімум РСДРП. Лозунг демократичної республіки вони замінили вимогою загального виборчого права «при виборах до Державної думи і органів місцевого самоврядування»; лозунг конфіскації поміщицької землі — вимогою «перегляду аграрного законодавства III Думи». — ***268.***

124 Йдеться про так звану «серпневу» конференцію ліквідаторів, що відбулася у Відні в серпні 1912 року. Ця конференція була склика на противагу Празькій конференції більшовиків. — ***271.***

125 Більшовик «X» — Н. Г. Полетаєв; ліквідатор «Y» — мабуть, Є. Маєвський (В. А. Гутовський).

Згадувані нижче пітерські ліквідатори «Аб... і Л...» — В. М. Абросімов і В. Левицький (В. О. Цедербаум). — ***273.***

126 **«Невский Голос»** — щотижнева легальна газета меншовиків-ліквідаторів; виходила в Петербурзі в травні — серпні 1912 року. — ***275.***

127 Див. «Листи з Кавказу», стор. 185—188 цього тома. — ***281.***

128 У № 9 «Дневника Социал-Демократа» Г. В. Плеханов піддав критиці виступ у «Голосе Социал-Демократа» грузинського меншовика-ліквідатора С. Джібладзе. — ***281.***

129 Панісламізм — реакційна, релігійно-політична ідеологія, що виникла в другій половині XIX століття в султанській Туреччині серед турецьких поміщиків, буржуазії, духовенства і поширилась потім серед імущих класів інших мусульманських народів. Панісламізм проповідував об'єднання в одно ціле всіх народів, що сповідують іслам (мусульманську релігію). З допомогою панісламізму пануючі класи мусульманських народів прагнули зміцнити свої позиції і задушити революційний рух трудящих народів Сходу. — ***282.***

130 Стаття «Марксизм і національне питання» написана в кінці 1912 року — на початку 1913 року у Відні; вперше надрукована за підписом К. Сталін в №№ 3—5 журналу «Просвещение» за 1913 рік під заголовком «Національне питання і соціал-демократія». В 1914 році стаття Й. В. Сталіна видана окремою брошурою під назвою «Національне питання і марксизм» у видавництві «Прибой» (Петербург). Брошура була за розпорядженням міністра внутрішніх справ вилучена з усіх публічних бібліотек і громадських читалень. В 1920 році праця перевидана Народним Комісаріатом у справах національностей у *«Збірнику статей» Й. В. Сталіна по національному питанню* (Госиздат, Тула). В 1934 р. стаття ввійшла до книги: **Й. Сталін.** Марксизм і національно-колоніальне питання. Збірка вибраних статей і промов. У статті «Про національну програму РСДРП» Ленін, вказуючи на причини, що висунули в цей період національне питання на видне місце, писав: «У теоретичній марксистській літературі цей стан справ і основи національної програми с.-д. уже були висвітлені за останній час (в першу чергу тут висувається стаття Сталіна)». В лютому (н. ст.) 1913 року Володимир Ілліч писав О. М. Горькому: «У нас один чудесний грузин засів і пише для «Просвещения» велику статтю, зібравши всі австрійські та ін. матеріали» Довідавшись, що пропонується статтю вважати дискусійною, Ленін рішуче запротестував проти цього: «Звичайно, ми абсолютно проти. Стаття **дуже хороша.** Питання бойове і ми не здамо ні на йоту принципіальної позиції проти бундівської наволочі» (Архів ІМЕЛ). Скоро після арешту Й В Сталіна, в березні 1913 року, В. І. Ленін писав до редакції «Социал-Демократа»: «...У нас арешти тяжкі. Кобу взято... Коба встиг написати велику (для трьох номерів «Просвещения») статтю в національному питанні. Добре! Треба воювати за істину проти сепаратистів і опортуністів з Бунду і з ліквідаторів» (Архів ІМЕЛ). — ***284.***

131 Сіонізм—реакційно-націоналістична течія єврейської буржуазії, що мала прихильників серед інтелігенції і найвідсталіших верств єврейських робітників. Сіоністи прагнули ізолювати

єврейські робітничі маси від загальної боротьби пролетаріату. — ***285.***

132 Брюннський партейтаг (з'їзд) австрійської соціал-демократії відбувався 12—17 (24—29) вересня 1899 року. Текст резолюції, ухваленої партейтагом в національному питанні, подається Й. В. Сталіним у наступному розділі цієї праці (див. стор. 314—315). — ***308.***

133 «У нас, слава богу, немає парламенту» — слова, сказані В. Коковцевим, царським міністром фінансів (пізніше прем'єром), у Державній думі 24 квітня 1908 року. — ***311.***

134 Див. II розд. «Маніфесту Комуністичної Партії» К. Маркса і Ф. Енгельса (Карл Маркс. Вибрані твори в двох томах, т. I, 1941, стор. 154). — ***323.***

135 Віденський партейтаг (або Вімберзький — за назвою готелю у Відні, де він засідав) австрійської соціал-демократичної партії відбувався 25—31 травня (6—12 червня) 1897 року.— ***324.***

136 Мова йде про надруковану в 1844 році в «Deutsch-Französische Jahrbücher» («Німецько-Французький Щорічник») статтю К. Маркса «Zur Judenfrage» («До єврейського питання») (див. К. Маркс і Ф. Енгельс. Твори, т. I, 1938). — ***325.***

137 VIII конференція Бунду відбувалася у вересні 1910 року у Львові. — ***331.***

138 Г. В. Плеханов у статті «Ще одна розкольницька конференція», вміщеній у газеті «За Партию» 2 (15) жовтня 1912 року, осудив «серпневу» конференцію ліквідаторів, а позицію бундівців і кавказьких соціал-демократів характеризував як пристосування соціалізму до націоналізму. В листі до редакції ліквідаторського журналу «Наша Заря» лідер бундівців Коссовський виступив з критикою Плеханова. — ***334.***

139 VII з'їзд Бунду відбувався у Львові в кінці серпня — на початку вересня (н. ст.) 1906 року. — *335.*

140 **«Искра»** — перша загальноросійська нелегальна марксистська газета, заснована в 1900 році В. І. Леніним (див. Твори Й. В. Сталіна, т. 1, стор. 383, примітка 26). — *337.*

141 Карл Ванек — чеський соціал-демократ, який стояв на відкрито шовіністичних, сепаратистських позиціях. — *337.*

142 **«Чвені Цховреба»** («Наше Життя») — щоденна газета грузинських меншовиків; виходила в Кутаїсі з 1 по 22 липня 1912 року. — *340.*

143 Перша Балканська війна почалася в жовтні 1912 року між Болгарією, Сербією, Грецією і Чорногорією, з одного боку, і Туреччиною — з другого. — *352.*

144 Див. постанови четвертої («Третьої загальноросійської») конференції РСДРП, що відбувалася 5—12 листопада 1907 року, і V конференції РСДРП («Загальноросійської 1908 року»), що відбувалася 21—27 грудня 1908 року (3—9 січня 1909 року) (див. «ВКП(б) в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК», частина I, вид. 6-е, 1949, стор. 119 *, 132 *). — *358.*

145 Ягелло, Є. І. — член польської соціалістичної партії (ППС), був обраний до IV Державної думи від Варшави блоком Бунду і ППС з буржуазними націоналістами проти польських соціал-демократів. Соціал-демократична фракція Думи більшістю голосів меншовиків-ліквідаторів (меншовицької семірки) проти 6 депутатів більшовиків ухвалила резолюцію про прийняття Ягелло в с.-д. фракцію. — *358.*

146 **«Просвещение»** — більшовицький легальний щомісячний журнал; видавався в Петербурзі з грудня 1911 року. Роботою журналу керував В. І. Ленін, підтримуючи регулярне листування з членами редакційної колегії, які перебували в Росії

(М. А. Савельєв, М. С. Ольмінський, А. І. Єлізарова). В період свого перебування в Петербурзі в роботі журналу брав найближчу участь Й. В. Сталін. Журнал був тісно зв'язаний з «Правдой». У червні 1914 року, напередодні першої світової війни, уряд закрив журнал. Восени 1917 року був випущений один подвійний номер. — ***358.***

147 У грудні 1912 року робітничі депутати IV Думи дали згоду на внесення своїх прізвищ до списку співробітників «Луча». Одночасно вони продовжували співробітничати в «Правде». Фактично робітничі депутати в «Луче» не брали участі. Після відповідної вказівки ЦК вони заявили про зняття їх прізвищ з числа співробітників «Луча». У зв'язку з цією заявою між двома групами соціал-демократичної фракції (більшовицькою шестіркою і меншовицькою семіркою) почалася запекла боротьба. — ***359.***

148 Мова йде про соціал-демократичну фракцію в III Державній думі. — ***360.***

149 **«Живое Дело»** — щотижнева легальна газета меншовиків-ліквідаторів, яка виходила в Петербурзі з січня по квітень 1912 року. — ***360.***

150 Прокламація «Роковини ленської бойні» була написана Й. В. Сталіним у Кракові в січні-лютому 1913 року. Переписана від руки Н. К. Крупською, вона була розмножена на гектографі і переслана в Росію; поширювалась у Петербурзі, Києві, Могильові, Тифлісі та інших містах. — ***364.***

151 Засідання IV Державної думи почалися 15 листопада 1912 року. — ***366.***

БІОГРАФІЧНА ХРОНІКА

(1907 — березень 1917)

1907

1 січня. Виходить № 1 керованої Й. В. Сталіним газети «Мнатобі» («Світоч»).

В № 8 газети «Ахалі Дроеба» («Новий Час») надруковано продовження праці Й. В. Сталіна «Анархізм чи соціалізм?».

10 лютого. Й. В. Сталін пише передмову до грузинського видання брошури К. Каутського «Рушійні сили і перспективи російської революції».

18 лютого. Виходить № 1 керованої Й. В. Сталіним газети «Чвені Цховреба» («Наше Життя») із статтею Й. В. Сталіна «Виборча боротьба в Петербурзі і меншовики».

21—28 лютого. В №№ 3, 5, 8 і 9 газети «Чвені Цховреба» друкується продовження праці Й. В. Сталіна «Анархізм чи соціалізм?».

11 березня. Виходить № 1 керованої Й. В. Сталіним газети «Дро» («Час»).

13 березня. В № 2 газети «Дро» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Самодержавство кадетів чи самодержавство народу?».

17 березня. В № 6 газети «Дро» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Пролетаріат бореться, буржуазія укладає союз з урядом» (передова).

22 березня. В № 10 газети «Дро» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Пам'яті тов. Г. Телія».

28 і 30 березня. В газеті «Дро» друкуються резолюції більшовиків-робітників Тифліса про обрання Й. В. Сталіна делегатом на V з'їзд РСДРП.

4—6 і 10 квітня. В №№ 21—23 і 26 газети «Дро» друкується продовження праці Й. В. Сталіна «Анархізм чи соціалізм?».

8 квітня. В № 25 газети «Дро» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Передовий пролетаріат і п'ятий з'їзд партії» (передова).

10 квітня. В № 26 газети «Дро» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Нерозбериха...».

13 квітня. В № 29 газети «Дро» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Наші кавказькі клоуни».

30 квітня — 19 травня. Й. В. Сталін бере участь у роботах V («Лондонського») з'їзду РСДРП як делегат тифліської організації.

Перша половина червня. Й. В. Сталін, після повернення з V («Лондонського») з'їзду РСДРП, приїжджає в Баку і Тифліс; виступає з доповідями про підсумки з'їзду на зборах соц.-дем. організацій Баку, Тифліса і ряду районів Західної Грузії. Й. В. Сталін очолює боротьбу більшовиків з меншовиками, есерами та ін.

20 червня. Виходить № 1 нелегальної більшовицької газети «Бакинский Пролетарий», редагованої

Й. В. Сталіним. В газеті надруковано його статті: «Розгон думи і завдання пролетаріату» (передова), «Лондонський з'їзд Російської соціал-демократичної робітничої партії (Записки делегата)».

Літо — осінь. Й. В. Сталін виступає на дискусійних зборах, організовуваних в районах Баку, з викриттям політики меншовиків і есерів.

Й. В. Сталін керує кампанією бойкоту наради з нафтопромисловцями.

10 липня. В № 2 газети «Бакинский Пролетарий» надруковано продовження статті «Лондонський з'їзд Російської соціал-демократичної робітничої партії (Записки делегата)».

Кінець липня. Бакинські більшовики на чолі з Й. В. Сталіним проводять партійну конференцію нафтопромислових районів, яка висловлюється за організацію загального страйку.

12 серпня. Виходить № 1 газети «Гудок» — легальний більшовицький орган спілки нафтопромислових робітників Баку, створений з ініціативи Й. В. Сталіна.

24 серпня. На делегатських зборах п'яти районних соціал-демократичних організацій і мусульманської соціал-демократичної групи «Гуммет» Й. В. Сталін обирається членом організаційної комісії по скликанню загальноміської партійної конференції.

Вересень — жовтень. Й. В. Сталін керує кампанією по виборах до III Державної думи.

22 вересня на зборах уповноважених від робітничої курії в Баку приймається «Наказ» с.-д.

	депутатам до III Державної думи, написаний Й. В. Сталіним.
29 вересня.	Й. В. Сталін виступає з промовою на могилі робітника-більшовика Ханлара Сафаралієва, убитого найманими агентами капіталістів.
	В № 4 газети «Гудок» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Треба бойкотувати нараду!».
25 жовтня.	Й. В. Сталін на загальноміській більшовицькій конференції обирається членом Бакинського комітету РСДРП.
Перша половина листопада.	У приміщенні Сабунчинської лікарні відбувається засідання Бакинського комітету РСДРП з участю Й. В. Сталіна.
22 листопада.	Бакинський комітет РСДРП під керівництвом Й. В. Сталіна проводить одноденний страйк протесту проти суду над с.-д. фракцією II Державної думи.
Кінець листопада.	Й. В. Сталін приїжджає до Тифліса у партійних справах.
Листопад 1907 — березень 1908.	Й. В. Сталін керує кампанією в справі участі бакинських робітників у нараді з нафтопромисловцями на умовах гарантії прав робітників.

1908

13 січня.	В № 14 газети «Гудок» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Перед виборами» (передова).
Січень—лютий.	Бакинські більшовики під керівництвом Й. В. Сталіна організовують ряд великих страйків.

8 лютого. В № 17 газети «Гудок» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Ще про нараду з гарантіями» (передова).

Лютий. Бакинський комітет РСДРП під керівництвом Й. В. Сталіна організовує «Штаб самооборони», у зв'язку з дедалі частішими нападами чорносотенців.

2 березня. В № 21 газети «Гудок» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Що говорять наші страйки останнього часу?».

9 березня. В № 22 газети «Гудок» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Поворот у тактиці нафтопромисловців» (передова).

16 березня. В № 23 газети «Гудок» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Треба готуватися!» (передова).

25 березня. Й. В. Сталін арештований під іменем Гайоза Ніжарадзе і ув'язнений в Баїловську тюрму м. Баку.

25 березня — 9 листопада. Й. В. Сталін, перебуваючи в тюрмі, встановлює і підтримує зв'язок з бакинською більшовицькою організацією, керує Бакинським комітетом РСДРП і пише статті для газет «Бакинский Пролетарий» і «Гудок».

В тюрмі Й. В. Сталін веде роботу серед політичних в'язнів, проводить дискусії з есерами і меншовиками, організовує вивчення політичними в'язнями марксистської літератури.

30 березня. В № 25 газети «Гудок» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Економічний терор і робітничий рух» (передова).

21 квітня — 18 травня. В №№ 28, 30 і 32 газети «Гудок» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Нафтопромисловці про економічний терор».

20 липня. В № 5 газети «Бакинский Пролетарий» надруковано статті Й. В. Сталіна: «Лакействуючі «соціалісти»» і «Фарисействуючі зубатовці».

В додатку до газети надруковано статтю Й. В. Сталіна «Нарада і робітники».

9 листопада. Й. В. Сталін висилається у Вологодську губернію під гласний нагляд поліції строком на два роки.

1909

Січень. Й. В. Сталін після прибуття етапним порядком до Вологди ув'язнений у вологодську тюрму.

27 січня. Місцем заслання Й. В. Сталіна визначене м. Сольвичегодськ Вологодської губернії.

8 лютого. Й. В. Сталін, прямуючи по етапу до місця заслання, захворює на поворотний тиф і переводиться з вятської тюрми у вятську губернську земську лікарню.

20 лютого. Й. В. Сталін з лікарні знов переводиться у вятську тюрму.

27 лютого. Й. В. Сталін прибуває в Сольвичегодськ.

24 червня. Втеча Й. В. Сталіна з сольвичегодського заслання.

Початок липня. Й. В. Сталін проїздом кілька днів перебуває в Петербурзі.

Перша половина липня. Й. В. Сталін нелегально приїжджає в Баку, очолює роботу по відновленню і зміцненню більшовицьких організацій Баку і Закавказзя.

1 серпня.	Виходить (після річної перерви) № 6 газети «Бакинский Пролетарий» з передовою статтею Й. В. Сталіна «Партійна криза і наші завдання».
2 серпня.	Бакинський комітет РСДРП, під керівництвом Й. В. Сталіна, ухвалює резолюцію про стан справ у редакції «Пролетария», висловлюючись «за позицію більшості редакції, представником якої є тов. Ленін».
27 серпня.	В № 7 газети «Бакинский Пролетарий» надруковано статті Й. В. Сталіна: «Партійна криза і наші завдання» (закінчення) і «До наступного загального страйку».
Перша половина вересня.	Й. В. Сталін приїжджає з Баку до Тифліса, де організовує і спрямовує боротьбу тифліської більшовицької організації проти меншовиків-ліквідаторів.
Кінець вересня.	Й. В. Сталін вживає заходів до відновлення роботи нелегальної друкарні Бакинського комітету.
19 жовтня — початок листопада.	Й. В. Сталін приїжджає в Тифліс і підготовляє скликання тифліської загальноміської партійної конференції і видання більшовицької газети «Тифлисский Пролетарий».
Не пізніше 12 листопада.	Й. В. Сталін повертається з Тифліса в Баку.
13 грудня.	Бакинський комітет РСДРП випустив написану Й. В. Сталіним прокламацію «Про грудневий страйк і грудневий договір» (з нагоди п'ятих роковин бакинського страйку 1904 року).
Листопад — грудень.	Й. В. Сталін пише до Центрального Органу партії «Листи з Кавказу».

1910

З 1910 року Й. В. Сталін — уповноважений ЦК партії («агент ЦК»).

---

5 січня. Виходить № 1 газети «Тифлисский Пролетарий», створеної при безпосередній участі Й. В. Сталіна.

22 січня. Бакинський комітет РСДРП приймає написану Й. В. Сталіним резолюцію про необхідність скликання загальнопартійної конференції, перенесення практичного центру керівництва партійною роботою в Росію і видання загальноросійської провідної газети.

23 березня. Й. В. Сталін арештований під іменем Захара Григоряна Мелікянца.

Виходить написана Й. В. Сталіним листівка «Август Бебель, вождь німецьких робітників».

26 березня. Й. В. Сталін ув'язнений у Баїловську тюрму м. Баку.

7 вересня. Й. В. Сталін одержує в тюрмі постанову кавказького намісника від 27 серпня про заборону проживати на Кавказі протягом п'яти років.

23 вересня. Й. В. Сталіна висилають по етапу в Сольвичегодськ.

29 жовтня. Й. В. Сталін прибуває в Сольвичегодськ.

Листопад 1910 — червень 1911. Й. В. Сталін встановлює зв'язок з В. І. Леніним, проводить збори висланців, на яких читаються реферати, обговорюються поточні політичні питання.

31 грудня. Й. В. Сталін пише листа до ЦК партії («Лист з сольвичегодського заслання»).

1911

Березень — червень. В Сольвичегодську у Й. В. Сталіна (в будинку М. П. Кузакової) провадяться неодноразові обшуки.

1 червня. Й. В. Сталін на нараді членів ЦК РСДРП в Парижі заочно призначається кандидатом у члени Організаційної комісії по скликанню партійної конференції.

23—26 червня. Й. В. Сталін відбуває в Сольвичегодську триденний арешт за організацію сходки висланих соціал-демократів.

27 червня. Й. В. Сталін звільнений від гласного нагляду поліції у зв'язку з закінченням строку заслання. З огляду на заборону проживати на Кавказі, в столицях і фабрично-заводських центрах, Й. В. Сталін обирає місцем проживання Вологду, що знаходиться на шляху до Петербурга.

6 липня. Й. В. Сталін виїжджає по прохідному свідоцтву із Сольвичегодська у Вологду.

16 липня. Й. В. Сталін прибуває у Вологду.

Липень — вересень. У Вологді Й. В. Сталін перебуває під негласним наглядом поліції.

Липень. Й. В. Сталін написав листа до редакції керованої В. І. Леніним «Рабочей Газеты». В листі Й. В. Сталін повідомляє про свій намір працювати в Петербурзі або в Москві.

6 вересня.	Й. В. Сталін нелегально виїжджає з Вологди в Петербург.
7 вересня.	Й. В. Сталін приїжджає в Петербург і прописується по паспорту П. А. Чижикова.
7—9 вересня.	Й. В. Сталін зустрічається з більшовиками С. Тодрія і С. Аллілуєвим, встановлює зв'язки з петербурзькою партійною організацією.
9 вересня.	Й В Сталін арештований і ув'язнений в тюрму (Петербурзький будинок попереднього ув'язнення).
14 грудня.	Й. В. Сталін висилається під гласний нагляд поліції у Вологду строком на три роки.
25 грудня.	Й. В. Сталін прибуває у Вологду.

1912

Між 5 (18) і 17 (30) січня.	На шостій («Празькій») загальнопартійній конференції Й. В. Сталін заочно обирається членом Центрального Комітету партії більшовиків.
	На конференції створюється практичний центр для керівництва революційною роботою в Росії (Російське бюро ЦК) на чолі з Й. В. Сталіним.
Середина лютого.	З доручення В. І. Леніна до Й. В. Сталіна, який перебував у Вологді, приїжджає член Російського бюро ЦК Г. К. Орджонікідзе для особистої інформації Й. В. Сталіна про рішення Празької конференції.

29 лютого.	Втеча Й. В. Сталіна з вологодського заслання.
Початок березня.	Й. В. Сталін пише листівку «За Партію!». Листівка випускається від імені ЦК РСДРП і широко розповсюджується по Росії.
Перша половина березня.	Й. В. Сталін приїжджає в Баку і Тифліс для організації роботи закавказьких більшовицьких організацій по здійсненню рішень Празької конференції. Пише циркулярного листа № 1 ЦК РСДРП до партійних організацій з повідомленням про остаточне конституювання Центрального Комітету.
29 березня.	Й. В. Сталін проводить нараду працівників більшовицьких районних організацій Баку. Нарада приєднується до рішень Празької конференції.
30 березня.	Й. В. Сталін пише кореспонденцію в газету «Социал-Демократ» про нараду в Баку.
1 квітня.	Й. В. Сталін виїжджає з Баку в Петербург.
Початок квітня.	Й. В. Сталін по дорозі в Петербург спиняється в Москві і зустрічається з Г. К. Орджонікідзе.
	Й. В. Сталін пише прокламацію «Хай живе Перше травня!».
	Й. В. Сталін посилає в Тифліс текст резолюції групи московських партійних працівників, яка вітає рішення Празької конференції і новостворений Центральний Комітет.
	Й. В. Сталін від імені ЦК РСДРП пише листа Кларі Цеткін з проханням передати партійні гроші, що зберігаються у неї, Центральному

Комітетові для проведення виборчої кампанії до IV Державної думи.

10 квітня. Й. В. Сталін нелегально приїжджає в Петербург.

10—22 квітня. Й. В. Сталін редагує більшовицьку робітничу газету «Звезда».

У «Звезде» надруковано статті Й. В. Сталіна: «Нова смуга» (передова), «Життя перемагає!», «Вони добре працюють...», «Рушила!..» (передова), «Як вони готуються до виборів», «Висновки» (передова) та ін.

Середина квітня. Й. В. Сталін договорюється з членами с.-д. фракції III Державної думи Н. Г. Полетаєвим і І. П. Покровським, а також з більшовиками-літераторами М. С. Ольмінським і Н. Н. Батуріним про видання і платформу газети «Правда» і підготовляє разом з ними перший номер газети.

22 квітня. Виходить № 1 щоденної робітничої газети «Правда» з статтею Й. В. Сталіна «Наші цілі».

Й. В. Сталін арештований і ув'язнений в тюрму (будинок попереднього ув'язнення).

2 липня. Й. В. Сталін висилається по етапу з Петербурга в Наримський край під гласний нагляд поліції на три роки.

18 липня. Й. В. Сталін виїжджає з Томська в супроводі наглядача на пароплаві «Колпашевец» на місце заслання в Нарим.

1 вересня. Втеча Й. В. Сталіна з наримського заслання.

12 вересня. Й. В. Сталін приїжджає в Петербург.

Вересень — жовтень. Й. В. Сталін керує кампанією по виборах до IV Державної думи, організовує боротьбу проти меншовиків-ліквідаторів.

Й. В. Сталін редагує газету «Правда».

4 жовтня. Під керівництвом Й. В. Сталіна відбувається засідання Виконавчої комісії Петербурзького комітету, на якому ухвалюється рішення про одноденний страйк протесту проти скасування виборів уповноважених на найбільших заводах Петербурга (Путіловському та інших).

Початок жовтня. Й. В. Сталін проводить нелегальну партійну нараду, на якій обговорюється тактика боротьби з ліквідаторами і намічається кандидатура робітничого депутата до IV Державної думи.

Й. В. Сталін пише «Наказ петербурзьких робітників своєму робітничому депутатові».

Середина жовтня. Й. В. Сталін посилає В. І. Леніну до редакції «Социал-Демократа» «Наказ петербурзьких робітників» («Наказ» був опублікований у № 28—29 «Социал-Демократа» 5 (18) листопада 1912 року).

17 жовтня. На з'їзді уповноважених від робітничої курії Петербурзької губернії приймається написаний Й. В. Сталіним «Наказ».

19 жовтня. В № 147 газети «Правда» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Воля уповноважених» (передова).

21 жовтня (3 листопада). Н. К. Крупська з доручення В. І. Леніна пише в «Правду» і членам с.-д. фракції про необхідність приїзду Й. В. Сталіна в Краків.

24 жовтня.	В № 151 газети «Правда» надруковано статтю Й. В. Сталіна «До підсумків виборів по робітничій курії Петербурга».
25 жовтня.	В № 152 газети «Правда» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Сьогодні вибори».
Кінець жовтня.	Й. В. Сталін деякий час перебуває в Москві, встановлює зв'язок з новообраними депутатами IV Державної думи — робітниками-більшовиками.
29 жовтня.	Й. В. Сталін повертається з Москви в Петербург.
До 10 листопада.	Й. В. Сталін приїжджає нелегально в Краків до В. І. Леніна.
11 (24) листопада.	В. І. Ленін надсилає до редакції «Правды» одержаний ним від Й. В. Сталіна «Наказ», пропонуючи вмістити його «на видному місці, великим шрифтом».
Перша половина листопада.	Й. В. Сталін бере участь у засіданні членів ЦК РСДРП в Кракові.
Кінець листопада — початок грудня.	Й. В. Сталін, після повернення з Кракова в Петербург, керує роботою соціал-демократичної фракції IV Державної думи.
23 листопада (6 грудня).	В. І. Ленін в листі Й. В. Сталіну пише про підготовку до роковин 9 січня і про необхідність випуску листівок.
Перша половина грудня.	Н. К. Крупська з доручення В. І. Леніна пише Й. В. Сталіну про необхідність його приїзду в Краків на нараду членів ЦК РСДРП з депутатами IV Думи (більшовицькою «шестіркою»).

Кінець грудня.	Й. В. Сталін нелегально виїжджає до Кракова.
28 грудня 1912 (10 січня 1913)— 1(14) січня 1913.	Й. В. Сталін бере участь у «лютневій» нараді ЦК РСДРП з партійними працівниками і членами с.-д. думської фракції — більшовиками, що відбувалася під керівництвом В. І. Леніна. На нараді В. І. Ленін і Й. В. Сталін намічають заходи для поліпшення роботи редакції «Правды».
Кінець грудня 1912 — початок січня 1913.	Виходить написана Й. В. Сталіним прокламація «До всіх робітників і робітниць Росії!».

1913

12 січня.	В № 30 газети «Социал-Демократ» надруковано статті Й. В. Сталіна «Вибори в Петербурзі (Лист з С.-Петербурга)» і «На шляху до націоналізму (Лист з Кавказу)».
Друга половина січня.	Й. В. Сталін приїжджає з Кракова до Відня, звідки організує друкування в Парижі написаного В. І. Леніним «Повідомлення» про «лютневу» нараду і резолюцій наради.
Січень.	Й. В. Сталін пише працю «Національне питання і соціал-демократія». Праця була надрукована в №№ 3—5 журналу «Просвещение», в березні — травні 1913 року.
Січень — лютий.	Й. В. Сталін пише прокламацію «Роковини ленської бойні».
Середина лютого.	Й. В. Сталін повертається з-за кордону в Петербург; разом з Я. М. Свердловим приступає до реорганізації редакції «Правды» згідно з вказівками В. І. Леніна.
23 лютого.	Й. В. Сталін арештований у залі Калашніковської біржі під час концерту, влаштованого

петербурзькою більшовицькою організацією, і ув'язнений в тюрму.

26 лютого. В № 47 газети «Правда» надруковано статтю Й. В. Сталіна «Становище в соціал-демократичній фракції».

2 липня. Й. В. Сталін висилається по етапу в Туруханський край під гласний нагляд поліції строком на чотири роки.

11 липня. Й. В. Сталін прибуває в Красноярськ.

15 липня. Й. В. Сталін виїжджає з Красноярська в Туруханськ.

10 серпня. Й. В. Сталін прибуває в Туруханськ і виїжджає до місця заслання в невелике селище Костіно.

1914

Перша половина березня. Й. В. Сталіна переводять в селище Курейка, далі на північ від Полярного круга. За Й. В. Сталіним посилюється поліційний нагляд.

1915

27 лютого. Й. В. Сталін пише листа В. І. Леніну з села Монастирського, куди він приїхав до С. Спандаряна, який перебував на засланні. В листі критикує оборонську лінію Плеханова і міжнародної соціал-демократії, що зайняла опортуністичну позицію.

Літо. Й. В. Сталін бере участь у зборах політичних висланців—членів Російського бюро ЦК РСДРП і більшовицької фракції IV Державної думи в

селі Монастирському. На зборах обговорюється питання про судовий процес над фракцією.

10 листопада. Й. В. Сталін пише з туруханського заслання листа В. І. Леніну і Н. К. Крупській.

1916

5 лютого. Й. В. Сталін пише листа до закордонного партійного центру про свою роботу над статтями в національному питанні.

25 лютого. Й. В. Сталін у листі до закордонного більшовицького центру, надісланому через Інессу Арманд, запитує про долю своєї статті «Про культурно-національну автономію», пересланої ним за кордон.

12 березня. Й. В. Сталін разом з С. Спандаряном та іншими висланцями пише листа до редакції журналу «Вопросы Страхования».

14 грудня. Й. В. Сталін відправляється по етапу в Красноярськ у зв'язку з призовом до армії адміністративно-висланих.

1917

Початок лютого. Призовна комісія в Красноярську звільняє Й. В. Сталіна від призову до армії.

20 лютого. Й. В. Сталін виїжджає з Красноярська в Ачинськ, де йому дозволено жити до закінчення строку заслання.

8 березня. Й. В. Сталін виїжджає з групою висланців з Ачинська в Петроград.

ЗМІСТ

1908

1909

1910

1912

1913

И. В. Сталин. *Сочинения. Том 2.*
(На украинском языке).

Тираж 27 300 екз.
Підписано до друку 25/IX 1952 р.
БФ 03227. Зам. 1688.
Папір $82\times108^{1}/_{32}=6^{23}/_{32}$ паперових,
22,04 друк. арк.
Ціна 6 крб.

*

Надруковано з матриць Київської книжково-журнальної фабрики в Книжковій ф-ці ім. Фрунзе Укрполіграфвидаву при Раді Міністрів УРСР, Харків, Донець-Захаржевська, 6/8.